

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ Κ'

• ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1971 •

ΤΕΥΧΟΣ 235 - 236

DONALD M. NICOL

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου
τοῦ Λονδίνου

Μετάφραση: ΠΕΡΙΚΛΗ ΛΕΥΚΑ
Καθηγητοῦ Ἀγγλικῆς

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 5

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 1225 - 30

Τῇ χρονίᾳ τῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου ὡς Αὐτοκράτορα στὴ Θεσσαλονίκη ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιορίσθηκε σχεδὸν στὰ τεῖχη τῆς πρωτεύουσάς της. Ὁ Μωριάς καὶ μερικὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου παρέμειναν κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Λατίνων, καὶ τὰ Ἑνετικὰ πλοῖα διατηροῦσαν ἐπαφές. Ἡ νίκη τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη στὸ Ποιμανητὸν εἶχεν ὁδηγήσει στὴν κατάκτηση ἀπὸ τὴ Νίκαια ὅλων σχεδὸν τῶν Λατινικῶν κτήσεων στὴ Μ. Ἀσία, καὶ γιὰ λίγους μῆνες τὸ Βασίλειον τῆς Νικαίας ξαπλώθηκε καὶ στὴν Εὐρώπη. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔκαμαν ἔκκληση στὸ Βατάτζη νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τοὺς Λατίνους δυνάστες, καὶ στρατὸς τῆς Νικαίας μὲ τὸν Ἰσὴ τὸν Πρωτοστράτορα καὶ τὸν Ἰωάννη Καμύτζη πέρασε τὰ Δαρδανέλλια, λεηλάτησε τὴν περιοχὴ Καλλιπόλεως καὶ προχώρησε πρὸς βορρᾶν. Ἡ Ἀδριανούπολη ἔπεσε στὴ Νίκαια.

Ὁ Λατῖνος Αὐτοκράτορας, Ροβέρτος Κουρτεναί, δὲ μπορούσε νὰ κάνῃ τίποτε γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴ διάσπαση τῆς Αὐτοκρατορίας του. Ἀλλὰ ἡ θέση του στὴν Κωνσταντινούπολη μπορούσε ἀκόμη νὰ εἶναι ἀσφαλής. Τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἦταν σχεδὸν ἀπόρθητα, καὶ δὲν ὑπῆρχε φόβος γιὰ μιὰ συνδιασμένη ἐπίθεση τῶν ἐχθρῶν του. Ἡ ἐχθρότητα ποὺ εἶχε γεννηθῇ ἀνάμεσα στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Νίκαια ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τοῦ Θεοδώρου καθιστοῦσε ἀδύνατον οἱ τοὺς Ἕλληνες νὰ ἐνώσουν τὶς δυνάμεις τους γιὰ τὴν ἐπανάκτηση τῆς πρω-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 365.



τεύουσας σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή. Ἀλλὰ ὑπῆρχε καὶ ἓνας τρίτος διεκδικητὴς τοῦ Βυζαντίου, ποὺ οἱ προθέσεις του δὲν εἶχαν ξεκαθαριστῇ ἀκόμη. Ὁ Ἰωάννης Ἀσάν τῆς Βουλγαρίας, ὁ γιὸς τοῦ πρώτου Ἀσάν, εἶχε διεκδικήσει τὴν πατρικὴ κληρονομία του ἀπὸ τὸν ξάδελφό του Βόριλ (Βορίλα) τὸ 1218. Ἄν καὶ δὲν ἦταν ἐκ φύσεως μεγάλος κατακτητὴς σὰν ὁ Καλογιάννης, ὁ Ἀσάν συνένωσε μὲ ἐπιτυχία τὰ ὑπολείμματα τῆς Αὐτοκρατορίας του γύρω ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά της στὸ Τίρνοβο. Ὁ κύριος ἐχθρὸς του στὴ Δύση ἦταν ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος, ἀλλὰ γιὰ τὴν Ἀνατολὴ δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ πολὺ, καὶ καθὼς ἡ Λατινικὴ ἰσχὺς στὴν Κωνσταντινούπολη ἐξασθενοῦσε μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὁ Ἰωάννης Ἀσάν κληρονόμησε τὴ φιλοδοξία ποὺ εἶχε ἐμπνεύσει κάποτε τὸ θεῖο του. Πάνω στὰ εῖρησια τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας θὰ μπορούσε νὰ ἰδρυθῇ μιὰ μεγάλη Ὀρθόδοξη Αὐτοκρατορία μὲ πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἡγέτιδα τὴ Βουλγαρία. Στὸ μεταξὺ περίμενε τὴν εὐκαιρία νὰ πλευρίσῃ ἢ τοὺς Ἕλληνες ἢ τοὺς Λατίνους γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ ὀνείρου του. Ἡ Κωνσταντινούπολη ἀπειλοῦνταν ταυτόχρονα ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, τὴ Θεσσαλονίκη, καὶ τὴ Νίκαια. Ἐπρόκειτο νὰ σωθῇ μόνον ἀπὸ τὶς κοινὲς ὑποψίες τῶν ἰσχυρῶν κατακτητῶν της!

Ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος προέρχονταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1225 ὁ Θεόδωρος κατέλαβε γρήγορα ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ποὺ εἶχαν ἀναγκαστῇ νὰ ἐγκαταλείψουν οἱ Λατῖνοι. Ἀποφεύγοντας μὲ δεξιотехνία τὴν περιοχὴ Μελενίκου, ποὺ κατεῖχε ἀκόμη ὁ μακρυνὸς συγγενὴς του Ἀλέξιος Σλάβος, βάδισε ἀνατολικά ἀπὸ τὶς Σέρρες διὰ τῆς Ἐγνατίας Ὀδοῦ καὶ κατέλαβε τὶς πόλεις Καβάλα (Χριστούπολη), Ξάνθη, Γρατσιανὰ (Γρατιανούπολη), καὶ Μοῦσυνόπολη στὴν πεδιάδα τῆς Κομοτινῆς. Ἀπὸ τὴ Μάκρη ὁδήγησε τὸ στρατό του πάνω ἀπὸ τὰ βουνὰ τῶν Σταγείρων πρὸς βορρᾶν μέχρι τὸ Διδυμότειχο. Ὁ νικηφόρος Αὐτοκράτορας τῆς Θεσσαλονίκης δὲ μπορούσε νὰ ἀνεχθῇ τὴν κατάληψη τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ στρατὸ τῆς Νικαίας, ποὺ εἶχε λάβει χώρα μόλις πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες. Ἀπὸ τὸ Διδυμότειχο ὁ Θεόδωρος προχώρησε πρὸς βορρᾶν πέρα ἀπὸ τὸν Μαρῖτσα (Ἐβρο) ποταμὸ καὶ στρατοπέδευσε ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἀφοῦ κατάλαβε πὼς οἱ κάτοικοι δὲ ζητοῦσαν τίποτε ἀπὸ τὴ Νίκαια παρὰ προστασία ἐναντίον τῶν Λατίνων, ὁ Θεόδωρος τοὺς ἔδωσε γενναῖες ὑποσχέσεις γιὰ μεγαλύτερη εὐημερία καὶ ἀκόμη μεγαλύτερη προστασία ἂν ἔδιωχναν τὸ στρατὸ τοῦ Βατάτζη. Αὐτοὶ ἐντυπωσιάσθηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν προσφορὰ του καὶ ἀνοιξαν τὶς πύλες στὸ στρατό του. Ὁ Θεόδωρος ὀρκίστηκε νὰ μὴ βλάβῃ τοὺς διοικητὲς τῆς Νικαίας Ἰσὴν καὶ Καρύτζην ἀλλὰ νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ γυρίσουν στὴ Νίκαια, καὶ ἡ Ἀδριανούπολη ἄλλαξε χέρια χωρὶς αἰματοχυσία. Αὕτῃ ἦταν ἡ πρώτη ἀλλὰ ὄχι καὶ ἡ τελευταία φορὰ ποὺ συναντήθηκαν οἱ στρατοὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Νικαίας. Τὸ μόνο σημάδι ἐχθρότητας προκάλεσε ἡ στάση τοῦ Ἰωάννου Καρύτζη, ποὺ ἀρνήθηκε νὰ κατεβῇ ἀπὸ τὸ ἄλογό του καὶ νὰ ὑποκλιθῇ στὸ Θεόδωρο σὰν βασιλιά. Αὕτῃ ἡ ἔλλειψη σεβασμοῦ πλήγωσε τόσο πολὺ τὴν εὐαισθησία τοῦ Θεοδώρου ποὺ τὸν περιέλουσε μὲ βρισιὲς καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας συγκρατήθηκε ἀπὸ τὴν παραβίαση τοῦ ὅρκου του γι' αὐτόν.

Ἡ εἰρηνικὴ κατάληψη τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔφερε τὸ στρατὸ τοῦ Θεοδώρου πολὺ κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ γεγονὸς σημειώθηκε ἰδιαίτερα μὲ ἐσπευσμένες διπλωματικὲς διαπραγματεύσεις ἀπὸ ὅλες τὶς ἐνδιαφερόμενες δυνάμεις. Ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος εἶδε πὼς εἶχε φτάσει ἡ στιγμή νὰ ἐδραιώσῃ τὴ θέσιν του στὴ Θράκη κάνοντας συμμαχία μὲ τὸν Ἰωάννη Ἀσάν τῆς Βουλγα-

ρίας. Συμφώνησαν να παντρευτῇ ὁ ἀδελφός του Μανουὴλ τῇ νόθο κόρη τοῦ Ἀσάν, Μαρία Μπελοσλάβα. Ἔτσι οἱ Μακεδονικὲς καὶ Θρακικὲς κτήσεις του, ποὺ εἶχαν κοινὰ σύνορα μὲ τὴ Βουλγαρία, ἐξασφαλίστηκαν ἀπὸ ἐπίθεση, καὶ ὁ Θεόδωρος μπορούσε νὰ ὑπολογίζη στὴν ἐνθάρρυνση ἂν ὄχι στὴ βοήθεια τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν ἐναντίον τῶν Φράγκων. Στὸ μεταξὺ ὁ Λατῖνος Αὐτοκράτορας, Ροβέρτος Κουρτεναί, βιάστηκε νὰ ἔλθῃ σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν ἀντίπαλο τοῦ Θεοδώρου στὴ Νίκαια καὶ νὰ κλείσῃ συνθήκη μὲ τὸν Ἰωάννη Βατάτζη μὲ βάση τὴν ἀνταλλαγὴ ἐδαφῶν, πρᾶγμα ποὺ ἔφερε τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας μέσα στὸ πεδίο ὁρατότητας τῆς Νικομήδειας. Οἱ διαπραγματεύσεις γιὰ τὸ γάμο τοῦ Ροβέρτου μὲ τὴν πριγκήπισσα Εὐδοκία, ποὺ εἶχαν σταματήσει μὲ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα τῆς Θεοδώρου Λάσκαρη τὸ 1222, ξανάρχισαν πάλι ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα, καὶ ἡ Εὐδοκία ἀμέσως μετὰ ἀπ' αὐτὸ παντρεύτηκε ἕναν ἀπὸ τοὺς Βαρῶνους τοῦ Ροβέρτου, τὸν Ἀνὼ Ντὲ Καγιέ. Ὁ Θεόδωρος ὅμως συνέχιζε τὶς ἐπιθέσεις του μέσα στὰ Λατινικὰ ἐδάφη διεισδύοντας μέχρι τὶς πόλεις Βιζύη καὶ Βρύση καὶ ἀκόμη μέχρι τὶς πύλες τῆς ἴδιας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ στρατός του λεηλάτησε καὶ λαφυραγώγησε τὰ γύρω προάστεια καὶ τρομοκράτησε τοὺς ὑπερασπιστές. Ὁ Ἀνὼ Ντὲ Καγιέ, πρῶτος βαρῶνος τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ ἦταν διοικητὴς τῆς φρουρᾶς, χτυπήθηκε στὸ λαιμὸ ἀπὸ ἕνα ἀδέσποτο βέλος καὶ δέχτηκε ἕνα τραῦμα ποὺ ἐπηρέασε γιὰ πάντα τὴ φωνή του³.

Ἀλλὰ τὰ ἰσχυρὰ τεῖχη τῆς πόλεως χάρισαν τὴ νίκη στοὺς Λατίνους. Ὁ Θεόδωρος δὲν ἦταν παρασκευασμένος γιὰ πολιορκητικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ γρήγορα ἐξαναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσῃ. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1225 τοῦ ἦλθαν εἰδήσεις πὼς ὁ Γουλιέλμος Μομφερρατικός καὶ ὁ Ἰταλικὸς στρατός του εἶχαν μπῆ στὴ Θεσσαλία, καὶ ἔσπευσε νὰ γυρίσῃ στὴν πρωτεύουσά του. Ἀλλὰ ἡ «Σταυροφορία» γιὰ τὴν ἐπανάκτηση τῆς Θεσσαλονίκης ἀφανίστηκε στὸν Κάμπο τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ ἡ ἀπειλὴ ἀπὸ τὴ Δύση ἔλαβε τέλος. Ὁ Θεόδωρος ἔγινε ἀδιαφιλονείκητος κυρίαρχος τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης. Δὲν ὑπῆρχε δύναμη στὸ προσκήνιο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὸ δικαίωμα γιὰ τὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων, καὶ ἡ Σύνοδος ποὺ συνεκάλεσε στὴν Ἄρτα τὸ χειμῶνα τοῦ ἴδιου χρόνου διακήρυξε στὴ Νίκαια, τὴ Βουλγαρία καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη πὼς ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας ἦταν ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ Βυζαντινοῦ Θρόνου.

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1226—1228 ὁ Θεόδωρος φαίνεται νὰ παρέμεινε στὴν πρωτεύουσά του φροντίζοντας γιὰ τὴ διοίκηση τοῦ Βασιλείου του καὶ κάνοντας προετοιμασίες γιὰ τὴν τελικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀμέσως στὰ ἔγγραφα τῆς περιόδου αὐτῆς ὑπάρχουν δύο χρυσόβουλλα ποὺ ἔχουν τὴν ὑπογραφή του ὡς «πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων». Ὁ πρῶτο, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ Μάϊο τοῦ 1228, ἀφοροῦσε τὴν ἐπαναφορὰ τῶν νονομίων καὶ ἐξαιρέσεων στὴ Μητρόπολη τῆς Ναυπάκτου⁴. Τὸ δεύτερο, ποὺ υπογράφηκε τὸν ἐπόμενο μῆνα, ἦταν μιὰ ἀνταμοιβὴ γιὰ τὸν Γεώργιο Βαρνῆ γιὰ τὴν ἀφοσίωσή του καὶ ἀποτελοῦσεν ἐγγύηση γιὰ τὰ παλιὰ δικαιώματα καὶ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας ποὺ εἶχαν ἀνανεωθῇ διαδοκὰ ἀπὸ τοὺς Αὐτοκράτορες Μανουὴλ καὶ Ἀλέξιο Κομνηνὸ καὶ πάλι ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο Γ΄. Ὁ Θεόδωρος ἐπικύρωσε ἐπίσης τὴν ὄντοτητα τῆς ἀποικίας τῶν ρωσφύγων ποὺ εἶχεν ἰδρυθῇ στὰ Γιάννενα ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Μιχαὴλ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Λατινικῆς κατακτιήσεως. Τὸ ἔγγραφο δὲν ἔχει σωθῇ, ἀλλὰ ἀφέρεται σὲ μιὰ μεταγενέστερη ἐπικύρωση ποὺ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ἀπόκαυκο τὸ 1232, μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀπόπειρα ποὺ εἶχε γίνει τῶν ντόπιων



κατοίκων τῶν Ἰωαννίνων νὰ ἐκδιώξουν τοὺς ἀποίκους καὶ νὰ ἀρπάξουν τὴν περιουσία πού εἶχε παραχωρηθῇ κάπως αὐθαίρετα σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀπογόνους οὗτος ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Α'.

Κατὰ τὴν ἴδια περίοδο οἱ ἐνέργειες τοῦ κυβερνήτη τοῦ Θεοδώρου στὴν Κέρκυρα προκάλεσαν μιὰν ἀτυχῆ φιλονεικία μετὰ τὴ Βενετία. Οἱ Ἐνετοὶ φαίνεται πὺς θεώρησαν συμφέρον νὰ παρατείνουν τὴν 5ετῇ Συνθήκῃ πού τοὺς εἶχεν ὑποχρεώσει ὁ Πάπας νὰ κάμουν μετὰ τὸ Θεόδωρο τὸ 1218, καὶ ἐγκατέλειψαν τὶς προσπάθειες νὰ καταλάβουν τὴν περιοχὴ τῆς Ἠπείρου πού κατ' ὄνομα ἦταν ἀκόμη δική τους. Οἱ ἔμποροὶ τοὺς ὅμως συνέχιζαν νὰ διεξάγουν ἐπικερδὲς ἐμπόριο στὴν Κέρκυρα καὶ τὰ λιμάνια τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας, καὶ ἀποτελοῦσαν μιὰ σταθερὴ πηγὴ προσόδων ἀπὸ φόρους καὶ τελωνειακοὺς δασμοὺς. Ἡ ἀγανάκτησή τους ὅμως φούσκωσε ὅταν ὁ κυβερνήτης τῆς Κερκύρας, ἐνεργώντας σύμφωνα μετὰ τὸ Βυζαντινὸ «*jus naufragii*», ἄρπαξε τὸ φορτίο καὶ τὰ ὑπάρχοντα κάποιου Marco Minotto πού τὸ πλοῖο του εἶχε ναυαγήσει στὶς ἀκτὲς τοῦ νησιοῦ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1228 καθὼς ταξίδευε ἀπὸ τὴν Ἀνδραβίδα γιὰ τὴ Βενετία. Ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἦταν νὰ ἀνασταλῇ ξαφνικὰ τὸ ἐμπόριο ἀνάμεσα στὴ Βενετία καὶ τὴν Ἠπειρο. Δυὸ μῆνες ἀργότερα ἐκδόθηκε διάταγμα πού ἀπαγόρευε σ' ὅλους τοὺς Ἐνετοὺς ἐμπόρους νὰ στέλλουν ἢ νὰ δέχονται προϊόντα ἀπὸ τὴ χώρα τοῦ Θεοδώρου, καὶ οἱ σχέσεις δὲν ἀποκαταστάθηκαν ξανά μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ διαδόχου του.

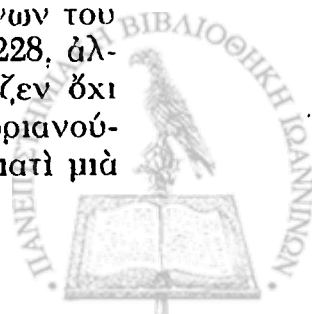
Σχεδὸν ταυτόχρονα ὅμως παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία στὸ Θεόδωρο νὰ στρέψῃ τὴν προσοχή του σ' ἓνα Δυτικὸν ἡγεμόνα πού ἡ φιλία του θὰ ἦταν πρὸς χρησίμην ἀπὸ κείνη τῆς Βενετίας. Ὁ Αὐτοκράτορας Φρειδερίκος Β' Χοεστάουφεν, ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Σικελίας, ἀναχώρησε ἀπὸ τὸ Βρινδήσιον στὰ τέλη Ἰουνίου 1228 μετὰ τὴ Σταυροφορία του γιὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους πού εἶχεν ἀναβληθῇ γιὰ πολὺν καιρὸ, καὶ διέκοψε τὸ ταξίδι του στὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Κεφαλονιά. Ὁ Κόμης τῆς Κεφαλονιάς, Maio Orsini, ἂν καὶ ἄλλαζε μετὰ δεξιотεχνία τὴν ἀφοσίωσή του ἀπὸ τὴ μιὰ μεγάλη δύναμη στὴν ἄλλη ὅπως τὸ ὑπαγόρευαν οἱ περιστάσεις, ἦταν πάντα ὑποτελής τοῦ Βασιλείου τῆς Σικελίας. Ἀλλὰ εἶχε θεωρήσει καὶ φρόνιμο νὰ κλείσῃ εἰρήνη μετὰ τὸ νικηφόρο Αὐτοκράτορα τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ τελευταῖα εἶχε πάρει γυναικα τοῦ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Θεοδώρου Ἄννα. Αὕτῃ ἡ πρώτη ἀπὸ τῆς πολλῆς συμμαχίας ἀνάμεσα στοὺς Ἠπειρωτὲς καὶ τοὺς Ἰταλοὺς ἔδωσε στὸ Θεόδωρο καὶ τοὺς διαδόχους του ἓνα τουλάχιστον κατ' ὄνομα ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῆς Κεφαλονιάς.

Ὁ Φρειδερίκος ἦταν γνωστὸς ὡς ἐχθρὸς τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ φίλος τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ μόλις τὸν προηγούμενο χρόνον ὁ Δημήτριος Μομφερρατικὸς τοῦ εἶχεν ἀφήσει ἓνα τίτλο γιὰ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Πολιτικὴ τῶν προκατόχων του στὴ Σικελία ἦταν νὰ περιλάβουν τὴν Ἠπειρωτικὴν ἀκτὴ καὶ τὸ νηοὶ τῆς Κερκύρας ἀνάμεσα στὶς πιθανὰς κατακτήσεις τους, καὶ φαίνεται πὺς στρατεύματα ἀπὸ τὴ Σικελία ἐπετέθησαν στὸ Δυρράχιο ἀρκετὰς φορὲς. Ἡ φιλία τοῦ Φρειδερίκου θὰ ἦταν σημαντικὸ πλεονέκτημα καθὼς καὶ διπλωματικὴ προστασία, καὶ ὁ Θεόδωρος ἄρπαξε τὴν εὐκαιρία. Ὁ Φρειδερίκος ἔφθασε στὴν Κεφαλονιά τὸ καλοκαίρι τοῦ 1228 ὅπου τὸν ὑποδέχτηκε μιὰ μεγαλοπρεπὴς πρεσβεία εὐγενῶν μετὰ δῶρα ἀπὸ τὴν Αὐλὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Καὶ γυρίζοντας στὴν Ἰταλία τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1229 χάρηκε ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἔλαβε οὐσιαστικὴ ἀπόδειξε τῆς καλῆς θελήσεως τοῦ Θεοδώρου διὰ μέσον τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Maio Orsini, πού ὁδήγησε ἓνα τμήμα Ἑλλήνων στρατιωτῶν γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴν ἄμυνα τοῦ Βασιλείου τῆς Σικελίας. Ἐνα

μήνα ἀργότερα ὁ Θεόδωρος ἰσχυροποίησε τὸ δεσμὸν στέλλοντας ἀπεσταλμένους στὴν Αὐλὴν τοῦ Φρειδερίκου μὲ ἀκόμη περισσότερα δῶρα ποὺ ἀνάμεσά τους ἦταν «χρυσᾶ στολίδια καὶ ἵπποσκευή, χρυσοῦφαντα ἄμφια καὶ πολυάριθμα χρυσᾶ νομίσματα». Ἔτσι κατάφερε νὰ εἶναι ὁ πρῶτος Ἑλληνας ποὺ ἀπόκτησε διπλωματικὰς σχέσεις μὲ τὸ Γερμανὸ Αὐτοκράτορα, ἕνα προνόμιο γιὰ τὸ ὁποῖο πλήρως μοιράζοντας μὲ κεῖνον τὸ ἀνάθεμα τοῦ Πάπα Γρηγορίου Θ'. Αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ οἱ ἀνταλλαγὲς φιλοφρονήσεως ἦταν ὁ πρόλογος γιὰ ἕνα οὐσιαστικώτερο ἐνδιαφέρον ποὺ θὰ ἔδειχναν οἱ διάδοχοι τοῦ Φρειδερίκου γιὰ τὴν ὑποθέσεις τῆς Ἡπείρου¹.

Στὸ μεταξὺ γεγονότα στὴν Ἀνατολὴ ἔδειχναν νὰ βοηθοῦν στὴν ἐκπλήρωση τῶν φιλοδοξιῶν τοῦ Θεοδώρου. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1228 ὁ Λατῖνος Αὐτοκράτορας Ροβέρτος Κουρτεναὶ εἶχε πεθάνει στὸ Μωριά καθὼς πῆγαινε γιὰ τὴ Ρώμη. Ὁ θρόνος πέρασε σὶν ἀδελφὸ τοῦ Βαλδουῖνο, ἕνδεκα χρόνων τότε. Ἡ χήρα Αὐτοκράτειρα Μαρία πέθανε μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ, καὶ ἀνέκυψε ζήτημα διορισμοῦ Ἀντιβασιλέως. Ὁ πρῶτος ποὺ προσέφερε τὴν ὑπηρεσίαν του ἦταν ὁ Ἰωάννης Ἀσάν τῆς Βουλγαρίας. Μὲ τὴν προϋπόθεσιν νὰ περιέλθῃ ἡ Ἀντιβασιλεία στὰ δικά του χέρια ὁ Ἀσάν πρότεινε νὰ παντρευτῇ ὁ νεαρὸς Βαλδουῖνος τὴν κρῆ του Ἑλένη. Ἐπειτα προσφέρθηκε νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ ὅλα τὰ μέρη ποὺ εἶχεν ἀποκτήσῃ τελευταῖα ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος. Ἡ ἀποδοχὴ μιᾶς τέτοιας προτάσεως θὰ καταντοῦσε στὸ πούλημα τῆς Αὐτοκρατορίας στὴ Βουλγαρία, καὶ οἱ ἐκλέκτορες στὴν Κωνσταντινούπολιν ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ τὴν καταψηφίσουν μὲ τὸ αἰτιολογικὸ πὼς ὁ Ἀντιβασιλεὺς πρέπει νὰ εἶναι Φράγκος. Τελικὰ, μὲ τὴ συγκατάθεσιν τῶν Βαρώνων καὶ τὴν παρακίνηση τοῦ Πάπα, βρέθηκε ἕνας κατάλληλος πολεμοχαρὴς καὶ ἐφευρετικὸς ὑποψήφιος στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰωάννου Βριέννιου. Ὁ Βαλδουῖνος θὰ παντρεύονταν τὴν κόρη του καὶ θὰ τοῦ παραχωροῦσε τὸ στέμμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὥσπου νὰ ἐνηλικιώνονταν. Ὁ Ἰωάννης Βριέννιος ἦταν 80 ἐτῶν, ἀλλὰ ἡ ἡλικία δὲν εἶχε κατασιτρέψει τὴν ἐνεργητικότητά του. Ἡ φήμη του σὰν πολεμιστῆς εἶχε δημιουργηθῇ κατὰ τὴν Πέμπτη Σταυροφορία. Καὶ αὐτὸ ποὺ χρειάζονταν ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία ἦταν ἕνας πολεμιστῆς. Ὁ διορισμὸς του ὡς Ἀντιβασιλεὺς ἐπικυρώθηκε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1229, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ τακτοποιήσῃ πρῶτα τοὺς δικούς του λογαριασμοὺς μὲ τὸ Φρειδερίκο Β' ποὺ τὸν εἶχε ἀποστερήσει ἀπὸ τὸν τίτλον τοῦ γιὰ τὸ Βασίλειον τῶν Ἱεροσολύμων πρὶν τρία χρόνια.

Ἡ πρότασις τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν καὶ ἡ ἀπόρριψίς της ἀπὸ τοὺς Βαρώνους τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε διαφόρους ἀντικτύπους. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀσάν, ὅπως ὁ θεῖος του Καλογιάννης πρὶν ἀπ' αὐτόν, θεώρησε πὼς οἱ ἀναιδεῖς Λατῖνοι εἶχαν ὑποτιμήσῃ τὴν ἀξία του ἀρνούμενοι τὴν καλοπροαίρετην προσφορὰν του. Ἄν δὲ θὰ μπορούσε νὰ μῇ στὴν Κωνσταντινούπολιν εἰρηνικὰ θὰ εὔρισκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μῇ μὲ τὴ βία. Ὁ Θεόδωρος, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μπορούσε νὰ ἀμφιβάλλῃ ἂν ἡ πρότασις ἦταν ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ τοὺς ὅρους τῆς συμμαχίας ἀνάμεσα στὴ Βουλγαρία καὶ τὴ Θεσσαλονίκην. Ὁ Ναρζιὸ Ντὲ Τουζύ, ποὺ ἐνεργοῦσεν ὡς «baillie» τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τὸν διορισμὸν τοῦ Ἀντιβασιλέως, προσπάθησε ἀπεγνωσμένα νὰ ἐμπλέξῃ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ τὸν ἕναν ἐναντίον τοῦ ἄλλου ὑπογράφοντας ἐν ὀνόματι τῶν Βαρόνων του πᾶ μονοετὴ ἀνακωχὴν μὲ τὸ Θεόδωρο, μὲ χρονολογία 11 Δεκεμβρίου 1228, ἀλλὰ ὡς ἰσχύουσα ἀπὸ τῆς 14 Σεπτεμβρίου. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἤλπιζεν ὅχι ἰόνον νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν ἐπικείμενὴ ἀπειλὴ ἐπιθέσεως ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὴ δίκαιη ἀγανάκτησις τῆς Βουλγαρίας. Γιατὶ μιὰ



συμφωνία με τὸ Θεόδωρο, ποὺ ἔβλεπε τώρα τὸ Βούλγαρο σύμμαχό του με τὴ μεγαλύτερη ὑπόψια, θὰ μπορούσε νὰ σταθεροποιήσῃ τὴ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία ἃν ὁ Ἀσάν ἀποφάσιζε νὰ ἱκανοποιήσῃ ἔμπρακτα τὴν ἀγανάκτησή του¹¹.

Ἡ ἀνακωχὴ τηρήθηκε καὶ ἐξέπνευσε. Ἀλλὰ ἡ Κωνσταντινούπολη ἦταν ἀκόμη χωρὶς Αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰωάννης Βριέννιος εἶχεν εἰσβάλῃ ὀρμητικὰ στὴν Ἀπουλία νὰ πάρῃ ἐκδίκηση ἀπὸ τὸ Φρειδερίκο Β' γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ Βασιλείου του τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ Φρειδερίκος γύρισε με σπουδὴ ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη τὸ 1229, νίκησε τὸν ἐχθρό του, καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ καταφύγῃ στὴ Γαλλία. Ἡ ἄφιξη τοῦ νέου Ἀντιβασιλέως στὴν Κωνσταντινούπολη φαίνονταν νὰ καθυστερῇ. Ἡ πρωτεύουσα τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν χωρὶς ἐπαρκῆ ἄμυνα καὶ χωρὶς ἱκανὸν ἡγεμόνα. Μερικοὶ βαρῶνοι εἶχαν προτείνει κιόλας νὰ τὴν ἐγκαταλείψουν ὅλοι μαζὶ με τὸ θάνατο τοῦ Ροβέρτου Κουρτεναί. Οἱ προετοιμασίαι τοῦ Θεοδώρου ὁλοκληρώθηκαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1229, καὶ ἡ στιγμὴ ἦταν κατάλληλη. Ἀποτελοῦσε εἰρωνεῖα ἢ ἐμπλοκὴ τοῦ Ἀντι-Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκείνη τὴ στιγμὴ σὲ πόλεμο με τὸ Φρειδερίκο Β', γιὰτὶ ὁ Φρειδερίκος ἦταν σχεδὸν τόσον ἐχθρὸς τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας ὅσο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος. Ἡ βοήθεια ποὺ εἶχαν στείλῃ ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ γαμπρός του Μαῖο Orsini στὸ Βασίλειο τῆς Σικελίας τὸ 1229 δὲν πέρασε ἀπαρατήρητη, καὶ ὁ Φρειδερίκος χάρηκε ν' ἀνταποδώσῃ τὴν εὐνοία ὑποστηρίζοντας τὸ Θεόδωρο στὴν προσπάθειά του νὰ προλάβῃ τὴν ἄφιξη καὶ νὰ ματαιώσῃ τὶς ἀξιώσεις τοῦ Ἰωάννου Βριέννιου γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι συνέβη ὥστε ὁ στρατός, με τὸν ὁποῖον ὁ Θεόδωρος ἄρχισε τὴ μοιραία του ἐκστρατεία ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, νὰ αὐξηθῇ με ἓνα τμήμα Ἰταλικοῦ ἐπικουρικοῦ στρατοῦ σ' ἐνδειξὴ εὐγνωμοσύνης τοῦ Φρειδερίκου καὶ τῶν κοινῶν ἐνδιαφερόντων τῶν Βασιλείων τῆς Σικελίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης¹².

Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1230 ὅλα φαίνονταν ἔτοιμα γιὰ τὴν τελικὴ μάχη ποὺ θὰ ἐπανεφερε τὸ Βυζάντιον στοὺς Ἕλληνες. Με τὸ στρατὸ ποὺ ὁδήγησεν ἔξω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Θεόδωρος, θὰ μπορούσε νὰ βαδίσῃ καὶ πάλι πρὸς τὶς πύλες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ δοκιμάσῃ τὴ δύναμή του ἐναντίον τῆς ἀδύνατης Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας με κάθε ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως, καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, στράφηκε πρὸς βορρᾶν καὶ μπῆκε στὴ Βουλγαρία. Οἱ λόγοι ποὺ τὸν ὥθησαν νὰ κάμῃ αὐτὴ τὴν ἀπότομη στροφὴ καλύπτονται ἀπὸ μυστήριον. Ὁ ἱστορικὸς τῆς Νικαίας, Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ἀρπάζει τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταγγείλῃ γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Θεοδώρου, ἐπιρρίπτοντας τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ συμφορὰ ποὺ θὰ τὸν πλάκωνε στὴν ἴδια του τὴν ἀπερισκεψία, τὴ φιλοδοξίαν καὶ τὴ γενικὴ ἀστάθεια τοῦ χαρακτήρα του. Ἀλλὰ, καθὼς παρατηρήθηκε, μιὰ τέτοια καταγγελία, μέσα σὲ μιὰ λεπτομερῆ κατὰ τὰ ἄλλα ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, δείχνει πῶς ὁ ἱστορικὸς, στὴ μεγάλη του ἐπιθυμίαν νὰ βρῇ αἰτία συκοφαντίας, ἔχει συσκοτίσει τὰ γεγονότα τῆς ὑποθέσεως. Ὁ Θεόδωρος ἦταν φιλόδοξος, ἀλλὰ καὶ πεπειραμένος στρατηγὸς ποὺ ὁ στρατός του δὲν εἶχε δοκιμάσει ἀκόμη ἥττα. Πιστεύοντας στὴν ἀνώτερη δύναμή του προτίμησε νὰ ἀναβάλλῃ τὴν ἐπίθεσιν στὴν Κωνσταντινούπολη μέχρι νὰ ξεφορτωθῇ ἓναν ἐχθρὸ ποὺ εἶχε κιόλας ἀποδειχθῇ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος. Οἱ προτάσεις τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν πρὸς τοὺς Λατίνους εἶχαν ἀδυνατίσει τὴ φιλίαν τοῦ Θεοδώρου. Τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ πλευρά του ἀπὸ ἓναν τόσον ἀβέβαιο σύμμαχον ἦταν ζήτημα στρατηγικῆς καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀπερίσκεπτης μεγαλομανίας. Ἡ δύναμις τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲ βρίσκονταν στὸν ἀριθμὸ τῶν ὑπερασπιστῶν της, ἀλλὰ στὸ πάχος τῶν τειχῶν της, καὶ ἡ διεξαγωγὴ μιᾶς μακρᾶς πολιορκίας μέσα σὲ ἀπόστασιν βολῆς τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ θὰ ἀπο-

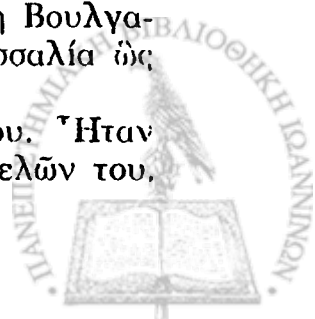
τελοῦσε ἀπερισκεψία. Τὰ ἐλατήρια τοῦ Θεοδώρου εἶναι φανερά γιὰ συμπεράσματα. Ἀλλὰ τὸ γεγονός παραμένει πῶς ἡ ἀπρόβλεπτη εἰσβολή του στὴ Βουλγαρία σ' αὐτὸ τὸ κρίσιμο στάδιο κατέληξε στὴν ἴδια του καταστροφή καὶ σημειώνει μιὰ ἀλλαγὴ στὴν ἱστορία τοῦ Δεσποτάτου¹³.

Διαβαίνοντας πάλι τὸν Μαρίτσα (Ἔβρο) ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη βάδισε δυτικὰ κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδας του σκοπεύοντας χωρὶς ἀμφιβολία νὰ προχωρήσῃ διασχίζοντας τὰ βουνὰ γιὰ τὸ Τίρνοβο. Στὴ βεβαιότητά του γιὰ τὴ νίκη ὑπέθεσε πῶς κάθε Βουλγαρικὴ ἀντίσταση θὰ διαλύονταν στὴν ἀπλὴ θέα τοῦ στρατοῦ του. Ἀλλὰ ἡ ὑπόθεσή του ἀποδείχτηκε σφαλερὴ, γιὰτὶ ὁ Ἰωάννης Ἀσάν, συγκεντρώνοντας βιαστικὰ ἓνα τμήμα ἀπὸ τοὺς Κουμάνους μισθοφόρους του γύρω στοὺς χιλίους, ἔσπευσε πρὸς νότον νὰ ἀποκρούσῃ τὸν εἰσβολέα. Ἡ συμπλοκὴ ἐγένετο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1230 στὴν Κλοκοτνίτσα ποῦ βρίσκεται σιὸ δρόμο γιὰ τὴ Φιλιππούπολη. Ὁ Ἀσάν, ξαναμμένος πρὸ πολὺ ἀπὸ τὴ δίκαια ἀγανάκτησή του παρὰ ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνη στὸν ἀριθμὸ τοῦ στρατοῦ του, ὤρμησε στὴ μάχη μὲ τὸν ὄρκο συμμαχίας τοῦ Θεοδώρου καρφισωμένον σιὸ λάβαρό του. Ὁ ἀνίκητος μέχρι τότε στρατὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης ἔπαθε μεγάλη πανολεθρία. Ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος πιάστηκε αἰχμάλωτος μαζί μὲ πολλοὺς ἀξιωματικούς του καὶ ὅλα τὰ ἐφόδιά του παραδόθηκαν στὴ λεηλασία τῶν Κουμάνων καὶ Βουλγάρων στρατιωτῶν. Ὁ Ἀσάν ἄφησεν ἐλεύθερους ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀπλοὺς στρατιῶτες καὶ τοὺς κατώτερους βαθμοφόρους νὰ φύγουν καὶ νὰ γυρίσουν σιὰ οἴτια οὗτος, γιὰ νὰ ἀναγγεῖλουν ἐκεῖ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴν ἐπιείκεια τοῦ μεγάλου Βουλγάρου Βασιλιᾶ¹⁴.

Ὁ στρατὸς τοῦ Θεοδώρου, μεθυσιμένος ἀπὸ τὶς ἀδιάκοπες μακροχρόνιες ἐπιτυχίες του, κατεστράφη. Καὶ τὸ ἀπροπαρασκευάστο Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης ἀπορφανεμένο ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα του γρήγορα ἔγειρε καὶ βυθίστηκε σ' ἓνα λιγώτερο ἐπιδεικτικὸ ἐπίπεδο. Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία εἶχε σωθῇ ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τοῦ ὁποίου τὶς ὑπηρεσίες εἶχεν ἀπορρίψει μὲ περιφρόνηση, καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσεως δὲν ἀποτελοῦσαν πιά σοβαρὸν ἀντίπαλο τῆς Βουλγαρίας ἢ τῆς Νικαίας γιὰ τὴ διεκδίκηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅσο γιὰ τὸ Θεόδωρο, ἂν καὶ ὁ νικητὴς του τοῦ φέρθηκε ἔντιμα, δὲ μπορούσε νὰ συγκρατήσῃ τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα του. Θεωρήθηκε ἔνοχος συνωμοσίας καὶ τυφλώθηκε, τιμωρία ποῦ τὸν ἀνάγκασε νὰ ἡσυχάσῃ γιὰ ἑπτὰ χρόνια. Ὁ Γρηγοῤῥας τὴν περιγράφει χαρακτηριστικὰ σὰν θεία δίκη σ' αὐτὸν ποῦ, γιὰ πείσμα τοῦ νόμιμου Αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων στὴ Νίκαια, ἀνακήρυξε τὸν ἑαυτοῦ Βασιλιᾶ καὶ ἔφερε στοὺς συμπατριῶτες του, ποῦ εἶχαν φτάσει κιόλας στὴν πρὸ μεγάλη μιζέρια ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Βουλγάρους, μόνον καταστροφή καὶ αἱματοχυσία¹⁵.

Ἡ ἥττα τοῦ Θεοδώρου ἔφερε σύγχυση σιὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἰωάννης Ἀσάν ἄδραξε ἀμέσως τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπανακτήσῃ τὶς χαμένες κτήσεις τῆς Βουλγαρικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ μπροστὰ στὴν κεραυνοβόλα προέλαση τοῦ στρατοῦ του τὰ Μακεδονικὰ ὄχυρά τοῦ Θεοδώρου καὶ ὅλα τὰ μέρη ποῦ εἶχε κατακτῆσει ἀπὸ τὴ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία ἔπесαν χωρὶς ἀντίσταση. Μέσα σὲ λίγους μῆνες τὸ Διδυμότειχο, μὲ ὅλο τὸ νότιο μέρος τῆς κοιλάδας τοῦ Μαρίτσα (Ἔβρου), ἡ Ξάνθη, οἱ Σέρρες, ἡ Πελαγονία, ἡ Ἀχρίδα, ἡ Πρίλαπος (Prilep), καὶ ἡ Διάβολις (Devol) εἶχαν περιέλθει καὶ πάλι στὴ Βουλγαρικὴ κατοχή, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Ἀσάν ἀναγνωρίζονταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλία ὡς τὶς Ἀλβανκὲς ἀκτές.

Ὁ Ἀσάν ἔδειξε λεπτότητα καὶ φιλανθρωπία μετὰ τὴ νίκη του. Ἦταν καλὴ πολιτικὴ νὰ σεβαστῇ τὰ αἰσθήματα τῶν νέων Ἑλλήνων ὑποτελῶν του,



Στὶς περισσότερες πόλεις ποὺ κατέλαβε ἔβαλε δικούς του στρατιωτικούς κυβερνήτες καὶ ὑπαλλήλους, ἀλλὰ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις κατάφερε μὲ τὴ φρόνησή του νὰ πάρη μὲ τὸ μέρος του τοὺς παλιούς "Ἕλληνες κυβερνήτες καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ παραμείνουν στὴ θέση τους. Ὁ Ἀκροπολίτης ἐξυμνεῖ πολὺ τὴν ἀνθρωπιά καὶ τὰ φιλικὰ αἰσθήματά του πρὸς τοὺς "Ἕλληνες ποὺ ἦταν πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ἀγριότητα τῶν προκατόχων του καὶ τοῦ χάρισαν τὴν ἀγάπη καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων μαζί. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ φήμη τῆς γενναιοδωρίας του ἐνθάρρυνε τὴν εὐκολὴ ὑποταγὴ τῶν ἐχθρῶν του. Ἀλλὰ ἡ ἐξύψωση τῶν ἀρετῶν ἐνὸς Βουλγάρου Βασιλιᾶ ἐξυπηρέτησε τὸ σκοπὸ τοῦ Ἀκροπολίτη νὰ ἀμαυρώσῃ μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ ἐγκλήματα τοῦ Θεοδώρου¹⁶.

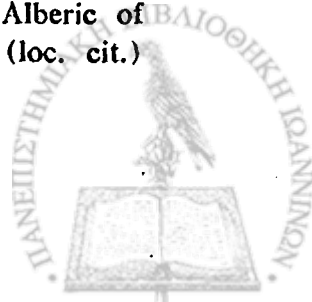
Ἡ Κλοκοτνίτσα ἔκρινε τὴν τύχη τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, ὅχι ὁμῶς καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Ὁ Θεόδωρος ἔπρεπε πάνω στὸν κολοφῶνα τῆς δόξας του, καὶ τὸ Βασίλειο ποὺ μόλις εἶχε μισοδηιουργήσει συνέχισε τοὺς ἀγῶνες γιὰ ἄλλα δεκαἕξι χρόνια κάτω ἀπὸ τὸ ἀκοίμητο βλέμμα τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Νικαίας. Ἀλλὰ οἱ φιλοδοξίες τοῦ Θεοδώρου κληροδοτήθηκαν στὸν ἀνεψιό του Μιχαὴλ Β' Ἀγγελο, καὶ οἱ φευγαλέες δόξες τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης θὰ ξαναζωντάνευαν στὴ μνήμη πολλῶν ἐπερχομένων γενεῶν στὰ χώματα τῆς Ἡπείρου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Akropolites 38. Gregoras, I, 27—8. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Ἀσάν, ἰδὲ Vasiliev, «History of the Byzantine Empire», σελ. 523—4 καὶ παραπομπές Ostrogorsky, «History of the Byzantine State», σελ. 387.
- 2) Akropolites 38—41. Ephraim 8023—37. Γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Χριστουπόλεως, ἰδὲ Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 18, σελ. 279· καὶ Job, ἔκδ. Migne, στήλ. 905—6 B. Ὁ Ἰωάννης Καμύτζης τιμήθηκε ἀργότερα γιὰ τὴν ἀκλόνητὴ πίστιν του στὴ Νίκαια μὲ τὸν τίτλο τοῦ «Ἐταιριάρχου».
- 3) Akropolites 41. Ephraim 8038—45. Philip Mouskes 23195—6. Longnon, «L' Empire latin», σελ. 161—2. Ἡ Βιζύη (ἡ σημερινὴ τουρκ. Vize) βρίσκεται στὴ μέση τοῦ δρόμου ἀνάμεσα στὴν Ἀδριανούπολη καὶ τὴν πρωτεύουσα. Ἡ Βρύσις περιγράφεται ὡς «supra Constantinopolim prope Dizyam» (Tafel, «Symb. crit. geog. byz.», II, σελ. 112).
- 4) Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky, ἀριθ. 29, σελ. 296—9. Ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 56.
- 5) Πρώτη ἔκδοση (μὲ πανομοιότυπο, κλπ.) ἀπὸ τὸν C. Biagi, «Monumenta Graeca et Latina ex Museo Jacobi Nani», (Ρώμη 1786), καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸν Mustoxidi, op. cit., Appendix, σελ. LVI—VII, καὶ σελ. 439, 689· Miklosich καὶ Müller, V, 14—15. Ἡ στήλη ποὺ εἶναι χαραγμένο τὸ διάταγμα βρίσκεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Ρώμης. Ἰδὲ Z. von Lingenthal στὸ «Bulletino dell. Comm. archeol. communale», anno IX (σειρ. 2, 1881), σελ. 189—96, καὶ anno XI (1883), σελ. 3—4. Ἰδὲ ἐπίσης P. Lemerle, op. cit., «Ἑλληνικά», 4 (1953), ἀριθ. 4, σελ. 408—9, σημ. 14, 15, 16. Στὰ προνόμια θὰ μετεῖχε καὶ τὸ «Θέμα τῆς Βαγενετίας» στὸ ἐσωτερικόν.
- 6) Ἰδὲ P. Kerameus, op. cit., «Δελτίον», III (1891), σελ. 451—5· καὶ M. Δένδιας op. cit., «Atti VIII Congresso Int. di Studi bizantini, II (1953), σελ. 302—6. Τὸ διά-

ταγμα τοῦ Θεοδώρου περιγράφεται ὡς «βασιλικὸς ὁρισμός». Τὸ ἔγγραφο φέρει χρονολογία Μάρτιος Ἰνδικτιῶν Πέμπτη, ποὺ ὁ Κεραμεὺς τὸ πῆρε ὅτι εἶναι 1217 ἰσχυριζόμενος πὼς ὁ Ἀπόκαικος εἶχε ἤδη πεθάνει κατὰ τὸ 1232. Ἀλλὰ ἰδὲ Δένδιας *op. cit.*, σελ. 305, καὶ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», Appendix II, σελ. 221. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸ πὼς ὁ Θεόδωρος ἔκαμε δωρεὰς στὴ Μονὴ Ξενοφῶντος στὸ Ἅγιον Ὅρος. L. Petit, «Actes de Xenophon», V.V., X (1903), ἀριθ. II, Appendix I, σελ. 30.

- 7) Liber Plegiorum, ἔκδ. Predelli, σελ. 148, φύλλ. 91 (10 Ἰουνίου 1228)· σελ. 153, φύλλ. 94 (19 Αὐγούστου 1228).
- 8) Ernoul 460. Philip Mouskes 25325—50. Alberic de Trois Fontaines 938. Ρωμανός, «Γρατιανὸς Ζώρξης», σελ. 129—30. Ὁ γάμος τοῦ Μαῖο μὲ τὴν Ἄννα πιθανὸν νὰ ἐγίνετο τὸ 1227. Ὁ Λατίνος Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κεφαλονιάς, Βενέδικτος, βεβαίωσε τὴν πίστη του στὸ Μαῖο καὶ τὴ γυναῖκα του τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1228. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ (σὰν Ἑλληνικὰ) φέρει τὴ σφραγίδα τοῦ Ἀποκαΐκου τῆς Ναυπάκτου, καὶ δείχνει τὶς στενὲς ἐπαφὰς τῆς Κεφαλονιάς μὲ τὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ. Ἰδὲ N. A. Bees, «Ein politisches Treubekenttnis von... Kefalonia», «Byz. - neugr. jahrbuch», III (1922), i, σελ. 165—76.
- 9) Ἰδὲ ἐπιστολὴ τοῦ Βαρδάνη στὸν Πατριάρχη Γερμανό, D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 96.
- 10) Huillard - Bréholles, «Historia Diplomatica Friderici Secundi», τόμ. I, σελ. 898—9 (ἔπον ὁ Μαῖο ἀποκαλεῖται «Madius Apulus»). Richard of San Germano, ἔκδ. Garufi, σελ. 162, 164. Ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου IX, iii, 46· ἔκδ. Auvray, I, στήλ. 204. Ρωμανός *op. cit.*, σελ. 131. F. Dölger, «Regesten der Kaiserurkunden des Oströ-mischen Reiches», 3, ἀριθ. 1721.
- 11) Akropolites 41, 44. Ernoul 394—5. Dandolo 344—6. Liber Plegiorum, ἔκδ. Predelli, Appendix, σελ. 184—5. Tafel καὶ Thomas, «Urkunden», II, 265—6. Zlatarski, «Istori-ja», σελ. 333—4. Longnon, «l' Empire latin», σελ. 169—71. Ἡ θριαμβικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 1230 τοῦ Ἀσάν δείχνει πὼς θεωροῦσε κιόλας τὸν ἑαυτό του κυρίαρχο τῆς Κων-σταντινουπόλεως. Ἰδὲ Jireček, «Bulgaren», σελ. 252, καὶ ἰδὲ D. Nicol, «The Despo-tate of Epiros», σελ. 113. Ὁ Ναρζιὸ Ντὲ Τουσὺ εἶχεν ἀκολουθήσει ἀρχικὰ τὸν Πέτρο Κουρτεναί, καὶ τὸ 1219 εἶχε διαδεχτῇ τὸν Κώνονα de Bethune ὡς βάλλος (bailie) τῆς Αὐτοκρατορίας.
- 12) Ernoul 466—8. Philip Mouskes 27078—28014. Richard of San Germano 174—5. Ὁ Ἀκροπολίτης (41) ἀναφέρει τοὺς Ἰταλοὺς στὸ στρατὸ τοῦ Θεοδώρου. Ὁ Hopf, «Geschichte Griechenlands», σελ. 257, γράφει γιὰ ἓνα τμῆμα Γερμανικοῦ στρατοῦ. Ἰδὲ Muralt, «Essai de Chronographie byzantine», I, σελ. 342.
- 13) Akropolites 41. Μηλιαράκης, σελ. 252.
- 14) Akropolites 41—2. Gregoras, I, 28. Richard of San Germano 166. Ἡ Κλοκοτνίτσα εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Σεμιντγέ, στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἑβρου ἀνάμεσα στὴ Φιλιπ-πούπολη καὶ τὴν Ἀδριανούπολη.
- 15) Akropolites 42. Gregoras, I, 28. Pachymeres, I, 82. Ephraim 7701—2. Alberic of Trois Fontaines (M.G.H. XXIII), 927. Ὁ Richard τοῦ San Germano (*loc. cit.*) λέγει πὼς ὁ Θεόδωρος τυφλώθηκε ἀμέσως μετὰ τὴ σύλληψη.
- 16) Akropolites 43. Ephraim 8085—93.



Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 6

ΜΑΝΟΥΗΛ ΑΓΓΕΛΟΣ

ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 1230-37

Ὅσο παρέμενε νικητὴς ὁ Θεόδωρος ἡ κοινὴ φιλοδοξία τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔδενε σφιχτὰ τὸ Βασίλειό του. Ἀλλὰ ὅταν ὁ στρατὸς του ἔπαθε σοβαρὴ καταστροφή διασπύστηκε καὶ κατέρρευσε χωρὶς ἀντίσταση. Οἱ ἀδυναμίεις τῆς διοικήσεώς του ἔγιναν ὀλοφάνερες ὅταν οἱ Βούλγαροι κατῴρθωσαν νὰ κερδίσουν ὅλη τὴ χώρα του. Μόλις λίγους μῆνες μετὰ τὴ μάχη τῆς Κλοκογνίτσας ὁ Ἰωάννης Ἀσάν μποροῦσε νὰ χαράξῃ τὴν ἔκτασι τῶν κατακτήσεών του μὲ δικαιολογημένη περηφάνεια στὸν Καθεδρικὸ Ναὸ τῶν Σαράντα Μαρτύρων ποὺ ἔχτισε σιὸ Τίρνοβο:

«Ἐγώ, ὁ Ἰωάννης Ἀσάν, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς Τσάρος καὶ Αὐτοκράτωρ τῶν Βουλγάρων... κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας μου... ἐνίκησα τοὺς Ἕλληνας καὶ συνέλαβον τὸν Ἕλληνα Τσάρο Θεόδωρον Κομνηνὸν μετὰ πάντων τῶν εὐγενῶν του καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν χώραν ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως μέχρι Λυρραχίου, Ἑλληνιζήν, Σερβιζήν καὶ Ἀλβανιζήν μαζί. Ἐς τοὺς Φράγγους παραμένει μόνον ἡ πόλις Tsargad (Κωνσταντινούπολις), ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη ἔχουν καταστῆ ὑποτελεῖς τῆς Μεγαλειότητός μου, διότι δὲν ἔχουν Βασιλέα πλὴν ἐμοῦ, καὶ ὀφείλουν τὴν σωτηρίαν των εἰς ἐμὲ μόνον»¹.

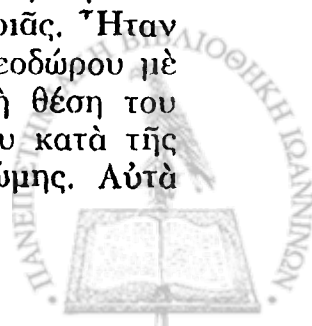
Τὸ μεγάλο ὄνειρο μιᾶς Βουλγαρο-Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας φαίνονταν κοντὰ σιτὴν ἐκπλήρωση περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά. Καὶ οἱ κομπαστικὲς ὑποσχέσεις ποὺ εἶχε δώσει ὁ Ἰωάννης Βριέννιος, «νὰ ἐπαναφέρῃ σιτὴ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία ὅλα τὰ ἐδάφη ποὺ κατεῖχεν ὁ Θεόδωρος μέχρι τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Ἀδριανούπολη», ἦταν γραπτὸ νὰ καταδικαστοῦν πρὶν ἀκόμη ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντά του ὡς Ἀντιβασιλεὺς. Ὁ Ἀλέξιος Σλάβος, ὁ πρῶην Δεσπότης τοῦ Μελενίκου, χάθηκε σιτὴν ἀφάνεια σιτὴ Βουλγαρικὴ πρωτεύουσα καὶ τὰ δυτικὰ σύνορα τοῦ Ἀσάν ἐξασφαλίστηκαν μὲ μιὰ συμμαχία μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Σέρβου Βασιλιᾶ, Βλαδιολάβο, ποὺ εἶχε παντρευτῇ μιὰ ἀπὸ τὴς κόρες του².

Ἀπὸ τὸ γάμο μιᾶς ἄλλης κόρης τοῦ Ἀσάν ἐξαρτήθηκε ἡ συνέχισις τῆς ὑποστάσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Μανουὴλ, ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου, εἶχε καταφέρει νὰ ξεφύγῃ τὴ σύλληψιν σιτὴν Κλοκογνίτσα, καὶ εἶχεν ἀποσυρθῇ σιτὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε πάρει τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ πεθεροῦ του καὶ εἶχε κάμει ἔτσι διπλὰ σοβαρὴ τὴν ἐπιπορκία τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ Ἀσάν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ διατηρῇ τουλάχιστον μιὰ ἔκτασι ἀνεξάρτητης ἐξουσίας. Τὸ φάντασμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Θεοδώρου ξαναζωντάνευε μὲ τὴν ἐγγύησιν τοῦ γάμου του μὲ τὴ Μαρία Μπελοσλάβα. Ὁ ρόλος τοῦ Μανουὴλ σιτὴν ἱστορία τοῦ Δεσποτάτου πρὶν ἀπὸ τὸ 1230 εἶναι σκοτεινός. Κατὰ τὴς πρῶτες ἐκστρατεῖες τοῦ ἀδελφοῦ του σιτὸ βορρᾶ φαίνεται πῶς τοῦ εἶχεν ἀνατεθῇ κάποια διοίκησις σιτὴ Θεσσαλία καὶ ὁ τίτλος τοῦ Δεσποτῆ τοῦ εἶχεν ἀπονεμηθῇ κίβλας ἀπὸ τὸ Θεόδωρο. Αὐτὸν τὸν τίτλο συνέχισε νὰ τὸν χρησιμοποιοῖ ἄλλὰ ὅταν ἐγκατασιτάθηκε σιτὴ Θεσσαλονίκη θεωροῦσε τὸν ἑαυτοῦ τοῦ διάδοχο τοῦ σιέρματος καὶ κολάκευε τὴ φιλαυτία του μὲ ὅλες τὴς ἐθιμοτυπίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς, ὑπογράφοντας τὰ διατάγματά του μὲ κόκκινη Αὐτοκρατορικὴ μελάνη, μιὰ ματαιότητα ποὺ τοῦ ἐπέσυρε τὸ χλευασμὸ ἐνὸς ἀπεσιταλμένου τῆς Νικαίας ποὺ παρατήρησε πῶς ὁ τίτλος «Βασιλεὺς καὶ Κύριος» (σὲ τὸν

βασιλέα καὶ δεσπότην) ἀποδίδονταν γενικὰ στὸ Χριστὸ μόνον. Οἱ κτήσεις τοῦ ἀπλώνονταν στὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Ἡπειρο. Τὸ Δυρράχιο καὶ ἡ Ἀλβανία ἀναγνώρισαν τὴ Βουλγαρικὴ ἡγεμονία, ἀλλὰ ἡ Κέρκυρα παρέμεινε πιστὴ στοὺς Ἕλληνες. Στὴν Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μανουὴλ Κωνσταντῖνος κυβερνοῦσε ἀκόμη ὡς Δεσπότης· καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μιχαὴλ Β', ὁ νόμιμος κληρονόμος τοῦ Δεσποτάτου, ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψῃ γρήγορα στὴν Ἄρτα γιὰ νὰ ἐπανδρώσῃ τὴν ἄμυνα τῆς Ἡπείρου ἐναντίον τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ³.

Εἶναι δύσκολο νὰ καθορίσουμε τὴν ἔκταση ποὺ ἡ ἐξουσία τοῦ Μανουὴλ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ πολιτικὴ του πρὸς τοὺς γείτονές του ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴν καλὴ διάθεση καὶ τὴν ἐπιρροή τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν. Ὁ Ἀκροπολίτης λέγει πὺς ὁ Ἀσάν σεβάστηκε ἀπόλυτα τὰ δικαιώματα τοῦ Μανουὴλ γιὰ τὴ συγγένεια ποὺ εἶχαν ἀπὸ τὸ γάμο· καὶ φαίνεται πὺς ἐπιτράπηκε στὸ Μανουὴλ νὰ διορίσῃ κυβερνητὲς καὶ ἀξιωματούχους τῆς ἐκλογῆς του γιὰ τὴ διοίκηση τοῦ Βασιλείου του. Τὰ ὀνόματα δύο κυβερνητῶν τῆς Θεσσαλονίκης, Γεώργιος Ἀπόκαυκος καὶ Ἀλέξιος Πηγωνίτης, εἶναι γνωστά. Καὶ ὁ Γεώργιος Χωνιάτης, ἀνεψιὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, διατηροῦσε μιὰ διοικητικὴ θέση στὴ Θεσσαλία σὰν Πρωτοβεσπιαρίτης τοῦ Μανουὴλ⁴. Στὶς ἐκκλησιαστικὲς ὑποθέσεις ὅμως ὁ Ἰωάννης Ἀσάν ἔλαβε μέτρα νὰ ματαιώσῃ τὶς φιλοδοξίες τῶν Ἐπισκόπων τοῦ Θεοδώρου μεταβάλλοντάς τὴ Μητρόπολη τῆς Θεσσαλονίκης σὲ ὑποτελῆ Ἐπισκοπὴ τοῦ Τυρνόβου, καὶ τοποθετώντας ἐκεῖ ἕναν ἱεράρχη τῆς ἐκλογῆς του. Οἱ διπλωματικὲς ταλαντεύσεις τοῦ Μανουὴλ δείχνουν καθαρά πὺς δυσκολεύονταν νὰ ἀποσείσῃ τὸ φορτίο τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τὸν πανίσχυρο πεθερό του, καὶ οἱ προσπάθειές του νὰ κρατήσῃ μιὰν ἀνεξάρτητη γραμμὴ μὲ τὶς μεγάλες δυνάμεις τῆς Δύσεως τέλειωσαν ξαφνικὰ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς Βουλγαρικῆς πολιτικῆς⁵.

Ἡ ἀφοσίωση τῶν Ἑλλήνων τὸν ἀκολουθοῦσε πάντως καὶ ὅ,τι κατεῖχε σκόπευε νὰ τὸ διατηρήσῃ. Ἡ πρώτη του δουλειὰ ἦταν νὰ ἀνανεώσῃ τὰ προνόμια ποὺ ὁ ἀδελφός του Μιχαὴλ εἶχε παραχωρήσει στοὺς κατοίκους τῆς Κερκύρας, καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ κληρονομικά του δικαιώματα στὸ νησι μεταβιβάζοντάς το στὴ δίδυμη ἀδελφή του Ἄννα Κομνηνὴ, τὴ γυναῖκα τοῦ Maio Orsini τῆς Κεφαλονιάς. Ἡ Κέρκυρα ἦταν ἡ πιὸ μακρινὴ καὶ εὐάλωτη προφυλακὴ τῶν κτήσεών του, καὶ ὁ Μανουὴλ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐνδυναμωθῇ ἡ ἀκρόπολις τῆς καὶ νὰ προπαρασκευαστῇ ὁ σιρατός της γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο. Φαίνονταν μᾶλλον ἀπίθανο νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ Ἰωάννης Ἀσάν, ἀλλὰ ἦταν εὐκόλῃ λεία στὰ σχέδια τοῦ Φρειδερίκου Β'. Ὁ Φρειδερίκος εἶχε κλείσει πρόσφατα εἰρήνη μὲ τὸν Πάπα Γρηγόριο Θ' μὲ τὴ συνθήκη τοῦ San Germano. Ἡ ἡττα τοῦ Θεοδώρου ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ἀσάν θὰ πρέπη νὰ τοῦ ὑπενθύμιζε τὸ γεγονός πὺς κατεῖχε καὶ αὐτὸς ἕνα τίτλο γιὰ τὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης. Τὰ νησιὰ Κεφαλονιά καὶ Ἰθάκη ἦταν κιόλας ὑποτελῆς του, καὶ ὁ πειρασμός νὰ προσαρτήσουν τὴν Κέρκυρα ἦταν κοινός σὲ ὅλους τοὺς ἡγεμόνες τῆς Σικελίας. Ὁ Θεόδωρος μόλις καὶ μετὰ βίας εἶχε συγκρατήσῃ «τὰ ἄρπαχτικά θηρία τῆς Σικελίας» ποὺ εἶχαν ἐπιχειρήσει νὰ ριζώσουν τὶς ἀξιώσεις τους στὴν Ἡπειρο σὲ προγενέστερα χρόνια καὶ ὁ Μανουὴλ δικαιολογημένα μπορούσε νὰ φοβᾶται γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς Κερκύρας καὶ τῆς γειτονικῆς στεριᾶς. Ἦταν λοιπὸν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη γι' αὐτὸν νὰ διατηρήσῃ τὴ φιλία τοῦ Θεοδώρου μὲ τὸν Φρειδερίκο. Ταυτόχρονα ὅμως μπορούσε νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὴ θέση του σχετικὰ μὲ τὴ Βουλγαρία καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ συμφέροντά του κατὰ τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας ἐξασφαλίζοντας τὴν ὑποστήριξι τῆς Ρώμης. Αὐτὰ



ἀκριβῶς ἔχοντας σὺν μυαλό του ὁ Μανουὴλ ἐπιφόρτισε τὸν Γεώργιο Βαρδάνη, Μητροπολίτην τῆς Κερκύρας, νὰ πάη στὴν Ἰταλία σὰν ἀπεσταλμένος του γιὰ νὰ κέρη διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Αὐτοκράτορα Φρειδερίκο Β' καὶ τὸν Πάπα Γρηγόριο Θ'. Θὰ ζητοῦσε τὴ συμμαχία τοῦ Αὐτοκράτορα καὶ θὰ ὑπόσχονταν πνευματικὴ ὑποταγὴ σὺν Πάπα.

Ὁ Βαρδάνης ἀπέπλευσε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1231. Τὸ πλοῖο του τὸ παρέσυρε ἡ θάλασσα καὶ ἀντὶ γιὰ τὸ Βρινδῆσιον ᾤραξε σὺν Τάραντα στὶς 15 Ὀκτωβρίου. Ἡ ἀποσταλὴ του φαίνονταν καταδικασμένη σὲ ἀτυχία ἀπὸ τὴν ἀρχή. Δὲν εἶχε προλάβει καλὰ - καλὰ νὰ πατήσῃ τὸ πόδι του στὴν Ἰταλία καὶ ἀρρώστησε σοβαρά. Δὲ μπορούσε νὰ συνεχίσῃ τὸ ταξίδι του, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ πόνου ἔγραψε σὺν Φρειδερίκο Β' ἐξηγώντας τὸ σκοπὸ τῆς ἐπισκέψεώς του, ἓνα γράμμα μὲ τὶς πρὸ καλακευτικὰς ἐκφράσεις, ποὺ δικαιολογοῦσε τὸν ταπεινὸ Ἐπίσκοπο τῆς Κερκύρας γιὰ τὴν τλότη του νὰ προσεγγίσῃ τὸν κραταῖο μονάρχη ἔστω καὶ μὲ γράμμα. Ἄν ἡ βαρυχειρμονία καὶ ἡ κατάστασις τῆς υἱείας του θὰ τὸν ἐμπόδιζαν ἐκεῖνη τὴ χρονιά νὰ ἀλοκληρώσῃ τὴν ἀποσταλὴν του ἤλπιζε πὺς θὰ μπορούσε νὰ ὑποβάλῃ τὰ σέβη του σὺν Αὐτοκράτορα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνοιξίως τοῦ 1232. Σκόπευε ἐπίσης, ἂν τοῦ ἐπέτρεπαν οἱ δυνάμεις του, νὰ συνεχίσῃ τὸ ταξίδι του γιὰ τὴ Ρώμη.

Γιὰ ἓνα μῆνα περίπου τὸν φιλοξένησαν καὶ τὸν περιποιήθηκαν οἱ Ἑλληνας μοναχοὶ στὴν Ὀρθόδοξον Μονὴ τῶν Κασούλων κοντὰ σὺν Τάραντα. Ὁ ἡγούμενος Νεκτᾶριος ἦταν παλιὸς φίλος ποὺ εἶχε γνωρίσει γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὶς ἐκκλησιαστικὰς διαπραγματεύσεις τοῦ 1214, ποὺ ὁ Βαρδάνης εἶχε λάβει μέρος σὰν ἀντιπρόσωπος τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου καὶ ὁ Νεκτᾶριος σὰν διερμηνέας τοῦ Παπικοῦ Ἐξάρχου Πελαγίου. Στὴν ἀλληλογραφίᾳ του ὁ Βαρδάνης μιλάει γιὰ τὴ φιλίαν τους σὰν τὴν πρὸ μεγάλη ψυχικὴ παρηγοριά του ἀπὸ τότε ποὺ πέθανε ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν. Καὶ ὅταν πέθανε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Νεκτᾶριος μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ ὁ Βαρδάνης ἔγραψε προσωπικὴ ἐπιστολὴ σὺν Νικάλα, τὸν Κυβερνήτη τοῦ Τάραντα, ἐκφράζοντας τὴ λύπη του γιὰ τὴν ἀπώλεια ἐνὸς τόσο πολέμιου φίλου. Τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν ἀρρωστος στὴ Μονὴ τῶν Κασούλων ὁ Βαρδάνης γνωρίστηκε μὲ μερικοὺς Φραγκοκαυνοὺς καὶ ἔκαμε ἀρκετὰ συζητήσεις μαζί τους πᾶν στὶς διάφορες δογματικὰς καὶ λεπτομερικὰς διαφορὰς ἀνέμενα στὴν Ἀνατολικὴ καὶ τὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ ἡ ἀρρώστεια του χειροτέρευε καὶ στὶς 17 Νοεμβρίου ἀναγκάστηκε νὰ μεταφερθῇ σὺν Τάραντα ὅπου ἔμεινε σὺν σὺν τοῦ Ἰωάννου Γράσου, συμβαλαίουγράφου τοῦ Αὐτοκράτορα, ποὺ οἱ ὑπηρετεῖς του τὸν περιποιήθηκαν καὶ τὸν ἔκαμαν νὰ ξαναβρῇ τὴν υἱείαν του.

Στὸ μεταξὺ ὅμως ὁ Μανουὴλ, ἀνήμερος γιὰ τὴν ἀπροσδόκητη καθυστέρηση τῶν διαπραγματεύσεών του, ἀνέλαθε μόνος του νὰ γράψῃ σὺν Πάπα Γρηγόριον Θ' προσφερόμενος τυπικὰ νὰ θέσῃ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ ἀπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Πάπα. Ὁ Πάπας ἀπάντησε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1232 ἐπαινώντας τὸ Μανουὴλ γιὰ τὴν πνευματικὴν τὴν ἀφοσίωσιν καὶ ἐπιστροφὴν στὴν Ἐκκλησίαν, ὑποσχόμενος κάθε βοήθεια καὶ προστασίαν, καὶ διαβεβαιώνοντας τὸν πὺς θὰ εἰδοποιῶσε καὶ θὰ ἔδινε ὁδηγίαν σὺν Ἰωάννῃ Βριέννῳ καὶ σὺν Λατίνῳ Πατριάρχῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιὰ τὰ καθήκοντά τους πρὸς αὐτόν. Στὸ γράμμα μνηκαν μερικὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς διαγαλῆς τοῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν Παπικὸν γιὰ νὰ χρημεύσῃ σὰν προσέδοσις.

Ἀλλὰ δὲν πρὸλαβε καλὰ - καλὰ νὰ ἀποτελεσθῇ τὸ γράμμα του ὁ Πάπας, καὶ ὁ Μανουὴλ ἀποφάσκει νὰ ἀλλάξῃ τὰ σχέδιά του καὶ νὰ ἀποκτήσῃ ἐκκλησιαστικὰς καὶ διπλωματικὰς σχέσεις μὲ τὴ Νίκαιαν καὶ διὰ μὲ τὴ Ρώμη. Ὁ Βαρ-

δάνης ανακλήθηκε από την Ίταλία πρὶν προλάβῃ νὰ πετύχῃ τίποτε, καὶ ἔγραψε στὸ φίλο του ποὺ τὸν φιλοξένησε στὸν Τάραντα κλαίγοντας τὰ ἔξοδα ποὺ πῆγαν χαμένα οὐ μὴ μάταιη ἀποστολή, καὶ θρηνώντας τὸ γεγονὸς πὼς οἱ ἐλπίδες του νὰ δῇ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ νὰ ἐποκεφθῇ τῇ Ρώμῃ εἶχαν χαθῇ μετὰ τὴν ἀνάκληση τοῦ Μανουήλ¹¹.

Ἡ ἀπότομη ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ Μανουήλ θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθῇ ἀπλῶς ὡς ἀναποφασιστικότητα ἐνὸς ἀνίσχυρου ἡγεμόνα. Ἦταν ὅμως καὶ ἓνα βῆμα ποὺ ἔκανε μετὰ λεπτότητα γιὰ νὰ εὐθυγραμμισθῇ μετὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Βουλγάρου προσοχίαν του. Γιὰ τὸν Πάπα καὶ τὸν Πατριάρχη τὸ ζήτημα θὰ φαίνονταν ὡς μιὰ ἀποκλειστικὰ Ἐκκλησιαστικὴ ἐνέργεια. Ἀλλὰ ἡ ξαφνικὴ ἐπιθυμία τοῦ Μανουήλ νὰ ἐπανασυνδέσῃ τὴν Ἐκκλησίαν του μετὰ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Νικαίας ἐμπνέονταν ἀπὸ καθαρῶς πολιτικὰ ἐλατήρια. Ἡ ἐπιρροή τοῦ κλήρου στὶς ὑποθέσεις τοῦ Δεσποτάτου καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε μεταβληθῇ ριζικὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ 1230. Ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος εἶχε σχεδὸν παραιτηθῇ οὐσιαστικὰ μετὰ τὴν ἡττὰ τοῦ Θεοδώρου. Οἱ φιλοδοξίες τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ εἶχαν ὑποστῇ σοβαρὴν ἀνάσχεση μετὰ τὶς κατακτήσεις τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν καὶ τὴν ἀνανεωμένη ἐξουσία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τυρνόβου. Καὶ ὁ Βαρδάνης, ποὺ εἶχε ξεπεράσει πρὶν τὴν ἀπροθυμίαν του γιὰ διαπραγματεύσεις μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ἦταν ἐπίσης ὑποταγμένος στὶς διαταγὰς τοῦ ἡγεμόνα του. Ἄν οἱ περιστάσεις ἦταν διαφορετικές, ὁ πατριωτικὸς κλῆρος τῆς Ἡπείρου θὰ εἶχε κάνει ὅ,τι περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του νὰ ἐμποδίσῃ τὶς σχέσεις εἴτε μετὰ τὴ Ρώμην εἴτε μετὰ τὴ Νίκαιαν. Ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ὑπόστασις τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τὸ 1230 ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὶς διπλωματικὰς του σχέσεις μετὰ τὶς ἄλλες μεγάλες δυνάμεις καὶ ἰδιαίτερα τὴ Βουλγαρίαν.

Δὲν εἶναι χωρὶς σημασίαν λοιπὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἀσάν θὰ διάλεγε τὴν ἴδια στιγμήν νὰ φιλονεικῇ μετὰ τὸν Πάπα καὶ νὰ δείξῃ ἀνοικτὰ τὸ παράπονόν του ἐναντίον τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας διαλύοντας τοὺς δεσμοὺς τῆς πνευματικῆς ὑποταγῆς ποὺ εἶχαν συνδέσει τὴ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησίαν μετὰ τὴ Ρώμην γιὰ εἴκοσι ὀκτὼ περίπου χρόνια. Ὁ Βασίλειος, Ἀρχιεπίσκοπος Τυρνόβου, ποὺ τοῦ εἶχε παραχωρηθῇ Πατριαρχικὴ θέσις ἀπὸ τὸν Ἰννοκέντιο Γ', ἀποσύρθηκε στὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο παραιτήθηκε. Αὕτῃ ἦταν ἡ κατάστασις ὅταν ὁ Πατριαρχικὸς Ἐπίσκοπος, ὁ Χριστόφορος, ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ Νίκαιαν τὸ 1232. Ὁ Χριστόφορος ποὺ θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του Ἐπίσκοπον ὅχι μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ «ὅλης τῆς Δύσεως», ἔγραψε στὸν Ἰωάννην Ἀσάν γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ διορισμοῦ διαδόχου στὴν Ἐπισκοπὴν Τυρνόβου τονίζοντας πὼς ὁ προτεινόμενος ὑποψήφιος ἢ ἔπρεπε νὰ σταλῇ στὴ Νίκαιαν γιὰ ἐπικύρωσιν, ἢ ἀλλιῶς ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῇ ἀνεξάρτητα μετὰ τὴ συμβουλὴ καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ Ἐπισκόπου ποὺ εἶχε τὴν ἀντι-Πατριαρχικὴν ιδιότητα¹². Ὁ τόνος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς δείχνει πὼς ὁ Ἀσάν εἶχε κάθε πρόθεσιν νὰ τακτοποιήσῃ τὸ ζήτημα χωρὶς ἀναφορὰν εἰς τὴ Νίκαιαν καὶ οἱ ἀλήθειαι ἔτσι φαίνονται πὼς ἔγινε. Ὁ πρῶτος Ἐπίσκοπος Φιλιππουπόλεως, Γρηγόριος, ἀνέβηκε στὸ Μητροπολιτικὸν θρόνον Τυρνόβου, καὶ δὲν ἔδειχνε παρὰ μόνον τυπικὴν ὑπακοὴν στὸν Πατριάρχη Νικαίας. Τὸν ἴδιον καιρὸν ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε χάσει τὴν περιουσίαν της καὶ εἶχε γίνῃ ὑποτελὴς Ἐπισκοπὴ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰωσήφ, Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης μέχρι τότε, ἀπομακρύνθηκε, καὶ κάποιος Μιχαὴλ Πρατάνος τοποθετήθηκε στὴν θέσιν του κατ' ἐντολήν τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν. Καὶ γιὰ νὰ μειωθῇ ἀκόμη περισσότερο ἡ ἐπιρροή της, ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης ἀποστερήθηκε ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν ποὺ εἶχε στὴν Ἐπισκοπὴν τῆς

Ἱερισσοῦ, στὰ σύνορα τοῦ Ἀγίου Ὀρους¹³.

Ἡ Ἐκκλησία ἂν ὄχι τὸ Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης βρίσκονταν προφανῶς κάτω ἀπὸ τὴ Βουλγαρικὴ ἐποπτεία. Καὶ ὅταν ὁ Ἀσὼν θεώρησε κατάλληλη τὴ στιγμή νὰ τερματίσῃ τὶς σχέσεις του μὲ τὴ Ρώμη, δὲν θὰ ἦταν καθόλου φρόνιμο γιὰ τὸ Μανουήλ νὰ μὴ τὸν μιμηθῇ. Ἡ μόνη ἐκλογὴ στὴν ἀποδοχὴ τῆς Βουλγαρικῆς κυριαρχίας ἦταν νὰ ὑποταγῇ καὶ πάλι στὴ δικαιοδοσίᾳ τῆς Νικαίας, ἂν καὶ αὐτὸ ἐσήμαινε ὑποταγὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας ποὺ εἶχε κερδηθῇ μὲ τόσους ἀγῶνες γιὰ τὴ Δυτικὴ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸ Θεόδωρο καὶ τὸ Χωματηνὸ. Ἐπομένως ὁ Μανουήλ ἄρχισε διαπραγματεύσεις μὲ ἓνα γράμμα στὸν Πατριάρχη Γερμανὸ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1232, ἓνα ἔγγραφο ποὺ ἀπὸ τὴ λογοτεχνικὴ του χάρις θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ πὼς γράφτηκε ἀπὸ τὸν ἱκανώτατο Βαρδάνη. Ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ Αὐτοκράτορας μαζὶ καλοῦνταν νὰ βοηθήσουν στὴν «ἀπομάκρυνση τῆς ντροπῆς τοῦ σχίσματος ποὺ χώριζε τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες». Ζητοῦσε ἀπὸ τὸ Γερμανὸ νὰ ἀπλῶσῃ τὴ λάμψη τῆς ἐξουσίας του στὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ δώσῃ στὸν Ἰωάννη Βατάτζη νὰ καταλάβῃ τὰ πολιτικὰ πλεονεκτήματα ποὺ ἔχουν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ λησμονιὰ τῶν τελευταίων διχονοιῶν. Ὁ Μανουήλ δὲν ἦταν πρόθυμος παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ κάμῃ ἄσκοπες παραχωρήσεις· καὶ γιὰ νὰ δοκιμάσῃ τὴ διάθεσιν τοῦ Πατριάρχου πρόβαλε τὸ παλιὸ πρόσχημα γιὰ τὸν ἀνεξάρτητο διορισμὸ τοῦ κλήρου στὴν Ἑλλάδα, δηλαδὴ ὅτι ἦταν ἀδύνατο οἱ ἐκλεγόμενοι Ἐπίσκοποι νὰ κάνουν ταξίδι στὴ Νίκαια γιὰ ἐπικύρωση. Σὰν παράδειγμα ἀνέφερε τοὺς κινδύνους ποὺ ἀντιμετώπισε ὁ Χωνιάτης, ὁ νέος Μητροπολίτης Ναυπάκτου, στὸ ταξίδι του ἀπὸ τὴ Νίκαια. Τέλος παρακαλοῦσε τὸν Πατριάρχη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὶς ἀνωμαλίες τῶν περιστάσεων καὶ νὰ δείξῃ τὴ στοργή του γιὰ τὸ Δυτικὸ ποίμνιο ἢ μὲ τὸ νὰ δώσῃ ἐντολὴ στὴ Σύνοδό του νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐπίσημα τὸν κλῆρο ποὺ χειροτόνησε ἡ Δυτικὴ Σύνοδος, ἢ μὲ τὸ νὰ ἀναθέσῃ σὲ κάποιον Ἐξάρχο ἀπὸ τὴ Νίκαια νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ ταξίδι στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ ἐνεργήσῃ σὰν πληρεξουσίου του¹⁴.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Πατριάρχου σ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἀδύνατη προσπάθεια ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως γιὰ κάποιο συμβιβασμὸ, ἦταν καὶ ἀποφασιστικὴ καὶ σαρκαστικὴ. Στὸ Μανουήλ καὶ στὸ Βαρδάνη δὲν ἀντιμετώπιζε τόσο φοβεροὺς ἀντιπάλους ὅπως ἦταν ἐκεῖνοι μὲ τοὺς ὁποίους οἱ προκάτοχοί του εἶχαν ἀγωνιστῇ τόσο μάταια. Ἔτοι υἱοθετώντας μιὰ σταθερὴ γραμμὴ στὸ πρῶτο σημάδι ἐξασθενήσεως ἔδειχνε τὴ σταθερότητα τῆς δικῆς του κρίσεως καθὼς καὶ τὴν ἀδυναμίαν σκέψεως τοῦ Μανουήλ. Τὸ Βασίλειο τῆς Νικαίας ἀνταπαντοῦσε, ἐνεργώντας μόνον σύμφωνα μὲ τὶς παλιὲς παραδόσεις καὶ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, εἶχε κάμει τὸ κάθε τι ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του νὰ τραβήξῃ τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἐκκλησίαν κοντὰ του. Οἱ κίνδυνοι τῆς θάλασσας καὶ οἱ δυσκολίες ἐπικοινωνίας οὔτε εἶχαν καμμιὰ σχέση, οὔτε ἀποτελοῦσαν πραγματικὸ ἐμπόδιο. Προβάλλονταν ἀπλῶς σὰν πρόσχημα γιὰ τὴ διαιώνισιν τοῦ σχίσματος. «Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θέλει νὰ ἀρνηθῇ τοὺς φίλους του ψάχνει γιὰ δικαιολογίες». Πότε δὲν ὑπῆρξαν πειρατὲς καὶ κίνδυνοι στὴ θάλασσα; Δὲν ὑπῆρχαν οἱ ἴδιοι κίνδυνοι καὶ γιὰ τὶς δυὸ πλευρές; Ἡ μήπως ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ πὼς οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς ἦταν ἐκ φύσεως φοβεροὶ στοὺς πειρατὲς; Οἱ περιπέτειες τοῦ νέου Μητροπολίτη Ναυπάκτου δὲν ἦταν καθόλου ξένες στὸν κλῆρο τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ποὺ ἡ ἀσφάλειά του ἀπειλοῦνταν συνέχεια ἀπὸ πειρατικὰς ἐπιδρομὰς. Ἡ κατακλείδα τῆς ἐπιστολῆς του εἶναι γεμάτη μὲ σαρκαστικὰς ἀναφορὰς γιὰ τὸ «Βασίλειον» τοῦ Μανουήλ καὶ μιμεῖται τὶς ἀνθηρὰς φράσεις τοῦ Βαρδάνη:

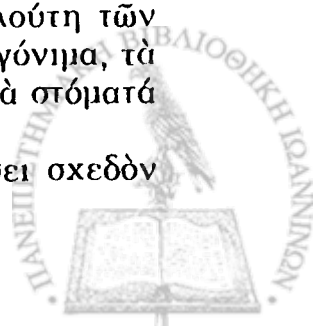
«Εἰς ἀπάντησιν τῶν παρακλήσεών σας, καὶ λόγῳ μὴ προσωπικῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸ Βασίλειόν σας, ἵνα ἀκούσω τὴν μελίρρουτον φωνήν σας, ἔχω ἐκλέξει νὰ ἀποστείλω πρὸς ὑμᾶς ὡς Πατριαρχικὸν Ἐξάρχον καὶ πληρεξούσιον τὸν Ἐπίσκοπον Ἀγκύρας. . . Διότι τῷ ὄντι ἔχομεν συνηθίσει νὰ ἀντιτιθέμεθα εἰς ὑποσχέσεις αἰτίνες ταχέως δίδονται καὶ βραδέως ἐκπληροῦνται. Καὶ ἡ εὐθύνη διὰ τὰς διαφοράς μας δὲν βαρύνει ἐμέ. Ἐὰν πρόκειται νὰ ἀπαγγελθῇ κατηγορία πρέπει νὰ ἀφῆσω εἰς τὴν ὀξυδέρκειαν τῆς Μεγαλειότητός σας νὰ κατονομάσῃ τὴν ἔνοχον πλευράν»¹⁵.

Ὁ Χριστόφορος, Ἐπίσκοπος τῆς Ἀγκύρας στὴν ἐπαρχία Γαλατίας, περιεβλήθηκε ἔτσι ἀπὸ μιὰ Σύνοδο ποὺ ἐγίνε στὴ Νίκαια στὶς 6 Μαρτίου 1232 μὲ τὰ διαπιστευτήρια τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου καὶ «Ἐξάρχου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας», καὶ ἀμέσως μετὰ ἔφτασε στὴν Αὐλὴ τοῦ Μανουήλ. Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ κείνη ποὺ ἐγίνε στὸν Ἐπίσκοπο Ἀριάστριδος, ποὺ εἶχε στείλει ὁ Γερμανός, σὰν Ἐξάρχό του πρὶν ἑννέα χρόνια. Συνῆλθε μιὰ Σύνοδος σχεδὸν ὅλης τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἱεραρχίας, στὴν ὁποία ἀνεγνώσθη ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου καὶ ὁ Βαρδάνης, υἱοθετώντας ἕναν αἰσθητὰ ἀλλαγμένο τόνο ἀπὸ κείνον ποὺ εἶχε χρησιμοποιήσει ὅταν εἶχε ἀπευθυνθῇ στὸ Γερμανό, ἀπάντησε ἐκ μέρους τῶν συναδέλφων του, ἀνακαλώντας ὅλες τὶς ἀξιώσεις γιὰ Ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία:

«Ἡμεῖς οὔτινες δὲν ἐρυνθισώμεν νὰ ἀποκαλώμεθα πρόβατα τοῦ ὑμετέρου ποιμνίου, συγκληθέντες κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀρχοντοῦ ἡμῶν Μανουήλ Δούκα, («qui pietatem armis ornavit et arma pietate illustravit»), προθύμως συνήλθομεν καὶ ἀσμένως ἠκούσαμεν τὸ Πατριαρχικὸν μήνυμα. . . Ὅθεν ἡμεῖς πάντες ἀναγνωρίζομεν τὴν ἀνωτερότητα ὑμῶν, καὶ μεταμελόμεθα διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ παρελθόντος, καὶ ἐπιβεβαιοῦμεν ὅτι ἀνήκομεν εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα»¹⁶.

Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς, ποὺ ἀκόμη καὶ στὴ Λατινικῇ μετάφραση διατηρεῖ κάτι ἀπὸ τὸ στυλ τοῦ Βαρδάνη, διαφαίνεται κάποιος μικρὸς ὑπαινγμός, πῶς ἡ Δυτικὴ Ἱεραρχία ἦταν ἔτοιμη νὰ παραδεχτῇ μόνον τὴν «πνευματικὴν» ἐνότητα μὲ τὴ Νίκαια. Ἀλλὰ τὸ γράμμα ποὺ ἔστειλε ὁ Μανουήλ στὸ Γερμανό τὴν ἴδια ἐποχὴ περίπου ἔδειχνε καθαρὰ πῶς δὲν θὰ ὑπῆρχαν πιά ὅροι γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ στὸ Πατριαρχεῖο Νικαίας. Ὁ Πατριάρχης, ἔλεγε, εἶχε ξεπεράσει τοὺς προκατόχους του μὲ τὴν «κατάκτηση» τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως καὶ τὴν ἐπαναφορά τους στὴ μακάρια ἐξουσία του. Ὁ χρόνος ἦταν κατάλληλος γι' αὐτὸν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα ὁ ἴδιος. Ἡ πόρτα εἶχε ἀνοίξει καὶ ὁ δρόμος ἦταν ἔτοιμος γιὰ τὸν ἐρχομὸ του. Στὸ μεταξύ, ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἀγκύρας, ποὺ εἶχε ἀποσταλῇ νὰ λούσῃ μὲ τὸ φῶς τοῦ Πατριάρχου αὐτοὺς ποὺ τὸ εἶχαν στερηθῇ τόσο πολὺ, ἐγίνε δεκτὸς σὰν ἀντιπρόσωπός του. Ὁ φραγμὸς ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἶχε χαλαρώσει καὶ ἀποκαταστάθηκε μιὰ ἐνότητα ποὺ δὲν θὰ ἔφερνε μόνον πνευματικὴ ἀσφάλεια, ἀλλὰ καὶ ἐγκόσμια εὐημερία. «Θὰ βυζάζουμε τὸ γάλα αὐτῶν ποὺ μᾶς στέγνωσαν βυζαίνοντας καὶ θὰ καταβροχθίσουμε τὰ πλούτη τῶν παλιῶν δυναστῶν μας. Τὰ βουνὰ τῆς ἔρημης γῆς μας θὰ γίνουν πρὸ γόνιμα, τὰ ἀλώνια μας θὰ γεμίσουν, τὰ κρασοβάρελλά μας θὰ ξεχειλίσουν, καὶ τὰ στόματά μας θὰ γεμίσουν ἀπὸ ὕμνους γιὰ τὸν Κύριό μας»¹⁷.

Ἔτσι τὸ Σχίσμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ποὺ εἶχε κρατήσει σχεδὸν



Ἱερισσοῦ, στὰ σύνορα τοῦ Ἀγίου Ὀρους¹³.

Ἡ Ἐκκλησία ἂν ὄχι τὸ Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης βρίσκονταν προφανῶς κάτω ἀπὸ τὴ Βουλγαρικὴ ἐποπτεία. Καὶ ὅταν ὁ Ἀσὼν θεώρησε κατάλληλη τὴ στιγμή νὰ τερματίσῃ τὶς σχέσεις του μὲ τὴ Ρώμη, δὲν θὰ ἦταν καθόλου φρόνιμο γιὰ τὸ Μανουήλ νὰ μὴ τὸν μιμηθῇ. Ἡ μόνη ἐκλογὴ στὴν ἀποδοχὴ τῆς Βουλγαρικῆς κυριαρχίας ἦταν νὰ ὑποταγῇ καὶ πάλι στὴ δικαιοδοσίᾳ τῆς Νικαίας, ἂν καὶ αὐτὸ ἐσήμαινε ὑποταγὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας ποὺ εἶχε κερδηθῇ μὲ τόσους ἀγῶνες γιὰ τὴ Δυτικὴ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸ Θεόδωρο καὶ τὸ Χωματηνὸ. Ἐπομένως ὁ Μανουήλ ἄρχισε διαπραγματεύσεις μὲ ἓνα γράμμα στὸν Πατριάρχη Γερμανὸ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1232, ἓνα ἔγγραφο ποὺ ἀπὸ τὴ λογοτεχνικὴ του χάρη θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ πὼς γράφτηκε ἀπὸ τὸν ἱκανώτατο Βαρδάνη. Ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ Αὐτοκράτορας μαζὶ καλοῦνταν νὰ βοηθήσουν στὴν «ἀπομάκρυνση τῆς ντροπῆς τοῦ σχίσματος ποὺ χώριζε τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες». Ζητοῦσε ἀπὸ τὸ Γερμανὸ νὰ ἀπλώσῃ τὴ λάμψη τῆς ἐξουσίας του στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ δώσῃ στὸν Ἰωάννη Βατάτζη νὰ καταλάβῃ τὰ πολιτικὰ πλεονεκτήματα ποὺ ἔχουν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ λησμονιὰ τῶν τελευταίων διχονοιῶν. Ὁ Μανουήλ δὲν ἦταν πρόθυμος παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ κάμῃ ἄσκοπες παραχωρήσεις· καὶ γιὰ νὰ δοκιμάσῃ τὴ διάθεση τοῦ Πατριάρχου πρόβαλε τὸ παλιὸ πρόσχημα γιὰ τὸν ἀνεξάρτητο διορισμὸ τοῦ κλήρου στὴν Ἑλλάδα, δηλαδὴ ὅτι ἦταν ἀδύνατο οἱ ἐκλεγόμενοι Ἐπίσκοποι νὰ κάνουν ταξίδι στὴ Νίκαια γιὰ ἐπικύρωση. Σὰν παράδειγμα ἀνέφερε τοὺς κινδύνους ποὺ ἀντιμετώπισε ὁ Χωνιάτης, ὁ νέος Μητροπολίτης Ναυπάκτου, στὸ ταξίδι του ἀπὸ τὴ Νίκαια. Τέλος παρακαλοῦσε τὸν Πατριάρχη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὶς ἀνωμαλίες τῶν περιστάσεων καὶ νὰ δείξῃ τὴ στοργή του γιὰ τὸ Δυτικὸ ποίμνιο ἢ μὲ τὸ νὰ δώσῃ ἐντολὴ στὴ Σύνοδό του νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐπίσημα τὸν κλῆρο ποὺ χειροτόνησε ἡ Δυτικὴ Σύνοδος, ἢ μὲ τὸ νὰ ἀναθέσῃ σὲ κάποιον Ἐξάρχο ἀπὸ τὴ Νίκαια νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ ταξίδι στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ ἐνεργήσῃ σὰν πληρεξούσιός του¹⁴.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Πατριάρχου σ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἀδύνατη προσπάθεια ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως γιὰ κάποιο συμβιβασμὸ, ἦταν καὶ ἀποφασιστικὴ καὶ σαρκαστικὴ. Στὸ Μανουήλ καὶ στὸ Βαρδάνη δὲν ἀντιμετώπιζε τόσο φοβεροὺς ἀντιπάλους ὅπως ἦταν ἐκεῖνοι μὲ τοὺς ὁποίους οἱ προκάτοχοί του εἶχαν ἀγωνιστῇ τόσο μάταια. Ἔτσι υἱοθετώντας μιὰ σταθερὴ γραμμὴ στὸ πρῶτο σημάδι ἐξασθενήσεως ἔδειχνε τὴ σταθερότητα τῆς δικῆς του κρίσεως καθὼς καὶ τὴν ἀδυναμία σκέψεως τοῦ Μανουήλ. Τὸ Βασίλειο τῆς Νικαίας ἀνταπαντοῦσε, ἐνεργώντας μόνον σύμφωνα μὲ τὶς παλιὲς παραδόσεις καὶ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, εἶχε κάμει τὸ κάθε τι ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του νὰ τραβήξῃ τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἐκκλησία κοντά του. Οἱ κίνδυνοι τῆς θάλασσας καὶ οἱ δυσκολίες ἐπικοινωνίας οὔτε εἶχαν καμμιὰ σχέση, οὔτε ἀποτελοῦσαν πραγματικὸ ἐμπόδιο. Προβάλλονταν ἀπλῶς σὰν πρόσχημα γιὰ τὴ διαιώνιση τοῦ σχίσματος. «Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θέλει νὰ ἀρνηθῇ τοὺς φίλους του ψάχνει γιὰ δικαιολογίες». Πότε δὲν ὑπῆρξαν πειρατὲς καὶ κίνδυνοι στὴ θάλασσα; Δὲν ὑπῆρχαν οἱ ἴδιοι κίνδυνοι καὶ γιὰ τὶς δυὸ πλευρές; Ἡ μήπως ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ πὼς οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς ἦταν ἐκ φύσεως φοβεροὶ στοὺς πειρατὲς; Οἱ περιπέτειες τοῦ νέου Μητροπολίτη Ναυπάκτου δὲν ἦταν καθόλου ξένες οἰκτὴν κλῆρο τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ποὺ ἡ ἀσφάλειά του ἀπειλοῦνταν συνέχεια ἀπὸ πειρατικὲς ἐπιδρομές. Ἡ κατακλείδα τῆς ἐπιστολῆς του εἶναι γεμάτη μὲ σαρκαστικὲς ἀναφορὲς γιὰ τὸ «Βασίλειο» τοῦ Μανουήλ καὶ μιμεῖται τὶς ἀνθηρὲς φράσεις τοῦ Βαρδάνη:

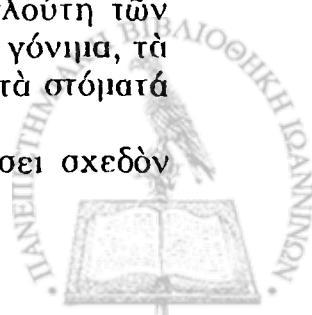
«Εἰς ἀπάντησιν τῶν παρακλήσεών σας, καὶ λόγῳ μὴ προσωπικῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸ Βασιλείον σας, ἵνα ἀκούσω τὴν μελίρρυντον φωνήν σας, ἔχω ἐκλέξει νὰ ἀποστείλω πρὸς ὑμᾶς ὡς Πατριαρχικὸν Ἐξαρχον καὶ πληρεξούσιον τὸν Ἐπίσκοπον Ἀγκύρας... Διότι τῷ ὄντι ἔχομεν συνηθίσει νὰ ἀντιτιθέμεθα εἰς ὑποσχέσεις αἵτινες ταχέως δίδονται καὶ βραδέως ἐκπληροῦνται. Καὶ ἡ εὐθύνη διὰ τὰς διαφορὰς μας δὲν βαρύνει ἐμέ. Ἐὰν πρόκειται νὰ ἀπαγγεῖλθῃ κατηγορία πρέπει νὰ ἀφήσω εἰς τὴν ὀξυδέρκειαν τῆς Μεγαλειότητός σας νὰ κατονομάσῃ τὴν ἔνοχον πλευράν»¹⁵.

Ὁ Χριστόφορος, Ἐπίσκοπος τῆς Ἀγκύρας στὴν ἐπαρχία Γαλατίας, περιεβλήθηκε ἔτσι ἀπὸ μιὰ Σύνοδο ποὺ ἔγινε στὴ Νίκαια στὶς 6 Μαρτίου 1232 μὲ τὰ διαπιστευτήρια τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου καὶ «Ἐξάρχου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας», καὶ ἀμέσως μετὰ ἔφτασε στὴν Λύλῃ τοῦ Μανουήλ. Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ κείνη ποὺ ἔγινε στὸν Ἐπίσκοπο Ἀριάστριδος, ποὺ εἶχε στείλῃ ὁ Γερμανός, σὰν Ἐξαρχό του πρὶν ἑννέα χρόνια. Συνῆλθε μιὰ Σύνοδος σχεδὸν ὅλης τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἱεραρχίας, στὴν ὁποία ἀνεγνώσθη ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχῃ καὶ ὁ Βαρδάνης, υἱοθετώντας ἕναν αἰσθητὰ ἀλλαγμένο τόνο ἀπὸ κείνον ποὺ εἶχε χρησιμοποιήσει ὅταν εἶχε ἀπευθυνθῇ στὸ Γερμανό, ἀπάντησε ἐκ μέρους τῶν συναδέλφων του, ἀνακαλώντας ὅλες τὶς ἀξιώσεις γιὰ Ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία:

«Ἡμεῖς οἵτινες δὲν ἐρυνθιωμέν νὰ ἀποκαλώμεθα πρόβατα τοῦ ὑμετέρου ποιμνίου, συγκληθέντες κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀρχοντοῦ ἡμῶν Μανουήλ Δούκα, («qui pietatem armis ornavit et arma pietate illustravit»), προθύμως συνήλθομεν καὶ ἀσμένως ἠκούσαμεν τὸ Πατριαρχικὸν μήνυμα... Ὅθεν ἡμεῖς πάντες ἀναγνωρίζομεν τὴν ἀνωτερότητα ὑμῶν, καὶ μεταμελόμεθα διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ παρελθόντος, καὶ ἐπιβεβαιοῦμεν ὅτι ἀνήκομεν εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα»¹⁶.

Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς, ποὺ ἀκόμη καὶ στὴ Λατινικῇ μετάφρασι διατηρεῖ κάτι ἀπὸ τὸ στυλ τοῦ Βαρδάνη, διαφαίνεται κάποιος μικρὸς ὑπαινιγμός, πὼς ἡ Δυτικὴ Ἱεραρχία ἦταν ἔτοιμη νὰ παραδεχτῇ μόνον τὴν «πνευματικὴν» ἐνότητα μὲ τὴ Νίκαια. Ἀλλὰ τὸ γράμμα ποὺ ἔστειλε ὁ Μανουήλ στὸ Γερμανό τὴν ἴδια ἐποχὴ περίπου ἔδειχνε καθαρὰ πὼς δὲν θὰ ὑπῆρχαν πιά ὅροι γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἐκκλησίας του στὸ Πατριαρχεῖο Νικαίας. Ὁ Πατριάρχης, ἔλεγε, εἶχε ξεπεράσει τοὺς προκατόχους του μὲ τὴν «κατάκτηση» τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως καὶ τὴν ἐπαναφορὰ τους στὴ μακάρια ἐξουσία του. Ὁ χρόνος ἦταν κατάλληλος γι' αὐτὸν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα ὁ ἴδιος. Ἡ πόρτα εἶχεν ἀνοίξει καὶ ὁ δρόμος ἦταν ἔτοιμος γιὰ τὸν ἐρχομό του. Στὸ μεταξύ, ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἀγκύρας, ποὺ εἶχεν ἀποσταλῇ νὰ λούσῃ μὲ τὸ φῶς τοῦ Πατριάρχῃ αὐτοὺς ποὺ τὸ εἶχαν στερηθῇ τόσο πολὺ, ἔγινε δεκτὸς σὰν ἀντιπρόσωπος του. Ὁ φραγμὸς ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἶχε χαλαρώσει καὶ ἀποκαταστάθηκε μιὰ ἐνότητα ποὺ δὲν θὰ ἔφερνε μόνον πνευματικὴ ἀσφάλεια, ἀλλὰ καὶ ἐγκόσμια εὐημερία. «Θὰ βυζάζουμε τὸ γάλα αὐτῶν ποὺ μᾶς στέγνωσαν βυζαίνοντας καὶ θὰ καταβροχθίσουμε τὰ πλούτη τῶν παλιῶν δυναστῶν μας. Τὰ βουνὰ τῆς ἔρημης γῆς μας θὰ γίνουν πιὸ γόνιμα, τὰ ἀλώνια μας θὰ γεμίσουν, τὰ κρασοβάρελλά μας θὰ ξεχειλίσουν, καὶ τὰ στόματά μας θὰ γεμίσουν ἀπὸ ὕμνους γιὰ τὸν Κύριό μας»¹⁷.

Ἔτσι τὸ Σχίσμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ποὺ εἶχε κρατήσει σχεδὸν



ὁχτὼ χρόνια, τέλειωσε. Ἡ θεραπεία του δὲν προῆλθε τόσο ἀπὸ τὴς προσπάθειες τοῦ Πατριάρχου ὅσο ἀπὸ τὴς πολιτικὲς περιστάσεις ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ Θεοδώρου καὶ τὴ σιωπὴ τοῦ Χωματηνοῦ. Πόσον καιρὸ συνέχισε ὁ Ἐξάρχος νὰ ἐποπτεύῃ τὴς ὑποθέσεις τῆς Δυτικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἄγνωστον, ἀλλὰ οἱ δαπάνες του καὶ τὰ προνόμιά του ἀναθεωρήθηκαν καὶ ἐπικυρώθηκαν τουλάχιστον μιὰ φορά. Καὶ εἶναι φανερὸ πὺς ὁ Γερμανός, γιὰ ὅλη τὴ δῆθεν μεταμέλεια τοῦ Δυτικοῦ Κλήρου σὰν συνόλου, δὲν ἦταν καθόλου πρόθυμος νὰ συγχωρήσῃ καὶ νὰ ξεχάσῃ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ διαπράχθηκαν ἐναντίον τῆς ἐξουσίας του ἀπὸ τὸ Χωματηνὸ, τὸν Ἀπόκαυκο, καὶ τὸ Βαρδάνη, ἰδιαίτερα στὸ ζήτημα τῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου. Ὁ Βαρδάνης τὸ τελευταῖον ἐνεργὸν μέλος τῆς τριάδας αὐτῆς, φανέρωσε τὴν καλὴ του διάθεση στὸν Ἐξάρχο μὲ ἓνα γράμμα ποὺ ἔγραψε ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ πόνου ἀπὸ τὴν Κέρκυρα. Ἄν καὶ ἡ κακὴ του ὑγεία καὶ οἱ δυσκολίες τοῦ ταξιδιοῦ δὲν τοῦ εἶχαν ἐπιτρέψει νὰ πάῃ στὴν Ἄρτα, ὁ Βαρδάνης δήλωνε πὺς ὑποστήριζε ὁλόψυχα τὴς προσπάθειες ποὺ γίνονταν γιὰ τὴ ρύθμιση τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα πὺς ὁ Ἐξάρχος θὰ μπορούσε ἀκόμη νὰ βρῇ χρόνον νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν πῶς ταπεινὸ καὶ τὸν πῶς ἀπομονωμένο ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἐπισκόπους. Ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, ποὺ ὁ Πατριάρχης δίκαια ἢ ἄδικα ἔρριξε πάνω του τὸ μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν «Ἐπανάσταση» τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῆς Νικαίας, δὲ μπορούσε οὔτε νὰ παρατείνῃ οὔτε νὰ περιμένῃ ἔλεος. Εἶχε καταφύγει στὴν ἀφάνεια ἐνὸς μικροῦ μοναστηριοῦ κοντὰ στὴν Κοζύλη γιὰ νὰ τελειώσῃ τὴν ζωὴ του σὰν ζητιάνος καὶ ὄχι σὰν Ἐπίσκοπος. Θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του καθαρὸ ἄνθρωπο ποὺ «περίμενε καρτερικὰ τὴ μομφὴ τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου», καὶ ἔγραψε ἓνα ἀξιολύπητο γράμμα στὸ φίλο του τὸν Ἐπίσκοπο Ἰωαννίνων ἰκετεύοντάς τον νὰ ἐνεργήσῃ σὰν μεσάζων καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ πετύχῃ ἓνα φιλικὸ διακανονισμὸ¹⁸.

Μόνον ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς ἔμεινε προκλητικὸς μέχρι τὸ τέλος. Ἡ ἡττα τοῦ Θεοδώρου καὶ ἡ ταχεῖα ἀποκατάσταση τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ἀσάν, εἶχαν ἀποψιλώσει ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴ δόξα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, καὶ ὁ Χωματηνὸς φαίνεται πὺς ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ γιὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν πληγωμένη περηφάνειά του. Τὸ 1231 ἔγραψε στὸ Μανουὴλ ἐπικαλούμενος ἀσθένεια σὰν δικαιολογία ποὺ δὲν ἐπισκεύτηκε τὴν Αὐλὴ τῆς Θεσσαλονίκης νὰ ὑποβάλλῃ τὰ σέβη του. Ἀλλὰ ἡ ἄφιξη τοῦ Ἐξάρχου Χριστοφόρου τὸν ἄλλο χρόνον τὸν παρακίνησε νὰ κάνῃ μιὰ τελευταία ὑπεράσπιση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Βασιλείου τοῦ Θεοδώρου, καὶ συνέταξε ἓνα ἐξαντλητικὸ «sermo apologeticus» γιὰ τὸ θέμα τοῦ διορισμοῦ Ἐπισκόπου στὰ Σέρβια πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια, ποὺ δικαιολογοῦσε μὲ λεπτομέρεια τὴ γενικὴ ὑπόθεση πὺς τὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν αὐτόνομο στὴς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους. Τελείωνε μὲ τὸ σαρκαστικὸ θρῆνον πὺς οἱ δόξεις τοῦ Βυζαντίου καὶ ὅλη ἡ βασιλικὴ λαμπρότητα καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ κῦρος θὰ ἔχουν περιοριστῇ στὰ στενὰ πλαίσια τῆς ἐπαρχίας Βιθυνίας, ἐνῶ τὴν ὑπόστασίν της θὰ τὴν ὑπαγορεύῃ καὶ θὰ τὴν καθορίζῃ ἡ ρευστότητα τῶν περιστάσεων, ὅπως ἔγινε μὲ τὸ Βασίλειο στὴν Ἑλλάδα. Ἦταν μιὰ θαρραλέα ἀλλὰ ἄκαρπη διαμαρτυρία. Ἡ ἀπογοήτευση ἀπὸ τὴν ἡττα τοῦ Θεοδώρου, ποὺ τὴν χειροτέρεψε ἡ κακὴ του ὑγεία καὶ ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὴν αὐταπάτη, πολὺ γρήγορα ἔφερε στὸ θάνατον τὸν πῶς φιλόδοξον καὶ τὸν πῶς μορφωμένο Ἱεράρχην τοῦ Δεσποτάτου¹⁹.

Περισσότερες ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἐπανεγκαθίδρυση τῆς ἐξουσίας τοῦ Πα-

τριάρχη στην Ελλάδα βγαίνουν από ένα διάταγμα που εξέδωκεν ο Γερμανός διατάζοντας έρευνα για την κατάσταση των «Βασιλικών» ή Αυτοκρατορικών Μοναστηριών στη χώρα του Μανουήλ, που βρίσκονταν έξω από τη δικαιοδοσία των τοπικών Έπισκόπων και απελάμβαναν ιδιαίτερη Πατριαρχική προστασία. Μὲ τις συνθήκες που ακολούθησαν τὴ Λατινικὴ κατάκτηση ἀρκετὰ Μοναστήρια τῆς Ἱπείρου εἶχαν στερηθῇ τὴν Αυτοκρατορικὴ προστασία ἢ υπεράσπιση πού τοὺς εἶχε παραχωρηθῇ πρὶν ἀπὸ τὸ 1204, καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Δεσποτάτου οὐ ανεξάρτητο κράτος οἱ μοναχοὶ δὲν εἶχαν δείξει διάθεση νὰ ζητήσουν κανένα καθορισμὸ τῆς θέσεώς τους ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Νικαίας. Μερικὰ Μοναστήρια εἶχαν διεκδικήσει τὸν «Αὐτοκρατορικὸ» τίτλο χωρὶς νὰ ἔχουν κανένα δικαίωμα νὰ τὸ κάνουν. Ἄλλα εἶχαν παραχωρηθῇ σὰν εὐεργετήματα στὴ νέα ἀριστοκρατία τοῦ Δεσποτάτου καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ σφετερίζονταν τὰ προνόμια πού μόνον ὁ Πατριάρχης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῇ. Οἱ νέες σχέσεις ἀνάμεσα στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Νίκαια ἔδωσαν ἐπὶ τέλους τὴ δυνατότητα στὸν Πατριάρχη νὰ ἐξασκήσῃ τὰ δικαιώματά του στὰ Μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος. Ἐνα ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἐξάρχου Χριστοφόρου ἦταν νὰ διενεργήσῃ ἔρευνα στὶς πράξεις κάθε χωριστῆς περιπτώσεως πού διεκδικοῦσε ἰδιαίτερα προνόμια. Δόθηκε ἐντολὴ στὴ Δυτικὴ Ἑλληνικὴ Ἱεραρχία νὰ συνέλθῃ στὴν Ἄρτα γιὰ νὰ ἐξετάσῃ τοὺς τίτλους τοῦ κάθε Μοναστηριοῦ, καὶ μὲ σχέση τὴ θέση τους πρὶν ἀπὸ τὸ 1204, νὰ καθορίσῃ ποῖα δικαιοῦνταν Αὐτοκρατορικὴ ἢ Πατριαρχικὴ προστασία ἢ δικαιοδοσία καὶ ποῖα ἐξαρτῶνταν μόνον ἀπὸ τὸν τοπικὸ τους Ἐπίσκοπο²⁰.

Ἡ ἀπάρνηση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως, πού εἶχεν ἀποτελέσει τόσο μεγάλο μέρος τῶν ἐγκοσμίων φιλοδοξιῶν τοῦ Θεοδώρου, κατέληξε σὲ ὀλοφάνερη ἀναγνώριση πὼς ὁ Ἡγεμόνας τῆς Νικαίας ἦταν ὁ μόνος Βυζαντινὸς Αὐτοκράτορας. Οἱ δυὸ ἰσχυρότερες δυνάμεις, ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Νίκαια, εἶχαν ἀρπάξῃ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ εἶχαν κατεβάσει σὲ κατώτερη θέση, καὶ ὁ Μανουήλ ἀναγκάστηκε νὰ κατευθύνῃ τὴν πολιτικὴ του σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τους.

Ἦταν ὅμως ἀκόμη ἀρκετὰ τολμηρὸς νὰ υποστηρίξῃ τὸν ἐξόριστο Ἡγεμόνα ἑνὸς Βασιλείου πού βρίσκονταν στὸ ἔλεος τῆς ξένης μηχανορραφίας ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὸ δικό του. Ὁ Ραδοσλάβος τῆς Σερβίας, πού εἶχε διαδεχτῇ τὸν πατέρα του Στέφανο Νεμάνια πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, εἶχε συνεργαστῇ στενὰ μὲ τὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης σ' ὅλα τὰ ζητήματα, ἐπηρεασμένος σὲ μεγάλη ἔκταση ἀπὸ τὴ γυναῖκα του Ἄννα, πού ἦταν κόρη τοῦ Θεοδώρου. Ὁ Μανουήλ, πού ἀρχικὰ εἶχε παντρευτῇ τὴ θεία τοῦ Ραδοσλάβου, πίστευε νὰ διατηρήσῃ τὴ φιλία τῶν Σέρβων καὶ ἀποφάσισε νὰ υποστηρίξῃ τὸ Ραδοσλάβο ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἀνοιχτὴ ἀντίθεση τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν. Μετὰ τὸ 1230 ὁ Ἀσάν εἶχε προσαγορεύσει τὸν ἑαυτοῦ δυνάστη τῆς Σερβίας, καὶ ἐνθάρρυνε μιὰ συνωμοσίαν ἐναντίον τοῦ Ραδοσλάβου πού ὀργανώθηκε ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Βλαδισλάβο, πού εἶχε παντρευτῇ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὰς θυγατέρες τοῦ Βουλγάρου Βασιλεῖ. Ὁ Ραδοσλάβος ἐκθρονίστηκε καὶ ἐξορίστηκε τὸ 1233 καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ ἄλλου χρόνου ἔφυγε μὲ τὴν Ἄννα γιὰ τὴ Ραγούζα, ὅπου βρῆκε καταφύγιο καὶ φιλοξενεῖα. Ἀπὸ κεῖ ἔπλευσε γιὰ τὸ Δυρράχιο, πού ἀνῆκε τότε προφανῶς στὴ χώρα τοῦ Μανουήλ, ὅπου εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ συναντηθῇ μὲ «ἕνα μεγάλο Φράγκο», πού τοῦ πῆρε τὴ δυστυχισμένη Ἄννα μὲ τὴν ἀπειλὴ τοῦ ξίφους. Στερημένος καὶ τὸ στέμμα καὶ τὴ Βασίλισσα ὁ Ραδοσλάβος τελείωσε τὴ ζωὴ του σ' ἕνα Μοναστήρι τῆς Σερβίας. Ἐνῶ ἡ Ἄννα ζήτησε καταφύγιο ἀργότερα σὲ μιὰ γυναικεῖα Μονὴ στὴν Ἡπειρο. Οἱ κάτοικοι τῆς

Ραγούζας όμως πήραν την άμοιβή τους, και ο Μανουήλ έδειξε την εύγνωμοσύνη του για την καλωσύνη τους στην άνευσιά του και τον άντρα της το «Βασιλιά Στέφανο Δούκα», άπονέμοντας στους έμπορους τους πλήρη προστασία και τέλεια άπαλλαγή φόρων σ' όλες τις κτήσεις του²¹.

Στο μεταξύ ένα μεγαλύτερο πλήγμα είχε χτυπήσει την ήδη καθορισμένη έξουσία του Βασιλείου της Θεσσαλονίκης. Η Βουλγαρία και η Νίκαια προσχώρησαν τυπικά σέ συμμαχία, και με βάση ένα συμβόλαιο γάμου της κόρης του Άσάν Έλένης, που είχε άπορριφθῆ για σύζυγος του Βαλδουίνου Β', με το Θεόδωρο Λάσκαρη, γιου του Ιωάννη Βατάτζη, υπογράφηκε συμφωνία. Ο γάμος έγινε στη Λάμψακο στις αρχές του 1235, και το μυστήριο έτέλεσε ο Πατριάρχης Γερμανός βοηθούμενος από τον Αρχιεπίσκοπο Τιρνόβου.

Η συρροή αυτή των ήγετικών προσωπικοτήτων της Εκκλησίας και της Πολιτείας είχε σαν αποτέλεσμα την τακτοποίηση αρκετών παλιών λογαριασμών. Οί μοναχοί του Αγίου Όρους άρπαξαν την εύκαιρία να έκθέσουν τα παράπονά τους έναντίον της Βουλγαρίας και να άποκηρύξουν την έξουσία όχι μόνον του Επισκόπου Ιερισσοῦ, που τον είχε άνυψώσει από την κατάσταση ύποτελείας ο Βούλγαρος Πριμάτος, αλλά και του Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Μιχαήλ Πρατάνου, και του ίδιου του «Πατριάρχη» Τιρνόβου. Μια σύνοδος συνήλθε στην Καλλίπολη όπου ο Γερμανός άκουσε την περίπτωση τους και όπου παρευρίσκονταν και ο Ιωάννης Άσάν και ο Ιωάννης Βατάτζης. Το ζήτημα ήταν λεπτό, και ο Πατριάρχης Νικαίας δέ μπορούσε να επιβάλει την έξουσία του στη Θεσσαλονίκη και το Άγιον Όρος μαζί χωρίς να προσβάλει τη Βουλγαρία. Τελικά επήλθε κάποιος συμβιβασμός. Ο Βατάτζης, χωρίς άμφιβολία αντίθετα με τις επιθυμίες του Γερμανού, άναγνώρισε επίσημα την ανεξαρτησία και την Πατριαρχική θέση του Αρχιεπισκόπου Τιρνόβου, ενώ ο Άσάν από την πλευρά του, δήλωνε πως η χειροτονία του Μιχαήλ Πρατάνου ως Επισκόπου Θεσσαλονίκης ήταν άκυρη, και συναινούσε στο διορισμό κάποιου Μανουήλ Δισυπάτου. Οί μοναχοί του Αγίου Όρους μπορούσαν να καθησυχάσουν μόνο με την άναγνώριση της τελείας ανεξαρτησίας τους. Έτσι η Εκκλησία της Βουλγαρίας έγινε και πάλι αυτοκέφαλη, αυτή τη φορά κάτω από την προστασία της Νικαίας, ενώ ο άτυχής Πρατάνος έξορίστηκε, και η Μητρόπολη της Θεσσαλονίκης υπάγονταν άμεσα στον Πατριάρχη Νικαίας²².

Ο δυναμικός συνασπισμός της Βουλγαρίας και της Νικαίας άποσκοπούσε χωρίς άμφιβολία να συμπεριλάβει και το Μανουήλ σαν κατώτερο συμμέτοχο. Άλλά οί διαπραγματεύσεις που άφορούσαν την Εκκλησία της Θεσσαλονίκης είχαν διεξαχθῆ και πάλι σχεδόν χωρίς να ληφθῆ υπ' όψιν η έξουσία του. Και ούτε φαίνεται να τον προσκάλεσαν να λάβει μέρος στις στρατιωτικές επιχειρήσεις που έκαναν τώρα οί νέοι σύμμαχοι. Ο Βατάτζης και Άσάν έκαναν δυο συνδυασμένες επιθέσεις στην Κωνσταντινούπολη, την πρώτη το 1235, που άποκρούστηκε από τον Ιωάννη Βριέννιο, και τη δεύτερη το χειμώνα του 1236, που η πόλη σώθηκε με την παρέμβαση του Γοδεφρείδου Β' Βιλλαρδουίνου, που είχε σπεύσει για την υπεράσπισή της από το Μωριά με έκατον είκοσι πλοία.

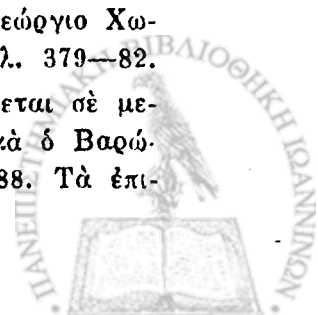
Ο κληρονομικός άνταγωνισμός άνάμεσα στους Βουλγάρους και τους Έλληνες παρουσιάστηκε ξανά πάντως όταν πέθανε ο Ιωάννης Βριέννιος το 1237. Ο Άσάν διέκοψε τις σχέσεις με το Βατάτζη, και έστειλε άπεσταλμένους στη Νίκαια να πάρουν πίσω την κόρη του Έλένη με τη βία. Ο Πάπας έκριταλεύτηκε την εύκαιρία να εξασφαλίσει τη Βουλγαρική βοήθεια για την υπεράσπιση της Λατινικής Αυτοκρατορίας και ανεξάρτητα από τον άφορισμό του για τον Ιωάννη Άσάν τον προηγούμενο χρόνο, έστειλε τον Επίσκοπο της Περού-

τζια στο Τίρνοβο να πετύχει μια Λατινο-Βουλγαρική συμμαχία. Ἀλλὰ ἡ συμμαχία αὐτὴ πολὺ λίγο κράτησε. Ὁ Ἀσάν παράτησε τοὺς Φράγκους ὅταν τὸν ἴδιο χρόνο ἔγινε μιὰ συνδυασμένη πολιορκία τῆς πόλεως Τζουρουλοῦ. Ὁ Θεὸς τὸν ἐκδικήθηκε γιὰ τὴν προδοσία του πρὸς τὴ Νίκαια μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ δυστυχίες ποὺ βρῆκαν τὴν οἰκογένειά του καὶ τὸν τηώρησε στὴν ἀνανέωση τῆς συνθήκης του μὲ τὸν Βατάτζη²³.

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνέργειες τῆς Βουλγαρίας, τῆς Νικαίας καὶ τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας ὁ Μανουὴλ κράτησε μιὰ προσεκτικὴν οὐδετερότητα. Ἦταν ἀνίκανος νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὶς φιλονεικίες τους καὶ καθὼς φαίνεται ποτὲ δὲν τοῦ ζήτησαν νὰ τοὺς βοηθήσῃ νὰ πετύχουν τὸ σκοπὸ τους. Τὸ 1236 θεώρησε κατάλληλὸ νὰ προσθέσῃ στὸν ἀριθμὸ τῶν δυναστῶν του τὸν πετυχημένο Πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας, Γοδεφρῆδο Β' Βιλλαρδουῖνο. Ἴσως νὰ ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἰσχυροῦ στόλου ποὺ ἔφερε ὁ Γοδεφρεῖδος γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκεῖνη τὴ χρονιά, καὶ προτίμησε νὰ ὑποβάλῃ τὰ σέβη του σ' αὐτόν, «ἀφοῦ πῆγε κρυφὰ μὲ τὸ μέρος του καὶ ἔγινε δικός του», ἀπὸ φόβο μήπως στραφῇ ὁ στόλος του ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν εἶχε νὰ χάσῃ τίποτε διατηρώντας καλὰς σχέσεις καὶ μὲ τὰ δυὸ μέρη στὸν ἀγῶνα, καὶ ὑπῆρχε λιγώτερος φόβος νὰ ἐκδιωχθῇ ἀπὸ τὴ δική του ἐπισηφαλὴ θέση ἐπιδιώκοντας μιὰ πολιτικὴ κατευνασμοῦ μὲ ὅλους τοὺς γείτονές του. Ἔτσι καὶ ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Νίκαια ὀνέχονταν καὶ ἐπέτρεπαν στὸ Βασίλειό του νὰ συνεχίσῃ ἀνεπηρέαστα τὴν ὑπαρξὴ του²⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

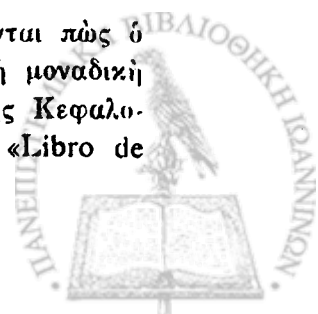
- 1) Zlatarski, «Istorija», Appendix 5, σελ. 587—96. Jireček, «Bulgaren», σελ. 251—2. Vasiliev, «History», σελ. 525. Τὸν ἴδιο χρόνο ὁ Ἀσάν παραχώρησε προνόμια στοὺς ἐμπόρους τῆς Ραγούζας σ' ὅλη τὴ χώρα του ποὺ περιλάμβανε καὶ τὰ «Σκόπια, τὸν Πρίλαπο, τὴ Διάβολη, καὶ τὴ Θεσσαλονίκη» (Thalloczy, Jireček, καὶ Sufflay, «Acta et Diplomata Albaniae», I, σελ. 50—1).
- 2) Tafel καὶ Thomas, «Urkunden», II, σελ. 267—8. Jireček, «Bulgaren», σελ. 251. Ὅτι ὁ Σλάβος τελείωσε τὴν ζωὴ του στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀσάν βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ σ' ἓνα χρυσὸ δαχτυλίδι ποὺ βρέθηκε στὸ Τίρνοβο: SLAV STOLNIK CAREV (Senechal of the Tsar). Ἰδὲ Ivanon, «Anneaux anciens bulgares et byzantins», «Bulletin de la Société archéologique Bulgare», II (1911), fasc. I, σελ. 6, καὶ pl. I, ἀριθ. 4.
- 3) Akropolites 43—4. Ephraim 8107—22. Ἡ πρώτη μνεία γιὰ τὸν Μανουὴλ σὰν Δεσπότη γίνεται στὸ διάταγμα τοῦ Θεοδώρου τὸ Νοέμβριον τοῦ 1219 ποὺ ἀφορᾷ τὴν Ἐπισκοπὴ Δομοκοῦ. Δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Κεραμέα, «Analecta», τόμ. IV, ἀριθ. 37, σελ. 118 (Ἡ χρονολογία τοῦ 1234 δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ, διότι ὁ Θεόδωρος ἦταν αἰχμάλωτος τότε). Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι ὁ Μανουὴλ εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὴ Βέροια «κατὰ πρόσταξιν» τοῦ Θεοδώρου (Χωματηνὸς 525).
- 4) Akropolites 44. Γιὰ τὸν Γεώργιο Ἀπόκαυχο καὶ τὸν Ἀλέξιο Πηγωνίτη, ἰδὲ D. Nicol «The Despotate of Epiros», σελ. 197, καὶ Χωματηνὸς 451. Γιὰ τὸν Γεώργιο Χωνιάτη, ἰδὲ Ἀπόκαυχος, ἔκδ. Κεραμέως, «Τεσσαρακονταετηρὶς Κόντου», σελ. 379—82.
- 5) Ἡ ἐξήγηση τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Μανουὴλ μέχρι τὸ 1232 βρίσκεται σὲ μερικὰ γράμματα ποὺ ἔγραψε ὁ Γεώργιος, Ἐπίσκοπος Κερκύρας, ποὺ ἀρχικὰ ὁ Βασιλεὺς τὰ τοποθετεῖ (Annales Ecclesiastici) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1176 καὶ 1188. Τὰ ἐπι-

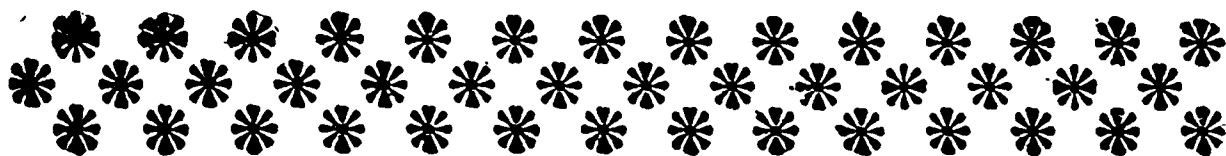


χειρήματα να αποδοθούν τα γράμματα αυτά στον Γεώργιο Βαρδάνη και τον Μανουήλ. Ἀγγελο προέβαλε πρώτος ὁ V. G. Vasilievsky στὸ «Journal of the Ministry of Public Instruction», τόμ. 238 (1885), σελ. 224—33, καὶ ἀργότερα ὁ E. Kurtz στὸ B.Z., XV (1906), σελ. 600—13. Ἰδὲ Vasiliev, «History», σελ. 561 καὶ παραπομπές. Περισσότερες ἐνδείξεις ὑπάρχουν σ' ἓνα MS. ποὺ ἀφορᾷ τὴν ἱστορία τῆς Μονῆς τῶν Κατούνων, ὅπου ὁ Ἑγούμενος Νεκτάριος, μετὰ τὸν ὁποῖον ἀλληλογραφοῦσε ὁ Ἐπίσκοπος Γεώργιος (Βαρδάνης), χρονολογεῖται τὸ 1220—35. C. Diehl, «Le Monastère de S. Nicolas di Casole près d' Otrante d' après un manuscrit inédit», «Mélanges d' archéologie et d' histoire», publié par l' Ecole française de Rome, τόμ. VI (Rome 1886).

- 6) Ἐπιστολὲς τοῦ Βαρδάνη στὸ Φρειδερίκο Β' καὶ τὸ Μανουήλ, ἔκδ. E. Kurtz, B.Z., XV (1906), ἀριθ. 1, 2, 3, σελ. 603—4. Γιά τὰ σχέδια τοῦ Φρειδερίκου γιὰ τὴν Κέρκυρα, ἰδὲ S. Borsari «Federico II e l' Oriente bizantino», Rivista Storica Italiana», 63 (1951), σελ. 281. Ὁ Βαρδάνης ἀναφέρεται στὸ ρήγμα τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων μετὰ τὴ Βενετία, ἀλλὰ ἐλπίζει σὲ μιὰ σύντομη διενέκτηση. Γιά τὴν ἀνανέωση τῶν προνομίων τῶν Κερκυραίων ἀπὸ τὸ Μανουήλ, ἰδὲ N. Barone, «Notizie storiche di Re Carlo III di Durazzo», σελ. 61. Mustoxidi, op. cit., σελ. 208.
- 7) Bardanes, ἔκδ. Kurtz, loc. cit., ἀριθ. 4, σελ. 604.
- 8) Bardanes, ἔκδ. Kurtz, loc. cit., ἀριθ. 4, 6, 7, 8, 10, σελ. 604—6. Ὁ Βαρδάνης ἔχει ἀφήσει τὴν ἐκθεσὶ τοῦ τῆς συζητήσεώς του πάνω στὸ θέμα τῆς κολάσεως μετὰ ἓνα Φραγκισκανὸ ὀνόματι Βαρθολομεό. Ἀλληλογραφοῦσε ἐπίσης μετὰ μερικὸν μοναχὸν ἀπὸ τὸ Neretum (Nardo) στὸν Κόλπο τοῦ Τάραντα. Ἰδὲ Mustoxidi, op. cit., σελ. 423—7, καὶ Appendix, σελ. XLIX—L. S. Borsari, op. cit., σελ. 282. P. M. Roncaglia, «Il primo incontro dei Francescani con i Greci»: «Fra Bartolomeo, O. F. M.», «e Georgios Bardanes a Casole» (ottranto), 15 Ottobre — 17 Novembre 1231, «Atti VIII Congresso Int. di Studi bizantini», I (1953), σελ. 448—52.
- 9) Ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου Θ', ἔκδ. Aunray, ἀριθ. 484, σελ. 493.
- 10) Bardanes, ἔκδ. Kurtz, loc. cit., ἀριθ. 6, σελ. 605.
- 11) Ὁ Μηλιαράκης (σελ. 291) ἐπιθέτει πῶς ὁ Χωματῆνός πέθανε περὶ τὸ 1230. Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι ζοῦσε τὸ 1234—35. Ἰδὲ κατωτέρω, σημ. 19.
- 12) E. Kurtz, «Christophoros von Ankyra als Exarch der Patriarchen Germanos», B.Z., XVI (1907), ἀριθ. 7, σελ. 141—2 (ἰδὲ καὶ σελ. 121—31).
- 13) P. Meyer, «Die Haupturkunden für die Geschichte der Athos - Klöster», Leipzig 1894, σελ. 187—9, ἀριθ. VIII (ἰδὲ καὶ σελ. 49—53). Ἐνα résumé δίδεται ἀπὸ τὸν L. Petit, «Les Evêques de Thessalonique», «Echos d' Orient», V (October 1901), σελ. 31—2. Ὁ Ἰωσήφ, ποὺ δὲν περιλαμβάνεται στὸν κατάλογο τῶν Ἐπισκόπων τοῦ Petit, ἀναφέρεται ὡς αἰτονήσιος τὸ 1235 (ἰδὲ ἀναφορὰ μιᾶς δίχης στὸ Χωματῆνὸ 447, ὅπου μνημονεύεται καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ Νεόφυτος).
- 14) Miklosisch καὶ Müller, «Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi», III, σελ. 59.
- 15) Miklosisch καὶ Müller, III, σελ. 62.
- 16) Ibid., σελ. 65. Τὰ γράμματα τοῦ Μανουήλ, τοῦ Βαρδάνη καὶ τοῦ Γερμανοῦ ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου ἔχουν συγγενερωθῇ καὶ δημοσιευθῇ ἀπὸ τὸν V. G. Vasilievsky στὸ «Journal of the Ministry of Public Instruction».

- (Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1885), σελ. 35—6 καὶ 234—18, καὶ πάλι ἀπὸ τὸν E. Kurtz στὸ B.Z., XVI (1907), σελ. 120—42. Ὁ Kurtz περιέλαβε καὶ αὐτὸ τὸ γράμμα (ἀριθ. 2, σελ. 134—6) τοῦ Βαρθάνη στὸ Γερμανό, ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη ἀλληλογραφία τοῦ Γεωργίου τῆς Κερκύρας ποὺ δημοσιεύτηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Βαρόνιο, «Annales Ecclesiastici», μὲ χρονολογία 1180.
- 17) Ἐπιστολὴ ἀριθ. I στὸν Kurtz, B.Z., XVI, σελ. 131. Τὸ περιεχόμενο καθὼς καὶ ἡ φρασεολογία τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς φανερώνουν πὼς ἡ σειρὰ ἀκολουθεῖ τὶς τρεῖς ἐπιστολὰς ποὺ δημοσίευσαν ὁ Miklosich καὶ ὁ Müller. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Μανουὴλ (καλῶς ἡττάσθαι, μακαριστὸν) σὺννεχίζει τὸ «ἡττήμεθα» στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πατριάρχου.
- 18) Ἐπιστολαὶ ἀριθ. 3, 5, 6 στὸν Kurtz, B.Z., XVI, σελ. 136—7, 139—40.
- 19) Chomatenos, ἔκδ. Pitra, ἀριθ. 117, στήλ. 501—4 (πρὸς τὸν Μανουὴλ). Γιά τὴ χρονολογία, ἰδὲ ἀριθ. 38, στήλ. 165—72· ἀριθ. 88, στήλ. 335—8 (ἰδὲ Ἀπόκρυφος ἔκδ. Κεραμέως, «Sbornik Lamanskomu», ἀριθ. 3, σελ. 237· ἀριθ. 150, στήλ. 548—88. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ συνδύαστηκε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἐξάρχου ἀπὸ τὸν Drinon, op. cit., V.V., II (1895), σελ. 14. Ἡ τελευταία χρονολογία ποὺ μπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ γιὰ τὸ Χωματηνὸ εἶναι τὸ 1234—35 (ἀριθ. 106, στήλ. 447—62).
- 20) Ἐπιστολὴ ἀριθ. 4 στὸν Kurtz, B.Z., XVI, σελ. 137—9. Ἰδὲ V. Laurent, «Charistariat et Commende à Byzance», «Revue des Etudes byzantines», XII (1954), σελ. 108—13. Γιά τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα τῶν Ἐξάρχων σχετικὰ μὲ τὰ μοναστήρια, ἰδὲ L. Brehier, «Les Institutions de l' Empire byzantin», σελ. 534, 552. Ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 132.
- 21) Jireček, «Serben», I, σελ. 304—5. Miklosich καὶ Müller, III, σελ. 66—7. Thalloczy, Jireček, καὶ Sufflay, «Acta et Diplomata Albaniae», I, σελ. 50. M. Marcovic, «Byzantine Sources in the Archives of Dubrovnik», «Sbornik Radona (XXI)», «Vizantoloski Institut», I. (Belgrade 1952), ἀριθ. 1, σελ. 211—19. Ἰδὲ καὶ P. Lemerle, op. cit., «Ἑλληνικά», 4 (1953), σελ. 409—10 καὶ παραπομπές.
- 22) Akropolites 48—51. Gregoras, I, 29—30. Ephraim 8179—86. Jireček, «Bulgaren», σελ. 258. Müller, «Byzantinsche Analekten», «Sitzungs - berichte der K. Akademie in Wien», Phil - hist. Classe, IX (1853), σελ. 393. Meyer, «Die Haupturkunde» für die Geschichte der Athos - Klöster», ἀριθ. viii, σελ. 187—9. Le Quien, «Oriens Christianus», II, στήλ. 50—1. Ἡ αὐθεντικότητα τῶν ἐγγράφων ποὺ ἀναφέρονται στὸ Ἅγιον Ὄρος ἔχει ἀμφισβητηθῇ σοβαρὰ (ἰδὲ F. Dölger «Regesten», ἀριθ. 1747, σελ. 14). Ἡ προαγωγή τοῦ Τιρνόβου σὲ Πατριαρχεῖο ἀναγνωρίστηκε, τουλάχιστον ἀργότερα, πὼς ἦταν ἕνας πολιτικὸς συμβιβασμὸς (ἰδὲ ἔγγραφο στὸν Miklosich καὶ Müller, I, σελ. 346).
- 23) Akropolites 52—7. Gregoras, I, 29. Philip Mouskes 29050—121 καὶ 29238—52. Alberic of Trois Fontaines 938—9. Jireček, «Bulgaren», σελ. 259—60. Longnon, «l' Empire latin», σελ. 180.
- 24) Alberic of Trois Fontaines 938. Ὁ Hopf, ὁ Ρωμανός, καὶ ἄλλοι ἰσχυρίζονται πὼς ὁ Μανουὴλ ἔγινε ὑποτελὴς τοῦ Βιλλαρδουίνου τὸ 1230. Ἀλλὰ ὁ Alberic, ἡ μοναδικὴ πηγὴ, λέγει ὅτι ἔγινε τὸ 1236. Ὁ γαμπρὸς τοῦ Μανουὴλ, Κόμης Maio τῆς Κεφαλονιάς, ἀκολούθησε τὸ παράδειγμά του τὴν ἴδια ἐποχὴ (Alberic, loc. cit., «Libro de los Fechos, 240).





ΗΛΙΑ ΒΑΣΙΛΑ

Ο ΠΑΤΕΡ ΚΟΣΜΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΕΒΕΖΑ (1768 - 1779) ΚΑΙ Ο ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ

Γιὰ τὸν περίφημο ἑθναπόστολο Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλό, τὸν Πάτερ Κοσμᾶ, ἔχουν γραφῇ ἕως ἑκατὸν μελέτες καὶ δημοσιεύματα ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητὲς τῆς ἑθνικῆς μας ἱστορίας.

Ὁ καθηγητὴς κ. ᾠγγελος Παπακώστας, ἀπὸ τὴν Ἀρτοῖστα τοῦ Ζαγορίου ἔχει δημοσιεύσει στὰ Ἑπειρωτικὰ Χρονικὰ τοῦ 1938 πλήρη σχεδὸν βιβλιογραφία, ποὺ τὴν ἐξέδωσε καὶ σὲ εἰδικὸ φυλλάδιο. Στὸ πρῶτο αὐτῆς φύλλο δημοσιεύεται καὶ φωτοτυπικὸν ἀντίγραφον τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ, παρμένο ἀπὸ τὸ Προσκυνητάρι, ποὺ ἔχουμε στήσει πρὸ ἐτῶν ἔξω ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης καὶ ποὺ εἶναι, κατὰ τὸν κ. Φάνη Μιχαλόπουλο, ἀντίγραφο παρόμοιας φορητῆς εἰκόνας τῆς Ζίτσας. Στὴν μικρὴ μας αὐτὴ μελέτῃ θὰ ἀναμεταδώσουμε ὅ,τι ξέραμε ἀπὸ τὶς πηγὲς καὶ τὶς παραδόσεις σχετικὰ μὲ τὸ πέρασμα καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ μεγάλου κληρικοῦ καὶ πατριώτου στὴν Πρέβεζα. Νομίζω πὼς κάτι καινούργιο, ἔστω καὶ ἓνα λιθαράκι μικρὸ θὰ προσθέσουμε στὴν ἐξιστόρηση τῆς ζωῆς τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ, ποὺ δὲν τὸ ἤξερε ἢ δὲν τὸ πρόσεξε ὁ κ. Φάνης Μιχαλόπουλος στὴν ἀξιολογώτατη μονογραφία του, ποὺ ἐδημοσίευσε στὸ περιοδικὸν «Νέον Κράτος» τοῦ 1938. Ἡ μελέτῃ αὐτὴ θὰ εἶναι, φυσικὰ, ἡ βάση ἢ δική μας σὲ τούτῃ τὴν μικρὴ προσπάθεια. Τὸν Κοσμᾶ, ὁ καθηγητὴς Κ. ᾠμαντος, τὸν κρίνει σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μορφὰς τοῦ Ἑθνους στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας (Πανηγυρικὸς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς 25.3.1930).

Βρισκόμαστε στὰ 1767.

Στὴν αὐλὴ τῆς Αὐτοκράτειρας τῆς Ρωσσίας Αἰκατερίνας τῆς Β' ἔχουν μεγάλῃ πέραση καὶ ἐπιρροή, ὁ διάσημος κληρικὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης, οἱ ἀδελφοὶ Ὁρλώφ, ὁ Μελισσηνὸς καὶ ὁ Χαρβούρης. Ἰδὲ Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα Χιώτη σελ. 640 τόμ. Γ'.

Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν ἀνωτέρω ἢ ἐρωτομανῆς μὰ καὶ μεγαλοπράγμων δαιμόνια Γερμανίδα Αἰκατερίνη Β' ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον στὴν Τουρκία, ἰδρύουσα νέα Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ποὺ φυσικὰ θὰ ἔφερνε, ἂν ἐπραγματοποιεῖτο ἡ ἰδέα της, στὸ ξεσκλάβωμα τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἐστέναζον κάτω ἀπὸ τὸν σκληρὸ ζυγὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ εἶναι γνωστὸ πὼς στὰ χρόνια τῆς δουλείας των, ὡς Ὀρθόδοξοι καὶ τμήματα κάποτε τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, εἶχαν μιὰ κοινὴ συνείδηση καὶ στὴν ὁμόδοξῃ Ρωσσίᾳ ἀπέβλεπαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν τους.

Γιὰ τὴν ὁργάνωσιν τοῦ κινήματος στὰ ρωσικὰ σχέδια στέλνεται στὰ Βαλκάνια ἀπὸ τὴν Αὐλὴ τῆς Πετρούπολεως, ὁ Ἑλληνας ἀξιωματικὸς τοῦ τσαρικοῦ στρατοῦ Γρηγόριος Παπάζογλου. Κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὰς αὐτοῦ ἔρχονται

στα Βαλκάνια να δράσουν ἔξ. Ἀ π ό τ ο λ ο ι, ὅπως τοὺς ὀνομά-
 ρηκός Χιώτης ἢ ἑ ξ ά ρ ι θ μ ο ι, ὅπως τοὺς ὀνομάζει ὁ πατριώτης
 ρίτης Γερογιάννης.

Εἰς τὸ Μαυροβούνιο πηγαίνει ὁ ἴδιος ὁ Γρ. Παπάζογλου καὶ ἡ
 Νασούρι, ὅπου βρῆκαν ἐγκάρδιο ὑποδοχή καὶ καλὸ ἔδαφος ἐπαναστα-
 σης ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ ἀνέκαθεν ἀφοσιωμένους στὴν Ρωσσία Μα-
 τες. Ὁ μοναχὸς Δανιὴλ φθάνει γιὰ τὸν αὐτὸ σκοπὸ στὴν Ἑρζεγο-



Κοομάς ὁ Αἰτωλὸς ἔχει πρόγραμμα νὰ ὀργανώσῃ τὸ κίνημα τῶν Ἑλλήνων
 Βόρειο Ἑλλάδα, τὰ Ἐπιάνησα, τὴν Ἥπειρο καὶ Ἀλβανία. Οἱ ἄλλοι τρι-
 τοὺς ἀπεσταλμένους τούτους τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ρωσσίας δὲν
 γνωστοί.

Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης τότε στὴν Πόλιν εἶναι ὁ δυναμικὸς κε-
 στήριος ἀπὸ τὴν Ἥπειρο, Σεραφεῖμ Β', σιενὰ συνεργαζόμενος, καθὼς
 θερμὸς ρωσοφίλος, μὲ τὴν τσαρικήν αὐλὴν στὰ ἐπαναστατικὰ αὐτὰ



Προηγουμένως ὁ Γρ. Παπάζογλου εἶχε μεταβῆ στὴν Βενετίαν, ὅπου προσέφερε στὸν τότε Δόγη ἐπισήμως τὴν ρωσικὴ συμμαχία στὸ πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἡ διανύουσα τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας, δὲν δέχθηκε τὴν συμμαχία καὶ νὰ δώσῃ στοὺς Ρώσους νὰ χρησιμοποιοῦν τὶς κτήσεις τῆς καὶ τὶς ναυτικές τῆς βάσεις στὸ Ἰόνιο καὶ τὴν Ἠπειρο, κατὰ συμβουλή καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας, ποὺ πῆγαιναν νὰ κληρονομήσουν ἀπὸ τότε τὰ ἐδάφη αὐτὰ γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Γιὰ τοῦτο ὁ πόλεμος ἐκεῖνος δὲν διεξήχθηκε στὴν Β.Δ. Ἑλλάδα ἀλλὰ στὸ Μωριᾶ καὶ τὸ Αἰγαῖο. Γίνανε, βέβαια, καὶ στὴν Αἰτωλία, ἀπελευθερωτικὰ κινήματα μὲ τοὺς ὀπλαρχηγούς Γριβαίους.

Χωρὶς νὰ ἀποθαρρυνθῇ ὁ Παπάζογλου ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ αὐτοῦ, ἔρχεται στὸ Τριέστι, ὅπου οἱ Ἕλληνες ἔμποροι καὶ Δαλματοὶ ἐνστερνίζονται πρόθυμα τὰ σχέδιά του. Ἀπὸ τούτους ἐκλέγει πολλοὺς πράκτορας, οἱ ὁποῖοι ἐστάλησαν μὲ ἀρκετὸ χρῆμα εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, γιὰ νὰ ἐξοπλίσουν ἐπαναστατικὰ σώματα, ποὺ θὰ ἀνελάμβαναν δρᾶσι ἐναντίον τῶν Τουρκικῶν φρουρῶν, ὅταν θὰ ἔφθανε ὁ Ρωσικὸς στόλος στὰ νερὰ τῆς χώρας μας, ἐνῶ ὁ κύριος ὄγκος τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ θὰ διεξῆγε ἀγῶνα στὴν Βλαχίαν καὶ Μογδανίαν, στὸ Ἀζόφ καὶ στὸν Καύκασο.

Οἱ ἔξ ἀπόστολοι τοῦ Πατριαρχείου εἶναι οἱ κρυφοὶ καὶ ἀνεπίσημοι κήρυκες τῶν σχεδίων τούτων. Εἶναι δραστήριοι, εὐγλωττοί, ἀκούραστοι. Στὰ λαϊκὰ σταρώματα κάνουν ἐνθουσιῶδες κήρυγμα Χριστιανικόν, μιλοῦν ἐναντίον τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν πιέσεων τοῦ Ἀρχοντολογίου, ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης καὶ κρυφὰ παρασκευάζουν τὸ κίνημα. Ἀπὸ τούτους ἐμᾶς θ' ἀπασχολήσῃ γιὰ λίγο τὸ κήρυγμα τοῦ Κοσμᾶ καὶ ἡ δράση τοῦ στὴν Πρέβεζα.

Ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος στὴν ὡς ἄνω μελέτη τοῦ γράφει γιὰ τὸν Κοσμᾶ «Ρωσόφιλος καὶ μνημένος στὰ σχέδια τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς, συχνὰ μνημόνευε «τὸ ξανθὸν γένος», ποὺ θὰ ξεσκλάβωνε τὴν πατρίδα του, ἰδίως ἡ δρᾶσι τοῦ ἀνάμεσα στοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτες ὑπῆρξεν εὐρύτατη καὶ Ἐθνικώτατη» σελ. 738 Περιοδ. Νέον Κράτος.

Ἀλλὰ καὶ στὰ λαϊκὰ στρώματα συχνὰ μιλοῦσε γιὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρῖσεως καὶ προσπαθοῦσε μὲ συμβολικὰ λόγια νὰ σταλάξῃ στὴν ψυχὴ τοὺς τὴν ἰδέα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν θυσιῶν ποῦπρεπε νὰ πάθουν γιὰ τὴν πατρίδα τους. Ἀναχωρῶντας ἀπὸ κάθε χωριὸ συνήθιζε νὰ λέῃ «αὐτὸ μιὰ μέρα θὰ γίνῃ ρωμέϊκο», σελ. 729 ὅπου ἀνωτέρω.

Αὐτὸ τὸ διπλὸ ἔργο ἔκαμνε μὲ πίστιν καὶ ἐνθουσιασμό καὶ εὐγλωττία συναρπαστικὴ ὁ μορφωμένος στὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία ἱερομόναχος Κοσμᾶς. Τὸ καμουφλᾶρισμα ἐθνικῶν κηρυγμάτων διὰ χρησιμολογιῶν διδασκόταν στὴν Ἀθωνιάδα Σχολή. Κληρονομία καὶ τοῦτο τῶν ἀρχαίων μαντείων.

Ἰδιαίτερος συναντιόταν καὶ συνωμιλοῦσε μὲ τοὺς ὀπλαρχηγούς, ποὺ τοὺς ἐμήνησε στὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τῆς ρωσικῆς αὐλῆς καὶ τοῦ Παπάζογλου. Ὁ ἱστορικὸς Ζησίου. Νέα Ἐφημερὶς 23 Αὐγούστου 1896, γράφει πὺς ἐμήνησεν ἔτσι τοὺς κλέφτες Βλαχάβαν, Τσόλκαν καὶ Σταθᾶν. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ὅμως ἔδρων ἢ εἶχαν τὰ ἀρματολίκια τοὺς στὸ Λοῦρο ἢ στὸ Ξηρόμερο καὶ ὅταν τὰ χαλνοῦσαν μὲ τοὺς ἀφεντικούς τῶν Τούρκους, εὗρισκαν καταφύγιο στὴν Βενετοκρατούμενη Πρέβεζα ἢ Λευκάδα.

Ὁ καπετὰν Γιωργάκης Σταθᾶς εἶχε σπίτι στὴν Πρέβεζα, ὅπου ἐδολοφονήθη, τὴν 13 Μαρτίου 1785 ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Ζαχαράκη βγαίνοντας ἀπὸ τὴν

ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, διότι ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἐκδιωχθῇ ὁ πατέρας των Δημήτρης ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ φύλακος στὸ Ξηρόμερο. (Ἀπὸ ἀνέκδοτο ἔγγραφο τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Λευκάδος). Σπίτια εἶχαν ἐπίσης στὴ συνοικία τοῦ ἁγίου Νικολάου ὁ καπετὰν Κατοικογιάννης καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ὀπλαρχηγοὶ στὴν Τουρκικὴ διοίκησι καὶ Χωροφυλακί.

Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος γράφει πὼς ὁ Πατὴρ Κοσμᾶς ἔκαμε τέσσαρες περιοδεῖες στὴν Ἑλλάδα. Στὴν πρώτη, πέρασε τὰ στενὰ τοῦ Μετοόβου (1767) καὶ ἔφθασε τέλος στὴν Ἡπειρο, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἐπισκεπτόταν. «Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1768 ξέσπασε ὁ πόλεμος ἀνάμεσα Τουρκίας καὶ Ρωσσίας, τὰ ὄνειρα τοῦ Κοσμᾶ ἀρχίζουν νὰ παίρνουν οἶα καὶ ὅστ᾽. Σπεύδει στὴν Ἀκαρνανία, ὅπου ἡ κλεφτουριά εἶχε ξεσηκωθῇ καὶ περιήμενε ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ τὴν ἐμφάνισι τῶν Ρώσων γιὰ νὰ κατεβῇ ἐπίσημα στὸν ἀγῶνα» σελ. 835 Μιχαλοπούλου, ἰδ. ἀνωτέρω.

Γιὰ νὰ πάη στὸ Ξηρόμερο νὰ συναντήσῃ τοὺς ὀπλαρχηγούς φυσικὸ καὶ εὐκολώτερο εἶναι νὰ πέρασε ἀπὸ τὸν Ἀκτιο καὶ Βόνιστα, ποὺ ἦταν ἐπίσης βενετσιάνικα μέρη.

Στὶς παραμονὲς λοιπὸν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου εἶναι στὴν Πρέβεζα ὁ πατὴρ Κοσμᾶς.

Στὴν χρονολογία αὐτὴ λαθεύει ὁ μακαρίτης Γερογιάννης θέτοντας τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν Πρέβεζα ἀορίστως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1745—1750. Ποιοὺς ἐγνώρισε καὶ μὲ ποιους πρόκριτους καὶ καπετανέους ὠμίλησε καὶ ποῦ κήρυξε καὶ διέμεινεν ὁ φλογερὸς κληρικὸς καὶ πατριώτης; Αὐτὰ θὰ διασαφήσωμεν, ὅσο μπορούμε μὲ τὰ κείμενα καὶ τὶς παραδόσεις τὶς στοματικὰς τοῦ λαοῦ τῆς πατρίδος μας.

«Μυημένος καθὼς ἦταν, γίνεται καὶ αὐτὸς ἀπόστολος τῆς ἐπαναστάσεως στὰ μέρη τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας» γράφει ὁ Μιχαλόπουλος. Πῶς ἦταν μυημένος δὲν μᾶς τὸ ἐξηγεῖ ὁ συγγραφέας. Μόνο ἅμα τὰ συνδέσουμε αὐτὰ μὲ ὅσα λέγω παραπάνω, παρμένα ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ Χιώτη, ἐξομαλύνονται καὶ τακτοποιοῦνται τὰ κενὰ τῆς ὡραίας ἀφηγήσεως τοῦ Μιχαλοπούλου, χωρὶς φυσικὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ, τὸ χριστιανικὸ καὶ ἐθνικὸ ἔργο τοῦ μεγάλου ἀνδρα νὰ μειώνεται.

Στὸ σπίτι τοῦ Χρήστου Μαρμάτη, κειμένου κοντὰ στὸ ναὸ τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου, ἄλλοτε Χριστοδούλου Θερμογιάννη, πλούσιου καὶ ἰσχυροῦ προκρίτου τῆς Πρέβεζας, ἐπήγαινε καὶ ἔκανε τὶς μυήσεις τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἡπείρου καὶ Ξηρομέρου ὁ πατὴρ - Κοσμᾶς. Στὰ φανερά ἔκαμε ἔξω ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ὑπέροχο καὶ πρωτότυπο Χριστιανικὸ κήρυγμα, ποὺ συνήρπαζε τὰ πλήθη. Οἱ ἐπίτροποι τοῦ ναοῦ τοῦ ἔδωσαν σπίτι νὰ διαμείνῃ. Σῶζεται καὶ σήμερα τοῦτο εἶναι ἰδιοκτησία τῆς παραπάνω ἐκκλησίας καὶ κεῖται στὸ δρόμο τῆς κεντρικῆς ἀγορᾶς, πλάϊ ἀπὸ τὸ μαγαζὶ τοῦ Γαλανοῦ. Αὐτοῦ κατώκησε ὁ Ἀχιλλεὺς Γραμματικόπουλος. Στὰ κρυφὰ στὸ σπίτι τοῦ Μαρμάτη ἐμυοῦσε τοὺς καπετανέους. Ὅσο ὅμως ἐγοήτευε τὰ πλήθη τὸ κήρυγμά του, τόσο ἐτίρασε τοὺς Βενετοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως, τοὺς ἀριστοκράτες ποὺ συνεργαζόταν μαζί τους, καυτηριάζοντας τὸν ἐγωϊσμὸ τους, τὴν ἀρπακτικότητά καὶ ἀσυνειδησία τους. Ὁ λαὸς ὁ πολὺς ὑπόφερνε τότε. Τὰ ἐλαιοκτῆματα ἀνῆκουν σὲ λίγους. Ἄν πῆγαινε καλὰ ἢ σοδεῖα εἶχαν νὰ φᾶνε καὶ οἱ φτωχοί. Ἀλλοιῶς οἱ μικροκτηματίες χρεωνόντουσαν στοὺς πλουσίους (παρτινέβελους), ἔβαζαν μπεφὰ τὸ λιοστάσι τους ἢ τὸ σπίτι τους ἢ τὸ μαγαζὶ τους καὶ πολλὰς φορὲς μὴ μπορῶντας νὰ τὸ ξεχρεώσουν τὸ ἔχαναν καὶ καταντοῦσαν

προλετάριοι, μπαίνοντας, ως φύλακες, γιὰ νὰ φᾶνε ἓνα κομμάτι ψωμί, στὴν ὑπηρεσία τῆς βενετικῆς ἐξουσίας ἢ τῆς προσωπικῆς φρουρήσεως τῶν προκρίτων. Τὰ ἐγκλήματα μεταξὺ τῶν φατριῶν, ποιά νὰ κερδίση τὴν εὐνοία τῶν Βενετῶν ἦταν στὴν ἡμερησία διάταξη. Τὸ ἐμπόριο ἀπὸ τὴν Εὐρώπῃ τῶν ὑφασμάτων καὶ οἰκιακῶν σκευῶν τὸ εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ Ἑβραῖοι, ὅπως καὶ στὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἄρταν.

Γιὰ νὰ δώσῃ τόνωσι οἰκονομικὴ στοὺς Ἕλληνες ἐμπόρους, ἀιτηγόρευε στοὺς Χριστιανοὺς νὰ συναλλάσσωνται μὲ τοὺς Ἑβραίους, γιατί μαγαρίζονται. Στὰ Γιάννινα μάλιστα στὴν τελευταία περιοδεία του, (Ἰούλιος 1779) κατηγόρησε τοὺς χριστιανοὺς ποὺ ἔκαναν τὰ παζάρια τὴν Κυριακὴ, καὶ τοὺς σύστησε νὰ τὰ μεταφέρουν στὸ Σάββατο, ὅπου οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ μὴ ἐργάζωνται καθόλου καὶ πάθαιναν ζημιές. Γι' αὐτὸ τὸν μισοῦσαν καὶ τὸν κατηγοροῦσαν στὰς βενετικὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς Τούρκους, ὡς πράκτορα τῶν Ρώσων, ποὺ δὲν ἦταν φυσικὰ ψέμα. Νὰ τί γράφει ἓνας συγγραφεὺς γιὰ τὶς ιδέες τοῦ Κοσμᾶ: «Ἀγαπῶν τὴν ἰσότητά ἐκάκιζε καὶ ἐκεραυνοβόλει τὰς καταπιέσεις τῶν ἀρχόντων προτρέπων εἰς μετάνοιαν διὰ τὰ παρελθόντα καὶ εἰς χριστιανικὴν ἐν τῷ μέλλοντι διοίκησιν. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ἔνθα ἰδίως ἠγέρθη δριμύς τῶν καταχρήσεων τῆς ἀριστοκρατίας ἐπικριτῆς, εὔρε πολλοὺς διώκτας, ἀλλὰ καὶ πλειοτέρους τοὺς ὑπερασπιστάς, ὁ δὲ Ἑνετὸς προβλεπτῆς βλέπων τὴν πλειονότητα τοῦ λαοῦ ἐνθουσιωδῶς συνηγοροῦσαν ὑπὲρ τοῦ Κοσμᾶ ἠναγκάσθη νὰ ἀπορρίψῃ τὰς περὶ βιαίας ἀποπομπῆς αὐτοῦ προτάσεις τῶν ἀρχόντων» Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 459.

Τὰ ἴδια σχεδὸν ἀναφέρει καὶ ὁ Κεφαλλὴν συγγραφεὺς Ἡλίας Τσιτσουλῆς. Κεφαλληνιακὰ Σύμμεικτα, ἔτος 1904, σελ. 271 καὶ 272: «Κῆρυξ τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς ἠθικῆς ἀπόστολος ἐθεωρήθη, ὡς εἰκός, ἀνὴρ ἀσυμφόρων τοῖς ἐν τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς ἀριστοκράταις, Ἀρχῶν, ἐπομένως ἀνατρεπτικὸς τοῦ Κοινωνικοῦ συστήματος. Ἐφ' οἷς ἐκεῖ τε καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ πολλοὶ ἀπήτησαν τὴν ἐκδίωξιν αὐτοῦ ἐν τῇ τελευταίᾳ μάλιστα θὰ ἀνεπέμπετο βία, ἂν μὴ ὁ τότε προβλεπτῆς ἔβλεπε τὴν πλειονότητα τοῦ τόπου ἀντικειμένην πρὸς τοῦτο καὶ λατρεύουσαν αὐτόχρομα τὸν Κοσμᾶν».

Τὸ ἐκπαιδευτικὸ τοῦ ἔργο εἶναι τεράστιο. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς εἶναι ταυτόσημα. Στὰ κηρύγματά του καὶ στὴν Πρέβεζα καὶ ἀλλαχοῦ ζηταί ἀπὸ τοὺς ἀρχόντους νὰ φτιάξουν σχολεῖα Δημοτικὰ (ἀλληλοδίδακτα λεγόντουσαν τότε). «Καλύτερα νὰ ἀφήνετε τὰ παιδιὰ σας φτωχὰ καὶ γραμματισμένα παρὰ πλούσια καὶ ἀγράμματα», λέει σὲ μιὰ διδαχὴ του. Αὐλωνίτη Κοσμᾶ Διδαχὴ Κέρκυρα 1863, σελ. 20.

Ἀπὸ τὸ σχολεῖον μαθαίνουμε τί εἶναι θεός, τί εἶναι ἀγία τριάς — χειρόγραφα συλλογῆς Φ. Μιχαλοπούλου. Ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, λοιπὸν πάει στὰ 1868 τὸν Ὀκτώβριον στὴν Ἀκαρνανίαν, ἐμψυχώνει τοὺς ἐπαναστατημένους καὶ μαχομένους Ἕλληνας ὀπλαρχηγούς. Ξηρόμερο, Βάλτος, Βενέτια, Κράσσσα, Ναύπακτος, Σάλωνα, Μεσολόγγι, βρίσκεται στὸ πόδι.

Ὁ Κοσμᾶς κάμνει τὸ διπλό του ἔργο. Κατήχησι στὸ κόσμον χριστιανική, τόνωσι τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος, καὶ μύησι καὶ παρότρυνσι τῶν διστακτικῶν καπετανέων νὰ ξεσηκωθοῦν κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ κλῆρος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἀπὸ τὴν ἄλωσιν, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς δουλείας, στὴν Μεγάλῃ Ἐπανάστασι, ὁ ὅλους τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας αὐτὸν τὸν μέγα ἐθνικὸ σκοπὸ τὸν εἶχε καθῆκον του. Ὁ Ἐθνάρχης τῆς Κύπρου Μακάριος ἔχει προηγούμενα παραδείγματα ἄφθονα καὶ ὑπέροχα. Ἐνα τέτοιο εἶναι καὶ τοῦ Πατρὸς Κοσμᾶ. Ὁ Κοσμᾶς βρίσκεται στὴν

λαίλαπα τῶν ἀγώνων στὴν Ρούμελη, στὰ 1767 ὡς τὸ 1771, ἀφοῦ ἔκατσε στὴν Πρέβεζα, τὴν πρώτη τούτη φορά, ἕνα - δυὸ μῆνες, κηρύσσουν καὶ μυῶν τοὺς καπετανέους στὴν ἐπανάσταση. Ἡ παράδοση βεβαιώνει τὴν παρουσία του ἀπὸ τὰ 1769 ἕως τὸ 1770 στὴν Ἀκαρνανία καὶ τὴν Αἰτωλία, γράφει εἰς σελ. 836 ὁ Φ. Μιχαλόπουλος Νέον Κράτος.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ὀρλώφ τὰ Ἀλβανικὰ στίφη θύουν καὶ ἀπολύουν στὴν Ρούμελη καὶ τὸ Μωριά. Ἀναγκάζεται τότε ὁ Κοσμάς νὰ φύγῃ στὴν Λευκάδα καὶ Κεφαλλονιά. Ἐκεῖ ἔκαμε ἀξιοθαύμαστο ἔργο στηλώνοντας τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ πολεμῶντας τὴν Καθολικὴν προπαγάνδα καὶ τὸ ἀρχοντολόϊ, πού τὰ εἶχε τόσο καλὰ μὲ τοὺς Βενετούς. Στὰ 1774 ἡ Ρωσσία συνάπτει μὲ τὴν Τουρκίαν τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζῆ, πού ἕνα ἄρθρο τῆς ἐπιτρέπει στὴν Ρωσσία νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ Αἴμου. Τὰ ἑλληνικὰ καράβια πλέον ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν. Ἦσαν ἀρκετὴ ἐπιτυχία τοῦ νέου Πατριάρχου Σωφρονίου τοῦ Βου αὐτὸς ὁ ὅρος τῆς Συνθήκης, ὕστερα ἀπὸ τὶς τόσες καταστροφὲς καὶ θανατώσεις μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως στὴν Ρούμελη καὶ Μωριά. Τότε ὠνομάσθηκε «Κατακαημένος Μωριάς».

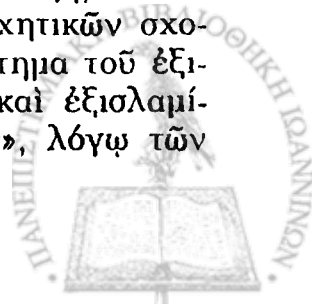
Στὰ μέρη τῆς Ἠπείρου γίνονται ἐξισλαμιμοὶ ἄθροοι, γιὰτὶ ἐδῶ ἡ πίεσι τῶν Μουσουλμάνων Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων εἶναι ἀγριωτέρα. Ὅσο καὶ νὰ τὸ ἀμφισβητοῦμε, δυστυχῶς αὐτὸ τὸ κακὸ ἔγινε. Ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος Β' διορίζει τὸν Κοσμά γενικὸν Ἱεροκέρυκα τῆς Ἑλλάδος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Μὲ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζῆ εἶχε δοθῇ ἀμνηστία στοὺς ραγιάδες. Καὶ τώρα ἀρχίζει τὸ μέγα ἐθνικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ τοῦ ἔργο. Ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά, ὅπου περιώδευσε πολλὰ χωριά καὶ συνήρπασε τὸν λαὸν μὲ τὸ κήρυγμά του, ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ κατηγορούμενος ἀπὸ τὸ Ἀρχοντολόγι καὶ τοὺς Ἑβραίους καὶ Κληρικοὺς, ὡς ἐπαναστάτης καὶ πράκτωρ τῶν Ρώσων. Στὴν Ζάκυνθο (Ἰούλιος 1777) ὁ Μητροπολίτης Κουτούβαλης ἐβγαλε ἐναντίον του ἐκ κ λ η ο ι α ο τ ι κ ῆ ν ἐ π ί κ ρ ι σ ι ν.

Ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά πηγαίνει στὴν Ζάκυνθο, κατόπιν στὴν Κέρκυρα καὶ τελευταία σιοὺς Ἀγίους Σαράντα. Πανταχοῦ ξεσήκωνε τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀντιπάθειαν τῶν εὐγενῶν, πού εἶχαν καταστῇ τώρα πειδὸ πολὺ φιλοβένετοι μετὰ τὴν συντριβὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ὀρλώφ. Ξέροντάς τον ὡς πράκτορα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς τὸν διώχουν. Στὴν Κέρκυρα μάλιστα οἱ ἐκεῖ βενεετικὲς ἀρχὲς δὲν τὸν ἀφῆκαν κἂν νὰ βγῇ στὴν στεριά ἀπὸ τὸ πλοῖο.

Ἀπὸ τοὺς Ἀγίους Σαράντα μὲ καῖκι ἔφθασε στὴν Σαλαγόρα καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Ἄρτα ὅπου ἐκήρυξε στὸ Μητροπολιτικὸ ναὸ στὶς 11.1.1778 μετὰ τὸν Κ. Παπασπύρου.

Ἀπὸ τὴν Ἄρτα ἔρχεται στὴν Πρέβεζα τὴν βενετοκρατούμενην, ὅπου καὶ τὸ 1767 εἶχε ἀναπτύξει ἐπαναστατικὴν μύησιν ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας, στὸν ἐτοιμαζόμενο πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἀνάμεσα στοὺς καπετανέους καὶ προκρίτους πού στὴν Πρέβεζα βρῖσκανε ἄσυλο, ὅταν οἱ Τούρκοι τοὺς ἀπεκήρυσσαν.

Στὴν Πρέβεζα ἵδρυσε σχολεῖον τοῦ ὁποίου τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς: (Αὐτὸ μετὰ τὴν εἰρήνευσι μὲ τὴν συνθήκην τοῦ 1774 τοῦ Καϊνάρτζη, πού ἐπρωτοστάτησε στὴν χριστιανικὴ διδασκαλία μὲ τὴν ἵδρυση κατηχητικῶν σχολείων καὶ στὰ κρυφὰ σχολεῖα ἐθνικῶν κηρυγμάτων διὰ τὸ σταμάτημα τοῦ ἐξισλαμιμοῦ. Στὸν πόλεμον ἐκεῖνο καταστράφηκε ἡ Μοσχόπολις καὶ ἐξισλαμίσθησαν οἱ Τσάμηδες, ὁ δὲ Μωριάς ὠνομάσθηκε «κατακαημένος», λόγῳ τῶν καταστροφῶν του):



«Εὐγενέστατοι ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, οἱ κατοικοῦντες τὴν χώραν Πρέβεζαν. Σᾶς ἀσπάζομαι καὶ παρακαλῶ τὸν ἅγιον Θεὸν διὰ τὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν σας ὑγείαν.

Ἐγὼ ἀδελφοί μου, ὡς δοῦλος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀνάξιος περιορχόμενος καὶ διδάσκων τὸ κατὰ δύναμιν τοὺς Χριστιανοὺς ἦλθα καὶ ἐδῶ καὶ βλέποντας, ὅτι δὲν ἔχετε σχολεῖον ἐπαρακάλεσα τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἔδωσαν κατὰ δύναμιν καὶ προαίρεσιν διὰ τὸ σχολεῖον σας. Πρέπει δὲ καὶ ἡ εὐγένειά σας πάντες νὰ βοηθῆτε πάντοτε τὸ σχολεῖον σας ἐξ ἰδίων πόνων, ἢ κοινῶς ἀπὸ τὴν χώραν, ἢ καὶ ἀπὸ τὰ βακούφια, διὰ νὰ λάβετε καὶ παρὰ Θεοῦ τὸν μισθὸν σας, καὶ τιμὴν παρὰ ἀνθρώπων. Εἶμαι δὲ καὶ ἐγὼ χρεώστης νὰ παρακαλῶ τὸν Κύριον τὸν εὐλογοῦντα τὰ πάντα νὰ εὐλογῇ τὴν χώραν σας καὶ τὸ σχολεῖον καὶ τὰ παιδιά σας καὶ νὰ σᾶς ἀξιώσῃ νὰ ζήσετε καὶ ἐδῶ καλὰ καὶ θεάρεστα, καὶ νὰ σᾶς βάλῃ καὶ εἰς τὸν παράδεισον νὰ χαίρεσθε καὶ νὰ εὐφραίνεσθε καὶ νὰ δοξάζετε τὴν ἁγίαν Τριάδα Ἀμήν.

Ἔβαλα δὲ καὶ Ἐπίτροπον τὸν παπᾶ Κὺρ Νικόλαον Κεραμίδα καὶ τὸν Κὺρ Ἀναστάσιον παπᾶ Ρίζον νὰ κρατοῦν καὶ νὰ κυβερνοῦν τὸ ἄνωθεν σχολεῖον. Ἐπὶ δὲ καὶ ἐπιστάτας καὶ βοηθοὺς αὐτῶν τὸν κὺρ Δῆμον τοῦ Χρήστου καὶ τὸν κὺρ Σπύρον τοῦ Γεωργίου Λάμπρου καὶ τὸν κὺρ Χρήστον τοῦ Γεωργίου νὰ βοηθοῦν τὸ αὐτὸ σχολεῖον, καθὼς ὁ κύριος τοὺς φωτίσει. Καὶ ἂν σᾶς τύχῃ κανένα ἐμπόδιον ἀπὸ τοὺς ἐξουσιαστὰς τῆς αὐτῆς χώρας νὰ τὸν ἐβγάnete ἀπὸ τὸ σύνορον, ὅθεν σᾶς φανῇ εὐλογο. Ταῦτα καὶ ὑγιαίνετε ἐν Κυρίῳ. Ὁ Χρῆστος τοῦ Γεωργίου εἶναι ὁ Μαμμιάτης.

αψοθ' Ἀπρίλιος 1779

Κοσμάς Ἱερομόναχος εὐχέτης»

Τὸ κτίριο τοῦ σχολείου ποὺ ἱδρυσε ὁ Κοσμάς σώζεται. Εἶναι σήμερα ὁ φοῦρνος τοῦ Τζάκου.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτῃ δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Κ. Σάθα εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν σελ. 493.

Ἀναδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν Φάνη Μιχαλόπουλο στὴν μονογραφία του «Περὶ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ» 1939 καὶ σώζεται σήμερα τὸ πρωτότυπὸν της, ποὺ τὸ εἶδα καὶ τὸ διάβασα στὸ σπίτι τοῦ Ι. Τάλλарου. Ἦταν ἄλλοτε κτῆμα τῆς οἰκογένειας Ζαλογγίτου, τῆς ὁποίας ἕνας πρόγονος ἱερεὺς - πρωτοπρεσβύτερος ἔπεσε μέσα στὸ Μεσολόγγι κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐξοδὸν μαζὶ μετὰ τὸν ἐπίσκοπον Ρωγῶν Ἰωσήρ. Τὸ γράμμα τοῦτο δὲν φέρει τόπον ἐκδόσεως, πόθεν τὸ ἔστειλεν ὁ Κοσμάς. Εἶχε μαζὶ του καὶ ἕνα Κεφαλλονίτη ἐγγράμματον, ὀνόματι Σβορώνον.

Πιστεύω ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο ἐγκύκλιος τοῦ Πατρὸς - Κοσμᾶ εἶναι αὐτόγραφον γιατί εἶναι ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ Ὁλλανδικοῦ χαρτιοῦ τυπωμένου, μετὰ καθαρὴν γραφὴν καὶ ὀρθογραφίαν, γιατί ὅπως ἀναφέραμε καὶ παραπάνω ἦταν τρόφιμος τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας. Καὶ αἱ ἄλλες δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν Μιχαλόπουλο ἐπιστολές του δείχνουν μὲν μὲν μεγάλην γι' αὐτὸ ἐξηγεῖται καὶ ὁ πόθος του νὰ συστήσῃ σχολεῖα ἐλληνικά. Εἰς τὴν Πρέβεζαν ἐκυκλοφόρουν χειρόγραφοι διδασκαλίας τοῦ πατρὸς - Κοσμᾶ καὶ ἕνα τέτοιο τετράδιο κηρυγμάτων του περιῆλθε στὰ χέρια τοῦ νῦν γυμνασιάρχου Ἀρτας Στεφ. Παπᾶ τὸ 1932, ὅταν ὑπηρετοῦσε στὸ Γυμνάσιον Πρεβέζης ὡς καθηγητής.

Κατὰ τὴ γνώμη μου ποὺ ἀσπάζεται καὶ ὁ κ. Στεργιόπουλος πρόκειται περὶ διοριστικῶν ἐγγράφων καὶ συστάσεως σχολείων ποὺ παίρνουν τὸ κῦρος των ἀπὸ τὴν συνθήκη Τουρκίας — Ρωσσίας τοῦ 1774, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Σουλτάνος θὰ ἑσταματοῦσε τοὺς βίαιους ἐξισλαμισμοὺς καὶ θὰ ἐξασφάλιζε τὰ θρησκευ-



τικά δίκαια τῶν Χριστιανῶν. Παρόμοιου τύπου ἔγγραφον συστάσεως σχολείων εἶναι καὶ τὸ πρὸς τὸ χωριὸ Παπαδάτες. Ἡ δικαιοδοσία τοῦ Κοσμᾶ νὰ ἰδρῇ κατηχητικά σχολεῖα γιὰ τὸ σταμάτημα τῶν ἀθρόων ἐξιολαμισμῶν στηρίζεται προφανῶς στὴν συνθήκη Καϊναρτζή (1774) ποὺ ἔδωσε ἀμνηστία στοὺς συμμάχους τῆς Ρωσσίας "Ἕλληνες ραγιάδες. Εἶναι καὶ ἐπιτυχία τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου Β'.

Τὰ κηρύγματά του ἔκαμναν συνταρακτικὴν ἐντύπωση στὸ λαό, ὁ ὁποῖος τὸν ἀγαποῦσε καὶ τὸν ἐλάτρευε. Ἐκεῖ ποῦναι ἰώρα ὁ πλάτανος τοῦ τζαμιῦ Ἀχμέτ Ντίνου καὶ στὴν αὐλὴ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ἦταν κάποτε τὸ βενετικὸ Διοικητήριον ἢ ἡ βενετικὴ Ἀστυνομία, ἓνα σπῖτι δίπατο καὶ εὐρύχωρο. Μετὰ τὴν κατάλυση τῆς βενετικῆς ἐξουσίας (1797) ἐπανῆλθε στὴν ἰδιοκτησία τοῦ καπετὰν Ἀντώνη Χριστοδούλου Θεριογιάννη τοῦ ἰδρυτῆ καὶ κτήτορος τοῦ ναοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. "Όταν ἦμουν μαθητὴς τοῦ Σχολαρχείου ἦταν ἐρειπωμένο καὶ σαθρωμένο. Ἐκεῖ ἔξω ἔκαμνε τὰ κηρύγματά του ὁ Κοσμᾶς. Οἱ Ἐπίτροποι τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου κατεδάφισαν τὸ σπῖτι αὐτὸ καὶ ἐπεξέτειναν τὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τὸ δημόσιον δρόμον. Τώρα σῶζονται μόνον οἱ δυὸ πέτρινοι ὀρθοστάτες τῆς μεγάλης εἰσόδου. Αὐτοῦ κατοίκησε κάποτε καὶ ὁ Ἀχμέτ Ντῖνο βέης, ποὺ ἔκτισε τὸ Γενὴ Τζαμί τὸ 1844.

"Υστερα ἀπὸ κάμποσον καιρὸ κηρυγμάτων χριστιανικῶν καὶ προπαγάνδας καταγγέλθηκε ἀπὸ ἓνα δυὸ προκρίτους στὴν Πολίτεια τῶν Βενετῶν ὁ Πατὴρ Κοσμᾶς, ὡς πράκτωρ μυστικὸς τῶν Ρώσων, καὶ φυσικὰ δὲν ἦταν ἀνακρίβεια. Αὐτὸ παραδέχονται καὶ ὁ Ἀγγελος Παπακώστας καὶ ὁ Κ. Δημαρᾶς κι' ἄλλοι ἱστορικοί, ὅπως εἶπαμε.

Ἡ Βενετικὴ ἀστυνομία τὸν ἐκάλεσε, τὸν παρετήρησε καὶ τοῦ ὑπέδειξε νὰ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως ἀπὸ τὴν Βενετικὴν ἐπικράτειαν τῆς Πρέβεζας. Ὁ λαὸς ποὺ τὸ ἔμαθε, μαζεύτηκε ἀθρόος καὶ ἀνήσυχος ἔξω ἀπὸ τὸ κτίριον τῆς Διοικήσεως. Μόλις ἐβγήκε ἔξω σύστησε στὸ λαὸ εἰρήνην, ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην καὶ τράβηξε πρὸς τὴν Νικόπολιν, ὅπου ἦταν τότε τὰ σύνορα Βενετίας καὶ Τουρκίας. Πλῆθος λαοῦ τὸν ἀκολούθησε πεζοπορῶντας καὶ καταρῶμενος τοὺς καταδότας καὶ συνεργάτας τῆς Βενετικῆς ἐξουσίας, ποὺ τὸν ἔδιωξαν ἀπὸ τὴν Πόλιν μας. Τὰ ἴδια εἶχαν προηγηθῇ καὶ στὴν Κεφαλλονιά. Φθάνοντας εἰς τὴν Νικόπολιν ἀφοῦ ἔκαμε τὸ τελευταῖον κήρυγμα, ἐτίναξε, λέει ἡ παράδοσις, τὰ σανδάλια του καὶ καταράσθηκε τὸν τόπον μας νὰ μὴ ἰδῇ ποτὲ προκοπὴ καὶ καλόν. Αὐτὸ εἶναι ἀπίστευτον γιὰ ἓνα τέτοιο κληρικόν. Πιθανώτερον εἶναι πὺς τὴν κατάρρα αὐτὴ ποὺ τὴν ἔκαμε ὁ Κοσμᾶς στοὺς πρόκριτους διῶκτες τοῦ Βενετοῦς, τὴν ἀπέδωσαν αὐτοὶ ἀργότερα σ' ὅλην τὴν πόλιν μας. Ὑπάρχουν σήμερα στὴν Πρέβεζα οἰκογένειαι ποὺ σῶζουν ἐκ παραδόσεως τὴν ἰδέαν πὺς τοὺς καταράσθηκε ὁ Ἅγιος. Στὴν πόλιν μας πολλοὶ εὐλαβεῖς χριστιανοὶ τοῦ ἔφερναν τὰ πουκάμισά τους νὰ τὰ ντυθῇ ὁ Πατὴρ Κοσμᾶς καὶ νὰ τὰ ξαναφορέσουν πάλιν, γιὰ νὰ γιάνουν ἀπὸ τῆς ἀρρώστειας τους καὶ νὰ προκόψουν. Στὴν Πρέβεζαν, στὸ ὀλίγον διάστημα ποὺ ἔμενε τὸ 1779, κατοίκησε στὸ σπῖτι, ποὺ σῶζεται σήμερα καὶ κεῖται πλάϊ στὸ σπῖτι καὶ τὸ μαγαζὶ τοῦ Γαλανοῦ. Εἶναι ἰδιοκτησία τὸ σπῖτι τοῦτο τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἐκεῖ κατοικοῦσε κάποτε ὁ Ἀχιλλεὺς Γραμματικόπουλος. Τὸ ἔχω φωτογραφῆσει.

Ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν ἐπῆγε στὰ Φλάμπουρα στήσας τὸ τσαντήρι του στὴ θέσιν Μαυρομαντήλι κηρύσσοντας σὲ πλήθη χριστιανῶν ἔγγραφον Κ. Μέρτζου, ἔφθασε στὰ Γιάννινα, ὅπου ἐξακολούθησε τὸ ἴδιον κήρυγμα. Πρῶτα πέρασε ἀπὸ τὴν Ἀρταν ὅπου δίδαξε τὴν 11.1.78.



Οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν στὰ χέρια τους τότε στὰ Γιάννινα ὅλην τὴν οἰκονομικὴ ζωή.

«Πρῶτον μὲν κατέπεισε τοὺς Χριστιανοὺς νὰ μεταβάλουν τὸ κοινὰν παζάρι εἰς τὸ Σάββατον, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησε μεγάλην φθορὰν εἰς τοὺς Ἑβραίους. Τὸν κατάγγειλαν λοιπὸν εἰς τὸν Τοπάρχην Κούρτ - Πασᾶν «οἱ θεοκατάρατοι πῶς ὁ ἱερὸς οὗτος Κοσμᾶς ἦτον ἀπεσταλμένος ἀπὸ τοὺς Μοσχοβίτας διὰ νὰ ξεπλανᾷ τὸν βασιλικὸν ραγιᾶν νὰ πηγαίνουν εἰς τὴν Μοσχοβίαν». Στὴν ἀρχὴ ὁ Κούρτ - Πασᾶς, φαίνεται πῶς δὲν τοὺς ἄκουσε τοὺς Ἑβραίους. Ἐπειτα ὅμως δωροδοκηθεὶς προφανῶς ἀπὸ τούτους ἢ καὶ πεισθεὶς στὶς καταγγελίες των, διέταξε τὰς ἀρχάς του καὶ τὸν συνέλαβαν στὸ Κολικόντασι τοῦ Βερατίου καὶ τὸν ἀπηγχόνισαν τὸ 1779.

Τὰ τελευταῖα τὰ ἔλαβα περιληπτικὰ ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸν βίον τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Κοσμᾶ τοῦ Ἱερομάρτυρος καὶ ἱσαποστόλου.

Εἰς τὸν Ναὸν τῶν ἁγίων Κων)τίνου καὶ Ἑλένης σώζεται εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ναοῦ ἓνα μικρὸ βιβλιαράκι μὲ τὸν τίτλον «Πόνημα Σαπφείρου Χριστοδουλίδου» τοῦ ἐκ Γραμμένου. Ἐκδίδεται ὑπὸ Β.Π.Σ. ἐν Πάτραις 1878. Εἶναι ἡ πρώτη βιογραφία τοῦ Κοσμᾶ.

Ὁ ναὸς οὗτος ὅπου ἔκαμνε τὰ κηρύγματά του ὁ Πατροκοσμᾶς φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς κυρίας εἰσόδου τῆς βόρειας πλευρᾶς.

«Θεῷ Ὑψίστῳ καὶ τοῖς ἱσαποστόλοις Κωνσταντίνῳ καὶ Ἑλένῃ». Ὁ ναὸς οὗτος ἔστηκεν ἰδρυθεὶς τὸ πρῶτον ἐν ἔτει ΑΨΜΔ (1744). Ἀνεκαινίσθη ἐν ἔτει αωνβ (1852). Εὐδοκία μὲν τοῦ κλεινοῦ Αὐτοκράτορος Σουλτὰν Ἀβδούλ Μετζήτ Χὰν προστασία δὲ καὶ συμπράξει τοῦ φιλοχρίστου Σίδνεϋ Σμιθ Σάντερς τοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς χώρας ταύτης. Γενικοῦ βρετανικοῦ προξένου ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου σωφρονίου καὶ ἐπιστάντων τῶν φιλοκάλων Π. Χ. Μαρμάτου — Ι.Δ. Τζούτζουρα καὶ Π. Α. Κατουνιώτου τῆς δαπάνης δὲ ποριοθείσης ἔκ τε τῶν τοῦ Ναοῦ προσόδων καὶ τῶν χορηγημάτων ἀνδρῶν εὐσεβῶν».

Ὁ Σεραφεῖμ ὁ Βυζάντιος εἰς τὸ γνωστὸν δοκίμιόν του περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης παραδέχεται ὅτι ὁ ἀείμνηστος Πατρο-Κοσμᾶς ἐθανατώθη καταγεληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων ὡς πράκτωρ τῶν Ρώσων σελ. 357. Τὰ ἴδια δέχεται καὶ ὁ κ. Κ. Θ. Δημαρᾶς. Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀγίου ποὺ ἐστήσαμε πρὸ ἐτῶν στὸ προσκυνητὰρι ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον εἶναι ἀντίγραφον ἄλλης μεγάλης καμωμένης καὶ διασωζομένης εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος. Μία μεγάλη λατρευτικὴ εἰκόνα τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης ἡ ὁποία εἶναι ἀναρτημένη εἰς τὸν γυναικωνίτην ἀπ' ἔξω φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν: «Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Χριστοδούλου Θερμογιάννη» κτήτορος Α.Ψ.Μ.Δ. (1744). Πρόκειται δηλαδὴ περὶ τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ τοῦ ναοῦ τούτου.

Ἄς προσθέσωμεν καὶ λίγα ἀκριβὴ διὰ τὰ σκευὴ τοῦ Ἱεροῦ τούτου Ναοῦ καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ τέμπλου.

Ἄλλες εἰκόνες τοῦ πατρὸς Κοσμᾶ στὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον εἶναι μία θαυμαστὴ φορητὴ, ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ μήκους 0,60Χ0,30. Στὸ περιθώριον σὲ ταινία χρωματιστὴ καὶ σὲ μικρὰ τετραγωνάκια ἱστορεῖται ὁ βίος καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἱσαποστόλου. Εἶναι ἄγνωστος ὁ ἀγιογράφος, δὲν μπόρεσα νὰ ξεδιαλύνω τὴν ὑπογραφήν.

1) Ὁ ἅγιος κηρύττει εἰς τὰ πλήθη, 2) Ὁ ἅγιος ἐνώπιον τοῦ Πασσᾶ, 3) Συνοδεία θανατική, 4) Προσευχὴ τοῦ ἁγίου, 5) Θανατικὴ ἐκτέλεσις τοῦ ἁγίου, 6) Βύθιοις σπὸν ποταμὸν μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν, 7) Εὗρεσις τοῦ τιμίου σώματος, 7) Νεκρώσιμος ἀκολουθία. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Ναοῦ αὐτοῦ ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς εἰκόνες: 1) Τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης ποὺ ἔχουν ἀνάμεσά των τὸν σταυρόν, δωρεὰ Γεωργίου Κονεμένου. 2) Εἰκὼν τῆς Παναγίας κρατοῦσης τὸν Χριστὸν παῖδα. Δωρεὰ - δέσεις Σεβαστῆς Κονεμένου. 3) Δεξιὰ τῆς ὥραιας Πύλης εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ κρατοῦντος τὴν γῆνιν σφαῖρα. Μαρίνα Κονεμένου. 4) Ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυς Κοσμᾶς 1814, μηνὸς Μαΐου ἐν Ἀγία Μαύρᾳ, διὰ συνδρομῆς Χρίστου Μαριμάτου, χεὶρ δὲ τοῦ Βασιλείου Ἀρκελέ. Δεξιὰ τοῦ εἰκονιζομένου Ἀγίου καὶ στὰ πόδια του παριστάνεται ναῖσκος μὲ τὴν ἐπιγραφὴ κοιμητήριον καὶ κοντὰ ἓνα ρυάκι. Ὁ Ἅγιος στὸ ἀριστερό του χεῖρ κρατᾷ μικρὴ τετράγωνη πτυσομένη γραφή, ὅπου γράφονται τὰ ἑξῆς: «Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν με ἐν γλώσση μου».

Καὶ πέμπτη εἰκὼν ποὺ παριστάνει τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον. ὑπ. Μαρία Κονεμένου. Ὁ ζωγράφος Βασίλειος Ἀρκελὲς εἶναι Λευκαδίτης καὶ ἔχει ζωγραφίσῃ καὶ τὸν ἅγιο Χαράλαμπο, τὴν λατρευτικὴν εἰκόνα τοῦ ὁμῶνυμου Ναοῦ. Φέρει χρονολογίαν 1804.

Γιὰ τὴν περιώνυμη οἰκογένεια τῶν Κονεμένων τῆς Πρέβεζας ἔγραψε μικρὴ βιογραφία ὁ Νέστωρ Γεωργίτης εἰς τὸ παράρτημα τῶν Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν 1927, σελ. 40 καὶ ὁ ὑποφαινόμενος εἰς τὴν διάλεξή του διὰ τὸν λόγιον Νικ. Κονεμένον, τὴν ὁποίαν ἔκανε τὸ 1957 στίς 13 Ἰουνίου στὸ Θέατρο Μουσούρη εἰς Ἀθήνας.

Τὰ ἑξαπτέρυγα τοῦ Ναοῦ εἶναι κατασκευασμένα τὸ 1828 καὶ δωρεὰ Ἀναστασίου Μιχάλη καὶ Ἀγγελικῆς Σουλτάνας. Τὸ μεγάλο κανδήλι, κατασκευασμένο τὸ 1813 καὶ χρυσοῦμένο, εἶναι δωρεὰ Κακαμπίνη - Φιφῆ καὶ Παπατέφα.

Στὸ Νεκροταφεῖο τοῦ Ναοῦ τούτου ἀπλῆς βασιλικῆς 30 ἐπὶ 10 μ., τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο καὶ ἦταν τῶν ἐπισήμων καὶ εὐγενῶν τῆς πόλεως εὐρίσκοντο οἱ τάφοι τοῦ Ἀναστασίου Ποταμιάνου, θείου καὶ θετοῦ πατρὸς τοῦ καπετὰν - Γιώργη. Τὸ οἰκογενειακὸ μνημεῖο τῆς κόμισσας Σδρίν, συγγενοῦς τῶν Κονεμένων, ὅπου ἦταν καὶ ἡ ἐνορία αὐτῶν. Ἐπίσης οἱ τάφοι τῆς εὐγενοῦς οἰκογενείας τῶν Γερογιανναίων καὶ Σπύρου Καραμάνη, δωρητοῦ τοῦ Νηπιαγωγείου, ὁ ὁποῖος ἦτο πάππος ἐκ μητρὸς τοῦ γιατροῦ Γ. Γερογιάννη. Ἐπίσης οἱ τάφοι τῆς οἰκογενείας Τσόκου καὶ κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ ἐνορίτου τοῦ Ναοῦ τούτου μακαρίτου Γιάννη Τάλλарου ἦταν καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀλεξάνδρου Βαλεντίνη, τοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ Ρήγα Φερραίου. Κώδικες συμβολαιογραφικοὶ τοῦ Βαλεντίνη σώζονται στὰ Ἀρχεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πρεβέζης.

ΣΗΜ.: Μαθηταὶ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ ὑπῆρξαν πολλοί. Κατὰ τὸν λόγιον Ζησίου εἰς τὸ Βιβλίον του Διδάσκαλοι τοῦ Γένους Ἀθηναῖ 1915 (σελ. 36 - 82 - 85). Ὁ περίφημος Σαμουήλ τοῦ Σουλίου ἦταν μαθητὴς τοῦ Κοσμᾶ.





ΣΤΕΛΙΟΥ Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Διζηγόρου

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*

(167 π. Χ.)

Οἱ τρεῖς γενναῖοι Μολοσσοί - Ἡ μοιραία «ἀποσκίρτηση»

Ὁ Πολύβιος, προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσῃ τὴ μεταπολεμικὴ συμπεριφορὰ τῶν Ρωμαίων ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες, κατὰ περιοχάς, ἐκφράζει τὴν ἄποψη ὅτι οἱ Ρωμαῖοι φέρθηκαν, ὅπως φέρθηκαν, στὴν Ἡπειρο διότι «ἔσχον αἰτίαν» — βρῆκαν ἀφορμὴ — ἀπὸ τὸ ὅτι «μετέρριψαν» — δηλαδὴ μετέστρεψαν — πρὸς τὸν Περσέα «τὸ τῶν Μολοττιῶν ἔθνος Ἀντίνους καὶ Θεόδοτος καὶ Κέφαλος»³⁴.

Ὁ Τίτος Λίβιος ἀποκαλεῖ ὅπως εἶδαμε ἀμέσως παραπάνω «ξαφνικὴ ἀποσκίρτηση» — (repentina defectione) — τὴν παραπάνω στάση τοῦ Κέφαλου, ποὺ θεωρεῖται ἀπ' αὐτὸν καὶ ὁ μόνος ὑπεύθυνος τῆς ἀποστασίας. Εἶναι φανερό, καὶ ἀπὸ ἀπλὴ συγκριτικὴ παρατήρηση τῶν δύο κειμένων προκύπτει ἀβίαστα ὅτι ἡ φράση τοῦ Ρωμαίου ἱστορικοῦ ἔχει τὴν ἔννοια τῆς ἀλλαγῆς στρατοπέδου, τῆς προδοσίας, ὅχι μόνον τοῦ Κέφαλου ἀπ' τὴν Ἡπειρο, ἀλλὰ ὅλων τῶν Ἡπειρωτῶν, ἡ ὁποία δικαιολογεῖ ἠθικὰ καὶ νομικά, τὴν πρὸ σκληρὴ μεταχείριση τῶν προδοτῶν. Ἡ Κοινωνία, οἱ μέλλουσες γενεές, δὲν ἔχουν παρὰ νὰ σηκώσουν τοὺς ὧμους τοὺς μὲ ἀδιαφορία μπροστὰ στὴν δίκαιη τιμωρία τους.

Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἡγέτες στοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαῖοι ἐφόρτωσαν τὴν εὐθύνη γιὰ κεῖνα ποὺ οἱ ἴδιοι ἔκαναν στὴν Ἡπειρο; Ποιό ἦταν τὸ ἀμάρτημά τους; Θὰ δείξουμε σὲ παρακάτω γραμμὲς τὰ ὅσα λίγα μπορέσαμε νὰ μάθουμε γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τὸ ἔργο τους. Ἐπειδὴ ὁ θάνατός τους ἦταν κοινός, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τοὺς βρῆκε τὴν ἴδια ἱστορικὴ στιγμή, ἀπ' τὴν ἴδια ἱστορικὴ αἰτία, καὶ κάτω ἀπὸ τὴς ἴδιες περίπου συνθήκες, θὰ τὸν παρουσιάσουμε σὰν κοινὸ γιὰ τοὺς τρεῖς τοὺς περιστάτικό.

Γιὰ τὸ Θεόδοτο, δὲν ξέρουμε περισσότερα ἀπὸ ὅσα γράψαμε παραπάνω γιὰ τὴν ἀτελεσφόρητὴ ἀπόπειρά του νὰ ἀρπάξῃ τὸν ὕπατο Ἀουλο Ὀστίλιο, καὶ νὰ τὸν παραδώσῃ στὸν Περσέα.

Ὁ Ἀντίνους μᾶς εἶναι γνωστός σὰν στρατηγός καὶ πολιτικός ἡγέτης

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 362.

34) Πολύβιος XXX, 7, 1. Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τῆς ἱστορίας τοῦ Πολύβιου, ποὺ ἔχει ὁμηρικὸ χαρακτήρα, θὰ ἐπανέλθουμε σὲ λίγο. Ἐδῶ ἀπλῶς προσπαθοῦμε νὰ συρράψουμε τὰ ἱστορικὰ γεγονότα.

35) Πολύβιος: XXVII, 15, 7.

τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπ' τὸν πόλεμο, ὅταν αὐτὸς καὶ οἱ «περὶ αὐτὸν ... ἐχειρίζον τὰ κοινὰ κατὰ τὰς αὐτῶν γνώμας»⁽³⁵⁾. Θεωροῦνταν φίλος τοῦ Κέφαλου καὶ ἀναφέρεται σὰν Ἀντίνοος Κλαθιατὸς σὲ δύο ἐπιγραφές στὴ Δωδώνη, πού ἀπεκάλυψε ὁ Καραπάνος καὶ διάβασε ἐπὶ τόπου κι' ὁ ἀρχαιολόγος Δ. Εὐαγγελίδης, ὁ ὁποῖος ἔχει καὶ τὴ γνώμη ὅτι πρόκειται γιὰ τοῦτον ἐδῶ ἰὸν ἥρωα⁽³⁶⁾.

Ἀφίσαμε τελευταῖο τὸν Κέφαλο, ἀπὸ τὴν Τέκμωννα τῆς Μολοσοίδας. Χωρὶς νὰ σκεφθοῦμε νὰ προδιαθέσουμε τὸν ἀναγνώστη, πιστεύουμε ὅτι ὁ Κέφαλος ἦταν μετὰ τὸ Φιλοποίμενα τὸ Μεγαλοπολίτη, ἢ φωτεινότερη φυσιογνωμία τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, κι' εἶναι λυπηρὸ ὅτι εἶναι σχεδὸν ὁλότελα ἄγνωστος στὴν Ἡπειρο, τόσο ἄγνωστος, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχει οὔτε μιὰ πλατεία, οὔτε ἕνας δρόμος, στὰ Γιάννινα ἀφιερωμένος στ' ὄνομά του.

Τὰ λιγοστὰ στοιχεῖα πού ἔχομε γι' αὐτὸν τὰ πήραμε ἀπ' τὸν Πολύβιο. Πρὶν ἀκόμα ἀπ' τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου, ὅταν οἱ κήρυκες τοῦ μίσους πού ἔρχονταν ἀπ' τὴν Ἀδριατική, διέτρεχαν τὴν Ἡπειρο, ὁ Κέφαλος, ἡγετική προσωπικότητα πανηπειρωτικοῦ ἀναστήματος, πού ἦταν, κατὰ τὸν Πολύβιο, φρόνιμος καὶ σταθερὸς στὶς ἀρχές του ἄνθρωπος, εὐχονταν στοὺς θεοὺς «μὴ συστήναι τὸν πόλεμον μηδὲ κριθῆναι τὰ πράγματα». Ἀλλ' ἀφοῦ κηρύχθηκε ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Περσέα, ὁ τίμιος αὐτὸς ἄνθρωπος «τὰ κατὰ τὴν συμμαχίαν ἐβούλετο δίκαια ποιεῖν Ρωμαίοις», χωρὶς τοῦτο νὰ ἔχει τὴ σημασία ὅτι ἦταν κόλακας ἢ ὑπηρέτης κανενός, ἀντίθετα, δὲν ἀνακατεύονταν στὶς ξένες ὑποθέσεις περισσότερο ἀπ' ὅσο ἔπρεπε⁽³⁷⁾.

Εἶχε ἀπὸ πρὶν σχέσεις μὲ τὴν Αὐλὴ τῆς Μακεδονίας, αὐτὸ ὅμως δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ ἐπιθυμεῖ τὴν εἰρήνην ὅλων, καὶ νὰ ἐφαρμόζει εὐσυνειδήτητα καὶ πιστὰ σὰν τίμιος πολιτικός, τὴ συνθήκη πού εἶχαν ὑπογράψει οἱ συμπατριῶτες του μὲ τοὺς Ρωμαίους, γιὰ τὴν ὁποία γράψαμε καὶ παραπάνω, καὶ ἡ ὑπαρξη τῆς ὁποίας σὲ μᾶς εἶναι ἄγνωστη, ὅπως καὶ οἱ ὅροι της⁽³⁸⁾.

Ἐναντίον του (ὅπως καὶ ἐναντίον πολλῶν ἄλλων) μηχανορραφοῦσε καὶ τὸν κατασυκοφαντοῦσε στοὺς Ρωμαίους ὁ Χάροπας ὁ νεώτερος, τὸ ἀθλιώτερο ὑποκείμενο τῆς Ἡπειρωτικῆς ἱστορίας, πρὶν γεννηθεῖ ὁ Πήλιο Γούσης, ὁ ὁποῖος (Χάροπας) κάθε τί πού γίνονταν ἀντίθετο πρὸς τὶς ἐπιθυμίες τῶν Ρωμαίων ἢ πρὸς ἐκεῖνο πού αὐτὸς νόμιζε συμφέρον τῶν Ρωμαίων, τὸ ἀπέδιδε σὶν Κέφαλο. Ὁ τελευταῖος τοῦτος, στὶς ἀρχές ἀδιαφοροῦσε, ἀκριβῶς ἐπειδὴ γνώριζε τὸ χαρακτήρα τοῦ Χάροπα καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε λόγους νὰ

36) Δ. Εὐαγγελίδου: Ἀνασκαφὴ Δωδώνης 1935 (Ἡπ. Χρονικά 1935, τόμ. I, σελ. 250).

37) Πολύβιος XXVII, 15, 10—13.

38) Ἀπ' τὸν ἴδιο Πολύβιο (XVIII, 1, 14) πληροφοροῦμαστε ὅτι 20 περίπου χρόνια πρωτίτερα (τὸ 198 π.Χ.), κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Μακεδονικοῦ πολέμου, σὲ κάποια προσπάθεια εἰρήνευσης τῶν ἐμπολέμων, ἔγινε μιὰ προσωπικὴ συνάντηση μεταξὺ τοῦ Φιλίππου, πατέρα τοῦ Περσέα, καὶ τοῦ Ρωμαίου ἀρχιστράτηγου Τίτου Φλαμινίνου. Τότε ὁ Ρωμαῖος ζήτησε νὰ τοῦ παραδώσει ὁ Φίλιππος «τοὺς κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα τόπους, ὧν γέγονεν κύριος μετὰ τὰς ἐν Ἡσίῳ διαλύσεις» δηλαδὴ τοὺς τόπους τῆς Ἰλλυρίας πού κατέλαβε μετὰ τὴ συνθήκη πού ἔκαναν στὴν Ἡπειρο. Αὕτῃ ὅμως ἡ συνθήκη εἶναι φανερὸ ὅτι ὑπογράφτηκε μεταξὺ ἄλλων καὶ ὄχι Ἡπειρωτῶν καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὴ ὁ Πολύβιος γράφοντας γιὰ τὰ γεγονότα πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ.

φοβάται τις διαβολές. "Όταν όμως έμαθε ότι κάτι Αίτωλοι ήγέτες αρπάχτηκαν χωρίς λόγο κι' άφορμή άπ' τόν ίππόδρομο και μεταφέρθηκαν δεμένοι στη Ρώμη έξ αιτίας συκοφαντιών του Λυκίσκου, του Χάροπα της Αίτωλίας, άνησούχησε σοβαρά, και έπειδή δέν είχε διάθεση νά μεταφερθεϊ στη Ρώμη άναπολόγητος κι άδίκαστος, αλλά κι' έπειδή δέν είχε και κανένα τρόπο νά αντιδράσει στον άδίστακτο συκοφάντη, αυτός και «οί περι' αυτόν» άναγκάστηκαν, παρά τις πεποιθήσεις τους νά στραφούν προς τόν Περσέα («παρά τας αὐτῶν προαιρέσεις ἐλέσθαι τὰ τοῦ Περσέως»), και νά περάσουν στίς γραμμές του.

Έκεῖνο πού έκανε ο Κέφαλος και οί φίλοι του ήταν ή μοιραία κίνηση πού έβαλε τή σφραγίδα της στο μέλλον και του ίδιου και της Ήπειρου όλόκληρης. Ήταν μιὰ άπό τις κινήσεις εκείνες πού γράφουν τήν Ίστορία. Θα σκύψουμε επάνω της όσο επιβάλλεται, και όσο μᾶς είναι δυνατόν.

«... ἄξιον ἐπαινεῖν τοὺς ἄνδρας...»

Έδῶ επιβάλλεται νά ανοίξουμε μιὰ παρένθεση. Άλλωστε δέν τήν ανοίγουμε εμεῖς, αλλά ή ἴδια ή Ίστορία.

"Όσο κι' αν ή συρραφή τών στοιχείων της Ίστορίας απαιτεῖ τήν ψυχρή θεώρησή τους, έρχονται στιγμές πού ο έρευνητής στέκεται με δέος μπροστά σε ώρισμένα γεγονότα. Στην αρχή σκύβει επάνω τους με κατάπληξη, ή όποία σιγά - σιγά μεταβάλλεται σε σεβασμό, και στο τέλος νοιώθει ο ίδιος τήν ανάγκη νά αποκαλυφθεϊ ακόμα και νά γονατίσει. Αὐτή τήν ανάγκη έννοιωσε ο Πολύβιος όταν ήρθε ή ώρα νά σταθεϊ μπροστά στη φωτεινή προσωπικότητα του Κέφαλου, του Θεόδοτου και του Άντίνου (Άντίνοος), τών τριών αὐτῶν τελευταίων υπερασπιστῶν της έλευθερίας στην Ήπειρο. Τους βγάξει από τη μεγάλη χοάνη τών προσώπων και τών χαρακτήρων της Ίστορίας του, και τους παρουσιάζει στην ανθρωπότητα, σαν καυτά σύμβολα τιμής.

Ο Πολύβιος πειραγμένος ίσως άπ' τὸ ότι οί Ρωμαῖοι είχαν αρχίσει από τότε νά διαστρέφουν τὸ ρόλο τών τριών αὐτῶν ανθρώπων, δέν άφίνει καμμιὰ άμφιβολία για τους σκοπούς, τις επιδιώξεις και τις αρχές τους. Με τήν εύκαιρία της αναφοράς του στα γεγονότα πού αναφέραμε, και τὰ όποια δέν αποτελοῦν παρά τους πρώτους τριγμούς του τροχοῦ της Ίστορίας πού άρχισε κι' ύλας νά κινῆται για τήν Ήπειρο, στέκεται, ο Μεγαλοπολίτης ιστορικός, πού σαν άλλοτε στρατιωτικός και πολιτικός ήγέτης της Αχαϊκής Συμπολιτείας, ήταν φυσικό νά είναι γνώσης τών προσώπων και τών πραγμάτων στην Ελλάδα της εποχής του, στέκεται, επαναλαμβάνομε, με θαυμασμό και σεβασμό μπροστά στη μνήμη τους, και άφιερώνει στη γενναιότητα, στη σωφροσύνη και στην έντιμότητά τους έναν διθύραμβο, έναν επικήδειο ύμνο, πού με όμοιό του δέν έτίμησε κανένα άλλο πρόσωπο, άπ' τις χιλιάδες τών ένδόξων ή άφανῶν ανθρώπων πού περνοῦν άπ' τις σελίδες της Ίστορίας του.

Αξίζει νά τόν παραθέσουμε έδῶ, πριν άπ' τὸ θάνατό τους, τώρα, πού ήρθε ή μεγάλη στιγμή της ζωής τους, όλόκληρο, σαν επιτάφιο λόγο όλόκληρου του Έθνους τών Ελλήνων στη μνήμη τών τριών αὐτῶν Ήπειρωτῶν, πού υπήρξαν οί τελευταῖοι στρατιῶτες της έλευθερίας του Αρχαίου Ελληνισμοῦ στη βορειότερη του Ίσθμου Ελλάδα.

Πολύβιος: XXX, 7, 1 «Μετέρριψαν προς Περσέα τὸ τῶν Μολοττῶν ἔθνος Ἀντίνοους καὶ Θεόδοτος καὶ Κέφαλος μετ' αὐτῶν· οἱ τῶν πραγμάτων ἀντιπεσόντων ταῖς ἐπιβολαῖς αὐτῶν ὀλοσχερῶς, καὶ περιστάντος τοῦ κινδύνου, καὶ συνεγγίζοντος τοῦ δεινοῦ, πάντες ὁμοσε χωρήσαντες τοῖς παροῦσιν ἀπέ-

θανον γενναίως. ΔΙΟΠΕΡ ΛΕΙΟΝ ΕΠΑΙΝΕΙΝ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΑΣ ΕΠΙ ΤΩ ΜΗ ΠΡΟΕΣΘΑΙ ΜΗΔΕ ΠΕΡΙΙΔΕΙΝ ΣΦΑΣ ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΣ ΑΝΑΞΙΑΝ ΔΙΑΘΕΣΙΝ ΕΜΠΙΕΣΟΝΤΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΒΙΟΥ».

Θα προσπαθήσουμε να το αποδώσουμε στη Νεοελληνική:

«Ο Ἀντίνοῦς, ὁ Θεόδοτος καὶ ὁ Κέφαλος μετέστρεψαν μαζί με τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς καὶ τὸ ἔθνος τῶν Μολοσσῶν πρὸς τὸν Περσέα, κί' ὅταν τὰ πράγματα ἦρθαν ἐντελῶς ἀντίθεια πρὸς τὶς ἐπιδιώξεις τοὺς, κί' ὁ κίνδυνος ὠρθώθηκε μπροστά τοὺς, κί' ὅταν ἡ συμφορὰ ἐπλησίαζε, ὅλοι μαζί προβάλλανε τὰ στήθη τοὺς καὶ πέθαναν γενναῖα. Συνεπῶς ἀξίζει νὰ ἐπαινοῦμε τοὺς ἄντρες αὐτοὺς γιατί δὲν ἐγκατέλειψαν τὶς ἀρχές τοὺς καὶ δὲν ἐπέτρεψαν στοὺς ἑαυτοὺς τοὺς νὰ φανοῦν ἀνάξιοι τοῦ παρελθόντος τοὺς».

Ποιός δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε ἓνα τέτοιο ἐλεγεῖο στὴ μνήμη του;

Θὰ τοὺς ξαναδοῦμε καὶ πάλι τὴν ὥρα ποὺ πεθαίνουν...

Ὅπως κί' ἂν ἔχει τὸ πρᾶγμα, εἶναι ἀναμφίβολο ὅτι κατὰ τὸ τρίτο ἔτος τοῦ πολέμου μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ Περσέα κί' ἴσως κί' ἀπὸ νωρίτερα, στὴν Ἡπειρο ἔγιναν κάποιες σοβαρὲς ἐχθροπραξίες μεταξὺ τοῦ Περσέα ἀπ' τὴ μία μεριά, καὶ μερικῶν Ἡπειρωτῶν καὶ τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ ὁποῖες ἔβαλε τέρμα κάποιο πραξικόπημα ἀπὸ ἡπειρωτικῆς — κυρίως Μολοσσικῆς — πλευρᾶς, τὸ ὁποῖο εἶναι φανερό, πῶς εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ στραφεῖ μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τῶν Ρωμαίων³⁹). Τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ μιὰ ἐκστρατεία τῶν Ρωμαίων κατὰ τῆς Ἡείρου με συμμετοχὴ Ἡπειρωτῶν - φιλορωμαϊστῶν, ἡ ὁποία ἀποκρούσθηκε ἀπὸ Μακεδόνες με συμμετοχὴ ἄλλων Ἡπειρωτῶν καὶ ἡ ὁποία ἐπακολούθησε ἀμέσως τὸ πραξικόπημα τῶν τριῶν. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἂν καὶ ἔλαβε χαρακτῆρα μᾶλλον ὀπερεττικό, εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ μικρόβιο τῆς διχόνοιας διέλυσε μαζί με τὸ «Κοινὸ τῶν Ἡπειρωτῶν» καὶ τὴν παλὴὰ μετριοπαθεῖ ἢ ἔστω καιροσκοπικὴ, πολιτικὴ τῆς οὐδετερότητας, κί' ἔτσι ἡ ἀδιαλλαξία, τέκνο τοῦ μίσους, ποὺ τὴν τροφοδοτοῦσε ἄλλοῦ τὸ χρῆμα ποὺ ἐρχόνταν πέρα ἀπ' τὴν Ἀδριατικὴ, κί' ἄλλοῦ ἡ ἰδεολογία ἢ τὰ προσωπικὰ πάθη, διέτρεχε τὰ βουνὰ καὶ τὶς ψυχὲς τῶν Ἡπειρωτῶν.

Ὁ τροχὸς τῆς Ἱστορίας ἄρχισε στὴν Ἡπειρο νὰ κινεῖται με ταχύτητα καὶ δὲν πρόκειται πιά νὰ σταματήσει, παρὰ ὅταν διαλυθεῖ.

ΣΤ'

Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΦΑΝΩΤΗΣ

Τὸ ἴδιο τοῦτο ἔτος (169 π.Χ.) ὁ Ἀππίος Κλαύδιος, διοικητὴς τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ στὴν Ἰλλυρία, φημιομένος στὴ Ρώμη γιὰ τὶς ἐπανειλημμένες σοβαρὲς καὶ ἀδικοιολόγητες ἀποτυχίες τοῦ ἐκεῖ, εἰσέβαλλε στὴν Ἡπειρο, ἄγνωστο ἂν ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ τῆς Συγκλήτου, ἢ ἀπὸ δική του πρωτοβουλία, ὅπως ὅποτε ὅμως με τὴ βεβαιότητα ὅτι θὰ ἀποκομίσει ἀπὸ τὴν εἰρηνικὴ ιούτη Ἑλβετία τῆς Ἀρχαιότητος, εὐκόλες δάφνες, καὶ ἐπετέθηκε κατὰ τῆς Φανωτῆς «Ἡπειρωτικοῦ φρουρίου» κατὰ τὴ φράση τοῦ Τίτου Λίβιου⁴⁰), ἀπ' τὸν ὁποῖο παίρνουμε τὴν πληροφορία αὕτη.

Ἐκεῖ, ὁ ἄτυχος Ἀππίος συμπλήρωσε τὴν ἀλυσσίδα τῶν ἀποτυχιῶν του,

39) Στὴ Θεσπρωτία φαίνεται πὺς κυριαρχοῦσε ἀπόλυτα ὁ Θεσπρωτὸς Χάροπας.

40) Tit. Liv. XLIII, XX, 4 «Epiri castellum». Γιὰ τὴν πιθανὴ θέση τῆς Φανωτῆς γράψαμε παραπάνω.

ἀφου ἔγινε ἥρωας ἑνὸς γραφικοῦ ἐπεισοδίου, τὸ ὁποῖο ἀπετέλεσε καὶ τὴ μοναδικὴ πολεμικὴ ἐπιχείρηση σὲ ἡπειρωτικὸ ἔδαφος, ἀπ' ὅ,τι τουλάχιστον ἐμεῖς κατωρθώσαμε νὰ βροῦμε, κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ πολέμου αὐτοῦ.

Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ ρωμαίου στρατηγοῦ ἀποτελοῦσε τὴν ἄμεση ἀπάντησιν τῆς Ρώμης στὴν «προδοσίαν» τοῦ Κέφαλου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, ἡ ὁποία τόσο σοβαρὰ ἔθιγε τὰ ρωμαϊκὰ συμφέροντα.

Ὁ Ἄππιος εἶχε μαζὺ τοῦ ἐκτός ἀπ' τὴς ρωμαϊκῆς λεγεῶνες του, καὶ ἐπικούρους («Auxilia»), Χάονες καὶ Θεσπρωτοὺς — δηλαδὴ ἡπειρώτες — ἕνα σύνολο περίπου 6.000 ἀνδρῶν⁽¹¹⁾. Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Φανωτῆς ἀποκρούσθηκε ἀπὸ κάποιον — ἄγνωστο κατὰ τὰ λοιπὰ σὲ μᾶς — Κλεῦα, πού σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορίαν τοῦ Τίτου Λίβιου, τὸν εἶχε ἀφίσει ἐκεῖ ὁ Περσέας μὲ ἰσχυρὴ φρουρά. Ἰωὺς τοῦτο ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ προηγουμένου ἔτους, κατὰ τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῶν Ρωμαίων. Πάντως ἡ διείσδυσις τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ πρέπει νὰ ἦταν πολὺ βαθειὰ στὴν Ἠπειρό. Ὁ Ἄππιος μετὰ ἀπ' τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ του, ἄρχισε κανονικὴ πολιορκίαν τῆς Φανωτῆς, ἡ ὁποία φαίνεται πὺς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ἰσχυρὸ ὄχυρό γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κρατήσῃ τόσο βαρεὴν πίεσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ λεηλατοῦσε τὴ γειτονικὴ περιοχὴ, ὑπολογίζοντας, ὅπως κάθε πολιορκητῆς, οὐδὲν παράγοντα χρόνον. Ἐνα ἀπροσδόκητο ὅμως γεγονὸς, ἤρθε νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κατάστασιν μπροστὰ στὸ φρούριον τῆς Φανωτῆς.

Οἱ Ἠπειρώτες πού εἶχε μαζὺ τοῦ ὁ βασιλεὺς Περσέας, προερχόμενοι ἀπὸ πόλεις πού βρισκόνταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν ἢ τὴν ἐπιρροὴν τῶν φιλορωμαϊστῶν, δηλαδὴ «πολιτικοὶ φυγάδες» ὅπως θὰ λέγαμε σήμερον, καὶ ὅπως — «φυγάδες» — τοὺς ὀνομάζει ὁ Τίτιος Λίβιος⁽¹²⁾, θέλοντας ὅπως φαίνεται νὰ ἀνακουφίσουν τὴν πατρίδα τοὺς ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ πίεσιν, παρέσυραν τὸ βασιλεῖα Περσέας σὲ μιὰ ἐνέργειαν ἄμεσου ἀντιπερισπασμοῦ, μακρὰ, στὴν Αἰτωλία. Ὁ Βασιλεὺς πείσθηκε σιὰ — ἄγνωστα σὲ μᾶς — ἐπιχειρήματά τοὺς, καὶ μὲ ἕνα ἰσχυρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ 10.000 ἄνδρες ἔκανε μιὰ θεαματικὴ κάθοδον τὸ χειμῶνα τοῦ 169 πρὸς τὸ 168 ἀπ' τὴ Μακεδονίαν, καὶ ἀπὸ δρόμον πού δὲν τὸν περίμενε κανένας, πέρασε τὰ παγωμένα Τζουμέρκα, καὶ ἀκολούθησε τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀράχθου ἰὸν ὁποῖο, «καὶ παρὰ τὸ βάθος τοῦ», ἐγεφύρωσε σὲ κάποιον σημεῖον ἄγνωστο ἀπ' τὸν ρωμαῖον ἱστορικό⁽¹³⁾. Σὲ λίγες μέρες, παρὰ τὴς σοβαρῆς τοῦ ἀπώλειες σὲ ἄνδρας καὶ κτήνη πού γκρεμίστηκαν σιὰ Τζουμέρκα ἢ ἔμειναν στὸ δρόμον ἀπ' τὴς κακουχίας, ἔφτασε ἀναπάντεχος μπροστὰ στὸ Σιράτο, στὴν καρδίαν τῆς Ἀκαρνανίας πού εἶχε γίνῃ ἀπὸ καιρὸ Αἰτωλική, ὅπου, ὅπως τοῦ ὑποσχέθηκε κάποιος Ἀρχίδαμος, φίλος του, θὰ εὑρίσκε τὴς πύλας ἀνοιχτάς. Ὅταν ὅμως ὁ Ἀρχίδαμος πῆγε σιὰ σύνορα τῆς Αἰτω-

41) Tit. Liv. ἐνθ' ἀν. «Auxilia chaonum thesprotorumque praeter romanum exercitum, ad sex milia hominum, secum adduxit». Δὲν ξέρομε ἂν αὐτοὶ οἱ «ἐπικούροι» τῶν ἀπῶν ὁ ἀριθμὸς δὲν διευκρινίζεται ἀπὸ τὴν παραπάνω πληροφορίαν, πῆγαν ἐθελοντικά, γιὰ «ἐπιδόσεις» ἢ ἂν στρατολογήθηκαν ἀπὸ τὸν Χάροπα. Ἡ ἀπουσία ὅμως Μολοσσῶν, μᾶς ἐπιβεβαιώνει τὴν πληροφορίαν τοῦ Πολύβιου πού ἀναφέραμε παραπάνω ὅτι ὁ Κέφαλος πῆρε μὲ τὸ μέρος του τὸ «ἔθνος» τῶν Μολοσσῶν.

42) XLIII, XXII, 9 «Archidamus epirotarumque transfugae retinerent». Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ποτὲ δὲν ἐμφανίστηκαν «φυγάδες» Ἠπειρώτες στὴ Ρώμην. Αὐτό, ἔχομε τὴ γνώμην, ὅτι σημαίνει πὺς οἱ φιλορωμαῖστοι εἶχαν, καὶ πρὸ τοῦ πολέμου ἀκόμα, τὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς τοὺς δραστηριοποιεῖται στὴν Ἠπειρό πάντα ἀνοιχτό.

43) Tit. Liv. XLIII, XXI, 9 «Ad aratthum inde flumen».

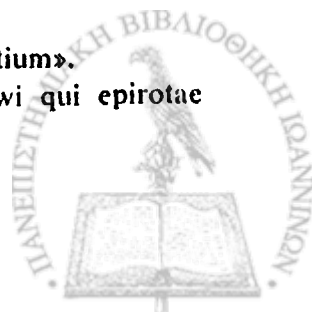
λίας να τὸν προϋπαντήσῃ, οἱ ἀντίπαλοί του κάλεσαν τὸν Γάϊο Ποπίλιο, γιὰ τὸν ὁποῖο γράψαμε παραπάνω ὅτι ξεχειμώνιαζε στὴν Ἀμβρακία, μετέστρεψαν καὶ τὴ γνώμη τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Αἰτωλικοῦ ἱππικοῦ Δῆναρχου ποὺ ἔρχονταν μὲ σοβαρὴ δύναμη νὰ ἐνισχύσῃ τὴ θέσῃ τοῦ... Περσέα, καὶ ἔτσι ὁ βασιλεὺς βρέθηκε ξαφνικὰ στὴν καρδιὰ μιᾶς περιοχῆς ποὺ ἔγινε ἐχθρική, μέσα στὸ βαρὺ χειμῶνα, μακριὰ ἀπὸ τὶς βάσεις ἀνεφοδιασμοῦ του, ἀνέτοιμος γιὰ ἐκστρατεία διαρκείας. Ἔτσι ὁ στρατιωτικὸς του περίπατος μετεβλήθηκε σὲ φιάσκο. Παρὰ τὴν ἐπιμονὴ τῶν Ἑπειρωτῶν φίλων του νὰ παραμείνῃ καὶ νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχη του, ὅσοτερά ἀπὸ λογικὴ σκέψη, ὁ βασιλεὺς τὰ μάζεψε καὶ ξαναγύρισε στὸ «κρῦο». Αὕτῃ ὅμως ἡ ταλαιπωρία τοῦ βασιλεῦς ποὺ τσαλάκωσε καὶ τὸ γόητρό του, καὶ τὴν ὁποία θεωρήσαμε ἀναγκαῖο νὰ περιγράψουμε μὲ λίγα λόγια γιὰ νὰ γίνουν καλύτερα ἀντιληπτὰ τὰ γεγονότα στὴν Ἑπειρο, ἐπέφερε τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐπεδίωκαν οἱ Ἑπειρωτὲς Μακκιαβέληδες τῆς Αὐλῆς του:

Ὁ Κλαύδιος, μαθαίνοντας μπροστὰ στὴ Φανωτὴ γιὰ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Περσέα στὴν Αἰτωλία, ἔλυσε γρήγορα τὴν πολιορκία γιὰ νὰ γυρίσῃ στὴ βάση του, γνωρίζοντας, ὅπως ἔδειχναν τὰ πράγματα, ὅτι δὲν μπορούσε πιά νὰ υπολογίσει σὲ περίπτωση ἀνάγκης στὴ βοήθεια τοῦ γειτονικοῦ στρατοπέδου τῆς Ἀμβρακίας, τὸ ὁποῖο εἶχε μετακινηθεῖ, ὅπως ἀναφέραμε, νοτιώτερα. Ὁ γενναῖος Κλεῦας τὸν ἀκολούθησε ἀπὸ κοντὰ «κάτω ἀπ'» τὶς σχεδὸν ἀδιάβατες ὑπώρειες τῶν βουνῶν σκοτώνοντας κάπου χίλιους καὶ αἰχμαλωτίζοντας 200 ρωμαίους» ὅπως ἀναφέρει ὁ Τίτος Λίβιος⁽⁴⁴⁾. Καὶ συνεχίζει ὁ ρωμαῖος ἱστορικὸς ὅτι ἀφοῦ πέρασε τὰ στενὰ(:) ὁ Ἄππιος συνεχίζοντας τὴν πορεία -φυγὴ του πρὸς τὴν Ἰλλυρία, ἔστησε τὶς σκηνές του γιὰ λίγες μέρες σὲ μιὰ πεδιάδα ποὺ τὴ λένε «Μελεῶνα». Ὁ ἱστορικὸς δὲν προσδιορίζει τὰ στενὰ, ἡ δὲ «Meleona» — μάλλον Μηλεῶν, μιᾶς εἶναι ἄγνωστη ἀπ' ἄλλου. Ἀπ' τὸ γεγονός ὅμως ὅτι καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι βρέθηκαν τελικὰ (κυνηγῶντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλο) στὴν περιοχὴ τῆς Ἀντιγόνειας τῆς Β. Ἑπείρου δίπλα στὸν Ἀῶο, στὸ σημερινὸ Τεπελένι, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε, ἀκολουθώντας τὸν αἰῶνιο δρόμο τῶν караβаниων πρὸς τὸ βορρᾶ, ὅτι οἱ «σχεδὸν ἀδιάβατες ὑπώρειες τῶν βουνῶν» ἀναφέρονται στὰ βουνὰ τοῦ Τεπελενίου ποὺ εἶναι φοβερὰ γιὰ βαρεῖα στρατιωτικὴ φάλαγγα ἀκόμα καὶ σήμερα. «Στενὰ» πιστεύουμε πὼς δὲν εἶναι ἄλλα ἀπ' τὴ «Σκάλα» τοῦ Δρίνου. Ὁ Κλεῦας, ποὺ φαίνεται πὼς ἦταν Μακεδόνας, ἐδικαίωσε τὸ ὄνομά του, κλέβοντας καὶ λεηλατώντας τὴν περιοχὴ τῆς Ἀντιγόνειας, ἀνταποδίδοντας ἔτσι τὴ φιλοφρόνηση στὸ ρωμαῖο στρατηγό. Ὁ Κλεῦας εἶχε μαζύ του καὶ 500 Ἑπειρωτὲς μὲ ἀρχηγὸ τὸ Φιλόστρατο, γνωστὸ μας ἀπὸ τὴν ἀπόπειρα ἀπαγωγῆς τοῦ ρωμαίου ὑπάτου τὸ περασμένο ἔτος, οἱ ὁποῖοι τὸν συναγωνίστηκαν φιλότιμα στὸ εὐχάριστο ἔργο τῆς λεηλασίας.

Ἔτσι ἔληξε ἄδοξα ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἄππιου Κλαύδιου στὴν Ἑπειρο. Ἀφοῦ, ἐκεῖ στὴν Ἀντιγόνεια, διέλυσε τὸ στρατόπεδό του, στέλνοντας στὰ οπίσθια τοὺς τοὺς Χάονες, Θεσπρωτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους Ἑπειρωτὲς του, ξαναγύρισε μὲ τοὺς Ρωμαίους του στὴν Ἰλλυρία⁽⁴⁵⁾.

44) Tit. Liv. XLII, XXII, 2 «...insectulsub radicibus propre inviis montium».

45) Ἐνθ' ἀν. XLII, XXII, 6 «...dimisis chaonum, thesporumque et wi qui epirotae erant presidii».



4ο ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (168 π. Χ.)

*Ὁ Ρωμαῖος ὑπάτος μηχανορραφεῖ σὲ βάρος
τῆς ρωμαϊκῆς στρατιᾶς τῆς Ἡπείρου*

Εἶδαμε παραπάνω ὅτι ἡ Ἀχαιϊκὴ Συμπολιτεία σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου στάθηκε στὸ πλευρὸ ὧν Ρωμαίων, στοὺς ὁποίους ἔδωσε ἀκόμα καὶ ἔνοπλη βοήθεια, κάθε ἄλλο παρὰ συμβολικὴ, γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Χαλκίδας.

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 4ου ἔτους τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὅλοι οἱ οὐδέτεροι ἀκόμα καὶ πολλοὶ σύμμαχοι τῶν ρωμαίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Εὐμένης, ὁ κυριώτερος ἐμπρηστὴς τοῦ πολέμου, εἶχαν ἀρχίσει νὰ κινοῦνται γιὰ τὴν εἰρήνην, κουρασμένοι ἀπὸ τὸν ἀτέλειωτο πόλεμο τῶν ἀψιμαχιῶν, ποὺ εἶχε μετατρέψει τοὺς ἐμπολέμους σὲ κουρσάρους σὲ βάρος ἐχθρῶν καὶ φίλων, ἐνῶ λοιπὸν οἱ πάντες εἶχαν κουραστεῖ, οἱ ἡγέτες τῶν Ἀχαιῶν διεκήρυξαν ἐπίσημα, ὅτι ἀπεφάσισαν νὰ θέσουν τὸ σύνολο τῶν πολεμικῶν τους δυνάμεων στὴ διάθεση τῶν... Ρωμαίων!!! Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔστειλαν πρεσβεῖα, μὲ ἀρχηγὸ τὸν ἱστορικὸ Πολύβιο (πολιτικὸ καὶ στρατιωτικὸ ἡγέτη τῆς Συμπολιτείας τους) στὸν ὑπάτο Κουῖντο Μάρκιο (Quintus Marcius Filippus) ὁ ὁποῖος βρισκόταν στὶς τελευταῖες μέρες τῆς ἐξουσίας του γιατί εἶχε ἤδη λήξει ἡ θητεία του. Στὸ στρατόπεδο τοῦ ὑπάτου, κάπου στὴ Μακεδονία, ἔμαθε ὁ Πολύβιος ὅτι ὁ Ἄππιος Κάντων, χιλιάρχος στὴν Ἡπειρὸ ποὺ εἶχε πληροφορηθῇ τὴν πανηγυρικὴ προσφορὰ τῶν Ἀχαιῶν, ζητοῦσε, ἱεραρχικά, ἀπ' τὸν ὑπάτο νὰ φροντίσει νὰ τοῦ διαθέσει ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς 5.000 στρατιῶτες. Ὁ ὑπάτος Μάρκιος ἀντέδρασε στὰ κρυφά, κι' ἔστειλλε τὸν Πολύβιο στὴν Ἀχαΐα νὰ φροντίσει νὰ μὴ σταλοῦν οἱ στρατιῶτες στὴν Ἡπειρὸ, καὶ νὰ «μὴ ὑποβληθοῦν οἱ Ἀχαιοὶ σὲ μάταιες δαπάνες», οἱ ὁποῖες κατὰ τὴν πρόχειρη ἐκτίμηση τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ρωμαίων, θὰ ξεπερνοῦσαν τὰ 120 «μεγάλα» τάλαντα, διότι, κατὰ τὴ γνώμη του «δὲν εἶχε κανένα λόγο ὁ Ἄππιος νὰ ζητάει στρατιῶτες». Ὁ Ἀχαιὸς Πολύβιος χρειάσθηκε πολὺ μεγάλη διπλωματικὴ ἱκανότητα γιὰ νὰ πείσει τοὺς ἀνυπόμονους νὰ πολεμήσουν στὸ πλευρὸ τῶν Ρωμαίων Ἀχαιούς, νὰ μὴ στείλουν στὴν Ἡπειρὸ τοὺς στρατιῶτες, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐκθέσει τὸν ὑπάτο, ποὺ εἶναι φανερὸ ὅτι μηχανορραφοῦσε σὲ βάρος τοῦ στρατηγοῦ του, ἀπὸ ἄγνωστη αἰτία. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ὁ Πολύβιος (πολλὰ «παθῶν» καὶ πολλὰ «μαθῶν» ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους) ἔγραφε τὴν Ἱστορίαν του, στὴν ὁποία διηγεῖται τὸ παραπάνω περιστατικὸ, ἀποροῦσε ἀκόμα γιατί τὸ ἔκανε αὐτὸ ὁ Μάρκιος: Ἀπὸ ἐνδιαφέρον μὴ ξοδευτοῦν οἱ Ἀχαιοί, ἢ γιατί ἤθελε νὰ παραμείνει ἀδρανὴς στὴν Ἡπειρὸ ὁ Ἄππιος;⁴⁶

*Ὁ Περσέας σχεδιάζει ἀπόβαση
στὶς Ἡπειρωτικὲς ἀκτὲς*

Δὲν ξέρομε τί σκόπευε νὰ τοὺς κάνει στὴν Ἡπειρὸ τοὺς 5.000 Ἀχαιοὺς ὁ Ἄππιος. Ξέρομε ὅμως τί σκέπτονταν γιὰ τὴ στρατιά του τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ

46) Πολύβ. XXVIII, 13, 7—8.



βασιλεῖας Περσέας, ὁ ὁποῖος, σὺν ἐπιχειρήματα πού ἀράδιασε σὺν νεαρὸ βασιλεῖα τῆς Ἰλλυρίας Γένθιο γιὰ νὰ τὸν πείσει νὰ συμμαχήσει μαζί του, ἦταν καὶ τοῦτο, πού φαίνεται στρατηγικὸ σχέδιο πνοῆς, τὸ ὁποῖο ὅμως ἔμεινε σὺν χαρτιά: Νὰ κάνει ὁ Γένθιος, ἀφοῦ προετοιμασθεῖ, μὲ σύμπραξη καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἀπόβαση ἀπ' τὸ Ἰόνιο σὺν ἀκτὲς τῆς Ἠπειροῦ καὶ τῆς Ἰλλυρίας, διότι: «Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκεῖ εἶναι τελείως ἀπροετοίμαστοι καὶ κάθε τι τὸ ἐπιθυμητὸ θὰ πραγματοποιηθεῖ «ἀμαχητί»⁴⁷.

Φαίνεται πῶς ἡ ὑπηρεσία πληροφοριῶν τοῦ Περσέα ἔκανε καλὴ δουλειά, ἀλλὰ ἦταν πὰ πολὺ ἀργά. Ἡ χιονοστιβάδα πού ἔρχονταν θὰ παρέσυρε σὲ λίγο τοὺς δύο βασιλεῖς καὶ τὰ σχέδιά τους σὺν βάραθρο. Δὲν θὰ ἀναφέραμε τὰ δύο παραπάνω περιστατικά, ἂν δὲν εἶχαν τὴ συμπτωματικὴ ἢ ἔστω καὶ διηγηματικὴ σχέση πού εἶδε ὁ ἀναγνώστης μὲ τὴν Ἠπειρο. Μᾶς ἀφίνουν ἀδιάφορους οἱ δολοπλοκίες μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὰ καθυστερημένα σχέδια τοῦ βασιλεῖα, καὶ παρατηροῦμε ὅτι ἡ Ἠπειρος ἐξακολουθοῦσε νὰ μὴ παρέχει στρατὸ σὺν Ῥωμαίους, πράγμα πού ἀνάγκασε τὸ Ῥωμαῖο στρατηγὸ τῆς περιοχῆς αὐτῆς νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀχαιῶν σὺν ἀναπάντεχο λαχεῖο. Τοῦτο βγαίνει ἀβίαστα ἀπὸ τὰ παραπάνω, καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν ὅχι θερμῶν σχέσεων τῶν Ἠπειρωτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τῆς πολὺ μικρῆς ἐπιρροῆς σὺν λαὸ τῶν φιλορωμαϊστῶν τοῦ Χάροπα.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω συμπεραίνουμε καὶ κάτι ἄλλο: Ὅτι σὺν Ἠπειρο ἐκτὸς ἀπ' τὴν Ἀμβρακίαν δὲν ὑπῆρχε ἄλλο στρατόπεδο μὲ σοβαρὴ δύναμις Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ἀπόδειξη ἢ μᾶλλον τεκμήριο αὐτοῦ εἶναι ἡ φυγὴ τοῦ Ἀππίου ἀπὸ τὴ Φανωτὴ μόλις τὸ μακρυνὸ στρατόπεδο τῆς Ἀμβρακίας προωθήθηκε ἀκόμα μακρύτερα, σὺν Ἀκαρνανία, πράγμα πού δὲν θὰ γίνονταν ἂν σὺν Ἀπολλωνία ἢ σ' ὁποιοδήποτε σημεῖο τῆς Θεσπρωτίας ἢ τῆς Χαονίας ὑπῆρχε δύναμις Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, σὺν ὁποία θὰ μπορούσε νὰ στηριχθεῖ. Σὺν συμπέρασμα ἄλλωστε αὐτὸ ὁδηγεῖ καὶ τὸ αἶτημα τοῦ φρουράρχου τῆς Ἀμβρακίας γιὰ ἐνίσχυσὴ τοῦ ἀπὸ Ἀχαιοῦς.

Τὰ πράγματα ὅπως τὰ διηγηθήκαμε παραπάνω ἐπεβεβαιώνουν τὴν εἰλικρίνεια ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Περσέα καὶ τὴν εὐστοχία τῆς στρατηγικῆς του, τουλάχιστον σὺν σημεῖο αὐτό.

Οἱ ὕπατοι... λοξοδρομοῦν ἀπ' τὴν Ἠπειρο

Πρὶν κλείσουμε τὴν ἔρευνά μας γιὰ τὴν ὁποιαδήποτε σχέση τῆς Ἠπειροῦ μὲ τοὺς ἐμπόλεμους ἢ γιὰ τὴν ἀναφορά της σὺν στοιχεῖα πού βρήκαμε γιὰ τὸν πόλεμο, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ καταδρομὴ τοῦ Θεοδότου καὶ τοῦ Φιλόστρατου γιὰ τὴν ἀπαγωγὴ τοῦ ὕπατου τοῦ ἔτους 170 Ἀουλίου Ὀστίλιου, ἡ ὁποία ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ματαιώθηκε ἀπὸ τυχαῖα περιστατικά, καίτοι παρέμεινε μεμονωμένο ἐπεισόδιο χωρὶς γνωστὴ σὲ μᾶς συνέχεια, φαίνεται πῶς ἐπηρέασε τὴν τακτικὴ τῶν Ῥωμαίων ὑπᾶτων τῶν δύο ἐπομένων ἐτῶν, οἱ ὁποῖοι σὺν ἑξῆς, κατὰ τὰ δρομιολογία τους μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Θεσσαλίας λοξοδρομοῦσαν μακρυνὰ ἀπ' τὴν Ἠπειρωτικὴ ἐνδοχώρα γιὰ νὰ μὴ ἐκθέσουν τὴν προσωπικὴν σὺν ἀκεραιότητα οὐδὲ κίνδυνο αἰφνιδιαστικῆς προσβολῆς.

Τὴν προσεχῇ ἀνοιξὴ δηλαδὴ τὸ 169 π.Χ., ὅπως μαθαίνουμε ἀπ' τὸν Τίτο

47) Πολύβιος: XXIX, 4, 1 «τῶν γὰρ Ῥωμαίων εἰς τέλος ἀπαρμασκέων ὄντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατὰ τε τοὺς περὶ τὴν Ἠπειρον καὶ τοὺς περὶ τὴν Ἰλλυρίδα τόπους ἀκονιτὶ πᾶν τὸ προτεθὲν ἐπιτελέσεσθαι».



Λίβιο, ὁ καινούργιος ὑπάτος Κουΐντος Μάρκιος Φίλιππος, μαζί μὲ τὸν καινούργιο ἀρχηγὸ τοῦ Στόλου ξεκίνησε ἀπ' τὸ Μπρίντζι μὲ 5.000 ἄνδρες γιὰ ἐνισχύσεις τοῦ Μακεδονικοῦ μετώπου. Τῇ δεύτερῃ μέρᾳ τοῦ ταξιδιοῦ πόδησαν στὸ Ἄκτιο τῆς Ἀκαρνανίας. Ὁ ὑπάτος μὲ τὸ στρατό του συνέχισε τὸν πλοῦ μέχρι τὴν «Ἀμβρακία» κι' ἀπ' ἐκεῖ συνέχισε «διὰ ξηρᾶς» μέχρι τὴ Θεσσαλία, ὅπου ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία τοῦ Στρατοῦ⁴⁸. Εἶναι φανερό ὅμως πῶς ὁ Ρωμαῖος Ἱστορικὸς μπέρδεψε τὸ ὄνομα τῆς Ἀμβρακίας καὶ τοῦ Ἀμβρακου, τοῦ ἐπινείου της, κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Ἀραχθοῦ, τοῦ ὁποῖου τὴ θέση καθορίζει μὲ σαφήνεια ὁ Πολύβιος⁴⁹. Τὴν ἴδια τακτικὴ ἀκολούθησε τὸ μεθεπόμενον χρόνο καὶ ὁ τελευταῖος ὑπάτος τοῦ πολέμου, ὁ γνωστός μας Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, ὁ ὁποῖος πηγαίνοντας νὰ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντά του, στὴ βόρειν Θεσσαλία ποὺ ἦταν στρατοπεδευμένη ἡ κυρία δύναμη τοῦ στρατοῦ του, δὲν τράβηξε τὸ σύντομο δρόμο ἀπ' τὴν Ἠπειρο. ἀκολουθώντας ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ παρακλάδια τοῦ μεγάλου δρόμου τοῦ γνωστοῦ σὰν Ἐγνατία Ὁδός, ἀλλὰ ἔκανε μιὰ μεγάλη παρέκκλιση καί, κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Πλουτάρχου⁵⁰, ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος ἀργότερα στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ἀψευδῇ ἄλλωστε μάρτυρα τῆς ἀληθείας τῶν λόγων του, «σὲ μιὰ μέρα πέρασα ἀπ' τὸ Βρινδήσιον (Brindesi) στὴν Κέρκυρα, καὶ μετὰ πέντε μέρες «τὴν δύναμιν ἐν Μακεδονίᾳ παρέλαβον», καὶ ὅπως συμπληρώνει ὁ Ἀππιανός: «ἀπὸ δὲ ταύτης πεντεκαίδεκα ἄλλας ἐλεῖν Περσέα»⁵¹.

« Συμμεμαχημένοι . . . »

Ἐδῶ τελειώνουν τὰ στοιχεῖα μας γιὰ τὴ σχέση τῆς Ἠλείρου πρὸς τοὺς δύο ἀντιπάλους τοῦ Τρίτου Μακεδονικοῦ πολέμου. Συνοψίζοντάς τα, καταλήγουμε στὸ ὅτι, στὰ δύο πρῶτα χρόνια τοῦ πολέμου ὁλόκληρη ἡ Ἠπειρος κράτησε παθητικὰ φιλωρωμαϊκὴ στάση. Ἴσως γιὰτὶ δεσμεύονταν μέσω τοῦ «κοινοῦ» της μὲ κάποια συνθήκη ἀγνώστου περιεχομένου, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξὴ ἐπιβεβαιώνεται ἀπόλυτα ἀπὸ τὶς πηγές. Φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν «συμμαχία» σὰν τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας ἢ τῶν βασιλείων τῆς Μ. Ἀσίας γιὰτὶ θὰ εἴχαμε ἔμπρακτη ἐφαρμογὴ της μὲ ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ «συμμάχου», ἀλλὰ κάποια ἄλλη μορφή συνθήκης, ἴσως οὐδετερότητας. Ἴσως οἱ ἀποφάσεις τῆς παρασυναγωγῆς τῆς Κυτάνης, τὴν ὁποία εἶδαμε στὸ Β' κεφάλαιο τῆς μελέτης μας, νὰ ἔγιναν σιωπηρὰ ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὰ λοιπὰ Ἠπειρωτικὰ φύλα, καὶ νὰ κανοναρχοῦσαν τὴ στάση τῆς ἡγεσίας τοῦ «Κοινοῦ». Αὐτὲς ὅμως οἱ σκέψεις μας δὲν στηρίζονται στὶς πηγές, παρ' ὅτι γεννήθηκαν ἀπ' τὴ μελέτη τους.

Ἡ ἄκαρπη ἀπόπειρα ἀπαγωγῆς τοῦ Ἀουλου Ὀστίλιου τὸ δεύτερο ἔτος τοῦ πολέμου, δὲν ἄλλαξε τὴ γενικὴ συμπεριφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ, ἔκανε ὅμως προσεκτικοὺς τοὺς Ρωμαῖους ὑπάτους, καὶ ἔχομε κάθε λόγο νὰ πιστεύουμε ὅτι στὸ ἔξῃς μόνο κατὰ μεγάλες μονάδες πρέπει νὰ διέσχιζαν οἱ Ρωμαῖοι

48) Tit. Liv. XLIV, I, I «ad Ambraciam egressus». Γιὰ τὸ περίεργο τοῦ πράγματος πληροφοροῦμε τὸν ἀναγνώστη ὅτι ὁ ναύαρχος Γάιος Μάρκιος Φίγκουλος μετέφερε τὰ πλοῖα του ἀπ' τὴν Κρέουσα τοῦ Κορινθιακοῦ διὰ... ξηρᾶς στὴ Χαλκίδα.

49) Πολύβιος Δ. 61. 5—8.

50) Πλουτάρχος. Αἰμ. Παῦλος: XXXVI, 3.

51) Appiani: Romanorum Istoriarum τ. II «De rebus Macedonicis XVI ἐκδ. TEUBNERI, 1829.



τὴν Ἥπειρο. Κι αὐτὸ ὅμως πρέπει νὰ ἔγινε ἀνεμπόδιστα, γιατί στοιχεῖα συγκρούσεων δὲν ὑπάρχουν. Τὸ πραξικόπημα τῶν Μολοσσῶν στὸ τέλος τοῦ τρίτου ἔτους τοῦ πολέμου ἄλλαξε τὴν γενικὴ εἰκόνα τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Μὲ τοὺς Μολοσσούς, στὸ κέντρο, στὴν καρδιὰ τῆς Ἠπείρου, ἐχθρικούς, ἢ ὑπόλοιπη Ἥπειρος, ἔστω καὶ μὴ ἐχθρική, ἦταν ἄχρηστη γιὰ τοὺς Ρωμαίους.

Πάντως γιὰ τὴν ἔκταση, καὶ κυρίως γιὰ τὴ βαρύτητα, αὐτῆς τῆς ἀνταρσίας ὄχι βέβαια στὴν ἔκβαση τοῦ πολέμου, ἀλλὰ στὴν παράταση τῆς διάρκειάς του, δὲν ἔχομε, ἢ καλύτερα, δὲν βρήκαμε κανένα ἀπολύτως στοιχεῖο, οὔτε ἀκόμα καὶ γιὰ ἐχθροπραξίες αὐτῶν καὶ τῶν Ρωμαίων, τίς ὁποῖες θὰ μᾶς διέσωζαν, τουλάχιστον, ὁ Τίτος Λίβιος κι ὁ Πλούταρχος, γιατί θὰ θεμελίωναν ἀδιάσειστα τὴν ἄποψη τῆς τιμωρίας, ὅπως ἔπραξαν οἱ δυὸ ἱστορικοὶ καὶ μάλιστα μὲ λεπτομέρειες, γιὰ τίς ἐχθροπραξίες τοῦ βασιλῆα τῶν Ἰλλυρίων Γένθιου. Εἶναι πάντως φανερό ὅτι ἡ ἀνταρσία αὐτὴ ἔστρεψε ἄλλοῦ τὸ «πράσινο κύμα» τοῦ πολέμου, γιατί εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα, ἔστω κι' ἂν δεχθοῦμε ὅτι δὲν ἐπεκράτησε τὸ κίνημα αὐτὸ σ' ὁλόκληρη τὴν Ἥπειρο, νὰ χάσει ἡ Ἥπειρος τὴ ζωτικὴ σημασία της σὰν κύριου διαμετακομιστικοῦ σταθμοῦ στρατευμάτων καὶ ἐφοδίων γιὰ τοὺς Ρωμαίους. Ἔτσι τὸ βάρος ἔπεσε πιά στὸ στόλο, ἀλλὰ κι' οἱ στρατηγικοὶ στόχοι τῶν Ρωμαίων μεταφέρθηκαν πιά στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ὁ στόλος μπορούσε νὰ τροφοδοτεῖ ἄνετα τὸ στρατό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν προστατεύει ἀπὸ πιθανὴ προσβολὴ ἐνδεχομένων συμμάχων τοῦ Περσέα ἀπὸ τὴν Ἀσία. Ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος σωστὰ σταθμίζοντας τὰ πράγματα ἀπ' τίς πρῶτες μέρες πού ἦρθε στὴν Ἑλλάδα, ἔστρεψε τὴν προσοχὴ του στὰ βορειοανατολικά περάσματα τῆς Θεσσαλίας, καὶ τελικά, ἀπὸ κεῖ ἔγινε ἡ εἰσβολὴ στὴ Μακεδονία, καὶ ἐκεῖ κρίθηκε ἡ τύχη τοῦ πολέμου.

Ὅπως κι' ἂν ἔχει τὸ πράγμα, ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι οἱ Ἠπειρώτες συμμαχίσανε μὲ τὸν Περσέα, τὸ περίφημο «συμμεμαχηκέναι» τοῦ Πausanias, πού συνοψίζει τίς γνώμες ὅλων τῶν πρὶν ἀπ' αὐτὸν ἱστορικῶν, κι' ὅλων τῶν μεταγενέστερων, αὐτὸ τὸ ἀπαραβίαστο ταμποῦ, ὅσων ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῆς Ἠπείρου, αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς, ἐπαναλαμβάνομε, εἶναι πολὺ ἄτονος, μπορούμε νὰ ποῦμε, ἀναπόδεικτος.

Στὸ μεταξὺ, ὅπως θὰ πρόεξε κιόλας ὁ ἀναγνώστης, εἰσήλθαμε στὸ 40 καὶ τελευταῖο ἔτος τοῦ πολέμου. Στὴ Ρώμη τῶρα γίνονταν οἱ ἐτήσιες ἐκλογές γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν δύο ὑπάτων. Ἡ λαϊκὴ ἐτυμηγορία τούτῃ τῇ χρονιᾷ (168 π.Χ.) ἔβαλε βαθειὰ τὴ σφραγίδα της στὴν παγκόσμια Ἱστορία.

Οἱ ὑψωμένες πολάμες τοῦ Ἐκλογικοῦ Σώματος, δηλαδὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ἀνέδειξαν δύο ὑπάτους: Τὸν Λεύκιο Αἰμίλιο Παῦλο καὶ τὸν Γάϊο Λικίνιο Κράσσο. Στὸν πρῶτο ἔλαχε ἡ στρατιὰ τῆς Μακεδονίας⁵². Στὸ δεύτερο, ἡ γήρηση τῶν νόμων καὶ τῆς τάξης στὴν Ἰταλία καὶ οἱς ἐπαρχίες, πού, πράγμα σπάνιο — κυρίως γιὰ τίς δύο Ἰσπανίες —, ἦταν πιὸ ἥσυχες ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά. Ἔτσι ὁ Λικίνιος, περιωρίσθηκε στὸν ἄχαρο ρόλο τοῦ ἀπλοῦ στρατολόγου τοῦ συνάρχοντά του.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

52) Κατὰ τὸν Πλούταρχο δὲν τοῦ «ἔλαχε», ἀλλὰ τοῦ τὴν ἀνέθεσε ὁ λαὸς χωρὶς κλήρωση, ἕξ αἰτίας τῶν ἱκανοτήτων του, διότι εἶχε θεωρηθεῖ ὁ Μεσίας, πού θὰ ἔσωζε τὴ Ρώμη ἀπὸ τὴν αἰμορραγία. Δὲν εἶναι τῆς μελέτης τούτης ἀντικείμενο ἡ ἀνάπτυξη τοῦ σχετικοῦ θέματος, πού εἶναι κυρίως νομικὸ, γι' αὐτὸ καὶ τὸ κλείνουμε μὲ τὴν παρατήρηση, ὅτι κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ ἄποψη τοῦ Πλουτάρχου εἶναι λαθεμένη.



ΠΑΝΟΥ ΓΡΙΣΠΟΥ, Δασολόγου

ΔΑΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ*

Σ.

Σαλατιχόν (τὸ) ποῶδες βοτ. εἶδος, *Nastrurtium fontanum* Lam. τὸ ἀλλαχοῦ κάδαμον. Ὅμοιος καὶ ἐν Β. Ἡπίρῳ.

Σαμαρόξυλο (τὸ) γενικῶς τὰ ξύλα τὰ χρησιμοποιούμενα εἰς κατασκευὴν σαμαριῶν (σαγμάτων). Ταῦτα εἶναι δύο κατηγοριῶν. Τὰ πλατέα ξύλα τὰ ὁποῖα σχηματίζουν τὸ ἐμπρόσθιον καὶ τὸ ὀπίσθιον τμήμα τοῦ σάγματος καὶ τὰ διαμήκη ξύλα τὰ ὁποῖα ἐνώνουν τὰ δύο πρῶτα καὶ ὀνομάζονται σαμαροπαίδες. Ἀπὸ ἀπόψεως δασοβοτανικοῦ εἶδους, τὰ καταλλήλοτερα ξύλα εἶναι τὰ πλοτανόξυλα. Ἡ σαμαροξυλεία εἶναι πελεκητὴ ξυλεία. Τὸ κύτος τοῦ σάγματος πληροῦται ἀπὸ στρώμα παραγεμισμένον μὲ χόρτον, τὸ λεγόμενον σάϊσμα. Τὸ σαμάρι δὲν τοποθετεῖται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ζώου, ἀλλὰ ἐπὶ τεμαχίου ὑφάσματος καλύπτοντος τὴν ράχιν τοῦ ζώου, κατασκευαζομένου ἀπὸ σπάρτον καὶ ὀνομαζομένου σαμαροσκούτι.

Ρῆμα, σαμαρώνω καὶ ξεσαμαρώνω. Ἐπάγγελμα σαμαρὰς καὶ ἐπώνυμον. Ἴσως καὶ τὸ Σαμάρας. Ὅμοιος καὶ τὸ Σαμαρτζής. Τοπωνυμικῶς, σαμάρι λέγεται ὁ αὐχὴν, τὸ διάσελλον.

Παροιμίαι γνωστῆς ἐννοίας:

- «Ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ δέιρη τὸν γαῖδαρο, δέρνει τὸ σαμάρι».
- «Ὅταν βγαίνει τὸ σαμάρι φαίνονται οἱ πληγές».
- «Τὸν γαῖδαρο δὲν τὸν ρωτοῦν ὅταν τὸν σαμαρώνουν».

Σανίδα (ἡ) καὶ σανίδι (τό). Ἡ σανίς. Αὕτη λαμβάνεται ἐκ τῆς κατεργασίας διὰ πρίσεως τοῦ κεντρικοῦ πρίσματος τοῦ κορμοτεμαχίου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀκροσανίδων καὶ τῶν μασχαλίδων. Ἀναλόγως τοῦ πάχους τῆς σανίδος διακρίνεται εἰς κυρίως σανίδα, εἰς φυλλαδέλαν καὶ εἰς πέτανον. Ὡς πρὸς τὸ δασοπομικὸν εἶδος, λαμβάνονται ἀπὸ κάθε εἶδος δένδρου ἀρκεῖ νὰ ἔχη τὸ ἀνάλογον πλάτος (διάμετρον ἐπὶ στρογγύλης μορφῆς). Κυρίως ὅμως σανίδες λαμβάνονται ἐκ τῶν κωνοφόρων εἰδῶν, ἥτοι ἐλάτης, πεύκης, κυπαρίσσου, ὀλιγώτερον δὲ ἐκ τῶν πλατυφύλλων καὶ δὴ λεύκης, πελέας καὶ εἰ τι ἄλλο. Αἱ ἐκ τοῦ περιφερειακοῦ τμήματος τοῦ κορμοῦ προερχόμεναι σανίδες, ἔχουν μόνον τὴν μίαν ἐπιφάνειαν ἐπίπεδον, τὴν δὲ ἄλλην καμπύλον, ὀνομάζονται δὲ ἀκροσανίδες καὶ ἀκροσανίδα, ἢ ἀπλῶς ἄκριες. Αἱ σανίδες αἱ προερχόμεναι ἐκ τοῦ τμήματος τοῦ κορμοῦ τοῦ μετὰ τὸν κυρίον πρίσματος καὶ τῶν ἀκροσανίδων, λέγονται «κινάρια» καὶ «μασχαλίδες» ἔχουσαι καὶ τὰς δύο ἐπιφανείας ἐπίπεδους τὰς δὲ κατὰ τὸ πάχος ἄκρις κυρτάς.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 391.



Σανίδα, λέγονται καὶ τὰ ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν ὁρέων φυσικὰ ὀριζόντια (ἐπίπεδα) τμήματα, οἱ ἀναβαθμοί. Ἄλλως ἰσώματα κ. σάδια. Φράσις, «βρεμένη σανίδα» κατὰλληλὸν διὰ τὴν δαρήν τινος σκληρῶς. Λογοπαίγνιον: Σανίδα - σὰν εἶδα.

Σανιδολέταυρα, σανίδες καὶ πέταυρα (συνθετικὸν σύνθετον). Ἄλλα καὶ εἶδος σανίδος μὲ διαστάσεις ἐν μέρει πεταύρου.

Σαποκολιάνισσα (ἡ) ἀσθένεια τῶν αἰγῶν πολλάκις θανατηφόρος καὶ ὁμαδιῶς ἐκδηλουμένης, ἐν εἵδει ἐπιζωωτίας. Ἡ περιγραφή τῆς ἀσθενείας ἀπὸ τοὺς γιδαραίους, ἀμφίβολος. Πρὸς θεραπείαν δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ φάγουν σαποχόρτι, ἄγνωστον εἶδος βοτάνου μὴ ἀποκαλυπτόμενον διὰ τὴν μὴ χάσῃ τὴν ἱαματικήν του δύναμιν. Μᾶλλον ὅμως πρόκειται περὶ φανταστικοῦ βοτάνου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἱαματικὴ ἰδιότης ὀφείλεται εἰς τὸ ὁμῶλλον τοῦ πρώτου συνθετικοῦ «σαπὸ» — ἐνῶ ἡ θεραπεία, ὅταν ἐπέρχεται, ὀφείλεται εἰς τὸν ὁργανισμόν τοῦ ζώου καὶ εἰς τὸν χρόνον.

Κατάρρα: —«Ἐ... πὺν νὰ τὰ μᾶς' ἡ σαποκολιάνισσα» (τὰ γίδια) ὥστε νὰ μὴ διασωθῇ κανένα. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ δρᾶσις τῆς ἀσθενείας εἶναι καταστρεπτική, ἐπιφέρουσα ἐξόντωσιν ὁλοκλήρου τοῦ ποιμνίου.

Τὸ σαποχόρτι, περιγράφεται ὡς ὁμοιάζον πρὸς καμπρολάχανο μὲ ρίζαν πασσαλώδη, ἡ ὁποία ξηραίνεται, τρίβεται καὶ μὲ τὰ τρίμματα ταΐζουν τὸ ἄρρωστο ζῶον καὶ γεραίει.

Κάτι ἀνάλογον συμβαίνει καὶ μὲ τὸ παρμαχόρτι διὰ τοῦ ὁποῖου θεραπεύεται ἡ παρμάρα, ἄλλη ἀσθένεια τῶν αἰγῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπίσης ἄγνωστον βότανον. Τὰ βότανα αὐτὰ γνωρίζουν μόνον ὠρισμένοι τσομπάνηδες, οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται νὰ τὰ ἀποκαλύψουν, διότι, ὡς ἰσχυρίζονται θὰ χάσουν οὕτω τὴν θεραπευτικὴν των δύναμιν, ὡς εἴπωμεν. Τὰ χρησιμοποιοῦν μόνον προσκαλούμενοι ὑπὸ τῶν ἐχόντων ἀσθενῆ ζῶα πρὸς θεραπείαν διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἀμείβονται.

Σαπούκλα (ἡ) τὸ σεσηπὸς ξύλον ἢ μέρος ξύλου, ἢ κορμοτεμάχιον ὑπὸ σήψιν. Προϊούσης τῆς σήψεως, ταῦτα μεταβάλλονται εἰς ὁργανικὴν χουμάδα. Τὸ ὀλιγώτερον σεσηπὸτα μέρη ἀποχομιζόμενα μετὰ τῶν καυσοξύλων, χρησιμοποιοῦνται ὡς προσάναμα. Ἐντὸς τῶν ὑπὸ σήψιν κορμῶν ἀπαντῶνται αἱ κατοβολαὶ τῶν κλάδων αἱ ὁποῖαι μετὰ τοῦ τμήματος τοῦ ρόζου ἐνκόλως ἀποσπῶνται καὶ χρησιμοποιοῦνται ὡς κρεμαστάρια. Εἶναι στερεώτατοι καὶ δὲν ὑπόκεινται πλέον εἰς σήψιν. Τὸ ἕνα τους ἄκρον ἐμπήγνυται εἰς χαραμάδαν τοῦ τοίχου, τὸ ἄλλο ἄκρον ἐξέχει εἰς τὸ κενὸν σχηματίζον γωνίαν μὲ τὸ ὀριζόντιον τὸ μπηγμένον εἰς τὸν τοῖχον καὶ ἔτοιμον τὸ κρεμαστάρι. Τὰ ὀνομάζουν τσαρπόλια αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ κρεμαστάρια. Εἰς τὰ βλαχοκόνακα τῶν ποιμένων εἰς τὸ βουνό, ὅπου δὲν ὑπάρχει τοῖχος διὰ νὰ κρατήσῃ τὸ τσαρπόλι, ἡ κρεμάστρα σχηματίζεται ἀπὸ μίαν ἐλατοκορυφὴν ἐμπεπηγμένην εἰς τὸ ἔδαφος μὲ τὴν ἄνω ἄκρον πρὸς τὰ κάτω. Οἱ κλάδοι, κοντοκομμένοι σχηματίζουν τὰ τσαρπόλια. Τὸ ὅλον σύστημα λέγεται κρεμανταλὰς καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν χρησιμοποιούμενον εἰς τὰς πόλεις «καλόγηρον».

Σάρα (ἡ) καταρρέονσα λωρὶς ἐδάφους πλήρης χαλίκων, χείμαρρος χαλίκων καὶ χωμάτων. Λέγεται καὶ χαλικοριὰ ἢ ἀπλῶς χαλίκι, ἐντεῦθεν καὶ πιν. Χαλίκι, κοινότης ἐν Ἀσπροποτάμῳ. Τμήμα ἢ μορφή τῆς σάρας εἶναι ἡ «οὐρσίδα» (βλ. λ.). Καὶ ρ. σαρίζω καταρρέω, ὀλισθαίνω. Οἱ σάρες ἀποτελοῦν τὴν ἀπωτάτην πρὸς τὰ ἀνάντι καταβολὴν τῶν χειμάρρων (εἰκ. 1).

2. **Σάρα** πρόφ. χιάρρα (ἡ) πριστικὸν ἐργαλεῖον ἀπλοῦν, χειροκίνητον χρη-



ιούμενον υπό δύο ύλοτόμων καὶ χρησιμεῦον εἰς τὴν ρῖψιν δένδρων ἱσταμένων
 τεμαχισμόν αὐτῶν. Ἡ σάρα, ἀποκαλουμένη ἐπισήμως, διπλοῦς χειροπρίων,
 ἡ εἰς τὴν χώραν ὑπὸ τῆς Δασικῆς Ὑπηρεσίας τὸ ἔτος 1914 διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ.
 1.3.1914 νόμου «ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς προαγωγῆς τῆς δασονομίας (γρ. δασοπο-



Σάρα χαλίκων χειμάρρου



Σάρα ύλοτομίας

ἂ τῆς χρήσεως αὐτῶν εἰς τὰς ύλοτομίας». Εἰς τὴν εἰκ. 2 ύλοτόμοι χειρίζον-
 τιν πρὸς ρῖψιν ἱσταμένων δένδρων. Οἱ ὀδόντες τῆς σάρας χάριν προσφορω-
 πιτικῆς ἐνεργείας, ὑφίστανται «τσαπράζωμα» (βλ. λ.) καὶ οὕτω ἀφ' ἐνὸς
 ται καλύτερον καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐμποδίζουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ
 » (βλ. τσαπράζι).

Σάρωμα κ. ἀγριοσάρωμα καὶ σαρωματιά. Διάφορα θαμνώδη εἶδη, χρησιμοποιούμενα, κατὰ τόπους, ὡς σάρωθρα. Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ θυμάρι. Ἡ διὰ πρώτην φορὰν ἀναλαμβάνουσα εἰς ἀρχοντικὸν σπίτι δουλεύτρα, ἐπιλαμβανομένη τοῦ προῖνου σαρώματος ἠῦχετο πρὸς τὸ θυμάρι. «Σὲ καλοπιάνω θυμαράτσι μου νὰ εἶναι σὲ καλὸ μου, μὲ ὑγεία καὶ εὐτυχία τὸ ἀρχοντικὸ πού δουλεύω».

Εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, χρησιμοποιοῦν ὡς σάρωθρα τὰ εἶδη *Poterium spinosum* (ἀστοιβή, ἀφάνα, φρύγανο κλπ.) *Genista acanthoclada* (ντορβάτα, κατσαφάνα, μουντρίνα), εἰς τὴν Κρήτην τὸ *Anthullis Hermanniae* (μαυραφάνα) *Erica verticillata* (παράσυρος) *Genista acanthoclada* (μαυρίδα). Εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, Δυτ. Στερεὰν καὶ Θεσπρωτίαν, τὸ *Anthullis Hermanniae* (τσαρίχα, σαρίθρα, φροκαλόχορτο, ἀλογοθύμαρο κ.ἄ.). Εἰς τὴν ὀρεινὴν Ἠπειρον χρησιμοποιοῦνται μπάτσες (ἐλατόκλαρες) κ.ἄ.

Σέβας (τό) Εἰς τὰς ὑλοτομικὰς καὶ ἐν γένει τὰς δασικὰς ἐργασίας, λέγοντες σέβας ἐννοοῦσαν τὴν εὐσυνειδησίαν. — «Τότες (στὰ παλιὰ χρόνια) ὑπῆρχε τὸ σέβας τῆς δουλειᾶς».

Προκειμένου, λόγου χάριν, νὰ κατασκευάσουν ξυλάνθρακας, οἱ ἀνθρακεῖς ἐπῆγαιναν εἰς τὸ δάσος καὶ ἔκοπτον τὰ ξύλα τρεῖς καὶ τέσσερας μῆνας πρὸ τῆς ἀνθρακοποιήσεως, δηλ. κατὰ Ἰανουάριον, Φεβρουάριον καὶ ἤρχιζον τὴν ἀνθρακοποίησιν κατὰ Μάϊον καὶ ἐξηκολοῦθουν καθ' ὅλον τὸ θέρος μέχρι τοῦ φθινοπώρου. Οἱ παραγόμενοι ξυλάνθρακες ἀπὸ στεγνὰ ξύλα εἶχον μεγαλυτέραν θερμαντικὴν ἀπόδοσιν. Τώρα «ἀπὸ τὸ κοψοῦρι στὸ καμίνι». Ἐκτὸς πού τώρα προσθέτουν εἰς τὰ κάρβουνα τσιραλίκια (βλ. λ.) καὶ καρβουνόσκηνη, ἐνῶ τότε τὸ κάρβουνο ἐσακκιάζετο μετὰ προηγουμένην ἀποκοσκίνισιν. Καὶ κατὰ τὸ «κτίσιμο» τοῦ καμινιοῦ οὐδεμία διαλογὴ γίνεται τοῦ ἀνθρακοποιησίμου ὕλικου. Ρίπτουν εἰς τὸ καμίνι τσερνόξυλα (βλ. τσέρος) τὰ ὅποια ὡς κάρβουνα ἐκπυρσοκροτοῦν καὶ ἐκπέμπουν σπίθες καὶ πυρακτωμένα καρβουνίδια πού ἵμποροῦν νὰ προκαλέσουν πυρκαϊὰν ἢ νὰ κάψουν ἐκεῖνον πού τὰ χρησιμοποιεῖ. Τοιαῦτα καὶ ἄλλα πολλὰ προελάμβανε τὸ σέβας τῆς δουλειᾶς. Καὶ ο. σέβομαι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπιμελοῦμαι, προσέχω: «πρέπει νὰ σέβεται κανεὶς τοῦ γένου τὸ σφάλμα» (Κρήτη).

Σέλλα (ῆ) τὸ ἐφίππιον. Χρησιμοποιεῖται προκειμένου περὶ ἱππεύσεως καὶ μόνον ἐπὶ ἵππου σπανίως ἐπὶ ὄνου καὶ ἡμιόνου. Τὸ σαμάρι χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπὶ ἵππου ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ὅταν χρησιμοποιεῖται ὡς φορτηγὸν ζῶον. Κατ' ἐπέκτασιν σέλλα λέγεται καὶ κάθε ἀντιζείμενον τὸ ὅποῖον «καβαλλικεύεται». Οὕτω σέλλα καὶ ὑποκ. σελλούδα, λέγεται ὁ αὐχλὴν μεταξὺ δύο ὑψωμάτων, τὸν ὅποῖον διερχόμεθα ὡς τὸ χαμηλότερον σημεῖον διαβάσεως μεταξὺ δύο κλιτύων. Λέγεται καὶ διασέλλα καὶ διάσελλο. (Δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸ σελὶ ἢ σέλο, πού σημαίνει χωριό). Σέλλα κ. καβάλλον ἔχομεν καὶ εἰς τὰ παντελόνια.

Σεπέτι (τό). Κάλυθος κατασκευαζόμενος ἀπὸ σεπετόξυλα (βλ. λεφτοχαρυὰ Ἠπειρ. Ἑστία τευχ. 219—220 σ. 461) Σεπετοκάλαθο, καλάθι κατασκευαζόμενον ἀπὸ σεπετόξυλα. (Ἠλ. Ἑστία τευχ. 207—208, σ. 354).

Σήμαντρο (τό). Τὸ σήμαντρον ἀντιζατέστησε ἐπὶ τουρκοκρατίας τὸν μεταλλικὸν κώδωνα. Εἶναι τεμάχιον σκληροῦ ξύλου στενόμακρον τοξοειδές, ἀπὸ προῖνον ἢ ἀριάν ἢ δρυὴν ἢ ἄλλο σκληρὸν ξύλον, τὸ ὅποῖον κρούμενον δι' ἄλλου σκληροῦ τεμαχίου ξύλου ἀναδίδει ἤχον ἀνάλογον πρὸς τὸν ἤχον τοῦ κώδωνος, ὀλιγώτερον ὀξε-

ως, χαμηλοτέρας δὲ κλίμακος. Τὸ σήμαμα εἶχε ἐξελιχθῇ διὰ τῆς ἐπιλογῆς τῶν ξύλων καὶ διὰ τῆς πείρας εἰς γλυκόνυχον μουσικὴν. Καὶ σήμερον δύναται τις νὰ τὴν ἀπολαύσῃ μέσα εἰς τὴν σιωπὴν τῆς νυκτὸς ἢ κατὰ τὸν βαθὺν ὄρθρον, εἰς τὰς Μονὰς τοῦ Ἀγ. Ὁρους, ὅπου τὸ σήμαντρον δὲν ἔχει ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ κώδωνος.

Αἶνιγμα: «Στὸν λόγγο ἐγεννήθηκα, στὸν λόγγο πελεκήθηκα καὶ μ' ἔφερε ἡ μοῖρα μου πρωτόγερο στὴ χώρα». Διότι τὸ σήμαντρο κάμνει τὴν ἴδιαν ὑπηρεσίαν μὲ ἐκείνην τοῦ πρωτόγερου: διαλαλεῖ.

Σκαμνὶ (τὸ) ὁ σκίμπος. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας διατηρεῖται εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία εἰς μερικὴν χρῆσιν, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν οἰκείων, ὁ σοφρὰς (βλ. λ.) ἐξυπηρετούμενος ἀπὸ χαμηλὰ καθίσματα, σκαμνιά ἢ σκαμνάκια, εἰς τὴν Ἑπειρον ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος σκαμνέλλι. Τὸ νὰ μὴν ὑπάρχει εἰς τινα ἐγκατάστασιν κάθισμα, ἔστω καὶ ἓνα σκαμνὶ εἶναι ἔνδειξις ἐσχάτης πενίας, ἢ ἀφιλοξενείας ἢ τσιγγουνιάς:

—«Στοῦ Ντελῆ Δήμου τὸ μαντρὶ νὰ πᾶς καὶ νὰ θαμάξῃς
οὔτε νερὸ βρίσκεις νὰ πιῇς, οὔτε σκαμνὶ νὰ κάτσης».

Τὸ Νελιδήμ' εἶναι μεγάλο σταντοῦπι ὄρεινόν (μέγ. ὑψόμ. 2.164 μ.) κείμενον εἰς τὸ ὄριον Ἀργιθέας καὶ Εὐρυτανίας, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν του ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτόθι παραθερίζοντος τσέλιγγα Ντελῆ Δήμου, φημιζομένου διὰ τὴν τσιγγουνιάν του.

Ὡς πιν. ἡ ὀνομασία Σκαμνέλλι ἀπαντᾷ πολλαχοῦ ἐπὶ τῆς Ἑπειρωτικῆς Πίνδου, ἔνθα μεγάλη κοινότης μεταξὺ Τσεπελόβου καὶ Λαΐστης, ἐπὶ τοῦ ὄρους Τσούκα Ρόσσα τῆς περιοχῆς Ἐλατοχωρίου καὶ ἀλλαχοῦ. Πιθανὸν ὑποδηλεῖ θεσιν προσωρινῆς, μικρᾶς διαρκείας, ἀναπαύσεως καὶ διακοπῆς τῆς μακρᾶς ὁδοιπορίας τῶν κινουμένων μεταξὺ Θεσσαλίας καὶ Ἑπείρου ταξιδιωτῶν καὶ τοπικῶς μεταξὺ Κατάρρας Μετσόδου καὶ Βωβούσης ἢ Λαΐστης.

Σκάπετο (τὸ) ἡ ἀόρατος πλευρά, τὸ ὀπισθεν μέρος ἐν σχέσει πρὸς τὸν θεατὴν, λόφου, ὑψώματος κλπ. Ἐπίρ. σκάπετα, ἀφανῶς, ἀοράτως. Καὶ ρ. σκαπετάω, πέφτω πίσω ἀπὸ τὴν κορυφογραμμὴν, γίνομαι ἀφανής. Λέγουν, —«Σκαπετώντας τὴ ράχη θὰ φανῇ τὸ χωριό».

—«Οἱ κλέφτες σκαπέτισαν τὴ ράχη». Ἐπесαν πίσω ἀπὸ τὴ ράχη καὶ συνεπῶς διέφυγον. Ἐντεῦθεν ἔχει καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ διαφεύγω. Ἐν τούτοις προσλαμβάνει καὶ τὴν ἀντίθετον ἔννοιαν, τοῦ ἐμφανοῦς:

—«Ἐβγα στὸ σκάπετο» ἀντὶ ἔβγα ἀπὸ τὸ σκάπετο ὥστε νὰ καταστῇς ὁρατός. Καὶ ἐπιρρηματικῶς, «ἔβγα σκάπετα». Ἔτσι δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸ σκαπετῶ εἰς ἀντιθέτους ἐννοίας: «σκαπέτισε» ἢτοι διῆλθε τὴν ράχιν καὶ κατέστη ἀφανής, καὶ διῆλθε τὴν ράχιν καὶ κατέστη ὁρατός.

Ἀντιθ. ὄβγορο, μέρος ὑψηλόν, περίοπτον. Καὶ ὀβγορίζω.

Σκάροζ (ὁ) ἡ κατὰ τὴν νύκτα ἢ τὴν χαραυγὴν τὸ θέρος ἔξοδος τῶν ποιμνίων πρὸς βοσκήν, ἢ ὥρα τῆς βοσκῆς καὶ ὁ τόπος ὅπου σκαρίζουν τὰ ποιμενικὰ ζῶα. Τὰ ποίμνια κατὰ τὸν σκάρον βόσκουν εὐχαρίστως, μὲ μεγαλυτέραν ὄρεξιν καὶ τρέφονται καλύτερα, λόγῳ τῆς δροσιᾶς. Ἀντιθέτως διαρκοῦντος τοῦ ἡμερησίου καύσωνος τὰ ποίμνια δὲν ἔχουν ὄρεξιν διὰ βοσκήν, δὲ τρέφονται καὶ ἀποθνήσκουν ἐκ πείνης: «Μὲ τὸν ἥλιο τὰ βγάζω (εἰς τὴν βοσκήν) μὲ τὸν ἥλιο τὰ μπάζω (εἰς τὸ μαντρὶ) τί ἔχουν τὰ ξομα καὶ ψοφᾶνε». Καὶ ρ. σκαρίζω. —«Τὴν ὥρα αὐτὴ οἱ πιστικοὶ τὰ πρόβατα σκαρίζουν». (Κρυστάλλης).

Σκαρπὶ (τὸ) πλ. σκαρπιά. Καὶ σκάρπη, οἱ σκάρπες. Ἀκούγεται ἐπίσης σκαρπὶ, σκαρπιά, σκαρπές. Ἐδάφη ἀσβεστολιθικά, ἄνδρα, μὲ ἀνώμαλον καὶ ὀξύληκτον ἐπιφνειαν. ἀραιῶς καλυπτόμενα ἀπὸ θαμνώδη βλάστησιν ξυλωδῶν καὶ ἀκανθοφόρων φυτῶν, κοντοπούρναρα, κουμαριές, παλιούρια, φρύγανα κλπ. Ἡ κυκλοφορία ἐπὶ τοιαύτης ἐκτάσεως εἶναι ἐπίπονος καὶ κάποτε ἐπικίνδυνος. — «Ἐσκίστηκε ἡ φούστα μου στὰ σκαρπιά». Ἀγνωστον ἂν ἔχη σχέσιν μὲ τὸ σκάρπαθος, σκαρπάθος, κάρπαθος. Ἐν Κρήτῃ, τιν. Κράπη, παρὰ τὸ Ἀσχύφου.

Σκάρφη (ἡ) καὶ σκάρφι (τό). Ὁ τῶν ἀρχαίων Ἑλέβορος *Helleborus cyclophyllus* A. Br. Εἶδος ἀπαντῶμενον μέσα εἰς δάση ἐλάτης, πεύκης, δρύνος, εἰς δροσεροὺς καὶ συσκίους τόπους. Χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς λαϊκῆς κτηνιατρικῆς ὡς θεραπευτικὸν μέσον τῶν μικρῶν ζώων. Ἡ ρίζα τοῦ φυτοῦ ἔχουσα τοξικὰς ιδιότη-
τας, εἰσάγεται εἰς τὸ αὐτὸ ἢ εἰς τὴν οὐρὰν τοῦ ζώου, πρὸς θεραπείαν ὠρισμένων ἀσθενειῶν.

Σκλήθροϛ (ὁ) κ. σκλήθρα (ἡ) κ. σκλήθρο (τὸ) *Alnus glutinosa* Gaertner. γαλ. Aune ἀγγλ. Alber γερμ. Else (die) τουρκ. Κισλ'άτch, παρ' Ὀμήρῳ κλήθρη, παρὰ Θεοφράστῳ, κλήθρα. Παρὰ Πομάκοις (Ροδόπη) dren. Δασικὸν δένδρον, ὑδροφιλον ἀπαντῶμενον εἰς τὰς ὄχθας ποταμῶν καὶ χειμάρρων, λιμνῶν καὶ ὑγρῶν ἐν γένει τόπων, συνήθως μετ' ἄλλων ὑδροφίλων εἰδῶν, ὡς ἰτέας, λεύκης, φοῦξου, πελέας, πλατάνου κ.ά. Εἰς τὴν Ἠπειρον ἀπαντᾷ εἰς τὰς περιοχὰς Λούρου, Ἀράχθου, Καλαμᾶ καὶ τῶν παραποτάμων τῶν, ὡς Βάρδα, Ζαγορισίου, Βοῖδομάτη (παρὰ τὴν Σινκιὰν Βασιλικῶν) ἄνω ροῦ τοῦ Ἀώου, Γορμοῦ καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ ξύλον τοῦ ἔχει χρῶμα ἐρυθρὸν ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὄνομά του τουρκιστί. Περιέχει ἐρυθρὰν χρωστικὴν οὐσίαν χρησιμοποιουμένην εἰς τὴν λαϊκὴν βαφικὴν διὰ τὴν βαφὴν ἐρυθρῶν μαλλίνων νημάτων.

Σκορποχωρὶ καὶ κατ' ἀναγρ. Σκορποχώρι (τό). Τὸ διεσκορπισμένον, τὸ ἐν ἀραιᾷ καταστάσει, ἀπὸ πολυεδομικῆς ἀπόψεως, ἐκτισμένον χωριό. Μτφ. ὁ διασκορπισμός, ἡ διάλυσις εἶδους τινός, ὡς οἰκογενείας κλπ. Ὁ ἐν ἀραιᾷ καταστάσει οἰκισμός, δύναται νὰ ὀφείλεται εἰς ποικίλους λόγους, ὡς εἰς διαχωρισμὸν τῶν κατοίκων κατ' εἶδος ἀσχολιῶν, (γεωργοὶ - ποιμένες) εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν καλλιεργητικῶν συνθηκῶν, εἰς τὰς συνθήκας ὑδροεύσεως καὶ ἀρδεύσεως, εἰς ἱστορικοὺς λόγους κλπ. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐν διασκορπισμῷ οἰκισμοῦ τὸ κυρίως χωριὸ εἶναι τὸ περιλαμβάνον τὴν ἐκκλησίαν τμήμα, ὅπου εὐρίσκεται καὶ τὸ σχολεῖον, τὸ κοινοτικὸν κατάστημα μετὰ τοῦ τηλεφώνου καὶ τὸ παντοπωλεῖον - καφενεῖον. Τὰ ἄλλα τμήματα ἀποτελοῦν τοὺς μαχαλάδες πέραν τῶν ὁποίων εὐρίσκονται τὰ μεμονωμένα ἀγροτόσπιτα μὲ τὴν ἐξατομικευμένην οἰκονομίαν τῶν. Ἡ ἔκφρασις «σκορποχώρι» λόγῳ τῶν δυσμενεστάτων συνθηκῶν διαβιώσεως ἔχει προσλάβει ἐλεεινολογικὴν σημασίαν. Ὁ Λουκόπουλος μᾶς δίδει μίαν ἐξόχως ἐπιτυχῆ εἰκόνα τοῦ σκορποχωρίου. Γράφει: «Μόλις πὺν πορεῖς νὰ πεῖς τὴν Καστανούλα (τῆς Εὐρυτανίας) πῶς εἶναι χωριό. Ἐνα σπιτάκι ἐδῶ, ὕστερα χωράφι ἕνα, κι' ἄλλο, κι' ἄλλο στὴν ἀράδα (χωράφια). Δειλὰ δειλὰ ἔπειτα παρουσιάζεται ἕνα καλυθάκι. Πάρα πάνω καὶ μακρὰ ἀπὸ τ' ἄλλα εἶναι φυτεμένο στὸ πλάϊ καὶ τρίτο. Τὸ τέταρτο θὰ τὸ ἔβρης πεντακόσια μέτρα μακρὰ ἀπὸ τὸ τελευταῖο (...) καὶ τὰ σπῖτια ἂν τὰ μαζέψης ὅλα μαζί δὲ θὰ συμποσωθοῦν πάρα πάνω ἀπὸ πενήντα». (Στ' Ἀγγραφα σ. 85). Νὰ εἶναι τὸ σκορποχώρι. Τέτοια εἶναι τὰ περισσότερα δασικὰ καὶ κτηνοτροφικὰ χωριά.

Σμάχια (τά). Σύνολον ὑδροφίλων φυτῶν φυομένων πλησίον πηγῶν, ρυα-



κίων ἢ σπηλαίων καὶ ὑδρηλῶν ἐν γένει τόπων, ὡς πολυτροίχια, πολυκόμπια, σκολοπέντρια, σκορπίδια, βλάχες, φτέρες κλπ.

Σ μ ί ξ η (ή). Ἡ συμβολὴ ρύο ρευμάτων (χειμάρρων) τὸ σημεῖον τῆς συμβολῆς καὶ ὁ μεταξὺ τῆς κοίτης τῶν ρευμάτων καὶ τῆς συμβολῆς των χώρος.

Λέγεται καὶ **διχαλόρεμμα**. Ἀκούγεται καὶ ὡς **τπν**.

Σ ό κ ο ρ ο ν (τὸ) λέγεται ἡ ἐπιφάνεια τομῆς τεμαχίου ξύλου, ἀκατεργάστου ἢ καὶ κατεργασμένου παρουσιάζουσα ὑφὴν διάφορον πρὸς τὴν ὑφὴν τῆς τομῆς ἄλλου τεμαχίου ξύλου μετὰ τοῦ πρώτου προσηροσμένου ἢ καὶ τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου ξύλου ἢ τομῇ ἢ ἔχουσα διάφορον ὑφὴν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑφὴν τῆς ἐπιφανείας τῆς κυρίας τομῆς. Ὁ ὅρος εἶναι συνήθως εἰς τὴν γλῶσσαν (ὀρολογίαν) τῶν ξυλουργῶν καὶ ἐν γένει τῶν ξυλοτεχνῶν. Εἰς τὸ νεροπρίονον σημασίαν ἔχει τὸ σόκορον τὸ ἐμφανιζόμενον εἰς τὸ **ρ έ θ** (βλ. λ.) τὸ ὅποιον, ὡς εἵπομεν, εἶναι δίσκος ἢ τροχὸς ὃχι αὐτόγυος (μονοκόμματος) ἢ ἐκ δύο ἡμικυκλίων ἀποτελούμενος, ἀλλὰ πηκτός, συντιθέμενος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια ξύλου, τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ τροχοῦ ἢ δίσκου, ἐπιφάνεια, εἶναι σόκορος, διότι ὄντα εἰλημμένα διὰ τομῆς κατὰ τὴν ἐγκαρσίαν ἔννοιαν τοῦ κορμοῦ παρουσιάζουν ἐν ἀλληλοδιαδοχῇ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑαρινοῦ καὶ τοῦ μετοπωρινοῦ ξύλου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τομὴν κατ' ἄξονα ἢ κατ' ἐφαπτομένην καθ' ἣν δὲν παρουσιάζονται τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα τῆς κατὰ μῆκος τομῆς τῶν ἀγγειωδῶν δεσμίδων. Εἰς τὴν πρᾶξιν ἡ διαδοχὴ στοιχείων ἑαρινοῦ καὶ μετοπωρινοῦ ξύλου εἶναι διαδοχὴ μαλακοῦ καὶ σκληροῦ ξύλου. Ἐκ τούτων μὲ τὴν χρῆσιν τὸ μαλακὸν ξύλον φθείρεται ταχύτερον ἢ τὸ σκληρὸν καὶ ἔτσι ἡ περιφέρεια τοῦ δίσκου ἀποβαίνει ταχέως ὀδοντωτή, τοῦτ' ὅπερ σημαίνει αὐξήσιν τῆς τριβῆς κινήσεως, ἥτοι ἐπιβράδυνσιν τῆς κινήσεως. Ἡ περιφερειακὴ αὕτὴ ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου, λέγεται σόκορον. Ἡ λέξις ἀθησαύριστος εἰς τὰ μεγάλα λεξικά τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

Σ ο (υ) μ ά κ ι (τὸ) δενδρύλλιον τῆς ζώνης τῶν αἰθαλῶν πλατυφύλλων ἐπιστ. ὀνομασία *Rhus coriaria* L. συγγενὲς πρὸς τὸ *R. cotinus* L. (βλ. ρούδι). Ὁ φλοιὸς καὶ τὰ φύλλα ἔχουν βυρσοδεψικὰς ιδιότητας οὗ ἕνεκα ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε εἰς τὴν λαϊκὴν βυρσοδεψικὴν. Μὲ τὴν ἀλευροποιημένην κατόπιν ἀποξηράνσεως ὕλην τοῦ φλοιοῦ καὶ τῶν φύλλων ἐγίνετο ἐπίπασις τῶν δορῶν, ἰδίᾳ τῶν αἰγείων, πρὸς παραγωγὴν τῶν περιφήμων σεβρώ, ἥτις κατεργασία διαρκοῦσε ἐπὶ μακρόν. Ἐντεῦθεν ἡ παροιμία: «Ὅ,τι κάνει ἡ γίδα στὸ σομάκι (διὰ τῆς βοσκήσεως) καὶ τὸ σομάκι στὴ γίδα» (διὰ τοῦ ἀργάσματος). Ἀνάλογος πρὸς τὴν διὰ τὸ πουργάρι ὁμοίαν «Ὅ,τι κάνει ἡ γίδα στὸ πουργάρι, θὰ τῶβρη στὸ τομάρι».

Σ ό π ι καὶ σ ο ύ κ ι (τὸ) ὑποκορ. σοπάκι. Τεμάχιον ξύλου, κοντόξυλο. Κατ' ἐπέκτασιν ἢ πρᾶξις, ὁ ξυλοδαρμός: «Ὅταν κάναμε καμμιὰ ζημιὰ ἔπεφτε σοπάκι». Ὅταν προβλέπεται τιμωρία διὰ ξυλοδαρμοῦ, «θὰ πέσῃ σοπάκι».

Εἰς τὸ νεροπρίονον, σόπι λέγεται τὸ κατώτατον ἄκρον τοῦ βαγενίου ἢ τῆς κἀναλῆς, τὸ ἀπολῆγον πρὸ τῆς φτερωτῆς.

Σ ο ύ β λ α (ή) *subula*. Κατὰ παρφθ. σούγλα καὶ σοίφλα. Ὁ ὀβελός. Γνωστὴ καὶ ὀνομαστή ἡ χρῆσις τῆς εἰς παρασκευὴν τοῦ ὀβελία, ψητοῦ τῆς σούβλας. Κατασκευάζονται οἱ σοῦβλες ἀπὸ μονοκόμματα κορμίδια ἐλάτου κυρίως, περιζήτητες ὁμῶς εἶναι οἱ κεδρίσες σοῦβλες, ὡς περισσότερον ἀνθεκτικῆς. Ὡς γεωμορφολογικὸς σχηματισμός, ὑποδιλοῖ ὀξύληκτον κορυφὴν ἢ μεμονωμένον ἕρκωμα ἢ βράχον σχή-

ματος ὀβελοῦ. Ἐντεῖθεν καὶ τιν. Σουγλάνι καὶ Σουγλανούδι (Σταυρὸς Χαλκιδι-
κῆς). Εἰς τὴν Ἡπειρον ἐπὶ παρομοίας κατασκευῆς συνεθεστέρα εἶναι ἡ Φούρκα
καὶ Φουρζάδι. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν (Βάλτος) Ἰβελος καὶ Ἰβέλι.

Σο υ γ γ α ρ ά ζ ι (τὸ) γ. σφουγγαράκι γ. σουβλαράκι. Τρουφερὸν ἄρνάκι ἢ ἐ-
ρίφιον τοῦ γάλακτος, καλοθρεμμένον, προοριζόμενον διὰ σφαγὴν, ὄχι γιὰ ἔχος. Πα-
ρασκευάζεται συνήθως εἰς τὴν σοῦθλαν κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα ἢ ὑπὸ τῶν τσε-
λιγκάδων. τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὶς στάνες, πρᾶγμα ποῦ δίδει ἀφορμὴν νὰ «ματώνη»
πότε πότε, ἡ αὐλὴ τοῦ τσελιγκάτου. Παρασκευάζεται ὅμως καὶ εἰς τὸν φουρνον
(στό ταψί) ὁπότε προσθέτουν καὶ ὀλίγον ρύζι, ἢ σπανάκια ἢ πολλὰς λουβουδιὰς (λε-
ποντιές) καὶ ἄλλα μαλακὰ χόρτα. Κοντὰ εἰς τὰ ψητὰ, ἐννοεῖται, ψήνονται εἰς τὸν
φουρνον καὶ λαχταριστὲς τυρόπητες, γαλατόπητες καὶ μοιμπότες. (βλ. ρουγεύω).

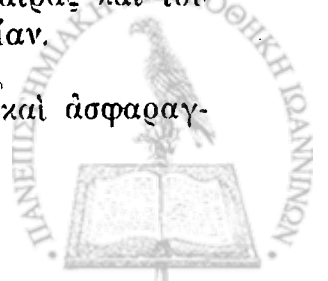
Σο υ ρ β ι ά (ἡ) τὸ δασικὸν δένδρον *Sorbus* ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν Ἑλλάδι μὲ πέντε
εἶδη, ἐξ ὧν τρία ἀπαντοῦν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ταῦτα εἶναι: Ἡ ἡμερὴ *Sorbus*
domestica L. τῆς ὁποίας οἱ ἀχλαδέμορφοι καρποὶ εἶναι ἐδώδιμοι κατὰ τὴν τελείαν
ὥριμανσίν των. Πρὸς τοῦτο συλλεγόμενοι μετὰ τοῦ φέροντος αὐτοὺς κλαδίσκου ἀνὰ
3—5 ἀναρτῶνται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς μέχρι συμπληρώσεως τῆς ὥριμάνσεως. Ἡ ἀγριο-
σουρβιά, ὀνομασία ἀποδιδομένη ἀδιακρίτως εἰς τὰ εἶδη *S. aucuparia* καὶ *S. aria* L.
ἡ τελευταία εἰς τὴν Πελοπόννησον ὀνομάζεται ἀγριοκιδωνιά καὶ ἀγριομηλιά, ἀλλὰ
καὶ Ὁξυνά (Ταῦγετος R. Maire, Μαίναλον - Δημητσάνα σημειωθείσα ὑφ' ἡμῶν)
συγχεομένη μὲ τὴν *Fagus* ἡ ὁποία δὲν ἀπαντᾷ νοτιότερον τῆς Ὀρθρους. ἔνθα τὸ
θερμοόριον τῆς Ὁξυνᾶς εἰς τὴν Εὐρώπην. Ποικιλοτρόπως χρήσιμα δένδρα δὲν
σημειοῦν δάση, ἀλλ' ἀπαντῶσι μεμονωμένα ἢ κατ' ἀθροίσματα ἐντὸς δασῶν δρυ-
ῶς, καστανιαῶς, ἐλάτης, πεύκης κλπ. Δίδουν ξυλείαν σκληρὰν καὶ ἀσπῆ, κατάλληλον
δι' ἐπιπλοποιᾶν καὶ λεπτοξυλουργικὴν, ἔχουν δὲ φλοιὸν πλούσιον εἰς τανίνην.

Λαογρ. Γνωστὸν τὸ ἔθιμον τοῦ «σουρβίζειν» ἦτοι τὸ κτύπημα διὰ κλάδων σουρ-
βιάς τῆς κεφαλῆς τῶν παιδῶν, ἀλλὰ καὶ μεγάλων, συνοδευόμενον μὲ εὐχὰς διὰ μα-
κροζωΐαν, ὑγείαν, μέγALLOWMA, προχοπὴν κλπ.

Σο υ ρ π έ λ ι (τό). Τὰ εἶδη *Thymelaea tartontaira* γ. *T. hirsuta*. Endl. τὰ
ὁποῖα λόγῳ τῶν μικρῶν οἰκολογικῶν των ἀπαιτήσεων ἀπαντῶσιν ἀπὸ τῆς ἐπιφα-
νείας τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς ὑπαλπιζῆς ζώνης. Συνηντήσαμεν ἀμφότερα τὰ εἶδη
κατὰ τὴν χαμηλὴν Θεσπρωτίαν, τὸ δὲ ὄνομα, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἀλβανικὸν σημαί-
νει κάτουρον φοράδας, διότι καιόμενον τὸ φυτὸν ἐκτοξεύει τὴν φλόγαν ὅπως τὸ ἄ-
λογον τὸ κάτουρον. (βλ. τερζεζούκι). Οἱ Χελδραῖγ - Μηλιαράκης, Διαπούλης καὶ
Καθβάδας, δὲν ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα ταῦτα. Εἰς τὴν νῆσον Σύμην, τὰ εἶδη ταῦ-
τα ὀνομάζονται Ἀπολίανος, εἰς δὲ τὴν Κύπρον Φυτιλίκι. (βλ. ξεθαλιάζω).

Σ π α ν ό (τὸ) ψιλὴ ἔκτασις ἐστερημένη δασικῆς γλωρίδος, ἐξ οὗ καὶ σπα-
νολογία, ὅπουδήποτε ἀπαντῶσα, κυρίως ὅμως ἐπὶ τῆς ὑπαλπιζῆς ζώνης ἐπὶ τῶν
ὀρέων. Λέγεται καὶ γυμνό, ζάρκο, γκόλο, ἐν Κρήτι μαδάρα, μεδαρό. Τὰ σπανὰ ἐν
Ἑλλάδι καταλαμβάνουν μεγάλας ἐκτάσεις, συχνὰ ἀποκαρστωμένας καὶ ἀποτελοῦν
τοὺς ὀρεινοὺς (θερινοὺς) βοσκοτόπους διὰ τὴν νομαδικὴν κτηνοτροφίαν, μὲ τὴν
πενιχρὰν θαμνώδη καὶ ποώδη βλάστησιν. Λόγῳ τῆς καθαρᾶς ἀτμοσφαίρας καὶ τοῦ
ψυχροῦ κλίματος αἱ περιοχαὶ αὗται εἶναι κατάλληλοι διὰ τὴν τυροκομίαν.

Σ π α ρ α γ γ ι ά (ἡ) καὶ «σφαραγγιά» ὀρθώτερον ἀσπαραγγιά καὶ ἀσφαραγ-
γιά, ὡς παρὰ Θεοσφράστῳ.



Εἰς τὴν χώραν μας εὐδοκιμοῦν ἑξ εἶδη τοῦ γ. *Asparagus*, κατὰ Δ. Καββάδαν, εἰς τὴν Συλλογὴν Χελδραῖα - Μηλιαράζη ἀναφέρονται μόνον τρία.

1. *A. officinalis* L. εἶδος κηπευόμενον γιὰ τοὺς βλαστούς του τὰ γνωστὰ σπαραγγία τοῦ ἐμπορίου, ἑξαίρετον σαλατικόν.

2. *A. maritimus* Mill. εἶδος εὐδοκιμοῦν εἰς παραλίους τόπους, ἐν Ἠπείρῳ κατὰ τὸν Ν. Πρεβέζης καὶ Θεσπρωτίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

3. *A. arphyllus* L. Τὸ εἶδος τοῦτο εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ὀνομάζεται σπαραγγούδι. Λαχανεύεται.

4. *A. acutifolius* L. εἶδος κοινότατον καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, γνωστὸν καὶ μετὰ τὴν ὀνομασίαν κουτσαγγέλια (τά).

5. *A. verticillatus* L. Εἶδος φυόμενον ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἐν Ἠπείρῳ ἐπὶ τῆς Τύμφης, τοῦ Λάκμονος, Τζουμέρκων, εἶναι ἡμιξυλῶδες, ἔχει ρίζωμα κυλινδρικόν καὶ ἄνθη εὖοσμα. Ὀνομάζεται ἀγριόσπαραγγί.

6. *A. stipularis* Forsk. φρύγανον μὴ ἀπαντώμενον εἰς τὴν Ἠπειρον.

Σπαραγγαθίζω ρ. πού σημαίνει ὁμοιάζω κατὰ τὴν ὕψην καὶ τὴν ἀπόχρωσιν πρὸς σπαραγγί. Αἰνίγμα ἐπιχωριᾶζον παρὰ τοῖς νομάδαις κτηνοτρόφοις καὶ γενικῶς μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν: «Σπαραγγαθίζει τὸ μαντρί κι κόκκινα τὰ γίδια». — Τὸ ρόϊδο.

Σπάρο (τό). Εἶδος τῆς ζώνης τῶν αἰθαιῶν πλατυφύλλων *Spartium junceum* L. τὸ ὁποῖον λόγῳ τῶν μικρῶν του οἰκολογικῶν ἀπαιτήσεων, ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κλιματικὰς ζώνας καὶ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς πτωχότερους ὀρεινοὺς κατοίκους εἰς ὑφαντικὰς σοκούζ. Κατεργαζόμενον ὅπως τὸ λινάρι δίδει κλωστικὰς ἵνας λίαν ἀνθεκτικὰς ἐκ τῶν ὁποίων κατασκευάζονται σχοινιά ἰσχυρότατα (σπαρτόσχοινα, σπαρτογούμενες). Ὑφαινόμενα εἰς τὸν ἀργαλειὸν δίδουν εὐτελῆ μὲν ἀλλὰ μεγάλῃς διαρκείας πανικά, τὰ λεγόμενα «σπαρτοσκούτια». Μὲ αὐτὰ κατασκευάζουν σακκιά τὰ ὁποῖα δὲν φθείρονται, τάπητες, ὑποκάμισα καὶ ζωνάρια χρησιμοποιούμενα ἀπὸ τοὺς βλάχους κυρίως. Διὰ τοῦτο εἰς πολλὰ ὀρεινὰ μέρη τοὺς ἀποκαλοῦν «σπαρτοζώνηδες».

Λόγῳ τοῦ ἰσχυροῦ του ριζικοῦ συστήματος τὸ σπάρο εἶναι ἑξαίρετον ὑλικὸν δι' ἀναγλώσεις καταρρεόντων ἐκ τῆς διαβρώσεως ἑδαφῶν γυμνῶν κλιτύων, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπὶ πλεον τὸ προσὸν νὰ πιάνῃ εὐκόλως καὶ εἰς κάθε εἶδους ἑδάφη, μάλιστα εἰς ξηρὰ καὶ ἄγονα. Τὸ σπάρον μὲ τὰ κίτρινα ἄνθη του, εἶναι ἐκ τῶν πρώτων θάμνων, μαζί μὲ τὸν ἀσπάλθο, τὴν ἀφάναν καὶ τὴν δενδροῶδη μηδικήν, πού ἀνθοῦν τὴν Ἀνοιξιν. Σύνηθες τοπωνύμιον, λόγῳ τῆς μεγάλῃς διαδόσεως τοῦ σπάρου ἀνὰ τὴν Ἰπαιθρον. Σπαρτοβοῦνι, Σπαρτόρραχη, Σπαρτόλακκος. Σπαρτίας δὲ ἡ ἱστορικὴ σπηλιὰ τοῦ Κωσταντῆ Κολοκοτρώνη ἐπὶ τοῦ Ταῦγέτου.

Στάλος καὶ σταλός (ό). Τὸ μέρος ὅπου σταλιάζουν τὰ ποιμενικὰ ζῶα, ἥτοι κάθηνται ἀναχαράζοντα κατὰ τὸ θέρος ὑπὸ σκιάν καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μεγάλου καύσωνος. Ἀλλὰ καὶ ἡ πράξις ἢ ἐνέργεια τοῦ σταλιάζειν. — «Αὐτὴν τὴν ὥρα τὰ πρόβατα πάνε στὰ στάλο». Μεταξὺ βοσκῶν: — «Ποῦ σταλιάζεις;» ἢ «Θὰ τὰ ποῦμε στὸ στάλο» ἥτοι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σταλιάσματος. Ὑπάρχει δηλ. εἰς τὰς λέξεις αὐτὰς τοπικὴ καὶ χρονικὴ σημασία.

Σταματήρα (ή) ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς κινήσεως εἰς μὲν τὸ νεροπρίονον τοῦ φορίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου φέρεται τὸ πρὸς προῖσιν κορμοτεμάχιον (τεζάκι) καὶ τοῦ τελάρου τοῦ καταράκτου, εἰς δὲ τὸ νερόμυλον τῆς κινήσεως τῶν μυλοπετρῶν. Καθ' ὅλην τὴν χώραν, τὸ ἐξάρτημα τοῦτο φέρει τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἔργον τῆς σταματήρας

Είναι να ἐκτρέπη τὸ νερὸ ἀπὸ τοῦ νὰ προσκρούῃ ἐπὶ τῆς φτερωτῆς, ὅποτε ὁλόκληρον τὸ σύστημα κινήσεως ἀκίνητη. Ἀποτελεῖται δὲ ἡ σταματήρα, ἀπὸ ἓνα ἔλασμα σιδηροῦν μήκους 40—50 ἐκ. πλάτους 10—15 καὶ πάχους 3—5 χιλιοστ. καὶ εἶναι προσηρμοσμένη εἰς τὸ κάτω ἄκρον μοχλοῦ ξυλίνου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἄνω ἄκρον ἔχει ὀρθρωτὴν ξυλίνην λαβὴν διὰ τῆς ὁποίας ἐλκομένης ἢ ἀποδοιμένης τίθεται ἡ φτερωτὴ εἰς κίνησιν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποφράξεως τῆς κἀναλῆς τὸ νερὸ ἐκχύνεται ἐκ τῶν πλαγίων εἰς τὸν ἀποχετευτικὸν αὐλάκα ἢ εἰς περίπτωσιν ἀδυναμίας νὰ ἐκχυνθῇ πλήρως ἀπὸ τὸ κάτω στόμιον, ὑπερπληρῇ τὴν κἀναλὴν καὶ ἐκχύνεται ἀπὸ τὸ ἄνω στόμιον αὐτῆς.

Ἐπενθυμίζομεν ὅτι τὸ κατώτερον ἄκρον τῆς κἀναλῆς ὀνομάζεται σόπι (βλ. λ.) ὅτι εἶναι ἐπενδεδυμένον μὲ λαμαρίναν διὰ νὰ μὴ φθείρεται τὸ ξύλινον στόμιον ἀπὸ τὴν εἰς τὸ νερὸ περιεχομένην ἄμμον καὶ στερεάν ὕλην καὶ ὅτι συνεπῶς ἡ ἀποφραγὴς διὰ τῆς σταματήρας γίνεται πρὸ τοῦ σοπίου. Ὁ χειρισμὸς τῆς σταματήρας, χάρις εἰς τὸν μοχλὸν μὲ τὴν λαβὴν, γίνεται ἀπὸ τὸν ἄνω ὕροφον τοῦ νεροπρίονου ἥτοι τὸ προιονιστήριο, ὅπως καὶ εἰς τὸν νερόμυλον ἥτοι ἀπὸ τοῦ χώρου τῆς ἀλέσεως.

Σ τ ἄ ν η (ἡ). Εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν τσοπάνηδων «στάνη» εἶναι περιληπτικὸς ὅρος ποὺ σημαίνει τὸ ἅπαντον τῆς περιουσίας καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ κτηνοτρόφου. Τὸ ποῖμνιον, τὸ λειβάδι ἢ στανοτόπι, τὰ μαντριά, τὰ κονάκια, οἱ στρουγγες, καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς ποιμενικῆς ζωῆς, ὅλα συλλήβδην ἀποτελοῦν τὴν στάνην. Διακρίνουν, γιδόστανην, προβατόστανην, γελαδόστανην, ἀλογόστανην καὶ σκολπτικῶς, σκυλόστανην διὰ τὸν διατηροῦντα πολλὰ σκυλιά. Λέγεται ἀκόμη «ἔχω μιὰ στάνη παιδιά», πολλὰ παιδιά. «Στανιάζω» σημαίνει καθιστῶ στάνην, ἰδίᾳ ὅταν τοῦτο κατορθοῦται ἐκ τοῦ μηδενός. Τὸ ἀντίθετον «ξεστανιάζω» χρεωκοπῶ, ἄλλως μένειν μὲ τὴν κλίτσαν στὰ χέρια. Ἐξοφλῶ ἀπὸ κτηνοτροφικὸ βίος. Προσφυῶς, ὁ Λουκόπουλος λέγει ὅτι «στάνη» εἶναι «ὁ τσοπάνης καὶ τὸ ἔχοντό του».

Ἐπὶ στενωτέραν ὁμῶς ἔννοιαν, στάνη εἶναι τὸ προβατοποῖμνιον ἢ τὸ αἰγοποῖμνιον. Ὅταν λέγουν «πᾶμε στὴν στάνη» ἐννοοῦν εἰς τὰ πρόβατα ἢ εἰς τὰ γίδια.

Λέγουν ἀκόμη: «στανοχώραφο» χωράφι εἰς τὸ ὁποῖον συνήθως στανιάζουν ζῶα, ἐν καιρῷ ἀγροαναπαύσεως. «Στανοτόπι», ὁ τόπος ποὺ εἶναι κατ'ἀλληλὸς γιὰ στάνη.

Χαρακτηρίζουν ὡς «διαολόστανη» οἱ ἀγρότες καλλιεργηταὶ τοὺς τσοπάνηδες ποὺ τὸ ἔχουν σύστημα νὰ προκαλοῦν ἀγροζημίας. Ὡς «διακονιαρόστανη» τοὺς τσοπαναρέους ποὺ ὑποδέχονται ἀφιλόξενα τοὺς περμαστικούς ἐνῶ ἀντιθέτως τοὺς φιλόξενους ἀποκαλοῦν «λεβεντόστανη».

Συνήθη τοπωνύμια: Παλιόστανη, Στανοτόπια, Στανόρραχη κλπ.

Σ τ α φ ὺ λ ι β λ ᾶ χ ι κ ο (τὸ) ὁ θάμνος *Berberis cretica* L. ἡ βερβερίς, ἀνήκων εἰς τὴν ὑπόροφον βλάστησιν τῶν ὑψηλῶν δασῶν Ἐλάτης, ὄρεινῆς πεύκης καὶ ὀξυᾶς συνήθης ἐπὶ τῆς Πίνδου, Ὀλύμπου καὶ τῶν ἄλλων ὑψηλῶν δασῶν Ἐλάτης, ὄρεινῆς πεύκης καὶ ὀξυᾶς συνήθης ἐπὶ τῆς Πίνδου, Ὀλύμπου καὶ τῶν ἄλλων ὑψηλῶν ὄρεων τῆς χώρας, διότι ἡ κατακόρυφος ἐξάπλωσις τοῦ εἶδους τούτου ἄρχεται ἀπὸ 900 μ. περίπου. Γνωστὴ καὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ξαγκαθιά», «Λουτσιὰ» καὶ «Μαλζινιά». Τὸ δημῶδες ὄνομα «σαφύλι βλάχιζο» ἐπιχωριάζει κυρίως εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ δὴ εἰς τὸν ν. Ἄρτης ὅπου ἐσημείωσε τὴν παρουσίαν του ἐπὶ τοῦ Μακρονόρους ὁ Χελδράτζ. Σημαντικὸν εἶδος διὰ τὴν γεωργίαν διότι ἐπ' αὐτῆς διαχειμᾶζει μία μορφή τῆς Πουσκίνια γκράμινις ἢ ὁποία προκαλεῖ τὴν σκωρίαν τῶν δημητριακῶν καὶ ἐπιφέρει σοβαρὰς ζημίας εἰς τὴν παραγωγὴν.

Σ τ α φ ὺ λ ι ν ῖ κ ος (ὁ) καὶ **σ τ α φ ὺ λ ι ῶ ν ος** (ὁ) τὸ ποῦδες φυτόν Δαῦ-

κος, *Daucus* αντιπροσωπευόμενον ἀπὸ ἱκανὰ εἶδη μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ εἶδος *D. Maximus Desf.* Φύεται εἰς τὰ ἄκρα ἀγρῶν ἢ ἐν ἀγροαναπαύσει διατελούντων, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐλαιῶνων καὶ ἄλλων καλλιέργειῶν. Ἡ ποικιλία του *D. M. var. foliis rotundatis* φέρεται καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Λουλούδι τῆς ντροπῆς» διότι εἰς τὸ κέντρον τῆς σκιαδοειδοῦς ταξιανθίας του ἐπάρχουν 2—3 ἄγονοι στήμονες χρώματος βαθέως ρυσσίνου ἐν μέσῳ τοῦ λοιποῦ ἄνθους κυτρινολεύκου χρώματος. Καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἀπαντᾷ ἡ δοξασία ὅτι παλαιότερον ὁλόκληρον τὸ ἄνθος ἦτο ρυσσινόχρουν, ἥδη δὲ ἡ ἀτόχρωσις αὕτη ἔχει μεγάλως περιορισθῇ, σχεδὸν μηδενισθῇ, καθ' ὅσον ἔξαφανίζεται ἀπὸ τὸν κόσμον ἢ ντροπῇ.

Στειλιάρι (τὸ) τεμάχιον ξύλου, μικροῦ ἢ μετρίου μεγέθους, ἐξ οἰουδήποτε εἶδους δένδρου, πεύκου, ὀξυᾶς, λεύκης, σφενδάμινου κλπ. χρησιμοποιούμενον ὡς πάσσαλος, ὑπόρθωμα, κολεὺς γεωργικῶν καὶ ἄλλων ἐργαλείων, ὡς πελέκως, ἄξινης, λύσγου κλπ. Τὸ ἐκ πρίνου κατασκευαζόμενον στειλιάρι εἶναι ἀνθεκτικώτατον εἰς κάμψιν, ἐφελκισμόν, θραῦσιν, παραμόρφωσιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀνεγνωρίζετο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ὁ Ἡσίοδος ὑποδεικνύει ὅπως ὁ γῆς εἰς τὸ ξυλάλειτρον εἶναι ἀπὸ πουρναρίσιο ξύλον χάριν ἀντοχῆς εἰς θραῦσιν λόγῳ τῆς γονατώδους μορφῆς του καὶ τῆς δυνάμεως ἀντιστάσεως τοῦ ἑνίου. Καὶ σήμερον λέγομεν «πουρναρίσιο στειλιάρι» γιὰ κάποιον ἀμετάπιστον καὶ ἰσχυρογνώμονα.

Πρῶμαι. —«Ἄν χάσαμε τὸ τσεκούρι, μᾶς μένει τὸ στειλιάρι» (Ἀραβ. 90). —«Τὸ στειλιάρι τῆς τσεκούρας μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο βγαίνει» (Ἀραβ. 1391). Ἦτοι οἱ οἰκεῖοι δύνανται νὰ προσεγγίσουν μεγαλειέρας ζημίας ἢ οἱ ξένοι.

Στοιβανιά, ἢ στοιβάς, ἢ στρώσις φύλλων ἢ κλάδων πρὸς ἀνετωτέραν ἐπ' αὐτῶν ἀνίστασιν. Εἶπε καὶ ὁ Κονστάλλης:

«Θέλω νὰ στρώσω στοιβανιὰς καὶ ἀπάνω νὰ πλαγιάζω». Κι' ἀκόμα:

«Μέσ' στὴν χορφή ὁ τσέλιγας σὲ στοιβανιὰς ξαπλώθη».

Γενικῶς κάθε εἶδους ἀντιζείμενα ἐν στοιβάξει. Ὁ σωρὸς τῶν καισοξύλων διὰ τὰς ἀνάγκας θερμάνσεως κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον. Ὁ σωρὸς τοῦ κλαδοφυλλώματος διὰ τὰς ἀνάγκας διατροφῆς τῶν οἰκοσίων ζώων κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅταν τοῦτο δὲν διενδραστεύεται εἰς ἐναέριον θιμωριάν. Ἡ στοιβάς τῆς κατεργασμένης ξυλείας πρὸς σχισμὰν ἀποξηρανσιν κλπ.

Στοῦλος (ὁ) εἰς τὸ Ζαγόρι ὀνομάζεται τὸ ὁρόσημον, ἀποτελούμενον ἀπὸ στενόμετρον λίθον κατακορύφως ἐμπεπηγμένον εἰς τὴν γῆν πρὸς διαχωρισμὸν κτημάτων, κοινοτικῶν ὁρίων, βοσκοτόπων, ἀπηγορευμένων ἐκτάσεων ἀπὸ τῶν ἐλειθέρων κλπ.

Στουρακιά (ἡ) τὸ δασοβοτανικὸν εἶδος τῆς ζώνης τῶν αἰθθαλῶν πλατυφύλλων *Styrax officinalis* ἀπαντῶν καθ' ὅλην τὴν παράλιον Ἡπειρον, τὴν Νότ. Ἀλβανίαν, τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὴν χαμηλὴν ζώνην τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος μέχρι Κρήτης καὶ Κύπρου. Παλαιότερον ἐλαμβάνετο βαλσαμῶδες ὑγρὸν διὰ κεντήματος τοῦ κορμοῦ, χρησιμοποιούμενον εἰς τὴν φαρμακευτικὴν καὶ μυρευσικὴν.

Στρούγα (ἡ). Ποιμενικὴ ἐγκατάστασις κατασκευαζομένη μόνον εἰς τὰ θερινὰ βοσκοτόπια, ὅχι εἰς τὰ χειμερινά. Χρησιμεύει εἰς τὸ ἄρμεγμα τῶν προβάτων καθ' ὃν τρόπον θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Κατασκευάζεται ἀπὸ κλάδους ἢ κορμίδια δένδρων κυρίως νεαρῶν καὶ ἀκανθοφόρων, ὡς κέδρον, παλιούρον, κραταίγον κλπ. εἰς μέρος ἐπίπεδον καὶ ἐπήνεμον. Ἐχει σχῆμα κυκλικὸν ἢ ἑλλειψοειδές ἢ στενόμετρον.

ἀναλόγως πρὸς τὴν μορφολογίαν τοῦ τόπου, εἰς τὰ ἄκρα δὲ μιᾷ διαμέτρῳ ἀφῆνονται ἀνὰ ἓνα ἄνοιγμα. Ἀπὸ τὸ ἓνα ἐκ τούτων εἰσέρχονται τὰ πρόβατα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐξέρχονται. Τὸ πρῶτον ὀνομάζεται *πισωστρουγγί* καὶ τὸ δεύτερον *στρουγγόλιθο*. Ἐμπροσθεν καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν στρουγγὰ ὑπάρχουν δύο λιθάρια εὐμεγέθη χρησιμεύοντα διὰ νὰ κάθονται ἐπ' αὐτῶν οἱ ἄρμεχτάδες, οἱ ὅποιοι συλλαμβάνοντες ἓνα ἓνα τὰ ἐξερχόμενα πρόβατα τὰ ἄρμέγουν καὶ ἔπειτα τὰ ἀφῆνουν ἐλεύθερα. Τὰ λιθάρια αὐτὰ εἶναι τὰ κυρίως στρουγγολίθια, ἐξ αὐτῶν δὲ ὀνομάζεται καὶ τὸ δεύτερον ἄνοιγμα, πρὸ τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται, στρουγγόλιθοι. Οἱ ἄρμεχτάδες συνεπῶς εἶναι δύο ἐνῶ εἰς τὸ πισωστρουγγί ὑπάρχει ἓνας πιστικός ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ τὰ ζῶα εἰς τὴν στρουγγάν ἄλλως, τὰ *στρουγγιάζει*. Ἐνίστε ὅμως εἰς τὸ στρουγγόλιθο ὑπάρχουν δύο ἄνοιγματα μὲ τρία στρουγγολίθια καὶ τέσσαρες ἄρμεχτάδες, ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν ζώων εἶναι μέγας καὶ ἐπείγει τὸ ἄρμεγμα, τὸ ὁποῖον γίνεται δις τῆς ἡμέρας κατὰ τὰς 11 π.μ. καὶ κατὰ τὰς 5—6 μ.μ.

Σπανίως ἡ στρουγγὰ εἶναι ἐκ ξηρολιθιάς, λιθαρόστρουγγα, σπανίως ἐπίσης κατασκευάζεται παρὰ τὴν στρουγγάν καὶ καλύβη, ἡ στρουγγοκαλύβα.

Μεταφορικῶς λέγουν στρουγγιάζω διὰ κάποιον διωκόμενον. — «Τὸν στρουγγίασαν» ἦτοι τὸν ἀπέκλεισαν, δὲν εἶναι δυνατόν, θὰ τὸν πιάσουν.

Γιὰ τὰ γίδια κατασκευάζουν στρουγγες πρὸ πρόχειρες καὶ οὐδέποτε λιθαρόστρουγγες. Οἱ γιδόστρουγγες εἶναι περπατάζικες, μετακινοῦνται εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ στανοτοπιῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διαδρομὴν πρὸς τὰ χειμεδιά διότι τὸ γίδι εἶναι ἀτίθασον ζῶον, ἐνῶ τὸ πρόβατον πειθήνιον. Δὲν εἶναι συνεπῶς δυνατὴ ἡ αὐτὴ μεταχείρισις τῶν δύο εἰδῶν αὐτῶν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τοιλάχιστον εἰς τὸ ἄρμεγμα.

Σκουτέρης (ὁ) «Ἦθελα νᾶμιον τσέλιγκας, νᾶμιον καὶ ἓνας σκουτέρης» τραγουδάει ὁ Κρηστάλλης. Τσέλιγκας καὶ σκουτέρης καὶ τσοπάνος εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης τῆς κτηνοτροφικῆς ἐπιχειρήσεως. Μιᾷς ἐπιχειρήσεως μὲ πολύμορφον κεφάλαιον, ἀποτελούμενον ἀπὸ στανοτόπια (ιδιόκτητα ἢ ἐνοικιασμένα) ποιμενικά ζῶα (πρόβατα, γίδια κλπ.) προσωπικὸν (πιστικούς, βοσκούς) ἑτερορρυθμοὺς ἐταίρους (προσωρινῶς) ἐνθυνομένους μόνον διὰ τὴν ποσότητα γάλακτος μὲ τὴν ὁποίαν μετέχουν εἰς τὴν τυροκομίαν, καὶ προσωπικὴν ἐργασίαν, πολλὴν ἐργασίαν. Ὁ ἴδιος ὁ τσέλιγκας εἶναι καὶ τυροκόμος τῆς παραγωγῆς του, ὥστε «σκουτέρης» νὰ σημαίνει καὶ τυροκόμος. (βλ. σμείξιμον).

Σμείξιμο (τό). Διακρίνομεν δύο περιπτώσεις σμείξιμου. Κατὰ τὴν μίαν, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ πρώτη χρονικῶς, νοεῖται ἡ σύμπραξις περισσοτέρων ἢ ὀλιγοτέρων μικροτσελιγκάδων εἰς τὸ ὀρεινὸν λειβάδι, χάριν τυροκομήσεως τοῦ ὑπὸ ἐνὸς ἐκάστου τυροκομουμένου γάλακτος. Διότι ἡ μικρὰ ποσότης τῆς παραγωγῆς καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν αὐτοτελῆ τυροκόμησιν. Σμείγουν, λοιπόν, οἱ διάφοροι μικροτσοπάνηδες τὰ πρόβατά των μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἔχοντος τὸ λειβάδι καὶ φυσικὰ τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν προβάτων καὶ τυροκομοῦν ἀπὸ κοινοῦ τὸ καθ' ἡμέραν προσκοιμζόμενον γάλα. Διὰ τὸν κύριον τσέλιγκαν, οἱ ἄλλοι εἶναι σμείζτες. Ἀποτελεῖται ἔτσι ἓνας αὐτοσχέδιος καὶ προσωρινὸς συνεταιρισμὸς ὁ ὁποῖος διαρκεῖ μέχρι τέλους τῆς γαλακτοπαραγωγῆς καὶ τῆς τυροκομίας. Εἶναι ἀπαραίτητος αὐτὸς ὁ συνεταιρισμὸς πρὸς ἀποτελεσθὶν βιωσίμου τυροκομίας καὶ εἶναι θαυμαστὸς ὁ τρόπος τοῦ συνεταιρίζεσθαι τῶν ἀπλοϊκῶν αὐτῶν ἀνθρώπων ἐνεργούντων διὰ μόνῃς τῆς ἐμπειρίας των προερχομένης ἀπὸ μακροχρόνιον ἀσκήσιν. Σοφὸς καὶ ἔντιμος εἶναι ὁ ὑπολογισμὸς τῆς καταβολῆς ὑφ' ἐκάστου τῆς ἡμερησίως παραγομένης ποσότητος γάλακτος, σοφὸς καὶ ἔντιμος εἶναι ὁ τρόπος ἐκκαθαρίσεως τῶν λογαριασμῶν. Καὶ ἂς μὴ γνωρίζουν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἂς σημειώνουν τοὺς λογαριασμοὺς των

μέ χαρακιές επάνω εις ξύλα. Δεν είναι ἐδῶ ἡ θέσις διὰ νὰ περιγράψωμεν πῶς λειτουργεῖ ὁ αὐτοσχέδιος αὐτὸς συνεταιρισμὸς ἐπάνω εις τὰ βουνά.

Κατὰ τὴν ἄλλην, τὴν δευτέραν καὶ μεταγενεστέραν περίπτωσιν, σμειζιμον εἶναι ὁ καιρὸς ποὺ σμείγουν οἱ τσοπάνηδες τὰ γαῖαρια μὲ τὰ στέφρα πρόβατα, διότι ἔστερα ἀπὸ τὴν τυροκόμησιν καὶ τὸν μαρζάρον, ὁ διαχωρισμὸς εἰς γαλαροποιήν καὶ στεροφοκομήν εἶναι πλέον περιττός. Μὲ τὸ σμειζιμο αὐτὸ ἀσχιζοῦν αἱ προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ὄρεινῶν λιβαδιῶν καὶ τὴν γάθοδον εἰς τὰ χερμαδιά.

Σ τ έ ρ φ ο ς (ἐπίθ.) ὁ στείφος, ὁ μὴ ἱκανὸς εἰς ἀναπαραγωγὴν προσωρινῶς ἢ ὀριστικῶς. Προκειμένου περὶ ζώων στέφρα εἶναι ἐξεῖνα τῶν ὁποίων ἀπέτυχεν ἡ γονιμοποίησις (μαρζάρος) κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ὄργασμου ἢ ἐξεῖνα τὰ ὁποῖα λόγῳ ἡλικίας ἔπαισαν ἔχοντα ὄργασμόν. Προκειμένου περὶ φυτῶν, ὑπάρχει πάντοτε μία περίοδος ὀλιγοκαρπίας ἢ ἀκαρπίας μετὰ τὴν πληροκαρπίαν, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἄτομα ὑπὸ μόνιμον ἀκαρπίαν δι' ἀγνώστους λόγους. Λόγον χάριν ἔνα ποσοστὸν 10—25 τοῖς 100 τῶν βαλανδοδένδρων παραμένουν μόνιμῶς στέφρα. Προκειμένου περὶ τῶν μικρῶν ποιμενικῶν ζώων πάντοτε ὑπάρχει ἔνα σημαντικὸν ποσοστὸν στέρφων τὰ ὁποῖα διαχωρίζονται ἀπὸ τὰ γαῖαρια καὶ ἀποτελοῦν ἰδίαν στεροφοποιήν. Ταῦτα βόσκουν εἰς τὸ στεροφιλάδο, ἥτοι εἰς ὀλιγώτερον πλούσιον εἰς χορτὸν λιβάδι παρὰ τὸ γαλαρολίβαδο εἰς τὸ ὁποῖον βόσκουν τὰ γαῖαρια διὰ νὰ δίδουν περισσότερον γάλα χάριν τῶν νεογνῶν ἢ ἔνεκα ἐμπορικῶν λόγων. Συνήθως τὸ γαλαρολίβαδον εἶναι ἀμ α λ α γ ι ά, ἐνῶ τὸ στεροφιλάδον εἶναι ἤδη βοσκημένον.

Σ τ ρ ί ψ ι μ ο (τὸ) ἡ πράξις διὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται ἡ ἀλλαγὴ τοῦ φύλου τοῦ γαιοφοριμένου ὑπὸ τοῦ ποιμενικοῦ ζώου ἐμβρίου.

Ἡ κτηνοτροφία εἶναι οἰκονομία, δὲν εἶναι ζωολογία. Συνεπῶς ὁ κτηνοτρόφος ἐνδιαφέρεται νὰ ἔχη ὠρισμένον φύνον ζῶα καὶ καλῆς ράτσας ζῶα. Πρὸς τοῦτο ἐπαρβαίνει σεξολογικῶς καὶ θέλει εἴτε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐκ τῶν προτέρων τὸ φύνον τῆς προτιμῆσεώς του εἴτε «σοῦλτιζα» ζῶα, ἀπὸ καλῶ πατριζῶν «σταμάου» καὶ ὄχι «λιβά» ἢ «ζαροῖδια» τοιτέστιν ὄχι καχεκτικά. Ἐάν ὁ τσοπάνος ἀντιληφθῇ ὅτι τὰ ζῶα ἔχουν μαρζαλισθῇ μὲ ἄσους ἄρρενα προσπαθεῖ νὰ ματαιώσῃ τὴν σύνληξιν καὶ περαιτέρω ἐγκυμοσύνην μὲ τὸ «στορίψιμο». Συνίσταται δὲ τὸ στορίψιμο εἰς διατροφὴν τῶν μητέρων μὲ πολὺ ἄλατι. Πιστεύουν ὅτι τὸ ἄλατι ἐμποδίζει τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ τὴν ἐπανῴληξιν τοῦ μαρζαλισματος μὲ σοῦλτιζο ἄρρεν. Δίδουν ἔσσης εἰς τὰ θήλα νὰ φάγουν φαζήν, πιστεύοντες ὅτι ἡ φαζή ἐποδοθεῖ τὴν γέννησιν θηλέων. Ἐάν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν μετατροπὴν τοῦ γαιοφοριμένου ἐμβρίου ἀπὸ θήλεος εἰς ἄρρεν ταῖζουν τὰς μητέρας μὲ χλωρὸν καπνόν. Προληπτικῶς, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, ταῖζουν τὰ θήλα μὲ φαζήν διὰ νὰ ἐποδοθῇσιν τὴν ἐν καιρῷ παραγωγὴν θηλέων καὶ ἀποτροπὴν παραγωγῆς ἁρρένων. Εἰς τὰς δεισιδαιμονίας αὐτάς, οἱ τσοπάνηδες δίδουν πολὺ περισσότεραν πίστιν, παρὰ εἰς τὰς συμβολὰς τοῦ κτηνιάτρου.

Σ υ ρ τ ά ρ ι (τὸ) ὁ καιρὸς ὁ ἡγούμενος τοῦ προβατοπομνίου καὶ τρόπον πινά, σίφων αὐτὸ εἰς τὴν βοσκήν. Ἄλλως γιόσος κ. γιεσέμ. Ἐνίοτε ὡς γεσέμ χρησιμοποιεῖται «μπονλουνζιάρα» γίδα, ἥτοι γίδα συνηθισμένη ἀπὸ κατσίκι νὰ διαβῇ εἰς προβατοπομνιον. Εἶναι, καθὼς λέγουσιν οἱ τσοπάνηδες, τὸ καλύτερον γεσέμ ποῦ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Κάθε ποίμνιον ἔχει ἓνα καὶ μόνον γεσέμ. Αὐτὸ εἶναι ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ γοπαδιοῦ. Ὅ,τι σκεφθῇ καὶ πράξῃ αὐτό, θὰ σκεφθοῦν καὶ θὰ πράξουν τὰ πρόβατα ποῦ τὸ ἀκολουθοῦν. Διαβαίνει ἀπὸ βράχον, ἀπὸ ἐκεῖ θὰ διαβοῦν καὶ αὐτά. Πηδάει ἀπὸ γάτον, τὸ ἴδιο καὶ τὰ πρόβατα, διὰ τοὺς εἶναι χρεμασμένα ἀπὸ

τὸ ζεσέμι τους. Μὲ τὸ ἴδιο μάτι βλέπει καὶ ὁ τσοπάνος τὸ ζεσέμι: σὰν ἀπόλυτο μονάροχη μέσα στὸ σκοτάδι. Αἰάσημο τῆς μεγαλειότητός του εἶναι ἡ βαρειά κουδούνα, τὸ βροντερὸ κυροὶ ποὺ φέρει εἰς τὸν λαιμόν του ἐφ' ὅρου ζωῆς. Μοναρχία χωρὶς φόβον ἐκπτώσεως.

Συρτάρα ἀποκαλοῦν οἱ τσοπάνηδες τὴν ὁμαδικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ σταλοῦ ἀπὸ τὰ πρόβατα, μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Μόνα τους τὰ ζῶα, ὅλα μαζί εἰς μίαν στιγμὴν σηκώνονται καὶ τραβοῦν γιὰ τὸν νυκτερινὸν σκάρον.

Στύφνος (τό) καὶ στύφνο (τὸ) μονοετής πόα *Solanum nigrum* L. μέ τινας ποικιλίας, γεῦσιν ὑπόπικρον καὶ στυφήν. Ἀπαντᾷ καθ' ὅλην τὴν χώραν πολὺ ἐκτιμώμενον ὡς χορταρίζον καὶ εὐφρίας καταναλώσεως. Κοινότατον εἰς τὴν Ἠπειρον εὐδοχιμοῦν εἰς γεωργικὰ ἐδάφη, καλλιεργούμενα καὶ χέρσα, εἰς δασικὰ ἐδάφη καὶ εἰς σκουπιδότοπους τῶν χωρίων, κατὰ Καββάδαν. Οἱ φυλλοφόροι βλαστοί του, εἶναι τρυφερότεροι ἢ τραχύτεροι, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐποχὴν καὶ τὸ ἔδαφος. Πάντως εἰς τὴν Ἠπειρον δὲν χρησιμοποιεῖται ὡς ἐδάδιμον καὶ δὲν λαχανεύεται.

Συζαμινιά καὶ Σζαμιά. Τὸ δένδρον *Morus* μὲ τὰς ποικιλίας *alba* L. καὶ *nigra* L. ἄλλως Μουριά. Οἱ καρποὶ συζάμινια καὶ μοῦρα. Τὰ σ(υ)ζαμινόφυλλα ἐχρησιμοποιοῦντο παλαιότερον εἰς τὴν σηροτροφίαν.

Σφάξα καὶ Ἀσφάξα (ή) τὸ φ. τῆς ζώνης τῶν αἰφύλλων πλατυφύλλων δασῶν *Flomis fruticosa* L. Ἀπαντᾷ ἐν Ἠπείρῳ κατὰ τὸν νομὸν Θεσπρωτίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν χαμηλοτέρων χλιτύων τῶν βουνῶν τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐν Β. Ἠπείρῳ ἔνθα κατὰ Χώτζην ὀνομάζεται φασζί. Τὸ ἄνθος σφακολούλουδο. Τοπων. κοινότης Ἀσφάξας πέραν τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ πρὸς Κόνιτσαν.

Σφεντάμι καὶ σφοντάμι (τὸ) ὁ Σφένδαμος *Acer* L. Δασικὸν δένδρον ἀπαντῶμενον ἐντὸς τῶν δασῶν τῶν ζωνῶν τῶν φυλλοβόλων πλατυφύλλων καὶ τῆς ἐλάτης, κατὰ μεμονωμένα ἄτομα ἢ ὀλιγάριθμα ἄθροίσματα. Εἰς τὴν Ἠπειρον ἀπαντᾷ συχνὰ ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ τοῦ Ζαγορίου ἀπὸ Διζορύφου (Ζονδήλας) μέχρι Γρεβενιτίου. Ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ 5—6 εἰδῶν τῶν ἐξῆς: Ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα σφεντάμι ἢ σφοντάμι, ὁ Πεδινὸς *A. campestre* L. καὶ ὁ Χελδραΐχειος *A. Helreichii* Orph. ὁ Κρητικὸς ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα σταυροζλάρι *A. creticum* L. Τὰ εἶδη αὐτὰ ἀπαντῶσιν εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τῆς ζώνης τοῦ δρυμοῦ, τὸ τελευταῖον δὲ κατὰ τὴν χειμαρροκοιλιάδα τοῦ Βάρδα καὶ τὴν κοινοτικὴν περιφέρειαν Λεπτοκαρυᾶς καὶ Καβαλλαρίου. Ὑπὸ δὲ τὸ κοινὸν ὄνομα Ξεροπλάτανος κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν κυρίως Πλάτανον, τὰ εἶδη ψευδοπλάτανος *A. pseudoplatanus* L. καὶ Πλατανοειδῆς *A. platanoides* L. ἀπαντῶμενα εἰς τὴν ἀνωτέραν ζώνην τοῦ δρυμοῦ καὶ τῆς ἐλάτης. Σπανιώτερον ἀπαντᾷ καὶ τὸ εἶδος Μονπελιανὸς *A. monspessulanum* L. συγχεόμενον πρὸς τὸ εἶδος σταυροζλάρι. Τὰ δημώδη ὀνόματα Κρέζεζος διὰ τὸν Πεδινὸν καὶ Ἐγλενιὸς διὰ τὸν Κρητικόν, εἶναι ἄγνωστα ἐν Ἠπείρῳ. Ἰδιαίτερος ἐκτιμῶνται διὰ τὸ πολύτιμον ξύλον των τὰ δύο εἶδη ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τοῦ Ξεροπλάτανου, τὰ ὁποῖα ἂν δὲν προστατευθῶν ἀριμοδίως, ταχέως θὰ ἐκλείψουν.

Σφερδούζλι (τὸ) ὁ κοινὸς Ἀσφόδελος *Asphodelus macrocarpa* L. ἀπαντῶμενον εἶδος ἐν Θεσπρωτίᾳ, Νομοῦς Πρεβέζης καὶ Ἀρτης καὶ εἰς ὅλα τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου.

Δοξασία. «Ὅταν τὰ σφερδούζλια ἔχουν μεγάλη καρποφορία, προμηνύεται καλὴ χρονιά γιὰ τὴ γεωργία».



Σ φ ή ν α (ή) ὁ σφήν. Ὁ ξύλινος σφήν πρέπει νὰ κατασκευάζεται ἀπὸ ξύλον σκληρότερον ἢ τουλάχιστον ἴσης σκληρότητος, ἀπὸ τὸ ξύλον ἐναντίον τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ χρησιμοποιηθῇ. Ἡ σκληρότης τοῦ σφηνὸς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ δένδρου (δρῦς, πρίνος, πελέα, γαῦρος) ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ δένδρου ἐξ οὗ λαμβάνεται (κορμός, ρίζα, κλάδοι) καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον παράγεται. Οἱ διὰ σχισμοῦ παραγόμενοι σφῆνες εἶναι ἰσχυρότεροι ἀπὸ τοὺς παραγομένους διὰ πρίσεως ἢ πελεκήσεως. Γνωστὸς ὁ Αἰσώπειος μῦθος περὶ τῆς γηραιᾶς δρυὸς τὴν ὁποίαν εἰς μάτην οἱ ξυλοκόποι ἐπροσπαθοῦσαν νὰ τεμαχίσουν μὲ τὰ τσεκούρια τους. Ἐν τέλει ἐπέτυχον νὰ τὴν ἀνοίξουν μὲ τὴν βοήθειαν σφηνῶν τοὺς ὁποίους κατεσκεύασαν ἀπὸ ξύλον τοῦ ἰδίου δένδρου. Καὶ τὸ δένδρον ἐξέφρασε τὸ παράπονον: «οὐ τὸν κόψαντά με πέλεκυν μέμφομαι, ἀλλὰ τοὺς ἐξ ἐμοῦ φυνέτας σφήνας».

Σ φ ο ν τ ὺ λ ι (τὸ) ὁ σπόνδυλος, ἐν προκειμένῳ ὁ ξύλινος σπόνδυλος ὁ ἐνσφηνούμενος εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀδρακτιοῦ διὰ γνέσιμον τοῦ μαλλιοῦ καὶ παρασκευὴν νήματος. Κατασκευάζεται ἀπὸ ξύλον σφενδάμνου, καρυδιᾶς, ράμνου (βουρβαλιᾶς) κ.ἄ. (Τὸ ὄνομα βουρβαλιά διὰ τὸν ράμνον ἔχει καταγράψει μόνον ὁ Χώτζης διὰ τὴν περιχοὴν τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ἀπαντᾷ ὅμως καθ' ὅλην τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν κεντρικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα).

Σ φ ο υ ρ δ α κ λ ο κ ὺ λ α (ή) τὸ ποῶδες φ. *Ranunculus lanuginosus* L. Τὸ ὄνομα ἐπιχωριάζει κατὰ τοὺς νομοὺς Πρεβέζης καὶ Λευκάδος, πιθανῶς καὶ εἰς ὅλην τὴν χαμηλὴν Ἡπειρον. ἀλλὰ δὲν τὸ συνητήσαμεν.

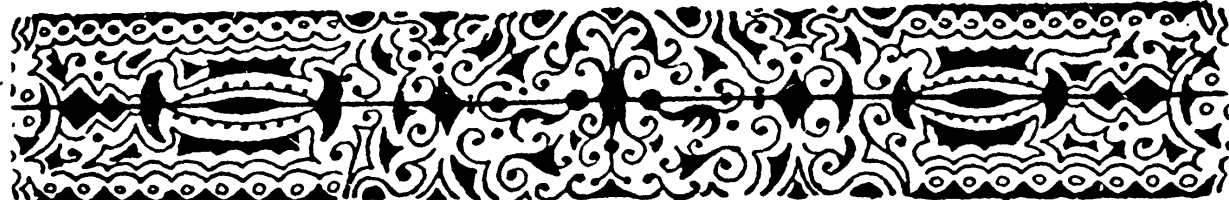
Σ φ ρ α γ ί σ τ ρ α (ή). Ἡ γνωστὴ ξυλινὴ σφραγὶς τῆς ὁποίας τὸ ἀποτύπωμα τίθεται εἰς τὰς προσφορὰς ἢ λειτουργίαι. Πάγκοινες εἶναι αἱ τοιαῦται σφραγίδες αἱ κατασκευαζόμεναι εἰς τὸ Ἀγ. Ὄρος ὑπὸ τῶν μοναχῶν Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τοσπάνηδες εἰς τὰ βουνά, κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς των πελεκοῦν σφραγίδες, ὅπως κάμνουν καὶ γιὰ κλίτσους, ρόκες, σταυροὺς, εἰκόνας, κοινοτικὰς σφραγίδας κ.ἄ. Μοναδικὸν ἐργαλεῖον τους, τὸ «μπιντέλι» ἢ «λεπίδι» ἢ «κοσφερίδι» ἓνα ὀξύληκτον μαχαίρι ποὺ φέρουσιν πάντοτε στὸ σελάχι τους. Χρησιμοποιοῦν ξύλον σφενδάμνου, φυλῆρας, ἀγραπιδιᾶς, φυλικίου, πρίνου, ἀγριλιᾶς κλπ. Ἡ σφραγίστρα εἰς τὰ Ἀγραφα λέγεται «βλόγερος» καὶ «βλογέρα».

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχος ὑπ' ἀριθ. 231—233, νὰ ἐπέλθουν αἱ ἐπόμεναι διορθώσεις:

- Σελ. 380 ἀντὶ φυλαζίου γράφε φυλικίου
 » 383 » oerticilata γράφε verticillata
 » 385 » S. ets γράφε S. et S.
 » 385 εἰς τὸ λῆμμα ρίζα μετὰ τὰς λέξεις «βαφικὸν εἶδος» πρόσθεσε *Rudia tinctorum* L.
 » 388 ἀντὶ «ἦτοι ὑπάρχει ἄνθρωπος» γράφε «ἦτοι δὲν ὑπάρχει...»
 » 389 » λευκόδενδρος γράφε λευκόδερμος





ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΠΑΤΣΕΛΗ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΛΒΙΝΑΚΙΟΥ*

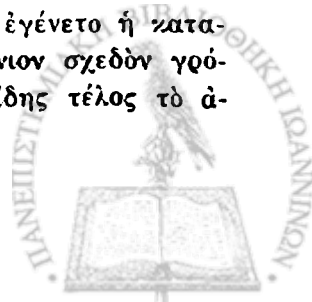
Ἀτελὴς θὰ ἦτο ἡ παροῦσα μελέτη μας, περὶ λαογραφίας τοῦ Δελβινακίου τῆς Ἠλείου, ἐὰν δὲν συνεπληρώτε καὶ μετὰ τὰ σχετικὰ κατὰ τὰς περιστάσεις δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἀντικατοπτρίζουν κατὰ τρόπον ἁπλοῦν καὶ πηγαῖον, ὡς συναισθήματα, τὸν ψυχικὸν κόσμον τοῦ λαοῦ, τὸ παρελθόν του, μετὰ ἁπλότητα δὲ καὶ γαλήνην καὶ χωρὶς προσποίησης, ἐξωτερίζουν τὰ συναισθήματά του, προσαλοῦντα οὕτω εἰς τὸν ἀκροατὴν καὶ ἀναγνώστην, βαθεῖαν καὶ πραγματικὴν συγγίνην. Τὰ δημοτικὰ αὐτὰ τραγούδια μεταδιδόμενα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἐξακολουθοῦν νὰ τραγουδοῦνται καὶ σήμερον ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμένους συμπατριώτας μας, μετὰ τὸ ἴδιον σχεδὸν πάθος καὶ ἀγάπην τῶν προγόνων των. Ἡ ἱστορικὴ ἀξία τοῦ ὁμολογουμένως μεγάλου τούτου καὶ πολυτίμου θησαυροῦ τὴν ὁποίαν καταχωροῦμεν κατωτέρω εἶναι παγκοίνως γνωστὴ. Εἰς τὴν δημοσίευσίν των ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸ γνωστὸν τραγῳδι τοῦ Δελβινακίου, τὸ γνωστὸν «τρόπαιον» ὅπου περιγράφονται οἱ ἀγῶνες καὶ τὰ δεινοπαθήματα ποὺ ὑπέστησαν οἱ ἥρωες πρόγονοί μας πολεμοῦντες τὸν Ἀλῆ πασᾶν, χωρὶς νὰ κλονισθοῦν, διὰ τὴν προσπάθεισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των, καὶ τοὺς ὁποίους ἀγῶνας ἔμνησεν ἡ λαϊκὴ μοῦσα μετὰ στίχους ὅπου ἀντικατοπτρίζονται ὁ ἥρωϊσμός καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μαρτύρων ἐξείνων τῆς ἐλευθερίας.

Ἀντιχρὸν καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ κάμποι καὶ τὰ λαγκάδια ὅταν οἱ ἀπόγονοι τῶν ἡρώων ἐξείνων τραγουδοῦν, μετὰ δικαίαν ὑπερηφάνειαν, χορεύοντες κατὰ τὰς ἐορτάς καὶ πανηγύρεις τοὺς στίχους τούτους:

«Ὅλες οἱ κῶρες καὶ χωριά, φοβερεῖμ Ἀλῆ Πασᾶ.
Σὲ προσκυνοῦνε βεζύρ' ἀφέντη'.
Ὅλοι τὸν τόπο ο' ἔδιναν γιὰ τσιφλίκι
Κι' ἓνα χωριὸ Πωγωνιανῆς, τὸ Δελβινάκι
Δὲν θέλει νὰ σοῦ πουληθῇ γιὰ τσιφλίκι
Σὲ πολερᾶ μετὰ τὰ φλουριά καὶ μετὰ τὰ γρόσια»

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 380.

- 1) Εἰς τὸ πρῶτον ἡμίστιχον κάθε στίχου, ἐπαναλαμβάνεται ἡ φράσις «φοβερεῖμ Ἀλῆ πασᾶ», εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἡ φράσις «βεζύρ' ἀφέντη».
- 2) Τὰ χρήματα αὐτὰ πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τὰ ἐδανείζοντο οἱ ἥρωϊκοὶ πρόγονοί μας ἀπὸ διαφόρους μπέηδες Κονίτης, Ἀργυροκάστρου, Τεπελενίου, Λιμποκόδου, Πωγωνιανῆς, ἐχθρικῶς διακειμένους πρὸς τὸν Ἀλῆ, καθὼς καὶ ἀπὸ διαφόρους μονᾶς (τεκέδες) ὑπογράφοντες γραμμάτια ἀλληλεγγύης καὶ ἀδιαρέτως «ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι» κατὰ τὴν φρασεολογίαν, κατὰ δὲ τὴν λήξιν των, τὰ ἐκάλυπτον δι' ἐμβασμάτων, οἱ ἐν Βεσσαραβία καὶ Βλαχία σιμπατριῶται των. Οὕτω ἐδημιουργήθη τὸ λεγόμενον «μουνκαδὲμ μπόρις», τὸ ὁποῖον ὁ Μάντας ἀναβιδάζει εἰς 1.000 πονγγιά ἄσπρα, ὁ δὲ Γαζῆς ποὺ μᾶς διέσωσε καὶ ἐκτιμητικὸν κατάλογον βάσει τοῦ ὁποῖου ἐγένετο ἡ κατανομή του μεταξὺ τῶν Δελβινακιωτῶν, τὸ ἀναβιδάζει εἰς «ἓν μυλλιονόνιον σχεδὸν γρόσια», προσθέτων ὅτι συνεπεία τούτου «ὅλοι ἐδυστήχησαν». Ὁ Λαμπρίδης τέλος τὸ ἀναβιδάζει εἰς 12.000 λίρας (Πωγωνιακὸν σ. 76).



Στὴν πόλι σὲ κατέτριξαν, εἰς τὸν Σουλτάνον
 Στέλνει πασάδες δώδεκα, σὲ κλειοῦν στὸ κάστρο
 Καὶ τίποτε δὲν ἔκαμες, καὶ σὲ νικοῦνε
 Ανάφτουν ψάθες¹ γιὰ νὰ σὲ κάνουν σκίασι
 ἀράτισες τοὺς ἄνδρες μας καὶ τὰ παιδιὰ μας
 Ἄλλοι ἐπῆραν τὴν Βλαχιά, τὸ Βουκουρέστι
 Εσκλάβωσες τὲς τσιουῦπρες μας τὲς μαυρορμάτες».

Πρὶν καταχωρήσωμεν τὰ διάφορα δημοτικά τραγούδια πού, κατὰ τὰς περιστάσεις, ὅπως εἶπομεν τραγουδοῦνται, λέγομεν γενικῶς ὅτι οἱ χοροὶ τῆς Ἠπείρου καὶ τὰ τραγούδια τῶν εἶναι διὰ ὅλας τὰς ἡλικίας, ἤτοι καὶ γρήγοροι διὰ τοὺς νέους πού πηδοῦν καὶ στριφογυρίζουν φωνάζοντες καὶ διὰ τοὺς γέροντας νὰ μὴ κουράζονται, ὅπως εἶναι οἱ χοροὶ «στὰ δύο», «στὰ τρία», «ὁ Πωγωνήσιος χωρὶς πολλὰ πηδήματα ἦτοι ρυθμικά, ἥσυχα μὲ μετροημένα πηδήματα καὶ λυγίσματα, κινήσεις με μέτρο καὶ με ρυθμό. Ὅσον διὰ τὸ θῆλι φύλον, αὐτὸ χορεύει κυρίως μὲ ἐξαιρετικὴ χάρι χωρὶς λυγίσματα, πηδήματα καὶ σήκωμα τῶν ποδῶν. Ὅταν ἔμπαινε κανεὶς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ χοροῦ «τὴν κορφὴν» τόσον ὁ ἴδιος ὅσον μερικὰς φορὰς καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι «ἐκολοῦσαν» εἰς τοὺς ὀργανοπαίχτας «γύφτους». Καὶ τὰ μὲν χάριτινα νομίσματα τὰ «κολοῦσαν» εἰς τὸ μέτωπον τοῦ γύφτου, ἢ τὰ ἔβαζαν ἀνάμεσα εἰς τὰ «κλειδιά» τοῦ κλαρίνου ἢ τοῦ βιολιού. Τὴν συνήθειαν αὐτὴν ἐφήρμοζον κυρίως οἱ Ἀμερικανοί, ἤτοι ἐκεῖνοι πού ἐπέστρεφον ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν καὶ κυρίως εἰς τοὺς γάμους καὶ μάλιστα ὅταν ἡ νύμφη ἢ ὁ γαμβρὸς «ἔσερναι» προῦτοι τὸ χορὸ.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἶπομεν ὅτι δι' ἡμᾶς τοὺς νοσταλγοὺς τῶν παλαιῶν ἐκείνων καιρῶν, οἱ χοροὶ καὶ τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μας ἔχουν πάθος καὶ νόημα πού μᾶς συγκινεῖ. Λαχταρᾷ ἡ καρδιά μας μόνις ἀκοῦμε καὶ τὸ «κούρδισμα» ἀκόμη «τῶν βιολιῶν».

Καὶ τώρα συνεχίζομεν τὴν καταχώρησιν τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν:

Ὁ Κωνσταντῆς (χοροῦ)

Ὁ Κώσταντας κι' ὁ Κωσταντῆς κι' ὁ Μικροκωσταντίνος
 Τρεῖς χρόνους ἐπερπάτησε νὰ βρῇ καλὴ γυναῖκα
 νὰ βρῇ ψηλὴ, νὰ βρῇ λιγνὴ, νὰ βρῇ τῆς ἀρεσιᾶς του.
 Ἡῦρε ψηλὴ, ἡῦρε λιγνὴ, ἡῦρε καγκελοφρύδα.
 Τρεῖς χρόνους γράφουν τὰ προικεῖα καὶ τρεῖς τὰ παραπροίκεια
 καὶ τὰ κρυφὰ τῆς μάννας της, λογαριασμὸ δὲν ἔχουν,
 τρεῖς χρόνους ἐτοιμάζονταν τὸν γάμο γιὰ νὰ κάμῃ,
 καλὰ εἰ τὸν Ἀγγελοῦ νουνὸ καὶ τὸν Ἀγιώργη βλάμη²
 ἐκάλεσε τὰ Γιάνναινα καὶ ὅλο τὸ Ζαγόρι
 Στὸν δρόμο ὅπου πῆγαιναν τὴ νύφη γιὰ νὰ πάρουν
 πουλάκι πάει κι' ἔκατσε στοῦ Κωσταντῆ τῇ σέλλα
 δὲν ἐλαλοῦσε σὰν πουλί, οὔτε σὰν χελιδόνι
 λαλοῦσ' ἀνθρώπινη λαλιά, ἀνθρώπινη κουβέντα...
 «Κώστα μ' γιὰ μὴ ξεδεύεσαι. Κώστα μ' γιὰ μὴ χαλιέσαι
 ἐσένα σοῦρθ' ὁ θάνατος κ' ἡ ὥρα ν' ἀποθάνης».
 — Ποῦ ξέρεις σὺ πουλάκι μου ὅπου θὰ ἀποθάνω;

1) Κατὰ τὸν Ἀραβαντινόν, τὸ ἀνάπτειν ψάθας, παρὰ τοὺς Τούρκους ἦτο τρόπος ἰκεσίας.

2) Λέξις ἀλβ. σημαίνουσα Ἀδελφοποίητος, καὶ κατ' ἐπέκτασιν φίλος, ἐραστής.



— Ἐψὲς ἤμιουν σιοῦς οὐρανοὺς καὶ τῶρα ἦλθα κάτω
καὶ εἶδα πού σὲ ἔγραψαν μὲ τοὺς ἀποθαμμένους».
Ἀπ' τ' ἄλογο κατέβηκε τὴ μάννα του φωνάζει:
«Γιὰ παῦσε μάννα τ' ὄργανα, παῦσε καὶ τὰ ντουφέκια
καὶ ντύσε τὸν μικρότερον νὰ πάρете τὴν νύφη.
Ἐμένα μ' ὥρθ' ὁ θάνατος καὶ αὔριο πεθαίνω».
Ἡ μάννα τότε κλαίοντας τὸ θέλημά του κάνει.
"Ὅταν ἐκοντοζύγωναν εἰς τὸ χωριὸ τῆς νύφης,
ἡ νύφη τοὺς ἀγνάτεψε ἀπὸ τὸ παραθύρι,
ἡ μάννα τῆς ἐφώναξε καὶ φανερά τῆς λέγει:
«Μάννα δὲν εἶν' ὁ Κώσταντας, δὲν εἶν' ὁ Κωσταντῖνος
ἄλλοιῶς τὸ παίζει τ' ἄλογο, ἄλλοιῶς τὸ καμαρώνει».
— Συμπέθεροι στὰ σπῖτια σας καὶ φίλοι στὰ δικά σας,
καὶ σὺ καλέ μου πῆγαινε στὸ καλὸ σου
Ἐγὼ θέλω τὸν Κώσταντα κι' ὄχι κανένα ἄλλον.

Ἑσεῖς παιδιά Ρωμηόπουλα ἢ τῆς Σαμαρίνας

Ἑσεῖς παιδιά, Ρωμηόπουλα, παιδιά τῆς Σαμαρίνας!
Ἕσ' ἂν πᾶτε στὴν πατρίδα σας, Ἕσ' ἂν πᾶτε ὅτ' οὐ χωριὸ σας
Ντουφέκια νὰ μὴ ρίξετε, τραγούδια νὰ μὴ πῆτε
Κι' ἂν σᾶς ρωτήσῃ μάννα μου, τίποτε γιὰ τ' ἐμένα
μὴν πῆτε πὼς ἀρρώστησα πὼς εἶμαι ἀρρωστημένος
μὴν πῆτε πὼς ἐχτίκισα πὼς αὔριον πεθαίνω
Πῆτε τῆς πὼς παντρεύτηκα πὼς εἶμαι παντρεμένος
Πῆρα τὴν πλάκα πεθερά, τὴν μαύρη γῆ γυναῖκα
Κι' αὐτὰ τὰ λιανολίθαρα πῆρα γυναικαδέρφια
Γιὰ πιάστε με νὰ σηκωθῶ βάλτε με νὰ καθήσω
Νὰ κάμω μιὰ μικρὴ γραφή, κι' ἕνα κοιμάτι γράμμα
Νὰ στείλω στὴν μαννούλα μου, στὴν ἔρημ' ἀδελφή μου
Νὰ ταῖς εἰπῶ τὸν πόνον μου, κι' ὕστερα νὰ πεθάνω
«Νὰ τῶξερεις μαννούλα μου πὼς εἶμ' ἀρρωστημένος
Ἐδῶ ὅτ' ἕνα ξένα ἔρημος, γυμνὸς καὶ πεινασμένος
Νὰ παίρνες δίπλα τὰ βουνὰ περαραδιὰ ὅσους κάμπους
Νὰ ἔρχωσουν νὰ μ' εὔρισκες στὴν κλίνη ξαπλωμένον
Σαπῆσαν τὰ κριάσια μου, λυῶσαν τὰ κόκκαλά μου».
(Τραγούδι τοῦ χοροῦ).

Ἡ λεπτοκαμωμένη

— Θέλ' νὰ σοῦ τὸ πῶ κόρη μ' κι' ἀντρέπομαι
— Πές το πές το, ἀσῆκι μου, καὶ μὴ ἀντρέπεσαι,
μὴ ἀντραπουλεύεσαι

- 1) Τὸ δεύτερον ἡμίστιχον ἐκάστου στίχου ἐπαναλαμβάνεται δις. Τὴν μὲν πρώτην φοράν μετὰ τὴν φράσιν «μωρὲ παιδιά καὶμένα», τὴν δὲ δευτέραν μετὰ τὴν φράσιν «κι' ὡς εἶστε λερωμένα».



Καὶ πᾶρε Δῆμο μ' καὶ τὸ αἷμα μου
Σὲ ἕνα ψιλὸ μαντῆλι γειὰ σ' ἀγάπη μου
Σ' ἕνα ψιλὸ μαντῆλι σὲ κλαῖν' τὰ μάτια μου

Καὶ σῦρτο Δῆμο μ' οἰὰ ἐννηὰ χωριά
Στὰ πέντε βιλαέτια, γειὰ σ' ἀγάπη μου
Στὰ πέντε βιλαέτια σὲ κλαῖν' τὰ μάτια μου

Κί' ἂν σὲ ρωτήσουν Δῆμο μ' τ' εἶν' αὐτὸ
Τὸ αἷμα μ' τῆς ἀγάπης γειὰ σ' ἀγάπη μου
Τὸ αἷμα μ' τῆς ἀγάπης σὲ κλαῖν' τὰ μάτια μου.
(Τραγούδι τοῦ χοροῦ)

Ἐψές προψές ἐπέρασα

Ἐψές προψές ἀπέρασα
Γειὰ σου μωρ' παπαρούνα μου
Ἀπὸ τὸν μαχαλά σου
Παπαρούνα γειὰ σου γειὰ σου
Κί' εἶδα ποὺ σὲ μάλωνε
Γειὰ σου μωρ' παπαρούνα μου
Ἡ μητροποθερά σου
Παπαρούνα μ' γειὰ σου γειὰ σου
Κόρη μ' ἂν ἦταν ἀπὸ μὲ
Γειὰ σου μωρ' παπαρούνα μου
Νὰ μὴν ξαναπεράσω
Παπαρούνα μ' γιὰ ὄνομά σου.
— Πέρναγ' ἄσῃκι μ' πέρναγε
Γειὰ σου μωρ' παπαρούνα μου
Καὶ μάτια μὴ σηκώνεις
Παπαρούνα μ' γειὰ σου γειὰ σου
Μὲ τὴν καρδιά σου ἀγάπε με
Γειὰ σου μωρ' παπαρούνα μου
Καὶ μὴ τὸ φανερώνεις
Παπαρούνα μ' γειὰ σου γειὰ σου.
(Τραπεζιοῦ)

Βουλιοῦμαι μιά, βουλιοῦμαι δύο

Βουλιοῦμαι μιά, βουλιοῦμαι δύο, βουλιοῦμαι τρεῖς καὶ πέντε
βουλιοῦμαι νὰ ξενιτευτῶ, πολὺ μακριὰ ὅτ' ἔξανα
ὅσα βουνὰ κι' ἂν διαβῶ, ὅλα τὰ παραγγέλλω
Βουνὰ νὰ μὴ χιονίστε κάμποι μὴ παχνιοτῆτε
ὅσο νὰ πάω καὶ ν' ἄρθῶ, καὶ πίσω νὰ γυρίσω
Σὲ τρία χρόνια εἰμ' ἐδῶ, βουνά, βρύσαις καὶ κάμποι
Ἀλληῶς ἐσκεπτόμουν αἰώ, κι' ἀλληῶς τᾶφερ' ἡ τύχη
Δώδεκα χρόνια ἔκαμα, ὅτ' ἔρημα τὰ ξένα
ξένες πλένουν τὰ ροῦχα μου, ξένες μοῦ τὰ μπαλώνουν



τὰ πλένουν μιά, τὰ πλένουν δυό, τὰ πλένουν ὡς τὲς πέντε
 κι' ἀπὸ τὲς πέντε κι' ὕστερα. στὸ δρόμο τὰ πετάζουν
 — Ξένε γιὰ πάρτ' τὰ ροῦχα σου, πάρε καὶ τὰ σκουτιά σου
 καὶ στείλε τα τῆς μάννας σου. στείλ' τα τῆς γυναικός σου
 τ' ἐδῶ νερὸ δὲν βρίσκεται, σαποῦνι δὲν πουλοῦνε
 Στοὺς δεκατρεῖς ἐκίνησα ς' τὸν τόπο μου νὰ πάω
 βρίσκω τὰ χιόνια στὰ βουνά. τὰ κρούσταλλα 'ς τοὺς κάμπους
 Πηγαίνω στὴ μανούλα μου μὲ βλέπει καὶ τραβιέται
 Πηγαίνω 'ς τὴν γυναῖκα μου κι' αὐτὴ δὲν μὲ γνωρίζει
 Ξένε, γιὰ διάβα πήγαινε, σῦρε ἀπ' ἐκεῖ πού ἦρθες
 γιὰτὶ δὲν εἶς ὁ ἄνδρας μου δὲν εἶσαι τὸ παιδί μου.
 (Τραπεζιοῦ)

Ὅλη τῇ νύχτα περπατῶ

Ὅλην τὴν νύχτα περπατῶ μ' ἓν ὥμορφο κορίτσι
 Νὰ τὸ φιλήσω ἀντρέπομαι, νὰ τῆς τὸ πῶ φοβοῦμαι
 Νὰ τὴν ἀφήσ' ἀφιλητὴ τάχα γελάει μὲ μένα
 Θὰ πάνω σὲ κρασοπουλιό, νὰ πῶ γιὰ νὰ μεθύσω
 Καὶ νὰ διαβῶ στὴν πόρτα τῆς νὰ τῆς τὸ πῶ τραγούδι.
 Κόρη ἂν κοιμᾶσαι ξύπνησε, καὶ ἂν κάθεσαι 'βγα διές με
 Καὶ ἂν εἶσαι μὲ τὸν ἄνδρα σου μὲ γειά σου, μὲ χαρά σου
 Πέντε φλωριά 'χει τὸ φίλημα καὶ δέκα ἡ ἀγκαλιά σου
 Καὶ ἂν εἶσαι μ' ἄλλον ἄγουρο, πάλε μὲ τὲς ὑγιές σου
 ὅλα τὰ δένδρα τῆς αὐγῆς δροσιὰ 'νε φορεμένα
 Καὶ μένα τὰ ματάκια μου δάκρυα 'ναι γεμισμένα
 Πούσουν τρανταφυλλένια μου, τόσον καιρὸν χαμένη
 — Ἀρρώστησα, θερμάθηκα σαράντα μία 'μέρες
 Κανεῖς δὲν ἦρθε νὰ μὲ δῇ ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μου
 Κανεῖς δὲ ρώτησε γιὰ μὲ ἂν ζῶ καὶ ἂν πεθαίνω.
 (Τραπεζιοῦ)

Λενίτσα μου τὸν ἄντρα σου

Λενίτσα μου τὸν ἄνδρα σου πᾶνε νὰ τὸν κρεμάσουν
 — Γιωργάκη μου στὴ μπίστι σου σῦρε νὰ τὸν γλυτώσης
 Κι' ἂν τὸν γλυτώσω Λένη μου, τὸ τί θὰ λὰ μοῦ δώσης
 — Θὲ λὰ σοῦ δώσω φίλημα στὸ στόμα καὶ στὰ χεῖλη.
 Τὸ Μάϊ σὰν βγῆς γιὰ πέρδικες θὰ 'ρθω κι' ἐγὼ κοντά σου
 Νὰ σέρνω τὰ ντουφέκι σου καὶ τὰ χρυσ' ἄρματά σου.
 — Λενίτσα μ' κι' ἂν πεινάσωμε τὸ τί ψωμὶ θὰ φᾶμε
 — Τὸ σιάλο σου τὸ σιάλο μου ζεστὸ ψωμὶ θὰ φᾶμε
 Λενίτσα μου κι' ἂν διψάσωμε τὸ τί νερὸ θὰ πιῶμε
 Τὸ δάκρυ σου τὸ δάκρυ μου κρῦο νερὸ θὰ πιῶμε
 Λενίτσα μ' κι' ἂν κρυώσουμε μὲ τί θὰ ζεσταθοῦμε
 — Τὸ χνοῦτο σου τὸ χνοῦτο μου τσέργα θὰ σκεπαστοῦμε
 Λενίτσα μ' κι' ἂν μᾶς πιάσουνε τὸ τί θὰ λὰ τοὺς ποῦμε
 — Τ' ἄρνάκια μας ἐχάσαμε κι' ἦρθαμε νὰ τὰ βροῦμε.
 (Τραπεζιοῦ)



Ἡ τρυγόνα

Αὐτοῦ ψηλὰ ποὺ περβατεῖς, τρυγόνα, τρυγόνα,
 Καὶ χαμηλολογιάζεις τρυγόνα μου γραμμένη
 Μὴν εἶδες τὸν ἀσῆκι μου! — Μὴν εἶδες τὸν καλὸ μου
 Ἐψὲς προψὲς τὸν εἶδαμε — Στὸν κάμπο ξαπλωμένον
 Μαῦρα πουλιὰ τὸν ἔτρωγαν — Κι' ἄσπρα τὸν τριγυρίζαν
 Φορὲς - φορὲς τὸν τοίμπαγαν — Φορὲς - φορὲς τοῦ λέγαν
 Κεφάλι κακοκέφαλο — Κακοτυραγνισμένο
 Γιὰ πές μας τί κακὸ 'κανες — Καὶ σῆχουν πεταμένο
 Φάτε πουλιὰ τὰ νειάτα μου — Φάτε τὴ λεβεντιά μου
 Κι' ἀφήστε τὴ γλωσσούλα μου — Καὶ τὸ δεξί μου χέρι.
 Νὰ γράψω μιὰ πικρὴ γραφὴ — Τῆς μάννας μου νὰ στείλω
 Μὲ καταριῶταν τὶς γιορτὲς — Καὶ τὶς καλὲς τῆς μέρες.

Τοῦ αὐτοῦ τραγουδιοῦ ἑτέρα παραλλαγή:

Ὁ ἥλιος ἐπαντρεύθηκε καὶ πῆρε τὸ Φεγγάρι²
 Συμπεθεροὺς ἐκάλεσε τοῦ οὐρανοῦ τὰ ἄστρα
 Καὶ στρώματα τοὺς ἔστρωσε τὸν κάμπο μὲ λουλούδια
 Τοὺς ἔβαλε καὶ φαγητὰ τὸν ἄνθο μὲ τὸν μόσχο
 Κρασιὰ τοὺς ἔβαλε νὰ πιοῦν, θάλασσα καὶ ποτάμια.
 — Ἀπ' ὅλα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ, Αὐγερινὸς δὲν ἦλθε
 Αὐτοῦ πρὸς τὸ ξημέρωμα Αὐγερινὸς μᾶς ἦλθε
 Φαίνει τὸν ὕπνο ζωντανὸ 'στὰ νιόγαμπρα πεσκέσι
 Φαίνει καὶ 'στοὺς συμπεθεροὺς φανάρι ἀναμμένο
 Συμπεθεροὶ νὰ φύγωμε τὰ νιόγαμπρα νυστάζουν
 Τ' ἔχουν βραδυὲς ἀκοίμητα, ἔχουν καὶ μεσημέρια.

Καλογρηπούλα κάθονταν

Καλογρηπούλα κάθονταν στὴν ἄκρη τοῦ θαλάσσου³
 Μὲ τὰ μαλλιά της ξέπλεγα, τὰ χέρια σταυρωμένα
 Στὸ δρόμο ὅπου πήγαινε, 'στὸ δρόμο ποὺ πηγαίνει
 Μοιριολογοῦσε κι' ἔλεγε, μοιριολογᾷ καὶ λέγει:
 — Καραβοκύρη κι' ἀδερφὲ καὶ φίλε τοῦ πατρός μου
 Αὐτὸν τὸ νειὸ ποὺ 'πιάσατε ἔψες ἀργὰ στὴ βίγλα
 Μὲ τὴν βαρυφορτῶνετε, βαρὺ κουπὶ μὴ σύρει
 Τ' εἶν' ἀδερφὸς τῆς μάννας μου καὶ φίλος τοῦ πατρός μου
 Κι' ἂν εἶναι γιὰ ξαγόρασμα, ἐγὼ τὸν ξαγοράζω
 Π' ἔχω τὰ γρόσια στὴν ποδιά καὶ τὰ φλωριά στὴν τζέπη
 Ἐχω καὶ τὰ μισόγροσα τὰ χέρια μου γιεμάτα

- 1) Εἰς τὸ πρῶτον ἡμίστιχον ἐπαναλαμβάνεται «τρυγόνα, τρυγόνα», εἰς δὲ τὸ δεύτερον «τρυγόνα μου γραμμένη».
- 2) Εἰς τὸ πρῶτον ἡμίστιχον ἐπαναλαμβάνεται ἡ φράση «τρυγόνα - τρυγόνα», εἰς δὲ τὸ δεύτερον «τρυγόνα μου γραμμένη».
- 3) Ἐκάστου στίχου τὸ δεύτερον ἡμίστιχον ἐπαναλαμβάνεται δις.



Κι' ἄν δὲν μὲ φτάσουν τὰ φλωριά κι' ἄν δὲν μὲ σώσουν τ' ἄσπρα
 πουλῶ τὸ κουμπολόγι μου τὸ βαρυτιμημένο
 Ποῦ τὸ 'δανε καὶ τᾶρεσαν τρεῖς ὡμορφες κυράδες.
 (Τραγούδι τραπεζιοῦ)

Ἦλιε ποῦ βγαίνεις τὸ ταχειό

Ἦλιε ποῦ βγαίνεις τὸ ταχειό¹ κι' ἀργεῖς νὰ βασιλέψης²
 Σὲ καταργιέται ἡ ἀργατιά, κι' οἱ ξενοδουλευτάδες
 Σὲ καταργιέται καὶ μιὰ νειά, μιὰ μικροπαντρεμένη
 Πῶχει τὸν ἄνδρα ἄρρωστο, τρεῖς χρόνους στὸ κρεβάτι
 Μπαίνουν καὶ βγαίνουν οἱ γιατροί, δὲν μπόρ' νὰ τὸν γιатρέψουν
 Μπαίνει καὶ βγαίνει ἡ μάνα του, τραβάει τὰ μάγουλά της
 Ζητάει ἀπὸ λαγὸ τυρί, κι' ἀπ' ἄγριο γίδι γάλα
 Καὶ παίρνει δίπλα τὸ βουνό, δίπλα τὰ κορφοβούνια
 Νὰ φκιάσῃ στρούγγα τοῦ λαγοῦ, στρούγγα γιὰ τ' ἄγρια γίδια
 Νὰ βρῇ ἀπὸ λαγὸ τυρί, κι' ἀπ' ἄγριο γίδι γάλα.
 (Τραπεζιοῦ)

Μάνα μὲ κακοπάντρεψες

Μάνα μὲ κακοπέντρεψες, μάνα μ' μαννούλα μου
 Καὶ μ' ἔδωσες στοὺς κάμπους³
 Καὶ ἔγω τοὺς κάμπους δὲν βαστῶ
 Νερὸ ζεστὸ δὲν πίνω.
 Τὸ πίνω καὶ θερμαίνομαι
 Τὸ πίνω κι' ἄρρωσταίνω
 Ἐδῶ τρυγῶνες δὲν λαλοῦν
 Κι' οἱ κοῦκοι δὲν τὸ λένε
 Τὸ λέν οἱ Ἀγραφιώτισσες
 Τὸ λέν στὸ μοιρολόϊ
 Δέκα καράβια βούλιαξαν
 Καὶ δώδεκα φρεγάδες
 Καὶ μιὰ φρεγάδα γλύτωσε
 Καὶ φέρνει τὰ μαντάτα
 Ὅποια ἔχει ἄντρα σὴν ξενητεία
 Κι' ὅσες παιδιὰ στὰ ξένα
 Πές τους νὰ μὴν τοὺς καρτεροῦν
 Νὰ μὴν τοὺς παντεχαίνουν.
 (Τραπεζιοῦ)

Ὅλη τὴν ἡμέρα

Ὅλην τὴν ἡμέρα καὶ τὸ βράδυ - βράδυ
 Καὶ τὸ βράδυ - βράδυ, τὸν ἥλιο φωνάζει:
 — Στάσου ἦλιε στάσου - στάσου κορμάτι

1) Ὡς γύρισμα «Ἦλιε μου».

2) Ὡς γύρισμα «Φεγγάρι μου».

3) Εἰς ἐκάστην στροφὴν στίχου ἐπαναλαμβάνεται «μάννα μ' μαννούλα μου».



Στάσου κοιματάκι, ν' αποσεργιανήσω
 Ν' αποσεργιανήσω σὲ περιβολάκι
 Βρίσκω μαυρομμάτες καὶ καγκελοφρύδες
 "Αλλες μὲ τὰ χέρια μου ἔκαναν καρτέρια
 "Αλλες μὲ τὰ μάτια μ' ἔκαναν κοιμάτια
 "Αλλες μὲ τὰ φρύδια μ' ἔκαναν κοψίδια
 κι' ἄλλες μὲ τὸ στόμα μ' ἔρριξαν στὸ στρῶμα.
 (Τραγούδι τοῦ δρόμου)

Χιλιοκαλῶς τὸν ἡύραμε

Χιλιοκαλῶς τὸν ἡύραμε τοῦτον τὸν νοικοκύρη
 Μὲ τὰ καλά του τὰ φαγιά, μὲ τὰ γλυκά του λόγια
 Φάτε καὶ πιῆτε βρὲ παιδιά, χαρῆτε νὰ χαροῦμε
 Νὰ τοῦ προκόψουν τὰ παιδιὰ καὶ σ' ἄλλα νὰ χαροῦμε
 Τοῦτον τὸν χρόνον τὸν καλὸν τὸν ἄλλον ποιός τὸν ξέρει
 Γιὰ ζοῦμε γιὰ πεθαίνομε, γιὰ σ' ἄλλον κόσμον πᾶμε
 Φάτε καὶ πιῆτε βρὲ παιδιά, χαρῆτε νὰ χαροῦμε
 Γιὰ τὴν δική μας τὴν χαρά, τοῦ χρόνου τὴν δική σας.
 (Τραγούδι τοῦ τραπέζιου)

Ἀνάμεσα τρεῖς θάλασσες

Ἀνάμεσα τρεῖς θάλασσες, τριανταφυλλάκι μ' κόκκινο
 Πύργος θεμελιωμένος, νεράντζι καὶ λεμόνι
 Κι' ἀπάνω κόρη ἐκάθονταν — κι' ὅλο φλωριά ἀρμαθιάζει¹
 Ἀρμάθιαζε ξάρμιάθιαζε — ἐννιὰ ἀρμαθοῦλες φκιάνει
 Τὶς πέντε βάνει στὸ λαιμὸ — τὶς τέσσερις στὰ χέρια
 Καὶ μὲ τὸν ἥλιο μάλωνε — μὲ τὸν ἥλιο μαλώνει
 Γιὰ ἔβγα ἥλιε μ' γιὰ νὰ βγῶ — γιὰ λάμπει γιὰ νὰ λάμπω
 "Ὦχ, ἐσὺ κι' ἂν λάμπεις ἥλιε μου — μαραίνεις τὰ χορτάρια
 Ἐγὼ κι' ἂν λάμπω ἥλιε μου — μαραίνω παλληκάρια.

Κατὰ τὸν ἱατροφιλόσοφον Λεβιννασιώτην Ἡρακλῆν Βασιιάδη, τὸ ἀνωτέρω τραγούδι ἀναφέρεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (ἀνάμεσα τρεῖς θάλασσες).

"Ολες οἱ νηὲς παντρεύονται

"Ολες οἱ νηὲς παντρεύονται, Γιαννούλα, Γιαννούλα
 Καὶ παίρνουν παλληκάρια, Γιαννούλα ἢ μαυρομμάτα
 Κι' ἐγὼ ἢ Γιαννούλα ἢ ὠμορφή — ἐπῆρα μαραζάρι²
 Τοῦ βάνω δεῖπνο δὲ δεῖπνᾶ — γιόμα δὲ γιοματίζει
 Τοῦ στρώνω πέντε στρώματα — πέντε προσκεφαλάκια

- 1) Εἰς τὸ πρῶτον ἡμίστιχον ἐπαναλαμβάνεται «τριανταφυλλάκι μ' κόκκινο», εἰς δὲ τὸ δεύτερον «νεράντζι καὶ λεμόνι».
- 2) Εἰς τὸ πρῶτον ἡμίστιχον ἐπαναλαμβάνεται «Γιαννούλα - Γιαννούλα», εἰς δὲ τὸ δεύτερον «Γιαννούλα ἢ μαυρομμάτα».



Σήκω μαράζι πλάγιασε — σήκω μαράζι πέσε.
 Μὲ τί ποδάρια νὰ σκωθῶ — καὶ χέργια ν' ἀκουμπήσω
 Ἄπλωσε τὸ ξερόχερο — στὸν ἀργυρό μου κόρφο
 Καὶ τὸ μαράζι βούγκηξε — βαριά ἀναστενάζει.
 (Τραγούδια τοῦ χοροῦ)

Ἀλησμονῶ καὶ χαίρομαι

Ἀλησμονῶ καὶ χαίρομαι, θυμοῦμαι καὶ λυποῦμαι
 θυμήθηκα τὴν ξενιτεῖα καὶ θέλω νὰ πηγαίνω
 Σήκου μάννα μ' καὶ ζύμωσε καθάριο παξιμάδι
 μὲ πόνους βάλλε τὸ νερό, μὲ δάκρυα ζύμωσέ το
 καὶ μὲ τ' ἀναστενάγματα σήκου βάλλε τὸ φοῦρνο
 Κι' ἡ μάννα τότε ἄρχισε μὲ μάτια δακρυσμένα
 — Ἄργησε φοῦρνε νὰ καῖς, καὶ σὺ ψωμί νὰ γένης
 νὰ φύγη τοῦ γυιοῦ μου ἡ συντροφιά κι' ὁ γυιός μου ν' ἀπομείνη
 Ἀνάθεμά σε ξενιτεῖα, καὶ σὺ καὶ τὰ καλά σου
 οὔτε τὰ πάθη σοῦθελα, κι' οὔτε τὴν διαφορά σου
 Ἡ ξενιτεῖα, ἡ ὀρφανιά κι' ἡ πικραμέν' ἀγάπη
 ὅλα μαζὶ τὰ ζύγιζαν, βαρύτερα εἶν' τὰ ξένα
 χωρίζ' ἡ μάννα τὸ παιδὶ καὶ τὸ παιδὶ τὴν μάννα
 χωρίζονται τ' ἀνδρόγυνα τὰ πολυαγαπημένα.
 Ξένε, ποῦ'σαι ἔστην ξενιτεῖα, ποῖα στρώνει καὶ κοιμᾶσαι
 Ποῖα μαγειρεύει καὶ δειπνᾷς κι' ἐμένα δὲν θυμᾶσαι
 Τίνος ματάκια σὲ θωροῦν καὶ τὰ δικά μου κλαῖνε
 Τίνος χεράκια σὲ κερνοῦν καὶ τὰ δικά μου τρέμουν
 Τί νὰ σοῦ στείλω ξένε μου, τί νὰ σοῦ προβοδήσω
 Ποιόνε ἀπὸ τοὺς φίλους σου νὰ βρῶ νὰ σοῦ μηνύσω.
 (Τραπεζιοῦ)

Τοῦτον τὸν χειμῶνα

Τοῦτον τὸν χειμῶνα, θέλω νὰ διαβῶ¹
 Καὶ τὸ καλοκαῖρι θέλω νὰ σὲ βρῶ.
 Νεραντζιά μὲ τ' ἄνθη, καὶ μὲ τὸν καρπό.
 Στρῶσε μου στὴ ρίζα ν' ἀποκοιμηθῶ
 Καὶ φτενὸ μανδῆλι, ν' ἀποσκεπαστῶ
 Γιὰ νὰ σέρν' ἀγέρας ἀπὸ τὸ βουνὸ
 Γιὰ νὰ πέσουν τ' ἄνθη στὸ μανδῆλι μου
 Τὰ παίρνω καὶ πάω στὴν ἀγάπη μου
 Τὴ βρίσκω ποὺ στρώνει καὶ μὲ καρτερεῖ
 Πάπλωμα στρωμένο καὶ γλυκὸ κρασί
 Ποιόνου στρώνεις κόρη μ' ποιόνε καρτερεῖς
 Σένα στρώνω ἀφέντη μ' καὶ σὲ καρτερῶ.

- 1) Τὸ πρῶτον ἡμίστιχον ἐκάστου στίχου ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, ἥτοι:
 Τοῦτον τὸν χειμῶνα.. μωρ τοῦτον τὸν χειμῶνα. τοῦτον τὸν χειμῶνα θέλω νὰ διαβῶ.
 Καὶ τὸ καλοκαίρι μωρ καὶ τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ καλοκαίρι θέλω νὰ σὲ βρῶ.



Ἀπόψε μαυρομμάτα μου

Ἀπόψε μαυρομμάτα μου
 Ἐδῶ θέλ' ἀπομείνω
 — Ἐδῶ θὰ μείνεις ξένε μου
 Ὡς θέλω νὰ σοῦ στρώσω
 Καὶ ψωμί δὲ θὰ σοῦ δώσω
 Ὡς βροχὴ καὶ βρέχομαι
 Καὶ χιόνια καὶ πεθαίνω
 Κλάψτε με πουλιὰ κι' ἀηδόνια
 Ἐχω γυναῖκα παρὰ νηά
 Κρίμα νὰ νὰ χηρέψη
 Κλάψτε με πουλιὰ κι' ἀηδόνια
 Ἐχω παιδιὰ παραμυκρά
 Κρίμα νὰ ὀρφανέσουν
 Κλάψτε με πουλιὰ κι' ἀηδόνια.

Ὅταν οἱ συμπεθέροι φθάνουν στὸ σπίτι τῆς νέφης:

Σύπνα περδικομμάτα μου τ' ἦρθα στὴ γειτονιά σου
 Σοῦφερα χρυσογαῖτανο νὰ πλέξης τὰ μαλλιά σου
 Πέρδικα ποῦσαι στὴ φτέρη ποῖον νὰ στείλω νὰ σὲ φέρῃ
 Στέλλω τὸνα στέλλω τ' ἄλλο πᾶνε μ' ἀργητὸ μεγάλο
 Στέλλω τὸ χελιδονάκι ποῦναι γλήγορο πουλάκι

Γιὰ τρῶτε γιὰ πίνετε

Γιὰ τρῶτε καὶ γιὰ πίνετε μωρὲ παιδιὰ
 Γιὰ τρῶτε καὶ γιὰ πίνετε ντουλμπέρια μου
 Καὶ γιὰ μὴ παραπίνετε, μωρὲ παιδιὰ
 Καὶ γιὰ μὴ παραπίνετε ντουλμπέρια μου
 Τ' αὔριο στράτες ἔχομε, μωρὲ παιδιὰ.
 Τ' αὔριο στράτες ἔχομε, ντουλμπέρια μου.
 Στράτες καὶ στρατέμματα, μωρὲ παιδιὰ
 Στράτες καὶ στρατέμματα, ντουλμπέρια μου
 Κάπου θὰ πηγαίνομε, μωρὲ παιδιὰ.
 Κάπου θὰ πηγαίνομε, ντουλμπέρια μου
 Νύφη γιὰ νὰ πάρωμε, μωρὲ παιδιὰ.
 Νύφη γιὰ νὰ πάρωμε, ντουλμπέρια μου
 Καὶ ἂν δὲν μᾶς τὴν δώσουνε, μωρὲ παιδιὰ
 Καὶ ἂν δὲν μᾶς τὴν δώσουνε, ντουλμπέρια μου
 Πόλεμο θὰ στήσωμε, μωρὲ παιδιὰ
 Πόλεμο θὰ στήσωμε, ντουλμπέρια μου
 Κι' ὅποιον εὖρη ὁ θάνατος, μωρὲ παιδιὰ
 Κι' ὅποιον εὖρη ὁ θάνατος, ντουλμπέρια μου
 Ὅλοι θὰ τὸν κλάψωμε, μωρὲ παιδιὰ
 Ὅλοι θὰ τὸν κλάψωμε, ντουλμπέρια μου
 Στὸν ἀφέντη τὸν Χριστό, μωρὲ παιδιὰ



Στὸν ἀφέντη τὸν Χριστό, ντουλμπέρια μου
 Στὴν χρυσὴ τὴν Παναγιά, μωρὲ παιδιά.
 Στὴν χρυσὴ τὴν Παναγιά, ντουλμπέρια μου.

(Τραπεζιοῦ)

Σὲ τούτην τάβλα

Σὲ τούτην τάβλα πούμαστε, κέρνα μας, κέρνα μας
 Σὲ τοῦτο τὸ τραπέζι, ἄντε νὰ κερνᾷς, νὰ καλοπερνᾷς¹
 Τὸν ἄγγελο φιλεύουμε,
 καὶ τὸν Χριστὸ κερνοῦμε
 καὶ τὴν Κυρὰ τὴν Παναγιά
 πολὺ τὴν προσκυνοῦμε
 Νὰ μᾶς προκόψουν τὰ παιδιά
 καὶ σ' ἄλλα νὰ χαροῦμε.
 Νὰ ζήσουν χρόνους ἑκατὸ
 καὶ νὰ τοὺς ἀπεράσουν.
 Νὰ κάμουν γυιοὺς μαλάματα
 παιδιά κι' ἀρχοντοπαίδια.

(Τραπεζιοῦ)

Δὲν μοῦ βαροῦν τὰ ξένα

Δὲν μοῦ βαροῦν τὰ ξένα καὶ τὰ μακρινὰ
 μόν' μοῦ βαροῦν τ' ἀνδρός μου τὰ μηνύματα
 Οὔτε καρτὶ μοῦ στέλλει κι' οὔτε ἀντιλογιὰ
 μοῦ στέλλ' ἓνα μανδῆλι μ' ἑκατὸ φλωριὰ
 Στὴν ἄκρη τὸ μανδῆλι μοῦ 'χει ἀντιλογιὰ
 — Θέλεις κόρη μ' παντρέψου θέλεις καλογρηὰ
 — Οὔτε τὰ μαῦρα βάνω κι' οὔτε σὲ καρτερῶ
 ἐμένα μὲ παντρεύουν καὶ μὲ προξενοῦν
 πολὺ μακρυὰ στὰ ξένα στὴν 'Ανατολὴ
 ἄνδρα κοντὸ μοῦ δίνουν κι' εἶναι γέροντας
 δὲν τώχω ποῦ 'νε γέρος, εἶν' καὶ ράθυμος
 κάθε πρωτὶ μὲ στέλλει γιὰ κρύο νερὸ
 κάθε βράδυ μὲ δέρνει γιὰ τὰ στρώματα
 μὲ στέλλει 'στὸ πηγάδι τὸ χιλιῶν ὀργυιῶν
 χίλιες ὀργυιὲς τοῦ βάθους κι' ἑκατὸ πλατὺ
 βαρὺν σίκλον μοῦ δίνει κι' ἄλυσσον κοντὸν
 δὲν φθάνω νὰ γεμίσω ἢ κακόμοιρη
 ἐννητὰ ὀργυιὲς μαλλιά 'χω τὰ μισόκοφα
 τὴν ἄλυσσίδα σμίγω κι' ἔβγαλα νερὸ
 τὸ πῆρα καὶ τὸ πῆγε καὶ μὲ δέχτηκε.

1) Εἰς τὴν πρώτην στροφὴν ἐκάστον στίχον ἐπαναλαμβάνεται ἡ φράσις «κέρνα μας, κέρνα μας», εἰς δὲ τὴν δευτέραν «ἄντε νὰ κερνᾷς νὰ καλοπερνᾷς».



ΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΩΝ. ΝΟΥ ΚΙΤΣΟΥ

Διευθυντοῦ Παιδ. Ἀκαδημίας

ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ*

4.— Πορίσματα :

Τὰ κύρια χαρακτηρηστικὰ τῆς φιλότητος πρὸς τὸν ἄνθρωπο τῶν τριῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας μποροῦν νὰ εἶναι τὰ ἑξῆς :

Αἰσθάνονται ἔντονα μιὰ «συμπάθεια» πρὸς τὸν ἄνθρωπο, κατὰ τὴν ὁποία συμμετέχουν στὶς δοκιμασίαις του καὶ συμμερίζονται τὰ ἐπακόλουθά τους.

Θεωροῦν ὡς κυριώτερη ἀξία τῆς προσωπικότητός των νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν εὐημερία καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου.

Αἰσθάνονται τὴν εὐχαρίστηση νὰ διαθέτουν γιὰ τοὺς ἄλλους τοὺς πόρους των, τὶς δυνάμεις των καὶ τὸν χρόνον τους, ὥστε ν' αὐξήσουν τὴν εὐημερία ἐκείνων.

Ἀναγνωρίζουν ἀρκετὰς δυνάμεις σιτοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἀγαποῦν, καὶ τοὺς ὀδηγοῦν νὰ δράσουν ἐλεύθερα καὶ νὰ γίνουν αὐτάρκεις κι' αὐτοδύναμοι στὴ ζωὴ· ἡ ἀγάπη τους δὲν εἶναι ποτὲ ἐλεημοσύνη.

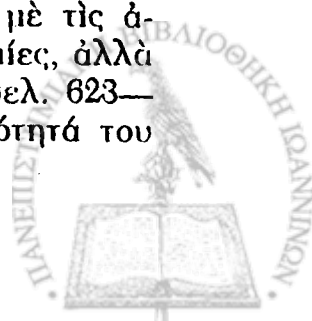
Ἐπεκτείνουν τὴν ἀγάπην τους σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κάθε ἡλικίας, κάθε καταστάσεως καὶ κάθε προελεύσεως.

Πλουτίζουν μὲ τὴν ἀγάπην τους αὐτὴ τὸν δικό τους κόσμον, κατανοοῦν βαθύτερα τὴν ὀντότητά τους στὶς σχέσεις τῆς μὲ τὸν συνάνθρωπο καὶ προσανατολίζονται μέσα στὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ μέσα στὸ Σύμπαν πιστεύοντας, ὅτι ἀνῆκουν σὲ κάτι ποὺ ἔχει μεγαλύτερη διάρκεια καὶ σταθερότητα.

Οἱ ἄνθρωποι (παιδιὰ ἢ ὥριμοι), ποὺ δέχονται τὴν ἀκτινοβολία τῆς ἀγάπης των, κατανοοῦν, ὅτι ἔχουν μέσα σιτοὺς δεσμοὺς τῆς ἀγάπης τὴ βασικὴ ἀσφάλεια γιὰ τὴ ζωὴ τους, ὅτι μποροῦν ν' ἀγαποῦν τὸν ἑαυτό τους, γιὰτὶ βρίσκουν θεμελιώδεις ἀξίες σιτὸ Ἐγὼ τους, τὶς ὁποῖες ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς ἀγαποῦν ἔχουν ἀναγνωρίσει· κατανοοῦν ὅτι εἰσέρχονται ὁμαλὰ στὴν κοινωνικὴ ὁμάδα (οἰκογένεια, σχολεῖο, ἐπάγγελμα, κοινωνία), ἀφοῦ συμμετέχουν μὲ τὴ δραστηριότητά τους σὲ κοινὰς προσπάθειαις, καὶ ὅτι μποροῦν νὰ τρέφουν τὶς φιλοδοξίας των γιὰ τὸ μελλοντικὸ ταξίδι τους στὴ ζωὴ ἀποφασισμένοι νὰ προχωροῦν μὲ τὸν δικό τους κυρίως μόχθο σιτὴν αὐτοδημιουργία τους.

Ὁ Σωκράτης, ὁ Pestalozzi καὶ ὁ Kerschensteiner ἀγαποῦν τὸν ἄνθρωπον ὅχι μόνον ὅπως παρουσιάζεται μὲ τὴν πραγματικὴν του κατάστασιν, μὲ τὶς ἀνάγκες του, μὲ τὴν ἄγνοιάν του, μὲ τίς, λόγῳ τῆς ἡλικίας του, ἀδυναμίας, ἀλλὰ καὶ ὅπως πρέπει νὰ εἶναι, ὅπως ὑφαίνεται σιτὸ ὄραμά τους (34—σελ. 623—625). Ἄν ἡ ἀγάπην τους πρὸς τὸν συνάνθρωπον μὲ τὴν πραγματικότητά του

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 419.



τοὺς ὡθεῖ νὰ συμπάσχουν, ἡ ἀγάπη τοὺς πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ τελείου ἀνθρώπου γεμίζει τὴν καρδιά τοὺς ἀπὸ χρυσὲς ἐλπίδες καὶ τοὺς ὡθεῖ σὲ συνεχεῖς κ' ἐπίμονες προσπάθειες γιὰ τὴν ἐξύψωση αὐτοῦ τοῦ δεδομένου ἀνθρώπου. Ἡ φιλότητά τοὺς πρὸς τὸν συγκεκριμένο ἄνθρωπο ἀποτελεῖ τὸ σημεῖο ἐκκινήσεως, ἐνῶ τὸ ὄραμα τοῦ τελείου ἀνθρώπου εἶναι ἡ κατάληξη τῆς παιδευτικῆς τῶν ἐνεργείας. Ἀγαποῦν ἔτσι τὸν ἄνθρωπο μὲ τὶς δυνατότητές του: μὲ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, πὺ ἔχει μέσα του. Πιστεύουν, ὅπως θὰ ἔλεγε θεωρητικὰ ὁ R. Hubert (11— σελ. 765—766), σὴν ὑπαρξη μιᾶς συνειδήσεως στὸν ἄνθρωπο, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ γνωρίζη τὶς ἀλήθειες γιὰ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου (ἐπιστήμη) ἀκόμη κ' ἂν αὐτὲς οἱ ἀλήθειες ἀναπτύσσονται καὶ μεταβάλλονται συνεχῶς (ἐξέλιξη ἐπιστημῶν). πιστεύουν σὴν ἠθικότητα, σὴν ἀξία μιᾶς συνειδήσεως, πὺ μπορεῖ νὰ δρᾷ σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες, πὺ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μαζὶ ἢ ἡ ἀτομικὴ κρίση τοῦ καθενὸς σιγὰ - σιγὰ ἐθέσπισαν, ἀκόμη κ' ἂν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ κανόνες πρόκειται νὰ ἐξελιχθοῦν, νὰ συμπληρωθοῦν καὶ νὰ τελειοποιηθοῦν περισσότερο· πιστεύουν σὴν ὡμορφιὰ καὶ σὴν ἀγάπη, σὴν ἀξία τῶν ἀνωτέρων πηγῶν τῆς χαρᾶς γιὰ τὴν αἰσθητικὴ συνείδηση, ἀνεξάρτητα ἂν οἱ τρόποι τῆς ἐκφράσεως ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τοὺς λαοὺς καὶ τὶς ἐποχές· πιστεύουν, ἀκόμη, ὅτι δὲν ὑπάρχει ζωὴ ἀξία τοῦ ὀνόματός της χωρὶς μιὰ ὡλοκληρωμένη θέα ὅλης τῆς ὑπάρξεως, μὲ τὴν ὁποία κάθε ἄτομο ὀργανώνεται ὡς ἄνθρωπος στὸ Σύμπαν, μόνο μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴ σκέπτεται καὶ τὴ δέχεται· πιστεύουν, μὲ μιὰ λέξη, σὴν ἀξία τῆς συνειδήσεως καὶ σὴν δυνατότητα τῆς προόδου της. Καὶ ἔτσι μ' αὐτὴ τὴν πίστη τῆς προόδου τῆς συνειδήσεως ἀναλαμβάνουν τὴν ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου κ' ἀφιερώνονται μὲ τὴ φλογερὴ τοὺς φιλότητα στὸν ἐξανθρωπισμὸ του (13— σελ. 16—18).

3. Ἡ σύζευξη ψυχῶν.

Κατὰ τὸ παιδαγωγικὸ ἐνέργημα ἀναπτύσσονται ψυχικὲς σχέσεις μεταξὺ παιδαγωγοῦ καὶ παιδαγωγουμένου, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἡ καρποφορία τοῦ μορφωτικοῦ ἔργου. Οἱ τρεῖς φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας ἀναπτύσσουν ἰσχυροὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς μαθητὰς τῶν, οἱ ὁποῖοι συνθέτουν ἓνα εἶδος παιδαγωγικοῦ ζεύγους.

1.— Ὁ ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἀνέπτυξε στενὲς σχέσεις μὲ τοὺς μαθητὰς του κατὰ τρόπο, πὺ ἐπέτρεπε τὴν προσωπικὴ τοὺς ἔρευνα καὶ πρωτοβουλία. Μὲ τὴν «μαιευτικὴ» του καὶ τὴ ζωερὴ ἐπιθυμία του νὰ συναναστρέφεται τοὺς νέους καὶ τοὺς ὠρίμους, δὲν ἤθελε ποτὲ νὰ εἶναι οἱ συνομιληταὶ τοῦ ἀγκιστρωμένοι σὴν προσωπικότητά του, δὲν ἤθελε νὰ κατακτήσῃ τὰ ἀγαπημένα του πρόσωπα, ἀλλὰ ἐφρόντιζε ν' ἀναπτύσῃ τὶς ὑπολανθάνουσες σὴν ψυχὴ τοὺς ἀγαθὲς προθέσεις κ' ἀλήθειες. Ἐχειραγωγοῦσε, ὅπως εἶδαμε σ' ἄλλο κεφάλαιο, τοὺς μαθητὰς νὰ φθάνουν σὴν ἀλήθεια, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ οὔτε ἐκεῖνος ἀπὸ πρὶν τὸ περιεχόμενό της· τοὺς ἔδειχνε τὴν ὀρθὴ μέθοδο, τὴν πειθαρχία τῆς λογικῆς, πὺ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσουν, καὶ ἔτσι τοὺς ὡδηγοῦσε σὴν αὐτοσυναίσθηση καὶ σὴν προσωπικὴ εὐθύνη. Δὲν ἦταν ποτὲ δογματικὸς μὲ ἀκαμψία οὔτε ρωμαντικὸς μὲ ἀναρχίες, ἀλλὰ ξυπνοῦσε τὴν κριτικὴ συνείδηση τῶν μαθητῶν του, μὲ τὴν ὁποία μποροῦσαν καὶ ἔκριναν αὐστηρὰ τὴν πνευματικὴ τοὺς ὀκνηρία καὶ τὴν ἐπιπολαιότητά τοὺς, χωρὶς νὰ δεσμεύονται σὴν ἐλευθερία τοῦ στοχασμοῦ τοὺς.

Ὁ Πλάτων περιγράφει τὶς ἐντυπώσεις τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτη σ' ἓνα χαρακτηρισμὸ τοῦ Ἀλκιβιάδη, στὸ Συμπόσιο, γιὰ τὸ δάσκαλό του:

«Φημί γάρ δὴ ὁμοιότατον αὐτὸν εἶναι τοῖς σιληνοῖς τοῖς ἐν τοῖς ἐρμολυφείοις καθημένοις, οἵσιν αὖ ἐργάζονται οἱ δημιουργοὶ σύριγγας ἢ αὐλοὺς ἔχοντας, οἱ διχάδε διοιχθέντες φαίνονται ἐνδοθεν ἀγάλματα ἔχοντες θεῶν. (30— παρ. 215a--b) «Καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦτο ἐν τοῖς πρώτοις παρῆλπον, ὅτι καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ὁμοιότατοί εἰσι τοῖς σιληνοῖς τοῖς διοιγομένοις. εἰ γὰρ ἐθέλοι τις τῶν Σωκράτους ἀκούειν λόγων, φανεῖεν ἂν πάνυ γελοῖον τὸ πρῶτον. τοιαῦτα καὶ ὀνόματα καὶ ῥήματα ἔξωθεν περιαμπέχονται, σατύρου δὴ τινα ὑβριστοῦ δοράν. Ὅνους γὰρ κανθηλίους λέγει καὶ χαλκῆας τινὰς καὶ σκυτοτόμους καὶ θυρσοδέψας, καὶ αἰεὶ διὰ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ φαίνεται λέγειν, ὥστε ἄπειρος καὶ ἀνόητος ἀνθρώπος πᾶς ἂν τῶν λόγων καταγελάσειεν. διοιγομένους δὲ ἰδὼν ἂν τις καὶ ἐντὸς αὐτῶν γιγνόμενος, πρῶτον μὲν νοῖν ἔχοντας ἐνδον μόνους εὐρήσει τῶν λόγων, ἔπειτα θειστάτους καὶ πλεῖστα ἀγάλματα ἀρετῆς ἐν αὐτοῖς ἔχοντας καὶ ἐπὶ πλεῖστον τείνοντας, μᾶλλον δὲ ἐπὶ πᾶν ὅσον προσήκει σκοπεῖν τῷ μέλλοντι καλῶ καγαθῶ ἔσεσθαι». (30— παράγρ. 221s).

Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη ἀναμοχλεύει τὴν ψυχὴ τῶν μαθητῶν ὡς τὰ βάθη τῆς μὲ μὴ ἰσχυρότατῃ δύναμει. Τὸ μάθημά του εἶναι λιτὸ καὶ ἀπλό, ὅπως καὶ κάθε μεγάλη ἀλήθεια, γι' αὐτὸ δὲν περιέχει καλλιέπειες καὶ στολίδια οὔτε κολακεῖες. Ὅποιος κι' ἂν τὸ παρακολουθήσῃ, θὰ συνταραχθῇ, θὰ αἰσθανθῇ σκιρτήματα χαρᾶς, ποὺ εἶναι ἀγωνία καὶ λαχτάρα μαζί, θὰ χύσῃ δάκρυα, ποὺ εἶναι πόνος καὶ καθαρμὸς ψυχῆς (30— παράγρ. 215, D): «σὺ δ' ἐκείνου (τοῦ Μαρσίου) τοσοῦτον μόνον διαφέρεις, ὅτι ἄνευ ὀργάνων ψιλοῖς λόγοις ταυτὸν τοῦτο ποιεῖς: ἡμεῖς γοῦν, ὅταν μὲν τοῦ ἄλλου ἀκούομεν λέγοντος, καὶ πάνυ ἀγαθοῦ ῥήτορος, ἄλλους λόγους, οὐδὲν μέλει, ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδενί' ἐπειδὴν δὲ σοῦ τις ἀκούῃ ἢ τῶν σῶν λόγων ἄλλου λέγοντος, κἂν πάνυ φαῦλος ἢ ὁ λέγων, ἔαντε γυνὴ ἀκούῃ ἔαντε ἀνὴρ ἔαντε μεिरάκιον, ἐκπεπληγμένοι ἐσμέν καὶ κατεχόμεθα» (30— παράγρ. 215—D).

Κατὰ τὶς συζητήσεις, συμβαίνει νὰ κρύβεται μ' ἐπιμέλεια ἢ ὑπεροχὴ τοῦ δασκάλου μὲ ἓναν αὐτοῦποβιθισμό:

Ὁ μαθητὴς σιὴν ἀρχὴ σύρεται γοητευμένος ἀπὸ τὸν δάσκαλο, ἀλλὰ, τῇ στιγμῇ ποὺ ἀπλύνει τὰ χέρια του νὰ πιάσῃ τὴν ἀλήθεια, τὴν ὁποία φαντάζεται, ὅτι ἐνσαρκώνει ὁ δαιμόνιος δάσκαλος, ὁ Σωκράτης ξεμακραίνει μὲ ἓνα «οὐδὲν οἶδα» (=κι' ἐγὼ δὲν τὸ ξέρω). Μ' αὐτῇ τὴν «εἰρωνεία» του, ποὺ ἔλκει μαζί καὶ ἀπωθεῖ, κρατεῖ σὲ διέγερση τὴν ψυχὴ γιὰ τὸ συνεχὲς ξεκίνημα καὶ δὲν τὴν ἀφήνει νὰ δουλωθῇ σὲ προσωπολατρεῖα καὶ νὰ ἐξαφανισθῇ μὲ μιὰ συναισθηματικὴ προσήλωση πρὸς τὸ ἄτομό του.

2.— Ὁ Pestalozzi, ἐπίσης, ἀποδεικνύει, στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς μαθητάς, ὅτι εἶναι σὲ θέση κανεῖς νὰ παιδαγωγῇ, ὅταν μπορῇ νὰ κατεβαίνει ὡς τὸν μαθητὴ καὶ νὰ γίνεται σύντροφός του: «Εἶμαι, ἔλεγε, ὁ ὑπομονητικὸς καὶ καλόκαρδος σύντροφός του. Ἐνας σύντροφος, ποὺ τὸν περισσότερο χρόνο θέλει νὰ μὲ ἔχῃ κοντά του» (22— σελ. 257—258).

Στὶς σχέσεις του αὐτὲς ἐπρυτάνευε ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη:

«Ἐπρεπε πρὸ παντός νὰ μποροῦν οἱ μαθηταί μου νὰ διαβάσουν, ἀπ' τὴν αὐγὴ ὡς ἀργὰ τὴ νύχτα, στὸ μέτωπό μου καὶ στὰ χεῖρά μου, ὅτι ἡ καρδιά μου ἦταν γι' αὐτοὺς καὶ ὅτι ἡ εὐτυχία τους ἦταν εὐτυχία μου καὶ οἱ χαρὲς τους ἦταν χαρὲς μου». «Ἐμενα μόνος μ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδυ... Βρισκόμουν ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον, ἔξω ἀπὸ τὸ STANS, ἦταν μαζί μου κι' ἐγὼ ἦμουν μαζί τους» (15— σελ. 295).

Ὁ Pestalozzi ἔτσι θεμελιώνει τὴν ἀγωγή του στὸν σεβασμὸ καὶ σιὴν ἀγάπη: σεβασμὸ ἀπὸ τὸν μαθητὴ στὸν ἑαυτό του καὶ σεβασμὸ ἀπὸ τὸν δάσκαλο

σὸν μαθητὴ, ἀγάπη ἀπὸ τὸν μαθητὴ πρὸς τὸν δάσκαλό του. ἀντίστοιχη στὴν ἀγάπη τοῦ δασκάλου πρὸς τοὺς μαθητάς του. Ἡ πεῖρα του τὸν βεβαιώνει ὅτι «ἀπὸ τῆ φαυλότητος τῆς μεγάλης ἀθλιότητος μποροῦν οἱ μαθηταὶ νὰ ὑψωθοῦν στὰ συναισθήματα τῆς ἀνθρωπιάς, τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς εὐμένειας, ὅτι ἡ συμπάθεια, ποὺ ἐκδηλώνεται καὶ στὸ πιὸ παραστρατημένο ὄν τὸ ἀνυψώνει σὲ μιὰ ἀνώτερη ζωὴ καὶ ὅτι τὰ μάτια τοῦ ἐγκαταλελειμένου ἀνθρώπου λάμπουν παράξενα ἀπὸ χαρὰ κι' εὐγνωμοσύνη, ὅταν, ὕστερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια δυστυχίας, ἓνα γλυκὸ καὶ φιλικὸ χέρι προσφέρεται, γιὰ νὰ τὸν κατευθύνῃ» (Ἐπιστολὴ πρὸς φίλο τοῦ σιὸ Sfans) (5— σελ. 290). Ἡ καλλιέργεια τῆς αὐτοπεποιθήσεως τοῦ μαθητοῦ εἶναι ἡ κύρια ἐπιδίωξη τοῦ Pestalozzi στὶς σχέσεις του μ' αὐτόν. Οἱ σχέσεις του γι' αὐτὸ εἶναι τόσο παιδαγωγοῦσες, ὥστε κι' ὁ μαθητὴς του Ramsauer μποροῦσε νὰ γράψῃ τὶς ἑξῆς ἐντυπώσεις του γιὰ τὸν δάσκαλό του:

«Ὁ ἱερός του ὅμως ἔηλος, ἡ γεμάτη ἀφοσίωση κι' αὐταπάρνηση ἀγάπη του (πρὸς τοὺς μαθητάς του), ἡ σοβαρὴ καὶ στενόχωρη κατάστασή του, ποὺ γινόταν ἀντιληπτὴ κι' ἀπὸ τοὺς μαθητάς του, προξένησαν τὴν πιὸ μεγάλη ἐντύπωση σέ μένα καὶ σινέδεσαν γιὰ πάντα τὴ γεμάτη εὐγνωμοσύνη παιδικὴ καρδιά μου μὲ τὴ δική του» (19— σελ. 20).

3.— Ὁ G. Kerschensteiner ἀναπτύσσει ὅμοια τὶς πιὸ ἁρμονικὲς σχέσεις μὲ τοὺς μαθητάς του καὶ γνωρίζει νὰ χαμηλώνῃ τὸ αὐτί του στὴν καρδιά τους, γιὰ ν' ἀκούῃ τοὺς χτύπους τῆς:

«Ὅταν ἤμουν ἀκόμη καθηγητὴς σὲ Γυμνάσιο, γράφει, καὶ δὲν εἶχα ἄλλες ὑποχρεώσεις ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμά μου, θρισκόμουν πάντοτε, ὅσαςκις μοῦ ἦταν δυνατόν, κοντὰ στοὺς μαθητάς μου καὶ στὸ περιβάλλον τους. Αὐτοὶ μὲ σιντρόφεραν στὸ δρόμο, κατὰ τὴ μετάβασή μου ἀπὸ τὸ σπίτι μου στὸ σχολεῖο καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφή μου, πάλιν, στὸ σπίτι μου. Στὰ παγοδρομῖα ἐδίδασκα αὐτοὺς τὴν τέχνη μου στὴν παγοδρομία· ὅπου ἦταν δυνατόν τὸ κολύμβημα, κολυμποῦσα κι' ἐγὼ μαζί τους. Τὰ ἐλεύθερα ἀπογεύματα καὶ τὶς ἀργίες, ἐπήγαινα μαζί τους ἐκδρομὲς στὴν ὑπαιθρο, στὰ δάση, στὰ λειβάδια. Κατὰ τὶς μεγάλες διακοπές, νοσταλγοῦσα νὰ βρεθῶ πάλιν στὴ σχολικὴ μου τάξη» (20— σελ. 147).

Κύριο χαρακτηριστικὸ στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς μαθητάς του ἦταν ἡ καλλιέργεια σ' αὐτοὺς τοῦ συναισθήματος τῆς εὐθύνης:

«Κατήργησα», λέγει, μ' ὅλη μου τὴ δραστηριότητα, τὴν κακὴ διαγωγὴ τῶν μαθητῶν, τὴν ὀκνηρία, τὶς ἀπάτες, τὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ, μποροῦσα, ὅμως, νὰ ξεχάσω ἐντελῶς τὰ περασμένα σφάλματα καὶ τὶς ποινὲς καὶ εἶχα ἀληθινὰ περισσότερη χαρὰ ἀπὸ ἓναν ἀμαρτωλὸ γεμᾶτον μετάνοια παρὰ ἀπὸ ἐνεῖντα ἐννέα πειθαρχικοὺς... Ἡ συχνὴ σιναναστροφὴ μου μὲ τοὺς μαθητάς ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο μ' ἐμάθαινε, καλύτερα ἀπὸ τὴ διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν, νὰ γνωρίζω τὴν ἀληθινὴ φύση τους. Ἐξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἤμουν ὁ πιὸ ἡλικιωμένος συμμαθητὴς των κι' ὁ πιὸ χαρούμενος σίντροφος τῶν παιγνιδιῶν τους. Τότε οἱ ψυχὲς ἀνοίγαν μ' ἐμπιστοσύνη καὶ συχνὰ ἀνακάλυπτα σὲ μερικοὺς ἀπ' αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι στὴν τάξη παρουσίαζαν ὀλίγη ἢ μηδαμινὴ ἀπόδοση στὰ μαθήματα, ἐξαίρετες τάσεις καὶ ἱκανότητες» (1— σελ. 76—77).
ὁ

Ἀναζητοῦσε μὲ τὶς σχέσεις του αὐτὲς νὰ ἐπιδράσῃ ἀποτελεσματικὰ στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τῶν παιδιῶν μὲ τὴν ἐλεύθερη κυρίως ἐσωτερικὴ πρόσδεση τοῦ μαθητοῦ σὸν ἑαυτόν του, σὸν ἀνώτερο ἑαυτόν του.

4.— Πορίσματα :

Ἀπὸ τὶς σχέσεις, ποὺ ἀνέπτυξαν μὲ τοὺς μαθητάς των οἱ τρεῖς φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας, διαφαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκείνων μία παιδαγωγοῦσα ἁρμονία σχέσεων. Ἐδῶ, δὲν ἔχομε τὸν ἐγῶισμὸ καὶ τὴν

ἀδιαφορία τοῦ παιδαγωγοῦ γιὰ τὴν πραγματικὴ καλλιέργεια τοῦ παιδιοῦ, οὐ-
τε τὸν ἱμπεριαλισμὸ τοῦ δασκάλου, ποὺ ἐμφανίζεται ὡς ἀκόρεστος σὲ συμπά-
θεια καὶ θαυμασμὸ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του ἢ ὡς δυνάστης, ποὺ κυριαρχεῖ μ'
αὐστηρὴ πειθαρχία. Ἀντίθετα, ἐδῶ, διαπιστώνομε τὴ βλάβιση μιᾶς οἰκειότη-
τος, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ σεβάσμια συμπάθεια, καὶ τὴ θερμὴ ἀτιμώσαι-
ρα γιὰ τὴν αὐτοεκκόλαψη τοῦ μαθητοῦ ὡς ἀνθρώπου: α) Οἱ φορεῖς τοῦ πά-
θους τῆς παιδαγωγίας εἶναι ψυχεγέρται καὶ ὄχι κυρίαρχοι ἢ κατακτηταὶ ψυ-
χῶν· παραιτοῦνται ἀπὸ προσωπικὰ ὀφέλη κατὰ τὴς σχέσεις των αὐτὲς κι' ἀπο-
τελοῦν τὸ ἀπρόσωπο παράδειγμα θάρρους, ταπεινότητος, ἀνιδιοτελοῦς ἀγά-
πης. Οἱ μαθηταὶ ἔτσι δέχονται ἐκούσια τὴν πειθαρχία καὶ στρέφονται μ' ἀφο-
σίωση ὄχι πρὸς τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ πρὸς τὴς ἀξίες· ἐνῶ δὲν αἰσθάνονται νὰ
τοὺς ζητῇται σεβασμὸς κι' εὐγνωμοσύνη, νοιώθουν ἱκανοποίηση γιὰ τὸ δικό
τους κάθε φορὰ ἀνέβασμα μὲ κάποιους μεγαλύτερους καὶ ἐμπειρότερους συν-
εργάτας, τοὺς παιδαγωγούς των. β) Οἱ παιδαγωγοὶ ἀγαποῦν τὸν μαθητὴ καὶ
τὸν πλησιάζουν, γιὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσουν καὶ ὄχι νὰ τὸν σύρουν καὶ νὰ τὸν
ξαναγυρίσουν στὴν παιδικὴ του ἡλικία. Γι' αὐτὸ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ στοργικὴ
τρυφερότητα, προχωροῦν στὴν κρυφὴ ἀγάπη, γιὰ νὰ φθάσουν στὴν εὐεργετι-
κὴ οὐδετερότητα καὶ ν' ἀφήσουν ἔτσι στὸν μαθητὴ τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν
προσωπικὴ εὐθύνη. Ὁ μαθητὴς τότε αἰσθάνεται μιὰ φωνή, τὴν ἴδια φωνὴ τοῦ
Ζαρατούστρα (ἔργο τοῦ Νίτσε), ὅταν ἐξέπεμπε τοὺς μαθητὰς του: *Mecum —*
Tecum: εἶσαι μαζί μου, ὅταν ἀκολουθῇς πιστὰ τὸν ἑαυτό σου, ἂν φιλοδοξῇς
νὰ μὲ φθάσης, τράβηξε τὸν δικό σου δρόμο (34—σελ. 58, 23—σελ. 164—169).

Οἱ σχέσεις αὐτὲς παιδαγωγοῦ καὶ μαθητῶν δημιουργοῦν τὴ σύζευξη ἐ-
κείνην τῶν ψυχῶν, ποὺ βασίζεται σὲ μιὰ αὐταπάρνηση τοῦ δασκάλου καὶ σ'
ἓνα πόθο τοῦ μαθητοῦ γιὰ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ γίνη μὲ τὴς δικές του κυρίως
δυνάμεις. Ὁ μαθητὴς κατανοεῖ τότε τὴς προθέσεις τοῦ δασκάλου καὶ αἰσθάνε-
ται ν' ἀκούη φιλικὴ τὴ φωνή του στὸ βάθος τῆς καρδιᾶς του. Ἔτσι ἀντιλαμβάνε-
ται ὅτι ἡ στοργικὴ ἔκκληση τοῦ δασκάλου του πρέπει νὰ γίνη ἰώρα μέσα
του ἐσωτερικὴ ἔκκληση (16—σελ. 119). Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸν δάσκαλο θὰ
γίνη πόθος παροχετεύσεως πρὸς τὸ ἐγὼ του γιὰ ἐκεῖνο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ
γίνη. Στὸ παιδαγωγικὸ τοῦτο ζεῦγος δασκάλου καὶ μαθητῶν κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ
δύο μέρη κρατᾷ τὴν αὐτοτέλειά του. Οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχουν εἰδωλό τους τὸν
δάσκαλο· ἐμπιστεύονται σ' αὐτόν, γιὰ νὰ γίνουν καλύτεροι, ἐμπιστεύονται σ'
ἓναν ὁδηγό, γιὰ νὰ βαδίσουν πρὸς τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ. Ὁ παιδαγωγὸς
προσφέρεται σ' αὐτοὺς ὄχι μὲ τὸ πνεῦμα μιᾶς ἀνθρώπινης, ἀλλὰ μιᾶς θείας
φιλανθρωπίας, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Fenelon (30—σελ. 159, 14—σελ. 78 —
79, 238):

«Ἐπάρχουν πολλοὶ τρόποι, γιὰ νὰ δοθῇ κανεῖς στοὺς ἀνθρώπους. Ὁ πρῶτος τρόπος
εἶναι νὰ κάμῃ νὰ τὸν ἀγαπήσουν, ὄχι γιὰ νὰ γίνη τὸ εἰδωλό τους, ἀλλὰ γιὰ νὰ χρησιμο-
ποίησιν τὴν ἐμπιστοσύνη τους καὶ νὰ τοὺς κάμῃ καλοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὴ ἡ φιλανθρωπία εἶ-
ναι στὴν ὁλότητά της θεϊκὴ φιλανθρωπία».

Κι' ὅταν προσφέρεται κανεῖς μὲ μιὰ τέτοια διάθεση πρὸς τοὺς ἄλλους',
τότε δημιουργεῖται ἀληθινὰ ἡ πιὸ ἁρμονικὴ σύζευξη τῶν ψυχῶν ποὺ ἔχει τὴν
καρποφορώτερη παιδαγωγοῦσα δύναμη.

1) Μιὰ μεγάλη ἀλήθεια στὸ Νίτσε: «Ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ δασκάλου ποὺ ἐπιβάλλει νὰ
προφυλάσῃ τοὺς μαθητὰς του ἀπὸ τὸν ἑαυτό του». «Ὁ ἄνθρωπος, τὸ παιδί, εἶναι, κά-
τι ἱερό. Τὸ μόνο ποὺ ἔχομε δικαίωμα νὰ κάνωμε εἶναι νὰ τὸ ψηλαφοῦμε προσεχτικὰ,
νὰ τὸ ἀγγίζωμε μὲ τὸ δάκτυλο τοῦ δημιουργοῦ, ὅπως μᾶς τὸ δείχνει ὁ Μίχ. Ἀγγε-

4. Ἡ ἡρωϊκὴ διάθεση.

Ἡ ψυχογραφία τῶν γριῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας ποὺ ἔχει ἤδη ἐκτεθῇ στὴ διαπίστωση τῆς ἔντονης παρουσίας τῆς ὄντοτήτος των, στὴν περιγραφὴ τῶν συναισθημάτων τῆς φιλότητός των πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τῶν ψυχικῶν σχέσεών τους μὲ τοὺς μαθητάς της, πρέπει νὰ συμπληρωθῇ καὶ μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς ἡρωϊκῆς διαθέσεως ποὺ τοὺς διακρίνει καὶ τὴν ὁποία διαπιστώνομε στὴ μελέτῃ τοῦ βίου καὶ τῶν κειμένων τους.

1.— Ὁ ΣΩΚΡΑΤΗΣ παρουσιάζεται πάντοτε σ' ὅλῃ του τὴ ζωὴ περίεργα τολμηρὸς μὲ τὴ φαινομενικὴ προσβλητικότητά των ἐρωτήσεών του, μὲ τοὺς ἐρεθισμοὺς τῶν ἐρευνητικῶν συνηθειῶν του, μὲ τὴν σταθερὰ ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση τῆς «εἰρωνείας» του, μὲ τὴ μοναδικότητα τοῦ ρόλου του στὴ διαμόρφωση ἠθικῆς συνειδήσεως τῶν νέων τῆς ἐποχῆς του, μὲ τὶς ἀψιθυμίες καὶ τὶς συγκινήσεις, ποὺ προκαλοῦσε μὲ τὰ ἠθικὰ θέματα τῶν συζητήσεών του, μὲ τὸν ἐλεύθερο τρόπο τῆς διαπραγματεύσεως αὐτῶν τῶν θεμάτων καί, τέλος, μὲ τὴν ἄρνησή του ν' ἀποφύγῃ τὸν θάνατο.

Πιστεύοντας στὴν ἀξία τοῦ ἡθοπλαστικοῦ ἔργου του, διακηρύττει: «Ἐνταῦθα δεῖ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον μήτε θάνατον μήτε ἄλλο μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ» (26— παράγρ. 16').

Στὴν ἀπολογία του ἐνώπιον τῶν δικαστῶν ἀνασκευάζει μὲ παρρησία τὶς κατηγορίες, ἀποδεικνύει, ὅτι εἶναι ἀθῶος, ζητεῖ, ἀντὶ τῆς ποινῆς, τὴν ἀμοιβὴ μὲ τὴ δωρεὰν σίτισή του καὶ δὲν φοβεῖται νὰ διακηρύξῃ, ὅτι τὸ ἔργο του εἶναι ἔργο «ἀνδρὸς ἀγαθοῦ», ὅποτε «οὐκ ἔστιν ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι οὔτε τελευτήσαντι, οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ Θεῶν τὰ τοῦτου πράγματα» (26— παράγρ. 33). Γι' αὐτὸ ὁμιλεῖ μὲ τὴ γνωστὴ «εὐψυχία του πρὸς θάνατον» καὶ διδάσκει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸν λαὸ τῶν Ἀθηνῶν:

«Ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς χρή, ὦ ἄνδρες δικασταί, εὐέλπιδας εἶναι πρὸς θάνατον» (26— παράγρ. 33).

Καὶ ἡ τελευταία ἐκείνη διδαχὴ του συνεχίζεται μὲ μιὰ ἀξιολόγηση τῆς ζωῆς του, τοῦ θανάτου του καὶ τῆς ζωῆς τῶν δικαστῶν του:

«ἀλλὰ γὰρ ἤδη ὥρα ἀπιέναι, ἐμοὶ μὲν ἀποθανουμένῳ, ὑμῖν δὲ βιωσομένοις· ὁπότεροι δὲ ἡμῶν ἔρχονται ἐπὶ ἄμεινον πρᾶγμα, ἄδηλον παντὶ πλην ἢ τῷ Θεῷ» (26— παράγρ. 33).

Ἀλλὰ, ὅπως λέγει ὁ Γάλλος στοχαστὴς V. Delbos (7— σελ. 27), σὲ ἓνα ἄλλο δικαστήριον ὀλιγώτερο ἀλάνθαστο ἀπὸ ὅ,τι τὸ δικαστήριον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ περισσότερο ἀμερόληπτο ἀπὸ ὅ,τι τὸ δικαστήριον τῶν συγχρόνων καὶ συμπατριωτῶν τοῦ Σωκράτη, ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασις ἔχει ληφθῇ: ἡ σκεπτόμενη ἀνθρωπότητα ἀπεκάλυψε μιὰ γιὰ πάντα τὸν πνευματικὸ καὶ ἠθικὸν ὀρθολογισμό τοῦ Σωκράτη μέσα ἀπὸ τὴ σωματικὴ του καταδίκη, ποὺ τοῦ ἐπέβαλε μιὰ μέρα ἡ τύφλωση τῶν ἀτομικῶν μνησικακιῶν καὶ τῶν συλλογικῶν προκαταλήψεων, καὶ μέσα ἀπὸ τὶς ὡραιότερες καὶ ἰσχυρότερες φιλοσοφικὰς του ἀντιλήψεις καί, μάλιστα, μέσα ἀπὸ ἐκεῖνες, πού, γιὰ νὰ φωτισθοῦν καλύτερα μὲ ἓνα ἄλλο φῶς, δὲν παρεγνώρισαν καθόλου τὴν ἔλλογη κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπινου Λόγου (λογικῆς) ἐπὶ τῆς ζωῆς· καὶ ἀκόμη ἡ ἀνθρωπότητα αὕτῃ δὲν ἔπαυσε νὰ θερμαίνει καὶ νὰ ζωντανεύῃ, μὲ τὶς ἀνάλογες ἀναμορφώσεις, τὶς ιδέας καὶ

τὸ πνεῦμα ἀκόμη τοῦ Σωκράτη. Κι' ἔτσι, ὁ Σωκράτης ἔρχεται «ἐπὶ ἄμεινον πρᾶγμα». Ἰσως μ' αὐτὴ τὴν κατανόηση τῆς αἰωνίας ἀξίας τοῦ ἔργου του δέχεται μὲ εὐψυχία τὸ κῶνειον¹.

2.— Ὁ Pestalozzi ζῆ, ἐπίσης, ὅπως εἶδαμε στὴ βιογραφία του, μιὰ ζωὴ γεμάτη ἀπὸ ἀγῶνες γιὰ τὴν παιδεία.

Κάθε ἀποτυχία του, ἀντὶ νὰ τὸν ἀποθαρρύνῃ καὶ νὰ τὸν ἀπογοητεύῃ, τὸν ὀπλίζει βαρύτερα καὶ τὸν ὠθεῖ σὲ νέους σκοπούς.

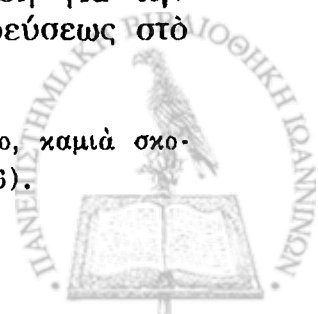
Οἱ ἀποτυχίες στὸ Neuhof καὶ στὸ Stans δὲν τὸν ἀποθαρρύνουν· μάχεται ἥρωικὰ νὰ κρατήσῃ, ὅσο περισσότερο χρόνο θὰ μποροῦσε ἀκόμη, τὰ ἰδρύματα αὐτά· ὁ ἀσίγαστος πόθος του νὰ προσφερθῇ στὴν παιδεία τὸν ὀδηγεῖ στὴ μεγάλη ἐκείνη προσπάθεια τοῦ Yverdon. Στὶς συχνές οἰκονομικές του ἀποτυχίες, ὑψωνόταν ἀτσάλινη ἡ ψυχὴ του μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε σθένος, τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμό καὶ τὸ ἴδιο ὄνειρο τῆς ζωῆς του, ὅπως καὶ στὰ νεανικά του χρόνια: «Μέσα στὸν ἐμπαιγμό», γράφει, «μέσα στὰ εἰρωνικά γέλοια τοῦ κόσμου, ποὺ μ' ἀπαρνιόταν, δὲν σταματοῦσε ἡ δυνατὴ ὀρμὴ τῆς καρδιάς μου πρὸς τὸν μοναδικὸ σκοπὸ μου: Νὰ βουλῶσω τὶς πηγές τῆς δυστυχίας, ποὺ μέσα σ' αὐτὴ ἔβλεπα γύρω μου νὰ εἶναι βουτηγμένος ὁ λαός. Καὶ ἡ δύναμή μου ὅλο κι' ἐμεγάλωνε. Ἡ δυστυχία μου μ' ἐδίδασκε ὅλο καὶ περισσότερο γιὰ τὸν σκοπὸ μου...» (22—σελ. 99).

Ἡ ψυχὴ τοῦ Pestalozzi συνταράσσεται συνεχῶς ἀπὸ τοὺς μεγάλους πόθους του, τοὺς ὁποῖους ἄφοβα διακηρύττει μὲ τὰ κοινωνικά συγγράμματά του καὶ μὲ τὶς ὁμιλίες του: «Ποτέ μου δὲν θὰ φοβηθῶ, ἔλεγε, τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ ὁμιλήσω, ὅταν βλέπω πῶς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος μου τὸ ἐπιβάλλει» (19—σελ. 26—27).

Ἀπὸ τῆ στιγμῇ ποὺ συμμετεῖχε στὴν Ἑταιρεία τῶν Πατριωτῶν ὡς τὰ τελευταῖα γηρατεία του, ἡ ζωὴ του δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ πάλη ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του, τῶν ἀδυναμιῶν του καὶ ἐναντίον τοῦ κόσμου μὲ κύριο σκοπὸ τοῦ τῇ γενίκευση τῆς λαϊκῆς παιδείας. Πολλές φορὲς περιφρονήθηκε γιὰ τὶς ἀποτυχίες του, πολλές φορὲς ἐπείνασε, ξενύχτησε, ὠδοιπόρησε, ἀπογοητεύθηκε καὶ ἔφαγε μὲ δάκρυ τὸ φτωχὸ φαγητό του. Ἐχασε τὴν περιουσία του, τοὺς σπιτικούς του, τοὺς φίλους του. Ἐπικρίθηκε ὡς τολμηρὸς καινοτόμος καὶ ἔνοιωσε τὴ δυσπιστία τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς του. Καὶ ὅμως, συνέχιζε τὶς προσπάθειές του μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονή. Πολλές φορὲς ἔκαμε τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς νὰ ἐνδιαφερθοῦν γιὰ τὸ ἔργο του, νὰ τὸν ἐκτιμήσουν καὶ νὰ τὸν βοηθήσουν. «Συνήθως συντριβόμουν», γράφει ὁ ἴδιος σὲ φίλο του, «ἀλλά, πρὶν ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ συντριβὴ μου κατέβαλα ὅλες τὶς δυνάμεις μου σὰν ὁ καλὸς κωπηλάτης, ὁ ὁποῖος δίνει ὅλο τὸν ἑαυτό του πρὸ τοῦ ναυαγίου». Ἐτσι μποροῦσε νὰ καταβάλλῃ υπεράνθρωπη ἐνεργητικότητα καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν πόνο καὶ τὴν ἀρρώστεια ἀκόμη μὲ τὴν ὑπερένταση τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν του δυνάμεων (19—σελ. 25—26). Μὲ τὴ φλόγα τῆς ὑψηλῆς του ιδέας ἀγωνίζεται ἥρωικὰ, ἀναπτύσσει ποικίλες παιδαγωγικὲς δραστηριότητες, ὡς τὴν ὥρα ποὺ τὸν ἐγκαταλείπει τὸ καταπονημένο ὑλικὸ σκῆνωμά του.

3.— Ὁ Kerschensteiner ἐπιδεικνύει παρόμοια ἥρωικὴ διάθεση γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν του. Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως στὸ

1) «Ὁ ἀληθινὸς δάσκαλος εἶναι μάρτυς», «Γιὰ νὰ παρατηρήσῃς τὸν κόσμον, καμιά σκολιὰ δὲν εἶναι ψηλότερη ἀπὸ ἓνα σταυρό» (Ἑδ. Λῶρενς) (84—σελ. 56).



Μόναχο, ἡ ἀναμόρφωση τοῦ προγράμματος μαθημάτων, ἡ ἀλλαγὴ τοῦ πνεύματος σχολικῆς ἐργασίας, ἡ ἵδρυση νέων διδακτηρίων γιὰ τὴ στέγαση τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἐργαστηρίων, ἡ ἀπόσπαση οἰκονομικῶν ἐπιχορηγήσεων ἀπὸ τὴν Πολιτεία, ἡ εἰσαγωγὴ τῆς νέας κατευθύνσεως τοῦ Σχολείου Ἐργασίας στὴν Παιδαγωγική, ὅλα αὐτὰ εἶναι θέματα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες, ἀντιρρήσεις, δυσπιστίες, ἐπικρίσεις καὶ κινδύνους ἀποτυχίας ἀκόμη. Μὲ τὸν ἰσχυρό, ὅμως, χαρακτήρα του, τὴ μεγάλη ἐπιμονή του καὶ τὴ φιλοπονία του κατῴρθωσε νὰ σταθεροποιήσῃ τὸ μεταρρυθμιστικὸ ἔργο του στὴν παιδεία.

Ἀπὸ τὸν βίο τοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι διακατέχεται πάντοτε ἀπὸ τὴν ἀξιοθαύμαστη διάθεση νὰ προχωρῇ θαρραλέα στὴν πραγματοποίησιν τῶν παιδαγωγικῶν του σχεδίων.

4.— Πορίσματα :

Ἡ διακήρυξη νέων Ἰδεῶν καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τους μὲ νέα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα δημιουργοῦν πάντοτε ποικίλες ἀντιθέσεις καὶ συναντοῦν πολλές δυσκολίες. Σὲ τέτοιες καταστάσεις χρειάζεται ἡρωϊκὴ διάθεση τῶν πρωτοπόρων ἐκείνων, ποὺ ἀναλαμβάνουν τὸ ἀνακαινιστικὸ ἔργο. Οἱ φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας, ποὺ ἐξετάζομε, διακρίνονται γι' αὐτὴ τὴν ἡρωϊκὴ τους διάθεση καὶ κατορθώνουν νὰ ὑπερνικοῦν τὰ ὑλικά ἐμπόδια καὶ τὶς ἀντιθέσεις καὶ νὰ προχωροῦν διανοίγοντας νέους δρόμους στὴν Παιδαγωγική. Ἔτσι, στὴν πορεία τους, νὰ δοκιμάζουν πικρίες καὶ συνεχεῖς ἀπογοητεύσεις, ἴσως νὰ φθείρωνται σωματικὰ καὶ ἴσως ἀκόμη νὰ ὀδηγοῦνται σὺν θάνατο. Ἡ πίστις τους, ὅμως, στὴν ἀξία τοῦ ἔργου τους δυναμώνει τὴν ψυχὴ τους, ὥστε νὰ μποροῦν ν' ἀγωνίζονται ἡρωϊκὰ ὡς τὰ βαθειὰ γηρατειά τους γιὰ τὴν καρποφορίαν τῶν προσπαθειῶν τους (34—σελ. 626—632).

Ἡ κυριαρχία τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας ἐπὶ τῆς ψυχῆς δὲν σκοτίζει τὴ λογικὴ τῶν παιδαγωγῶν μας. Ἔτσι, σὲ κάποιες στιγμὲς τῆς ζωῆς του, νὰ βρίσκεται ὁ Σωκράτης (30—παράγρ. 175β—C) ἢ ὁ Pestalozzi (22—σελ. 377—387, 19—σελ. 12), ἢ ὁ Kerschensteiner (1—σελ. 14) ἀκόμη σὲ κάποια κατάστασις «ἀτοπίας» τοῦτο, ὅμως, μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ἢ ὡς κατάστασις πνευματικῆς περισυλλογῆς αὐθόρμητη καὶ ἀναγκαία ἄλλωστε στοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν πλούσια δραστηριότητα, ἢ ὡς ἐκδήλωση περιέργου κι' ἀσυνήθιστου γιὰ τοὺς πολλούς, ποὺ μπορεῖ μὲν νὰ χαρακτηρίζεται ὡς παραφορά, δὲν παύει ὅμως νὰ περιέχῃ τὴν ἡρωϊκὴ ἐκείνη διάθεση μὲ τὴν ὁποία δημιουργοῦνται τὰ μεγάλα ἔργα. Γιὰ τοὺς πολλούς, συνήθως, τῶν καινοτόμων καὶ τῶν πρωτοπόρων ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ «ἀτοπία». Ἀλλὰ καὶ στὴ ζωὴ τῶν περισσοτέρων ἀπ' αὐτοὺς τοὺς καινοτόμους ὀφείλομε τὶς αἰώνιες πολιτιστικὰς ἀξίες.

Ἄν οἱ σύγχρονοι τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας ὑπῆρξαν μὲ προχειρότητα αὐστηροὶ ἀποτιμηταὶ τῶν ψυχικῶν τους καταστάσεων κι' ἂν στάθηκαν στὰ συγκεκριμένα, γιὰ τὴν ἐποχὴ τους, ἀποτελέσματα τῶν προσπαθειῶν τους, μὲ τὸ μέτρο τῆς ἡμετέρας ὠφελείας, ἐμεῖς, σήμερα, ποὺ νοιώθουμε «νὰ γίνωνται τὰ φτερά τους οἱ ἰδέες τῆς ἐποχῆς μας καὶ τοῦ πνεύματός μας τ' ἀβάσταχτα δεσμὰ καὶ τ' ἀρπάγια τῆς ψυχῆς μας», θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ κάθε ἕναν ἀπ' αὐτοὺς ὅτι λέγει ὁ Σωτὴρ ἡ Σκίπη σὲ παρόμοιους φορεῖς πάθους δημιουργίας :

Κι' ἂν ὁ ἥλιος σ' ἐπρόδωοε, ὅπως τὸν Ἴκαρο,
κι' ἔπεσες πρὶν νὰ φτάσης τὸ σκοπὸ σου,
μέσα στὸ φῶς ἔπεσες καὶ ὅλο φῶς
εἶναι ὁ θάνατός σου.

(Μέσα στὸ Φῶς).

Ο θάνατός τους εἶναι φῶς, διότι ὑπηρετοῦν καὶ μ' αὐτὸν ἀκόμη τὸν θάνατο τὰ «ὑψηλὰ ἰδανικὰ τῆς παιδείας μὲ ὑπεύθυνη σιάνη, σὲ κάθε στιγμή, σὲ μιὰ ἀσταμάτητη πορεία». Ζυγισμένοι οἱ ἴδιοι μὲ ἰδανικὰ ὑψώνουν τὸ ἠθικὸ πρόσωπό τους μὲ ὑψηλὸ ἀνάστημα γιὰ τὴν παιδεία τοῦ ἀνθρώπου, ἐνδὲς ἀνθρώπου, ὅπως τὸν ἔπλαθε ἡ πλούσια ψυχὴ τους. Βαθαίνουν καὶ ζοῦν ἔντονα οἱ ἴδιοι τὸ ἰδανικόν, ποὺ κυνηγοῦν, καὶ γι' αὐτὸ μποροῦν νὰ τὸ μεταδίδουν καὶ στοὺς ἄλλους καὶ μὲ τὴν εὐψυχία τους πρὸς θάνατον ἀκόμη. Εἶναι ἀληθινοὶ παιδαγωγοί.

Συμπέρασμα.

1.— Στὴν ψυχικὴ δομὴ τῶν τριῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας διακρίναμε τὴ σταθερὴ διάθεση γιὰ τὴν ἔντονη παρουσία τῆς ὑπάρξεώς των στὸν κόσμο, ποὺ ὑποκινεῖται ἀπὸ τὴν συναίσθηση εἰδικῶν σχέσεών τους μὲ τὸν Χρόνο, μὲ τοὺς Ἄλλους καὶ μὲ τὸ Ὑπερβατόν, τὴ ζωερὴ φιλότητα πρὸς τὸν συνάνθρωπο, τὴν ἀρμονικὴ σύζευξη τῶν ψυχῶν τους μὲ τὴς ψυχὰς τῶν μαθητῶν τους καὶ τὴν ἡρωϊκὴ διάθεσή τους μπροστὰ στὰ ἐμπόδια, στοὺς κινδύνους καὶ στὸν θάνατον ἀκόμη.

2.— Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲν ἀπαντῶνται σ' ἄλλους φορεῖς θετικοῦ πάθους δημιουργίας. Τὸ ἀντικείμενο τοῦ πάθους ἐκείνων θὰ εἶναι ἡ γνώση, ἡ ἠθικότητα, ἡ ἡμιορφία, ἡ τὸ θεῖον, ἡ ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν βιολογικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ διαμορφώνεται καὶ νὰ τροφοδοτεῖται ἀνάλογα πρὸς τὸ ἀντικείμενο τὸ ψυχικὸ τους ὑπόστρωμα. Ἀπ' ὅλες τὶς συνειδησιακές των καταστάσεις ἐκεῖνοι θέτουν σὲ ἔντονη λειτουργία καὶ καρποφορία τὴ μία κυρίως ἀπ' αὐτές, ἡ τὴ γνωστικὴ, ἡ τὴν ἠθικὴ, ἡ τὴν αἰσθητικὴ, ἡ τὴν θρησκευτικὴ, ἡ τὴν συνείδηση τῆς βιολογικῆς ὀνιότητος (οἰκονομικὰ ἀγαθὰ).

Κατὰ τὸν E. Spranger (21—σελ. 10—18), ὡς γνωστόν, οἱ δημιουργοὶ τοῦ πολιτισμοῦ διακρίνονται ἀπὸ μιὰ εἰδικὴ γιὰ τὸ ἄτομό τους πνευματικὴ καὶ ἀξιολογικὴ ροπή. Σ' αὐτὴ τὴν εἰδικὴ ροπή ὀρισμένων προικισμένων μὲ ἐξαίρετες ἱκανότητες ἀτόμων ὀφείλεται ἡ δημιουργία τῶν διαφόρων ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἐκφράζονται ὡς ἐπιστημονικὲς (γνωστικὲς), ἠθικὲς (κοινωνικὲς, πολιτικὲς), αἰσθητικὲς, θρησκευτικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἀξίες. Τὰ ἄτομα αὐτὰ - δημιουργοὶ μιᾶς κατηγορίας ἀγαθῶν πολιτισμοῦ (τὸ καθένα εἰδικῆς κατηγορίας) ζοῦν ὡς «ἄρχουσας» μιὰ μόνον πνευματικὴ - ἀξιολογικὴ ροπή καὶ θέτουν σὲ συνάρτηση αὐτῆς τὴς ἄλλες πνευματικὲς τάσεις, ποὺ ἀποτελοῦν γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ δευτερεύουσες πνευματικὲς ροπές. Ἔτσι, οἱ διάφοροι φορεῖς πάθους δημιουργίας (ἐπιστήμης, ἠθικῆς, τέχνης, θρησκείας) ἔχουν ὡς πρυτανεύουσα μιὰ ἀξιολογικὴ - πνευματικὴ τάση καὶ ἡ καρποφορία τῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τοῦ πάθους των. Ἀρα, μιὰ μόνον συνειδησιακὴ τους

1) Βλέπε τὶς βιβλιογραφικὲς παραπομπὲς στὰ προηγούμενα κεφάλαια γιὰ κάθε παιδαγωγό.



κατάσταση (πνευματική ροπή) τίθεται κυρίως σὲ ἔντονη λειτουργία.

3.— Οἱ φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας δὲν σκοπεύουν τὴ δημιουργία πολιτιστικῶν ἀγαθῶν μιᾶς κατηγορίας, ἀλλὰ τὴν ἐκκόλαψή καὶ καρποφορία, ὅπως εἶδαμε στὸ ἔργο τους (Βο κεφάλαιο), ὅλων τῶν συνειδησιακῶν καταστάσεων τοῦ παιδευομένου. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενο τοῦ πάθους των ἀναφέρεται σ' ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο, προϋποτίθεται ὅτι, γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ προσφέρουν εὐεργετικὴ τὴ συνδρομὴ τους σ' αὐτόν, οἱ ἴδιοι κατανοοῦν ἔντονα ὅλες τὶς συνειδησιακὰς καταστάσεις, ζοῦν ἔντονα ὅλες τὶς πνευματικὰς καὶ ἀξιολογικὰς ροπὰς των, βρίσκουν τὴ θέση τῆς ἀνθρώπινης ὀντότητος στὸν Χρόνο, στοὺς Ἄλλους καὶ στὸ Ὑπερβατόν, ἀγαποῦν αὐτόν τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸ αἰώνιο ἀνθρώπινο στοιχεῖο του, (ὅλες τὶς συνειδησιακὰς καταστάσεις), συνδέονται στενὰ μαζὶ του καὶ ἀγωνίζονται ἡρωϊκὰ γι' αὐτόν. Μόνον ἓνα τέτοιο δικό τους ψυχικὸ ὑπόστρωμα, ὅπως τὸ ἀναλύσαμε στὸ κεφάλαιο τοῦτο, μπορεῖ νὰ θερμαίνει τὸν ὀρμητικὸ δυναμισμό τους γιὰ τὴν παιδεία τῶν ἄλλων. Γι' αὐτό, ἀκριβῶς, χαρακτηρίζομε ὡς *ἰδία ζουσα τὴν ψυχικὴν δομὴν τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιγωγίας*.

4.— Τὰ στοιχεῖα, ὅμως, αὐτὰ δὲν συνθέτουν μόνον τὴν ἰδιάζουσα ψυχικὴ δομὴ τῶν φορέων αὐτοῦ τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ μιὰ πρωτότυπη ψυχογραφία τους. Στὶς μονογραφίες ποὺ ὑπάρχουν γιὰ τοὺς Μεγάλους Παιδαγωγοὺς δὲν ἔχομε εἰδικὸ κεφάλαιο ἀφιερωμένο στὴν ψυχογραφία ἐνός, ἔστω, παιδαγωγοῦ οὔτε καὶ εἰδικὴ συγκριτικὴ ψυχογραφία στὴν παγκόσμια βιβλιογραφία ἐπὶ πολλῶν παιδαγωγῶν. Ἄν συναντοῦμε ψυχολογικοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ ψυχαναλυτικὰς ἐρμηνεῖες, συμβαίνει ὅλα αὐτὰ ν' ἀναφέρονται ἢ σὲ μία μόνον ψυχικὴ ιδιότητά τους ἢ σὲ δύο-τρεις, ὅποτε δὲν ἔχομε οὔτε πλήρη ψυχογραφία γιὰ ἓναν παιδαγωγὸ οὔτε συγκριτικὴ ψυχογραφία, ποὺ θὰ μᾶς ἔδινε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχολογίας τῶν Μεγάλων Παιδαγωγῶν. Οἱ ιδιότητες, ποὺ ἀνακαλύπτουμε μὲ τὴν ἔρευνά μας, καλύπτουν ὅλη τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ βάθος τῆς ψυχικῆς δομῆς των. Ἡ διατομὴ, ἐπίσης, ποὺ ἐπιφέρομε ἐπ' αὐτῆς τῆς δομῆς, εἶναι κάπως πρωτότυπη, διότι οὔτε στὴν ψυχαναλυτικὴ ἐρμηνεία δεδομένων περιοριζόμαστε, οὔτε κατὰ ψυχικὰ φαινόμενα, μὲ τὴν κλασικὴ τους διάκριση (νοημοσύνη, συναίσθημα, βούλησις), ἐκθέτομε τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἔρευνά μας. Πέραν ἀπὸ ὅλα αὐτά, στὴ μελέτη αὐτὴ ἐπιτελεῖται μιὰ διατομὴ στὴν ψυχικὴ δομὴ τους τέτοια, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συλλάβωμε μὲ τὴ στοχαστικὴ ἀνάλυσιν τὸν δυναμισμό τῆς προσωπικότητός των, τὴν ποιότητά του, τὴν κατεύθυνσίν του, τὶς πηγές του, καὶ ὅλα αὐτά, ὅπως εἶναι συνειδητὰ ἀπὸ τοὺς φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας, ὅπως ἀποτελοῦν καθημερινὸ βίωμα καὶ νόημα καὶ σκοπὸ τῆς υπάρξεώς των.

Ἡ ἀποκάλυψις τῆς διαθέσεως γιὰ τὴ διαμόρφωσιν ἔντονης τῆς παρουσίας τῆς υπάρξεώς των μὲ τὴν κατανόησιν τῶν σχέσεών τους μὲ τὸ Χρόνον, τοὺς Ἄλλους καὶ τὸ Ὑπερβατόν καὶ ἡ διαπίστωσις τῶν ἄλλων τάσεών τους (φιλότιτος, συζεύξεως ψυχῶν καὶ ἡρωϊκῆς διαθέσεως) μαρτυροῦν κάποια πρωτοτυπία διατομῆς ἐπὶ ψυχικῶν καταστάσεων.

5.— Ἔτσι, ἀποκαλύπτεται μιὰ ἰδιάζουσα ψυχικὴ δομὴ στοὺς ἀφωσιωμένους στὴν παιδείαν ἀνθρώπους καὶ συμπληρῶνεται πλέον μὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φαινομένου τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας. Τὰ σχετικὰ δεδομένα ἀπὸ ὅλη τὴν ἔρευνά μας συνάγονται στὶς ἐπόμενες σελίδες στὰ γενικὰ συμπεράσματα.



Βιβλιογραφία τοῦ Γου Κεφαλαίου

- 1) AGUSTSSON — S.J. LA DOCTRINE D' EDUCATION DE G. KERSCHENSTEINER ED RODSTEN PARIS 1936.
- 2) BERTRAND — E. L' OEUVRE SCOLAIRE DE G. KERSCHENSTEINER A MUNICH, DUNOD PINAT, PARIS 1914.
- 3) BREHIER — E. LES THEMES ACTUELS DE LA PHILOSOPHIE, P.U.F. 1956.
- 4) ΓΕΩΡΓΙΟΥΔΗ — Κ. Σύγχρονοι Φιλοσοφικαὶ κατευθύνσεις, 'Αθήναι 1954.
- 5) CHATEAU). μετ. Κ. Κίτσου: Οἱ Μεγάλοι Παιδαγωγοί, Κένταυρος, 'Αθήναι 1958.
- 6) ΛΟΤΒΑΡΙ Ν.: 'Ιστορία τῆς Φιλοσοφίας, τ. Α', 'Αθήναι.
- 7) DELBOS — V., FIGURES ET DOCTRINES DE PHILOSOPHES, PLON, PARIS 1921.
- 8) ΔΕΛΜΟΤΖΟΤ — Α. Οἱ πρῶτες προσπάθειες στὸ Μαράσλειο, 'Αθήναι.
- 9) FOULQUIE — P., L' EXISTENTIALISME, P.U.F. 1958.
- 10) HUBERT — R., HISTOIRE DE PEDAGOGIE, P.U.F. 1949.
- 11) HUBERT — R., μεταφ. Κ. Κίτσου — Ν. Σκολάτου: Γενικὴ Παιδαγωγικὴ, 'Αθήναι 1959.
- 12) ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ — Ι — Ν. Σύστημα φιλοσοφικῆς ἠθικῆς, 'Αθήνα, 1947.
- 13) ΚΡΙΑΡΑ — Ε. Οἱ τρεῖς μεγάλοι Πατέρες τῆς 'Εκκλησίας καὶ τὰ ἀρχαῖα Γράμματα. Θεσσαλονίκη, 1955.
- 14) LIEIF — J. — RUSTIN — G., PEDAGOGIE GENERALE, ED. DELAGRAVE, PARIS 1953.
- 15) MALVERNE — L., SIGNIFICATION DE L' HOMME, P.U.F., 1960.
- 16) MARCHAND — M., HTGIENE AFFECTIVE DE — L' EDUCATEUR, P.U.F., 1956.
- 17) «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ», περιοδικόν, Νο 750.
- 18) ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 'Απομνημονεύματα, ἔκδ. Ι — Π. Ζαχαροπούλου, 'Αθήναι, 1939.
- 19) ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ — Γ., Ι.Ε. Πεσταλότσης, 'Αθήναι 1953.
- 20) ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ — Γ., 'Η νέα δημοδιδασκαλικὴ παιδεία ἐν Γερμανίᾳ, 'Αθήναι 1926.
- 21) ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ — Γ., Οἱ ἑξ κύριοι τύποι τῆς ἀτομικότητος, 'Αθήναι 1937.
- 22) ΠΑΠΑΜΑΤΡΟΥ — Μ., I. H. PESTALOZZI, ἔκδ. Α. Ράλλη, 'Αθήναι 1929.
- 23) ΠΑΠΑΝΟΤΤΣΟΥ — Ε. Φιλοσοφία καὶ παιδεία, 'Ικαρος, 'Αθήναι, 1957 (σελ. 164 —169).
- 24) PESTALOZZI — J. H., LE CHANT DU CYGNE, ED. LA BACONNIERE, NEUCHATEL, 1946.
- 25) ΠΛΑΤΩΝΟΣ Κρίτων.
- 26) ΠΛΑΤΩΝΟΣ 'Απολογία.
- 27) ΠΛΑΤΩΝΟΣ Φαῖδων.
- 28) ΠΛΑΤΩΝΟΣ Πολιτεία.
- 29) ΠΛΑΤΩΝΟΣ Τίμαιος.
- 30) ΠΛΑΤΩΝΟΣ Συμπόσιον (Ι. Συκοντρή).
- 31) SCHARER — R., L' HOMME ANTIQUE ET LA STRUCTURE DU MONDE INTERIEUR, PAYOT, PARIS, 1958.
- 32) SETFFARTH — I. W. PESTALOZZI S.A.MTLICHE WERKE, 12 τόμοι, LEIPNITZ 1902.
- 33) ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ — Κ., 'Η ψυχροσύνθεσις τοῦ ἀνθρώπου, 'Αθήναι 1940.
- 34) ΣΤΚΟΤΤΡΗ — Ι., Μελέται καὶ ἄρθρα, 'Αθήναι, 1956.



ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

I

1.— 'Απὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐρευνητικῆς μας ἐργασίας διαπιστώνεται, ὅτι στοὺς τρεῖς Μεγάλους Παιδαγωγούς, ΣΩΚΡΑΤΗ, Pestalozzi καὶ Kerschesteiner, ἐνυπάρχει ἕνας ἐσωτερικὸς ὁρμητικὸς δυναμισμὸς, ποὺ κατευθύνει τοὺς φορεῖς τοῦ νὰ θεωροῦν ὡς ὕψιστο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς τὴν τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἰδεώδους τῆς μορφώσεως τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἐσωτερικὸς αὐτὸς δυναμισμὸς, ὅπως ἐμφανίζεται στὴ ζωὴ καὶ στὴ δράση ἀνθρώπων, ποὺ ἱστορικὰ ὑπῆρξαν, ἀποτελεῖ τὸ πάθος τῆς παιδαγωγίας. Εἶναι θετικὸ πάθος δημιουργίας, διότι, μὲ τὴν κατεύθυνσή του, μὲ τὴν κυριαρχία του στὴν ψυχὴ καὶ μὲ τὰ ἄλλα ψυχικὰ φαινόμενα ποὺ ὑποκινεῖ, ἔχει ὡς καρποφορία τὴ δημιουργία ἀνθρώπων, τὴν ἐκκόλαψη καὶ δημιουργικὴ γονιμότητα τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου στὸν ἀναπτυσσόμενο ἄνθρωπο καί, κατὰ συνέπεια, τὴν ἱκανοποίηση ἑνὸς πόθου τῶν φορέων τοῦ γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς αἰωνιότητος αὐτοῦ τοῦ στοιχείου σ' ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα.

2.— Οἱ φορεῖς αὐτοῦ τοῦ πάθους ἔχουν ἔντονη συναίσθηση μέσα τους αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου, τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ὡς πνευματικὴ ὁρμὴ νὰ ξεπερνᾷ ὁ ἄνθρωπος πάντοτε τὸν ἑαυτό του, τὴ δεδομένη κατάστασή του, ὡς ἀκόρεστη ἀναζήτησις τῆς ἀλήθειας, τῆς ἀρετῆς, τῆς ὡμορφιάς καὶ τῆς ἀρμονικῆς συνδέσεως μὲ τὸ Σύμπαν· ζοῦν μέσα τους ἕναν ἔρωτα γιὰ τὴν ἀρμονικὴ ὁλοκλήρωση μέσα τους τῆς «Πενίας καὶ τοῦ Πόρου», ὅπως εἶπεν ὁ Πλάτων (15— παράγρ. 203, B, C, D)¹: φέρουν στὴν ψυχὴ τους τὴν Πενίαν, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη κι' ἀναζητοῦν νὰ βροῦν τὴν ἀρμονία τῶν δυνάμεων καὶ τάσεων τοῦ ἑγὼ τους καὶ τὴν αἰώνια ἀρμονία τῆς ἀνθρώπινης ὀντότητος καὶ τοῦ κόσμου· καταβάλλουν γι' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη τους συνεχεῖς προσπάθειες καὶ διαθέτουν δυνάμεις, «ἐπίνοια», καὶ ὅλα τὰ μέσα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης, ἀφοῦ φέρουν μέσα τους καὶ τὸν Πόρον (= ἐπίνοια, μέσα γιὰ τὶς δυσκολίες ἢ τὴν ἱκανοποίησις πόθων) μαζὶ μὲ τὴν Πενίαν· ἔτσι ζοῦν τὴ σύζευξη τῆς Πενίας καὶ τοῦ Πόρου, ἀπὸ τὴν ὁποία γεννᾶται ὁ Ἔρως· αἰσθάνονται ἔντονα αὐτὸν τὸν Ἔρωτα νὰ ἔχη σύντροφο τὴ στέρηση, τὴν ἀναζήτησις (ἀφοῦ ὁμοιάζει μὲ τὴ μητέρα τοῦ Πενία) καὶ νὰ εἶναι ριψοκίνδυνος, ἐνεργητικὸς, ἐπιθυμητικὸς, ἐπιθυμητὴς τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τῆς φρονήσεως (ἀφοῦ ὁμοιάζει μὲ τὸν πατέρα τοῦ Πόρου).

3.— Ὁ Σωκράτης ὅμως δὲν κρατεῖ μόνον γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴ συμβουλὴ τῆς Διοτίμας, τῆς μυθικῆς γυναίκας ἀπὸ τὴν Μαντίνεια, γιὰ τὴν προέλευση καὶ τὶς ιδιότητες τοῦ Ἑρωτος, ποὺ ὤφειλε νὰ καλλιεργήσῃ στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ τὴν ἀνακοινώνει καὶ στοὺς μαθητὰς του μὲ σκοπὸ νὰ κατανοήσουν κι' ἐκεῖνοι πληρέστερα τὴν ἔννοια τοῦ Ἑρωτος, νὰ συναισθανθοῦν μέσα τους τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀναζήτησις τῆς ἐσωτερικῆς κι' ἐξωτερικῆς ἀρμονίας τῆς ὀντότητός των, τὴν ἀναζήτησις τῆς πνευματικῆς των οὐσίας. Γι' αὐτό, τὸ Συμπόσιο τοῦ Πλάτωνος, μὲ τὸν λόγο τοῦ Σωκράτη κατὰ τὶς συμβουλὲς τῆς

1) Ἡ βιβλιογραφία καταχωρίζεται στὸ τέλος τοῦ Κεφαλαίου.



Διοτίμας καὶ μὲ τὶς ἐπακόλουθες συζητήσεις, ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο καὶ ἄφθαστο ἔργο γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς παιδαγωγίας.

4.— Ἡ συμβουλὴ ὅμως τῆς Διοτίμας δὲν ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τὸν Ἀθηναῖο ἐκεῖνο παιδαγωγὸ τῆς ἀρχαιότητος, οὔτε ἐπίσης ἡ παιδαγωγία τοῦ Σωκράτη ἀναπύσσεται γιὰ τοὺς μαθητὰς του μόνον στὸ Συμπόσιο. Τὴν Διοτίμα ἀκούουν καὶ ὅλοι οἱ Μεγάλοι Παιδαγωγοί, ὅπως ὁ Pestalozzi κι' ὁ Kerschesteiner, ποὺ συναισθάνονται μέσα τους ἕναν παρόμοιο Ἔρωτα καὶ ποὺ μοχθοῦν μὲ τὴν παιδαγωγίαν τους νὰ καλλιεργήσουν τὴ συναίσθησιν αὐτοῦ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν πνευματικὴ ἀνθρώπινη οὐσία καὶ στοὺς μαθητὰς των. Ἡ ἀτομικὴ ὅμως εὐτυχία ἀπὸ τὴ σύζευξιν μέσα τους τῆς Πενίας καὶ τοῦ Πόρου δὲν θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους πλήρης εὐτυχία. Αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη ἑνὸς συμπληρώματος, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν πόθο νὰ βοηθήσουν τοὺς συνανθρώπους των, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν μέσα τους κι' ἐκεῖνοι τὴν ἴδια σύζευξιν τῆς Πενίας καὶ τοῦ Πόρου. Ἡ συναίσθησιν αὐτῆς τῆς ἐλλείψεως γίνεται ἔντονος ἐσωτερικὸς πόθος, γίνεται σιγὰ-σιγὰ πνευματικὴ ἀνάγκη, ἡ ὁποία, μὲ τὴν κατάλληλη τροφοδότησιν, μεταβάλλεται σὲ ὀρμητικὸ δυναμισμό ποὺ τείνει στὴν ἀπόκτησιν αὐτοῦ τοῦ συμπληρώματος, γίνεται πάθος παιδαγωγίας. Ὁ παιδαγωγὸς φαίνεται, ὅτι αἰσθάνεται τὴν εὐτυχία ὅχι μόνον μὲ τὴ συναίσθησιν ὅτι ὀλοένα προσεγγίζει περισσότερο ὁ ἴδιος, ὡς Ἐγώ, τὴν πλήρη κατανόησιν τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ συναίσθησιν ὅτι μὲ τὸν μόχθο του καὶ μὲ τὴ θυσία του ἀκόμη βοηθοῦνται νὰ προσεγγίσουν σ' αὐτὴ τὴν κατανόησιν καὶ οἱ Ἄλλοι.

5.— Καὶ ἔτσι, μποροῦμε νὰ συμπεράνωμε, ὅτι τὸ πάθος τῆς παιδαγωγίας εἶναι ἔντονη βίωσις τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου ἀπὸ τὸν φορέα του καὶ ζωερὴ ἐπιθυμία νὰ ἐκκολαφθῇ, νὰ καρποφορῇ καὶ νὰ διαιωνίζεται αὐτὸ τὸ στοιχεῖο σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

6.— Τὰ δεδομένα ἀπὸ τὴν ἔρευνά μας αὐτὴ μποροῦν νὰ εἶναι τὰ ἑξῆς :

α) Τὸ φαινόμενο τῆς ἀφοσιώσεως στὴν παιδείαν ἀποδεικνύεται ὡς πάθος παιδαγωγίας, ποὺ ἔχει ἐκδηλωθῇ κατὰ τὸ παιδευτικὸ ἔργο ὀρισμένων παιδαγωγῶν.

β) Ἡ ἔννοια τῆς ἀγωγῆς, ὅπως διαφαίνεται σιὸ ἔργο μεγάλων παιδαγωγῶν, πρέπει νὰ λάβῃ νέο περιεχόμενο, τὸ περιεχόμενο τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας (κοινὴ προχωρητικὴ πορεία παιδαγωγοῦ καὶ μαθητῶν).

γ) Ὁ ὅρος παιδαγωγία πρέπει ν' ἀναφέρεται ὅχι μόνον στὴν παιδικὴ καὶ ἐφηβικὴ ἡλικία, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε ἄνθρωπο οἰασδήποτε ἡλικίας, ἐφ' ὅσον πιστεύεται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ διατηροῦν μέσα τους τὸ παιδιὰτικὸ στοιχεῖο¹, τὴν τάσιν δηλαδὴ πρὸς τὰ ἐμπρὸς (4—σελ. 26—31), πρὸς τὴ συνεχῆ ἐξέλιξιν, πρὸς τὴ βαθύτερη κατανόησιν καὶ πλουσιώτερη κάθε φορὰ καρποφορία τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου τους.

δ) Τὰ αἰώνια προβλήματα τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῶν ποικίλων κατὰ

1) Στὴ λέξιν παιδαγωγία τὸ συνθετικὸ στοιχεῖο παιδί διατηρεῖται καὶ γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν ἐνηλίκων, ἐφ' ὅσον γίνεται δεχτὸ σήμερον, ὅτι καὶ οἱ ἐνήλικοι κλείουν μέσα τους τὸ παιδιὰτικὸ στοιχεῖο τους, τὴν τάσιν δηλαδὴ πρὸς ἐξέλιξιν μὲ προσωπικὴ δημιουργία καὶ ὄνειρον (4—σελ. 30—31).



καιρούς σκοπῶν ἀγωγῆς, ὅπως καὶ τῶν ἀποκλίσεων τῶν παιδαγωγῶν κατὰ τὸ παιδευτικὸ ἔργο τους, τῶν μὲν πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς, τῶν δὲ πρὸς τὰ μέσα ἀγωγῆς καὶ τὴν κοινωνικὴ προσαρμογὴ, εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ὑφίστανται, ὅπως δὲν ὑπῆρχαν οἱ συνειδήσεις καὶ στὸ ἔργο τῶν μεγάλων φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας (βλέπε Β' καὶ Γ' κεφάλαια).

ε) Ἡ χρησιμότητα τῶν ποριομάτων ἀπὸ τὴν ἔρευνά μας εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὴ λύση τῶν παιδαγωγικῶν προβλημάτων τοῦ παρόντος (οἱ σχετικὲς σκέψεις μας ἐκτίθενται στὶς ἐπόμενες σειρές).

II

1.— Στὴν ἐποχὴ μας, ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς, προβάλλει ἐπιτακτικὰ τὸ ἀνθρωπολογικὸ αἶτημα τῆς στροφῆς τῶν συνειδήσεων πρὸς τὴ θεώρηση ὅλων τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων ἀπὸ τὴ σκοπιά τοῦ ἀνθρώπου (17—σελ. 14—15). Ἀπὸ τὴ μελέτη μας διαπιστώνεται, ὅτι, σὲ παρόμοιες καταστάσεις, ἄλλες ἐποχές, ἡ στροφὴ αὐτὴ ἔχει ἐπιδιωχθῆ μετὰ τὴν παιδεία καὶ ὅτι ἡ καρποφορία τῶν σχετικῶν προσπαθειῶν καὶ μόχθων ὑπῆρξε σημαντικὴ.

2.— Στὴ χώρα μας εἰδικώτερα, ὅπου τὸ αἶτημα αὐτὸ τίθεται ἐπιτακτικώτερα τόσο ἀπὸ τὴν σύγχρονη κατάσταση τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν μας πραγμάτων ὅσο κι' ἀπὸ τὴν βαρύτητα τῆς πνευματικῆς μας κληρονομιάς, καὶ ὅπου διαπιστώνονται σημαντικὲς ἐλλείψεις γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῆς Νεολαίας μας καὶ τὴ γενικώτερη καλλιέργεια τοῦ λαοῦ μας, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παιδεία ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι ἀπ' ὅλες τὶς κατευθύνσεις ζωηρὸ καὶ εἰλικρινές. Ἄν, γιὰ τὴν κάλυψη ἐλλείψεων ἀπὸ ἀπόψεως προγραμματισμοῦ (9—), ὁργανώσεως τῶν εἰδικῶν κατευθύνσεων ἐκπαιδεύσεως τῶν Νέων μετὰ βέβαιες τὶς προοπτικὲς ἀπορροφήσεως τῶν σιὸς διαφόρους τομεῖς ἐργασίας, ἀπὸ ἀπόψεως ὑλικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ μεθοδολογίας στὴ σχολικὴ ἐργασία καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἰδεολογικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ ἐξελισσομένου ἀνθρώπου (11—σελ. 14—20), θεωρεῖται ἀπαραίτητὴ ἡ ἔμπρακτὴ ἐκδήλωση ζωηροῦ διαφέροντος τῆς πολιτείας, ἄλλο τόσο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπάρχουν ἐργάται τῆς παιδείας, δάσκαλοι καὶ καθηγηταί, ποὺ θὰ αἰσθάνονται μέσα τους κάποιο πάθος παιδαγωγίας. Προγραμματισμοί, παροχὴ ὑλικῶν μέσων, μεθοδολογικὲς κατευθύνσεις καὶ διατύπωση σαφῶν ἰδεολογικῶν προσανατολισμῶν δὲν μποροῦν νὰ καρποφορήσουν, ἂν δὲν βρίσκουν τὴ σχετικὴ θερμὴ ἀνταπόκριση στὶς ψυχὰς τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Συμβαίνει, μάλιστα, ὅταν ἐλλείπη ἐντελὴς ἡ ἀπαραίτητὴ κρατικὴ μέριμνα, ὅπως στὴν περίπτωσιν τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Pestalozzi, ν' ἀναπτύσσεται ἕνας τέτοιος ψυχικὸς δυναμισμὸς σ' ὠριμένους παιδαγωγούς, ὥστε ν' ἀντιμετωπίζονται ὁλοκληρωτικὰ κι' ἀποτελεσματικὰ οἱ σοβαρὲς ἐλλείψεις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ τῶν. Ἡ σημασία τοῦ ψυχικοῦ παράγοντος τῶν ἐκπαιδευτικῶν γιὰ τὴν εὐόδωση τῆς ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητος μιᾶς πολιτείας ὑπολογίζεται σήμερὰ σοβαρὰ ἀπὸ τὰ πλούσια Κράτη, τὰ ὁποῖα ἐνῶ διαθέτουν ἀξιόλογα κονδύλια ἀπὸ τὸν προϋπολογισμό τους γιὰ τὴν παιδεία, ἐνῶ προγραμματίζουν, μελετοῦν καὶ κατευθύνουν τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα, ἔχουν ἐν τούτοις καὶ εἰδικὰ συστήματα γιὰ τὶς ἐξετάσεις καὶ δοκιμασίαι στὴν ἐπιλογὴ τῶν καταλλήλων ἐκπαιδευτικῶν καὶ γιὰ τὴ μόρφωσίν τους καὶ τὴν ἐπαρκῆ τροφοδότησιν τῶν διαθέσεών τους πρὸς

τὴν παιδαγωγία. Μὲ τὰ οὐστήματα αὐτὰ διενεργεῖται ἡ διάγνωση τάσεων, ποὺ θὰ εὐνοήσουν τὴν καλλιέργεια χαρακτηριστικῶν τοῦ πάθους παιδαγωγίας καὶ προσφέρεται ἡ κατάλληλη ἐνίσχυση αὐτῶν τῶν τάσεων, μὲ τὴ βασικὴ παιδαγωγικὴ μὀρφωση καὶ τὴ συνεχῇ κατὰ καιροὺς ἐπιμὀρφωση.

3.— Σὲ τέτοιες προσπάθειες ἐπιλογῆς καὶ μορφώσεως τῶν λειτουργῶν ὅλων τῶν βαθμίδων τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ ἀνεύρεση φορέων πάθους παιδαγωγίας, ἡ ἀνάλυση τῆς βιοτικῆς τῶν πορείας, τῶν στοχασμῶν καὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ τῶν ἐνεργήματος καὶ ἡ ψυχογραφία τῶν προσωπικοτήτων τους πρέπει νὰ θεωρηθοῦν βασικὲς ἐνέργειες. Μόνον ὅταν κατανοήσουν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ὅλων τῶν βαθμίδων, ὅτι, πράγματι, ὑπῆρξαν κατὰ καιροὺς, ἀληθινοὶ φορεῖς πάθους τῆς παιδαγωγίας, ὅτι ἀντιμετώπισαν μὲ μόχθους καὶ μὲ εὐψυχία πρὸς θάνατον παρόμοια μὲ τὰ δικά των καὶ δυσκολώτερα ἀκόμη προβλήματα, τότε, ὅχι μόνον θὰ ὑποδειγματισθοῦν στὴν τεχνικὴ τῆς ἀντιμετωπίσεως των, ἀλλὰ καὶ θὰ φρονηματισθοῦν καὶ θὰ αἰσθάνωνται νὰ θεριεύη μέσα τους ἕνας ὀρμητικὸς δυναμισμὸς γιὰ τὴ δημιουργία ἀνθρώπων.

4.— Ἄν οἱ κατὰ καιροὺς φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας ζοῦσαν ἔντονα τὰ προβλήματα τῆς παιδείας τοῦ τόπου των καὶ συνελάμβαναν τὶς ἀνάλογες λύσεις, εἶναι χρήσιμο γιὰ τοὺς παιδαγωγοὺς τῆς ἐποχῆς μας νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ νὰ τεθοῦν μὲ σαφήνεια μερικὰ προβλήματα παιδείας τοῦ δικοῦ μας ἰδιαίτερα ἔθνους· πρόκειται γιὰ προβλήματα πρὸς τὰ ὁποῖα οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μας ὀφείλουν νὰ στραφοῦν μὲ ἀληθινὸ πάθος δημιουργίας:

Α'.— Ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθῆκες στὴ χώρα μας προβάλλει τὸ αἶτημα καλλιιεργείας τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπο, μιᾶς ἀγάπης, ποὺ θὰ ἐκδηλώνεται ἐμπρακτα ὡς μέρηνα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν Δικαιωμάτων τῆς παιδικῆς, ἐφηβικῆς καὶ ὠριμῆς ἡλικίας, ὅπως ἀναγνωρίζονται σήμερα ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη (8—σελ. 10—14, 10—No 1/1960): προστασία καὶ ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου). Τὰ σχετικὰ κατάλληλα παιδευτικὰ ἔργα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν Δικαιωμάτων αὐτῶν μποροῦν νὰ ἐπινοηθοῦν καὶ νὰ ἐκτελεσθοῦν ἀπὸ φορεῖς ἐνὸς πάθους δημιουργίας, τοῦ ὁποῖου ἀντικείμενο θὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς βιοτικὲς καὶ πνευματικὲς ἀνάγκες του.

Β'.— Γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ συγκεκριμένου πνευματικοῦ περιεχομένου καὶ τῶν εἰδικῶν πλαισίων κάθε τέτοιας μέρηνας γιὰ τὸν ἄνθρωπο γεννᾶται τὸ δεῦτερο αἶτημα, κατὰ τὸ ὁποῖο πρέπει ν' ἀναζητηθῇ μιὰ σύνθεση ὠρισμένων πολιτιστικῶν ἀξιῶν, ἀφ' ἐνὸς ἐκείνων, ποὺ ἐπιβιοῦν ἢ μποροῦν νὰ ἐπιζήσουν ἀπὸ τὸν κλασικὸ, βυζαντινὸ καὶ νεώτερο πολιτισμὸ μας στὴ σύγχρονη ζωὴ καὶ πραγματικότητα, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκείνων ποὺ συνθέτουν τὸν σύγχρονο παγκόσμιον πολιτισμὸ μὲ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἐπιστημονικῶν προσπαθειῶν καὶ τὰ δεδομένα τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐρευνῶν (17—σελ. 14, 2—σελ. 20. 54—3). Ἄν τὸ αἶτημα τοῦτο ἔχη ἤδη προβληθῇ γενικώτερα ἀπὸ παιδαγωγοὺς καὶ πνευματικοὺς ἡγέτας σιὸν τόπο μας (5—σελ. 7—25, 6—σελ. 38, 7—σελ. 31, 11—, 12—, 13—, 14—, 1—, 3—, 16—), τῶρα, πλέον, πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἀνάγκη ἀναζητήσεως καὶ καθορισμοῦ τῶν συγκεκριμένων πολιτιστικῶν ἀξιῶν σις λεπτομέρειές των, ποὺ θὰ μποροῦν ν' ἀποτελοῦν τὸ ὑλικὸ καὶ τὰ πλαίσια γιὰ τὴν γενικὴ καὶ εἰδικὴ ἐκπαίδευση καὶ καλλιέργεια τῶν παιδιῶν, τῶν ἐφήβων καὶ τῶν ὠρίμων. Ἀναγνωρίζεται, βέβαια, σήμερα, ὅτι μὲ τὸν ὄρο «ἀνθρωπισμὸς» ἐννοοῦμε τὸ φυσικὸ του περιεχόμενο, τὴν προσπάθεια δηλαδὴ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ὠλοκληρωμένου ἀνθρώπου καὶ

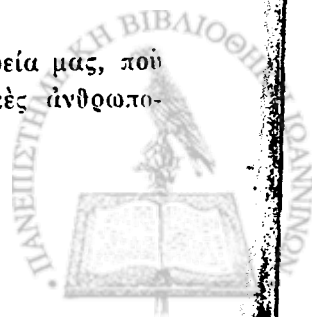
ὅτι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς παιδείας μας εἶναι «ἡ μεθοδικὴ κρίσις καὶ συναίρεσις μέσα σὶδ ὁῶμα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν στοιχείων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὅλων τῶν αἰώνων οἷς κορυφαῖες δημιουργίαι του σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ θ' ἀναζητήσωμε σὶς πνευματικὲς καὶ τὶς τεχνικὲς ἐπιτεύξεις τῆς Εὐρώπης τῶν νεωτέρων καὶ τῶν νεωπάτων χρόνων» (14—σελ. 17). Παραμένει, ὅμως, τὸ αἶτημα τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς Ἰδέας σ' ὅλες τὶς βαθμίδες καὶ κατευθύνσεις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ τόπου μας καὶ σὶς ὀργανωμένες προσπάθειες εὐρύτερης παιδείας τοῦ λαοῦ μας.

Γ'.— Γιά τὴν ὀργάνωσις τῆς κατάλληλης τεχνικῆς κατὰ τὸ παιδευτικὸ ἐνέργημα καὶ γιά τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀνωτέρω γεννᾶται τὸ τρίτο αἶτημα γιά τοὺς φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας, τὸ αἶτημα ἀφοσιώσεως σὶν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν παιδαγωγικῶν πραγμάτων, μὲ τοὺς καρποὺς τῆς ὁποίας θὰ ἐπιτελεῖται ἡ παιδαγωγία σὶν πὺ πλήρη ἔννοιά της. Τὸ αἶτημα τοῦτο ἐρμηνεύεται εἰδικώτερα ὡς ἀνάγκη δημιουργίας ἑλληνικῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης μὲ συνέχειαν ἐρευνῶν καὶ μὲ ἐξασφαλισμένη τὴ διαδοχὴ τῶν ἐπιστημῶν -- ἐρευνητῶν (σὶν βιολογία, ψυχολογία, φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς, κοινωνιολογία, μεθοδολογία ἀγωγῆς) σὲ εἰδικὰ Κέντρα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς, ποὺ πρέπει νὰ ὀργανωθοῦν σὶν Πανεπιστήμιά μας. Σ' αὐτὰ θὰ μελετῶνται τὰ ἀνθρωπολογικὰ προβλήματα τοῦ παρόντος καὶ οἱ ἰδεολογικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς παιδείας¹, θὰ προγραμματίζονται τὰ συστήματα ἐκπαιδεύσεως, θὰ ἐλέγχωνται μὲ ἐπιστημονικὰ μέσα τὰ ἀποτελέσματα τῶν πειραματισμῶν, θὰ ἐτοιμάζονται τὰ πορίσματα ἐρευνῶν σὶν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, γιά νὰ προσφερθοῦν γιά τὴν ἐπιλογή, τὴ μόρφωσις καὶ ἐπιμόρφωσις τῶν ἐκπαιδευτικῶν, καὶ θὰ διοχετεύεται κάθε ἐνέργεια καὶ προσφορὰ τῆς πολιτείας σὲ ἐξερευνημένο καὶ γόνιμο ἔδαφος (7—σελ. 158—176).

5.— Αὐτὰ τὰ τρία εἰδικὰ αἰτήματα συνθέτουν κατὰ τρόπο συγκεκριμένο τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας σὶν χώρα μας, ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀνθρωπολογικὰ θέματα τῶν καιρῶν μας.

Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας, καὶ εἰδικώτερα ὁ Ἑλληνας ἄνθρωπος, αἰσθάνεται κάποια ἀδυναμία κατανοήσεως καὶ ἀποδοχῆς τῶν ταχυτάτων ἐξελίξεων καὶ ἀπροόπτων μεταβολῶν, οἱ ὁποῖες πλήττουν τὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ ἐπιχειρηματικὴ του νοοτροπία, τὴν πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ του νοοτροπία καὶ τὴν αἰσιοδοξία του σὶν ἐνατένισις τοῦ μέλλοντος. Ἀπροετοίμαστος ὁ ὁδοιπόρος τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἀπὸ τὴν ἄποψις διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ κριτηρίου καὶ σωματικῆς δεξιότητος καὶ ἀντοχῆς, γιά νὰ κατανοήσῃ καὶ λάβῃ ἐνεργὸ θέσις σὶς σύγχρονες ἐξελίξεις, εἶναι φυσικὸ νὰ βασανίζεται σὶν ἡμέρα ἀπὸ τὰ συμπλέγματα ἐλλείψεως ἀσφαλείας, κατωτερότητος, ἐνοχῆς καὶ ἐντροπῆς. Ἡ βοήθεις πρὸς αὐτὸν τὸν ὁδοιπόρο, γιά νὰ καλλιεργῇ μέσα του τὴν ἰκανότητα τῆς προοπτικῆς, ν' ἀποκτᾷ γνώσεις, νὰ βρίσκῃ τὴν ψυχικὴ του «αἰθρία», ν' ἀναπτύσσῃ τὴ φαντασία του, νὰ ἐμπλουτίζεται μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ θάρρος, νὰ προβαίνει σὲ ὀμαδικὲς δραστηριότητες καὶ νὰ ἐνεργῇ πάντοτε μὲ «ἀνθρωπιά», νὰ πορεύεται μὲ ὀρθιὸ τὸ ἀνάστημα τοῦ Ἀνθρώπου, μὲ τέτοια βοήθεια εἶναι ἀπαραίτητη σὶν ἡμέρα περισσότερο ἴσως ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ. Ἡ ἀνταπόκρισις

1) Σὲ τοῦτο θὰ συμβάλῃ καὶ ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν στοχασμῶν γιά τὴν παιδεία μας, ποὺ διετύπωσαν, τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀρκετοὶ Ἑλληνες στοχασταὶ σὲ σχετικὲς ἀνθρωπολογικὲς ἢ φιλοσοφικὲς μελέτες των.



σ' αὐτὸ τὸ ἀνθρωπολογικὸ αἶτημα ἐπιτελεῖται μόνον ἀπὸ ἀληθινούς φορεῖς πάθους δημιουργίας, ποὺ μπόρεσαν καὶ βρῆκαν ἕτσι ἓνα ὑψηλὸ νόημα στὴ ζωὴ τους. Καὶ ἴσως τὸ ὑψηλότερο νόημα στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ νὰ εἶναι ἡ συνεχὲς μέριμνα γιὰ μιὰ τέτοια δημιουργία.

Βιβλιογραφία ἐπὶ τῶν συμπερασμάτων.

- 1) ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ — Α. Ἡ ἱστορικὴ συνείδησις καὶ τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1957.
- 2) BERGER — G. — RENOUVIN — P) LE MONDE EN DEVENIR, TOME XX, LAROUSSE PARIS 1959.
- 3) ΒΟΥΡΒΕΡΗ — Κ. Ὁ Ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμὸς σήμερον, Ἀθῆναι 1960.
- 4) DEBESSE — M — μετ. Η. Ξηροτύρη: Ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ, Κέντρανφος, Ἀθῆναι 1957.
- 5) ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ — Α. Τὸ κρυφὸ σχολεῖο, Ἀθῆναι 1950.
- 6) ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ — Α. Οἱ πρῶτες προσπάθειες στὸ Μαράσειο, Ἀθῆναι.
- 7) ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ Α. Μελέτες καὶ πᾶρεργα, Ἀθῆναι 1958.
- 8) ΔΙΑΚΗΡΤΞΗ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου (10—12—1948). Ἐπιστημον. προσανατολισμοί: Κ. Κίτσου, Ἀθῆναι 1955.
- 9) ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΑΙΔΕΙΑΣ: Πορίσματα (24—6—57 ἕως 10—1—58) Ὑπουργεῖον Παιδείας, Ἀθῆναι 1958.
- 10) ENFANCE DANS LE MONDE, REVUE, No 1/1960 PARIS: Τὰ Δικαιώματα τοῦ παιδιοῦ.
- 11) ΚΑΚΡΙΑΔΗ — Ι. Θ. Ἀνθρωπιστικά, Ἀθῆναι, 1942.
- 12) ΚΑΛΛΙΑΦΑ — Σ., Ψυχικὴ σύστασις, χαρακτήρ καὶ ἀγωγή τοῦ Ἑλλήνου, Ἀθῆναι 1949.
- 13) ΚΑΛΛΙΑΦΑ — Σ. Ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως, Ἀθῆναι 1945.
- 14) ΚΡΙΑΡΑ — Ε. Οἱ τρεῖς Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἀρχαῖα Γράμματα, Θεσσαλονίκη, 1955.
- 15) ΠΛΑΤΩΝΟΣ, Συμπόσιον (Ι. Συκουτρῇ).
- 16) ΣΤΥΖΗΤΗΣΙΣ, Περιοδικόν, 1960—1970 (κύρια ἄρθρα).
- 17α) ΤΑΤΑΚΗ — Β. Ἡ φιλοσοφία ὡς ἀνθρωπογνωσία, Θεσσαλονίκη 1959.
- β) ΚΙΤΣΟΥ — Κ., Ἡ παιδεία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας, Ἰωάννινα, 1965, (σελ.— 30—70).
- γ) ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗ Α., Ἐμπρὸς εἰς τὴν κρίσιμον καμπήν, Ἀθῆναι, 1957.
- δ) ΝΑΣΙΟΥΤΖΙΚ — Α., Φυσικὴ καὶ Ἀνθρώπος, Ἀθῆναι, 1969.
- ε) PIAGET — J., PSTCHOLOGIE ET PEDAGOGIE, PARIS 1969.
- στ) ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ — Κ., Φιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία, Λευκωσία, 1966.



ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ν Ο Σ Τ Α Λ Γ Ι Α

Δέν σου'γραψα, τήν ἄλλη φορά,
ἀδερφέ μου πού περιμένεις τή νύχτα
νᾶρθει ἀπ' τῖς κόκκινες φτέρες τῆς πατρίδας,
γιά τήν κληματαριά καί τόν φράχτη
ὅπου εἶχαμε τὰ ὄνειρα τὸν καιρὸ τῆς μητέρας.
Εἶπα νὰ μὴν ξυπνήσω τὰ χρόνια
καί τὸν ὕπνο τῆς πικραμένης μας γῆς.
Λοιπόν, νὰ ξέρεις, πὼς δὲν ἔφυγαν ἀπὸ κεῖ
ὁ Δημήτρης, ἡ Γίτσα, ὁ Κώστας κι' ὁ παπποῦς
καί πὼς τὸ σύγνεφο δὲν ἔφερε τὴ βροχὴ
πού περίμεναν τὰ λουλούδια μας ἐκεῖνο τὸ δειλινὸ
γιὰ νὰ δέσουν.

Ἔμειναν ἀνέγγιχτα νὰ καρτεροῦν
νᾶρθει ὁ Θεὸς πάνω στῖς ἀχτίδες τοῦ φεγγαριοῦ
γιὰ νὰ κυλήσουν ξανὰ τὰ νερά
καί γιὰ νὰ θροίσουν τὰ φύλλα μὲ τὴν ἀνάσα του.
Τώρα, ὁ Δημήτρης, ἡ μητέρα κι' ὁ παπποῦς
ἀνταιώνουν μονάχα μὲ τῖς πέριδικες τὴν αὐγὴ
καί γυρίζουν μὲ τὸ φῶς καί τὰ χιόνια
στῖς πολιτεῖες γιὰ νὰ μᾶς δώσουν τὸ ἀντίδωρο
πού φύλαξαν ἀπ' τὸ χέρι τοῦ παπᾶ
ἔξω ἀπ' τὴν ἐκκλησιά κεῖνο τὸ θολὸ πρωῒ
πού ἔστηναν οἱ Γερμανοὶ τῖς ἀγχόνες.

... Ἀκόμα, δὲν σου'γραψα γιὰ τὸν ἄνεμο
καί τὰ ἔλατα τὸν χειμῶνα μὲ τὸν ἥλιο,
τὴν ὥρα πού κάθεται πάνω τους,
οὔτε γιὰ τὸ ποτάμι καί τὰ πλατάνια
πού εἶναι φορτωμένα ἀπὸ ἐρημιὰ.

Εἶπα ν' ἀνθίσουν οἱ ἀπινθιές, πρῶτα,
κι' ὕστερα νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ἀνοιξή
πού ἔφερε τὰ χελιδόνια στὸν οὐρανὸ μας.

Ξέρω πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ πατρίδα μας
κι' οἱ λίγες γαλάζιες πεταλοῦδες
πού περιμέναμε νᾶρθουν μὲ τὰ κεράσια
καί τὴν εὐωδία τῶν κέδρων.

Καί τὰ ρόϊδια, ἀδερφέ,
πού κρεμοῦσεν ἡ γιαγιά
στὴν σαπισμένη στέγη τοῦ σπιτιοῦ μας.

Τέλος, θᾶθελα νὰ σοῦ ξαναγράψω
γιὰ τὸν μόσχο γιὰ τὴν ρίγανη καί τὸν ξερό βασιλικό.
Εἶναι πάντα στὴν ἴδια θέσι - στὸ εἰκονοστάσι
μαζὶ μὲ τὰ στέφανα τῶν γονιῶν μας.

ἀδερφέ πού περιμένεις τὴ νύχτα μὲ τὴν αὐλὴ
στρωμένη ἀπ' τὰ φτωχὰ μας χαμομήλια.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ





ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΒΑΡΝΟΥ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΥΤΗΣ ΑΠΗΧΗΣΙΣ¹

Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία εἶναι μία ἀπὸ τὶς πρὸ σημαντικὰς ἐκφάνσεις τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐκείνη ποὺ ἔχει βρῆ τὴν μεγαλύτερη ἀπήχησι στὴν Ἀμερική καὶ στὴν Εὐρώπη, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς οἰκουμένης. Πολυάριθμα ἀξιόλογα λογοτεχνήματα σὲ στίχο καὶ σὲ πεζὸ λόγο ἔχουν γραφῇ καὶ δημοσιευθῇ ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ἑπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ ἐντεῦθεν, καθὼς καὶ κατὰ τὴν περίοδο ποὺ προηγήθηκε τὴν Ἑπανάστασι καὶ προετοίμασε τὸν ἐλληνικὸ λαὸ πνευματικὰ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσί του ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ ἐπαρκῶς τὰ ἐπιτεύγματα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τὴν διεθνή ἀπήχησί τους θὰ πρέπει νὰ γράψῃ πολυσέλιδο βιβλίο. Ἐγὼ ἀπλῶς θ' ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα, θὰ σχολιάσω αὐτὰ πολὺ σύντομα, καὶ θὰ κάνω μερικὰς γενικὰς παρατηρήσεις γιὰ διάφορες φάσεις τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Θὰ μιλήσω πρῶτα καὶ ἐκτενέστερα γιὰ τὴν ποίησι, κυρίως γιὰ τὴν λυρική ποίησι, καὶ μετὰ γιὰ τὴν πεζογραφία.

Ἡ λυρική ποίησι εἶναι ἡ πρὸ γνωστὴ περιοχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου. Τὰ ὀνόματα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, τοῦ Κ. Π. Καβύφη, τοῦ Ἀγγέλου Σιγγιλιανοῦ, καὶ τοῦ Γιώργου Σεφέρη εἶναι γνωστὰ σὲ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἔχουν κάποια γνωριμία μὲ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα. Ὁ Σεφέρης μάλιστα ἀπέκτησε παγκόσμια φήμη, ὅταν τὸ 1963 τοῦ ἀπενεμήθη τὸ Βραβεῖον Νόμπελ. Ἐπίσης, ὅσοι ἔχουν μιὰ τέτοια γνωριμία καὶ ξέρουν καὶ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ ἀπετέλεσε γιὰ τοὺς ποιητὰς αὐτοὺς μέγα διδάσκαλον.

Ἡ δημοτικὴ ποίησι ἔχει ὡς γνωρίσματα τὴν μεγάλη σαφήνεια καὶ ἀπλότητα, τὴν δυνατὴ ἐκφρασι καὶ τὴν ὡραιότητα. Εἶναι ἴσως ἡ πρὸ ὡραία δημοτικὴ ποίησι στὸν κόσμῳ. Ὅταν ποιν ἀπὸ ἐκατὸν πενήντα χρόνια ὁ Γερμανὸς λόγιος Wm. Muller καὶ ὁ Γάλλος Fauriel ἔκαναν τὸ νεοελληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ τὰ δημοτικὰ δίστιχα γνωστὰ στὴν Εὐρώπη, διήγειραν γενικὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἐτόνωσαν πολὺ τὸν φιλελληνισμό τῶν Εὐρωπαίων. Τὰ ἔργα αὐτὰ προσεέλκυσαν τόσο πολὺ τὴν προσοχὴ ἀκόμα καὶ τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ προσπάθησαν οἱ ποιηταὶ αὐτοὶ νὰ μεταφράσουν μερικὰ ἀπ' αὐτὰ στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ των. Ὁ Λόρδος Βύρων π.χ. ὀνειρευόταν νὰ ἐτοιμάσῃ καὶ νὰ μεταφράσῃ μιὰν ἀνθολογία δημοτικῶν τραγουδιῶν στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα. Πέθανε ὅμως πρὶν βρῆ τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν πόθον αὐτόν. Διαφαίνεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σὲ ὠρισμένους στίχους μερικῶν ἔργων του, π.χ. εἰς Childe Harold καὶ Don Juan. Ὁ Γκαίτε ἀπέδωκε ἐλεύθερα σὲ γερμανικοὺς στίχους μερικὰ Ἑπει-

1) Διάλεξις ἡ ὁποία ὁργανώθηκε ὑπὸ τοῦ Institute for Byzantine and Modern Greek Studies Βοστώνης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς 150ῆς ἐπετηρίδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἑπαναστάσεως, καὶ δόθηκε τὴν 15ην Ἰουλίου 1971. Δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά, μεταφρασμένη ἀπὸ τ' ἀγγλικά.



ρωτικά κλέφτικα τραγούδια, πού περιλαμβάνονται σὲ ἔργα του ὑπὸ τὸν τίτλο *Neugriechisch - epiretische Heldenlieder*².

Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἐκδηλώθηκε πολὺ ἔντονα τὸν τελευταῖο καιρὸ στὸ πρόσωπο τοῦ ἀειμνήστου Ἑλληνοαμερικανοῦ Τζαίμς Νοτοπούλου, καθηγητοῦ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας στὸ Trinity College τῆς πόλεως Hartford, Connecticut. Μὲ τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξι ἀνωτέρων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ὁ ἐξαίρετος αὐτὸς φιλόλογος ἠχογράφησε δημοτικὰ τραγούδια σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ κατήρτισε μιὰ πλουσιωτάτη συλλογὴ. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ ἔχει ἤδη δακτυλογραφηθῇ καὶ βρίσκεται στὴν κεντρικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, ὅπου προετοιμάζεται πρὸς ἐκδόσιν.

Ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ σύγχρονός του Ἀνδρέας Κάλβος εἶναι οἱ πρῶτοι μεγάλοι λόγιοι νεοῒληνες ποιηταί. Καὶ οἱ δύο ἔγραψαν καὶ ἐξέδωκαν ποιήματα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ Σολωμὸς (1798—1856), ὁ μεγαλύτερος ποιητῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἔγραψε ποιήματα καὶ κατὰ τὴν μετέπειτα περίοδο, ἐνῶ ὁ Κάλβος ἔπαιψε τὴν ποιητικὴν του παραγωγὴ ἀφοῦ συνέγραψε τὶς φημισμένες Ὁδὲς του μεταξὺ τοῦ 1824 καὶ 1826. Ὁ «Ῥυμος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν» τοῦ Σολωμοῦ, οἱ πρῶτες στροφές τοῦ ὁποῖου ἀποτελοῦν τὸν ἐθνικὸν ὕμνον τῶν Ἑλλήνων, εἶναι τὸ πιὸ γνωστὸ ποίημά του. Ὅμως τὸ ἀριστουργημά του εἶναι τὸ ἀτελείωτο ἔργο «Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι».

Ὁ Ῥυμος μεταφράσθηκε νωρὶς στὰ γαλλικὰ ἀπὸ τὸν διακεκριμένο Γάλλο Ἀσιατολόγον Stanislas Julien καὶ ἐξεδόθη τὸ 1825 στὸ Παρίσι μὲ τὸν τίτλον *Di thyrambe sur la Liberté par Dionysios Solomos de Zante*. Στὰ ἀγγλικά ἔχει μεταφρασθῇ ἀρκετὲς φορές. Ὁ φημισμένος Ἀγγλὸς λογοτέχνης Rudyard Kipling (1865—1938) μετέφρασε τὶς πρῶτες ἑπτὰ στροφές τοῦ Ῥυμου. Ἡ ὥραία ἀπόδοσί του πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα *The Daily Telegram* τοῦ Λονδίνου, καὶ μετὰ σὲ ξεχωριστὸ φυλλάδιον εἰς τὴν *Garden City* τῆς πολιτείας Νέας Ὑόρκης, τὸ ἔτος 1918, ὑπὸ τὸν τίτλον *The Greek National Anthem*. Ἐνα ἀντίτυπον τοῦ φυλλάδιου αὐτοῦ εἶδα στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Χάρβαρντ, ὅπου διαφυλάσσεται στὴν συλλογὴ σπανίων ἔργων τῆς *Houghton Library*. Ὁ Ἀμερικανὸς συγγραφεὺς Arnold Green, μετέφρασε τὸν Ῥυμον στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ ὃν ἀπήγγειλε μπροστὰ στὸν Σύνδεσμον Ἀποφοίτων τοῦ Πανεπιστημίου Brown στὶς 17 Ἰουνίου, 1884. Ὁ λόγος του, πού περιλαμβάνει τὴν μετάφρασιν τοῦ Ῥυμου, φέρει τὸν τίτλον: *Greek and What Next? An Address. Solomos' Hymn to Liberty, a Poem*. Τὶς στροφές τοῦ Ῥυμου πού ἀποτελοῦν τὸν Ἑθνικὸν Ῥυμον τὶς μετέφρασε καὶ ἐξέδωκε σὲ φυλλάδιον τὸ 1957 καὶ ὁ Ἀμερικανὸς Warren E. Blake, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μίσιγχαν.

Ὁ θαυμασμὸς τῶν Ἀγγλῶν γιὰ τὸν Σολωμὸ ἐξεδηλώθηκε καὶ σὲ γενικώτερες ἐνασχολήσεις μὲ τὸ ἔργο του. Τὸ 1940, τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Καϊμπριτζ ἐξέδωκε ἓνα βιβλίον γιὰ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ γραμμένο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Romilly Jenkins, μὲ τὸν τίτλον *Dionysios Solomos*. Καὶ τὸ 1956 ἐξεδόθη στὸ Λονδίνον ἓνα βιβλίον τοῦ Philip Sherrard γιὰ τὴν νεοελληνικὴν ποίησιν πού περιλαμβάνει καὶ ἓνα ὀλόκληρον κεφάλαιον γιὰ τὸν Σολωμό. Τὸ ἔργο αὐτὸ τιτλοφορεῖται *The Marble Threshing Floor*.

Καὶ οἱ Γάλλοι ἔχουν ἐκφράσει ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ. Π.χ. ὁ Robert Levesque ἐξέδωκε τὸ 1945 στὴν Ἀθήνα ἓνα βιβλίον γιὰ τὸν Σολωμὸ μὲ τὸν τίτλον *Solomos: Introduction. Prose et Poèmes*. Ὁ τόμος αὐτὸς περιλαμβάνει

2) Γ. Δροσίνη, Τὰ ὠραιότερα δημοτικὰ δίστιχα, Ἀθήναι, 1924, Πρόλογος.

διάφορα ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ σὲ γαλλικὴ μετάφρασι, ὅπως Ὁ Κρητικὸς, Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι, καὶ Ὁ Πόρφυρας. Δώδεκα χρόνια ἀργότερα, ὁ Octave Merlier παρουσίασε τὸ ἐγκώμιο γιὰ τὸν Φόσκολο καὶ ἄλλα ἰταλικά κείμενα τοῦ Σολωμοῦ, στὸ βιβλίο *Eloge de Foscolo et autres textes*, ποὺ ἐξεδόθη στὴν Ἀθήνα.

Τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Κάλβου (1792—1867), μικρὸ σὲ ἔκτασι ἀλλὰ μεγάλο σὲ ἀξία, δὲν βρῆκε ἀρκετὴ ἀναγνώρισι στὸ ἐξωτερικόν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ εἴκοσι ὠδές, στίς ὁποῖες ἑννεὶ τὴν πατρίδα, τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀρετή. Οἱ ὠδές ἐξεδόθησαν εἰς δύο συλλογές, μὲ δέκα ὠδές ἢ καὶ μία, σὲ διάστημα δύο ἐτῶν. Ἡ πρώτη συλλογὴ, μὲ τὸν τίτλο «Λύρα», ἐξεδόθη στὴν Γενεύη τὸ 1824· ἡ δευτέρα, στὸ Παρίσι, τὸ 1826, μὲ τὸν τίτλο «Λυρικὰ». Μεταφράσθησαν ἑνωρὶς στὴν γαλλικὴ γλῶσσα, σὲ πεζὸ λόγο. Ἡ μετάφρασι τῆς πρώτης συλλογῆς βγῆκε λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοσι, ἐνῶ τῆς δευτέρας βγῆκε στὸν ἴδιο τόμο μὲ τὸ ἐλληνικὸ κείμενο. Μεταφράσται ἦσαν δύο φλογεροὶ Φιλέλληνες, ὁ Stanislas Julien, ποὺ μετέφρασε καὶ τὸν Ὑμνο τοῦ Σολωμοῦ, καὶ ὁ Pauthier de Censay. Ὁ Julien μετέφρασε τὴν πρώτη συλλογὴ, ὁ de Censay τὴν δευτέρα. Ἡ ἐντίπωσι ποὺ ἔκαναν τότε οἱ ὠδές τοῦ Κάλβου στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Γενεύης καὶ τῶν Παρισίων ἦταν μεγάλῃ. Μετὰ ὅμως λησιμονήθησαν, καὶ παρέμειναν λησιμονημένοι ἐπὶ δεκαετίες, ὥς ποὺ τις ἀνεκάλυψε ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς καὶ ἀπεκάλυψε τὴν σπουδαιότητά τους στὸν κόσμον τῶν γραμμάτων. Ἀπὸ τότε τίς ὠδές τίς ἔχουν προσέξει κάμποσοι σοβαροὶ Εὐρωπαῖοι λόγιοι, ὅπως ὁ Γάλλος Hubert Pernot καὶ ὁ Ὁλλανδὸς D. C. Hesseling. Ὁ Pernot ἔχει ἀφιερῶσει εἰς τὴν ποίησι τοῦ Κάλβου ἓνα ἀπὸ τὰ τρία κεφάλαια τοῦ ἔργου του *Études de Littérature grecque moderne, Deuxième Série*³⁾, ἐνῶ ὁ Hesseling, εἰς τὸ βιβλίο του *Histoire de la littérature grecque moderne*⁴⁾, ἀναγνωρίζοντας πλήρως τὴν ἀξία τῶν ὠδῶν τοῦ Κάλβου, τίς χαρακτηρίζει ὡς ἔργα πολὺ πρωτότυπα, μὲ ἔντονον συναίσθημα, ὑψηλὸν τόνο, καὶ κλασσικὴ ἀπλότητα καὶ σαφήνεια.

Μετὰ ἀπὸ τὸν Σολωμό καὶ τὸν Κάλβο, τέσσερες Ἕλληνες τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἀπέκτησαν διεθνή φήμη ὡς λυρικοὶ ποιηταί: ὁ Παλαμᾶς, ὁ Καβάφης, ὁ Σικελιανὸς καὶ ὁ Σεφέρης. Ἀρκετὰ βιβλία ἔχουν γραφῇ γιὰ τὸν Παλαμᾶ (1859—1943) σὲ ξένες γλῶσσες, ἰδίως στὴν ἀγγλικὴ καὶ τὴν γαλλικὴ, ποὺ ἐκφράζουν πολὺν θαυμασμό γιὰ τὴν ποίησί του. Τὰ βιβλία αὐτὰ παρουσιάζουν τὴν ποίησι τοῦ Παλαμᾶ σὲ μετάφρασι μαζὶ μὲ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγή. Τὰ πρῶτα ἀπ' τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι τοῦ Ἀριστείδη Ε. Φουτροῖδη, ποὺ ὑπῆρξε καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Χάρβαρντ καὶ μετὰ στὸ Γαίηλ. Ὁ Φουτροῖδης συνέγραψε τρία βιβλία στὰ ὁποῖα παρουσιάζει τὴν ποίησι τοῦ Παλαμᾶ: *Kostis Palamas' Life Immovable, A Hundred Voices and Other Poems*, καὶ *Royal Blossom or Trisevnyne*. Τὰ πρῶτα δύο τὰ ἐξέδωκε τὸ Χάρβαρντ κατὰ τὸ 1919 καὶ τὸ 1921, ἐνῶ τὸ τρίτον τὸ ἐξέδωκε τὸ Γαίηλ, τὸ 1923. Ἀργότερα βγῆζαν στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα μετὰξὺ ἄλλων τὰ ἐξῆς βιβλία τοῦ Παλαμᾶ: *The King's Flute of Kostas Palamas*, *The Twelve Words of the Gypsy*, καὶ *The Twelve Lays of the Gypsy*. Τὸ πρῶτον εἶναι μὴ μετάφρασις τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιλιᾶ» καμωμένη ἀπὸ τὸν διάσημον βυζαντινολόγον Charles Diehl μαζὶ μὲ τοὺς A. Embiricos καὶ A. Therive, καὶ δημοσιευμένον στὴν Ἀθήνα τὸ 1956. Τὸ δεύτερον εἶναι «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου» μεταφρασμένος ἀπὸ τὸν Frederick Will καὶ δημοσιευμένος τὸ 1964 ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Νεμπράσκα, ἐνῶ τὸ τρίτον εἶναι τὸ ἴδιον ἔργο μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν George Thomson καὶ δημοσιευμένο τὸ 1969 στὸ

3) Παρίσι, 1918, σελ. 93—130.

4) Παρίσι, 1924.



Λονδίνο. Ἀξιόλογο εἶναι καὶ ἓνα κεφάλαιο γιὰ τὸν Παλαμᾶ τοῦ Philip Sherrard στὸ βιβλίο του πὺν ἀνέφερα. Γαλλικὲς ἐκδόσεις τῶν ποιητικῶν ἔργων τοῦ Παλαμᾶ ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται περίπου τὸν ἴδιο καιρὸ μὲ τὶς ἀγγλόγλωσσες. Τὸ 1922 βγήκε στὸ Παρίσι μιὰ ἀνθολογία ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ στὸ *Oeuvres choisies* τοῦ Eugène Clément. Μετὰ ἀπὸ ἐννέα χρόνια ὁ ἴδιος μεταφραστὴς ἐξέδωκε στὸ Παρίσι τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ γύφτου» ὑπὸ τὸν τίτλο *Douzes paroles du tzigane*. Τὸ 1930 ὁ P. Baudry ἐξέδωκε σὲ γαλλικὴ μετάφρασι τὸ ποίημα «Τάφος» (*Le Tombeau*), καὶ τὸ 1955 ἡ Polymna Lascaris, Ἑλληνίδα λογία πὺν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐδίδαξε τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία στὴν Σορβὼννη, ἐξέδωκε στὸ Παρίσι τὸ βιβλίο *Images et figures de la Grèce*, εἰς τὸ ὁποῖο πραγματεύεται τὸν Παλαμᾶ, τὸν μεγάλου διηγηματογράφου Παπαδιαμάντη, καὶ τὸν Σικελιανό.

Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ὁ πολυγραφώτερος λυρικός ποιητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Τὸ ἔργο του ὅμως δὲν ἔχει τὴν ἐνότητα θεωρήσεως πὺν διέπει τὴν ποίησι τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Κάλβου, καθὼς καὶ τὴν κλασσικὴ ἀπλότητα καὶ σαφήνεια τῶν δύο τούτων μεγάλων προκατόχων του. «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου», πὺν προφανῶς βρῆκε μεγάλη ἀπήχησι στὸ ἐξωτερικὸ κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, γιὰτὶ ἐκφράζει ἔντονα τὴν μηδενιστικὴ, ἠθικὰ καὶ διανοητικὰ ἀναρχικὴ διάθεσι τῆς ἐποχῆς μας. εἶναι ἴσως τὸ πὺν ἀντιπροσωπευτικὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ.

Ὁ Καβάφης (1863—1933), σὰν τὸν Σολωμὸ καὶ τὸν Κάλβο, ἔγραψε σχετικὰ λίγα ποιήματα. Ἐκεῖνα πὺν νόμιζε πὼς ἄξιζε νὰ δημοσιευθοῦν περιλαμβάνονται ὅλα σ' ἓνα τόμο. Ἡ ποίησί του, ὅπως ἡ ποίησι τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Κάλβου, διακρίνεται γιὰ τὴν μεγάλη σαφήνεια καὶ ἀπλότητα. Ἀλλὰ ἡ ἀντίληψι τοῦ Καβάφη γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ζωὴ εἶναι τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς παρακμῆς, καὶ ὄχι ἡ ἀντίληψι τῆς χριστιανικῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, πὺν διέπει τὴν ποίησι τῶν δύο Ζακυνθινῶν ποιητῶν.

Τὸ ἔργο του ἔχει βρῆ πολλὴν ἀπήχησι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα: εἰς τὴν Γαλλία, τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἀμερικὴ, τὴν Ἰταλία, τὴν Δανία καὶ ἄλλοι, καὶ ἔχει μεταφρασθῇ σὶς γλῶσσες τῶν χωρῶν αὐτῶν. Ἡ δημοτικότης τῆς ποιήσεως τοῦ Καβάφη παρατηρεῖται μετὰ τὸν θάνατό του (1933). Ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω, ἡ γνωστὴ συλλογὴ τῶν ποιημάτων του ἐξεδόθη γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα τὸ 1948. Τὴν μετάφρασι τὴν ἔκανε ἡ καθηγήτρια Rae Dalven, πὺν γεννήθηκε στὰ Γιάννενα καὶ μεγάλωσε στὴν Νέα Ὑόρκη. Ἡ μετάφρασί της ἐπανεκδόθηκε τὸ 1949, τὸ 1959, καὶ τὸ 1961. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Καβάφη εἶναι φανερὴ, ὄχι μόνο στοὺς διαφόρους λογίους πὺν ἐφρόντισαν νὰ μεταφράσουν τὸ ἔργο του, ἀλλὰ καὶ σὲ ποιητὰς πὺν ἔχουν διαβάσει τὶς μεταφράσεις ἢ τὸ πρωτότυπο. Ὁ διεθνῶς γνωστὸς ποιητὴς W. H. Auden π.χ. παρατηρεῖ, στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς ἀμερικανικῆς ἐκδόσεως πὺν ἀνέφερα, ὅτι ἂν δὲν εἶχε γνωρίσει ποτὲ τὴν ποίησι τοῦ Καβάφη θὰ εἶχε γράψει μερικὰ ποιήματά του πολὺ διαφορετικὰ, καὶ ἴσως νὰ μὴ τὰ ἔγραφε ὁλότελα⁵.

Ὁ Σικελιανὸς (1884—1951) συνέγραψε πολυάριθμα λυρικά ποιήματα, τὰ ὁποῖα συγκέντρωσε σὲ τρεῖς τόμους ὑπὸ τὸν τίτλο «Λυρικός Βίος». Ἡ λυρικὴ ποίησί του διακρίνεται γιὰ τὴν μουσικότητά της. ἓνα γνώρισμα πὺν ἔχει κοινὸ μὲ τὴν ποίησι τοῦ Σολωμοῦ, πὺν εἶναι κατ' ἐξοχὴν μουσικὴ. Ὁ ἀναγνώστης ἀπολαμβάνει τὴν ποίησι τοῦ Σικελιανοῦ, ὄχι μόνο γιὰ τὴν μουσικότητά της, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὡραιότητα τῆς γλώσσης, καὶ τὶς ζωηρὲς εἰκόνες τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου καὶ τῆς φύσεως ἐν γένει. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ποιήματά του διαπνέει μιὰ μυστικιστικὴ διάθεσι, ἢ ὁποῖα ὅμως πηγάζει μᾶλλον ἀπὸ τὶς μυστηριακὰς θρησκείες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος παρὰ ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό. Τὰ κύρια ἐλαττώματα τῆς ποιήσεως τοῦ Σικελιανοῦ,

5) Ἐκδοσις 1961, σελ. vii.



από λογοτεχνικής απόψεως, είναι ή μαζρολογία και ή ασάφεια, ελαττώματα που παρατηρούνται και στην ποίηση του Παλαμά.

Η ποίηση του Σικελιανού προσείλκυσε πολύ ολιγώτερη προσοχή στο εξωτερικό από την ποίηση του Σολωμού, του Παλαμά, και του Καβάφη. Ο «Λυρικός Βίος», που εξέδόθη μεταξύ 1946 και 1947, δεν έχει μεταφρασθή — καθ' όσον γνωρίζω — σε καμία γλώσσα. Έχουν μεταφρασθή μόνον μερικά ποιήματα της συλλογής αυτής, όπως «Μήτηρ Θεού», «Ἰερὰ Ὀδόξ», «Ἄγραφον», και «Σόλωνος Ἀπόλογος», που έχουν αποδοθῇ στην γαλλική γλώσσα. Τὸ ποίημα «Μήτηρ Θεοῦ» ἐξεδόθη σε ξεχωριστό τομίδιο σε γαλλική μετάφρασι μαζί με τὸ ἑλληνικὸ ζείμενο ἀπὸ τὸν Robert Levesque, τὸ 1944, στὴν Ἀθήνα, ὑπὸ τὸν τίτλο Mater Dei. Τὰ ἄλλα τρία ποιήματα πὸν ἀνέφερα τὰ μετέφρασε ὁ ἴδιος Γάλλος συγγραφεὺς και τὰ περιέλαβε στὸ βιβλίο του *Domaine Grec*, πὸν βγήκε τὸ 1947 στὸ Παρίσι και στὴ Γενεύη. Ἐννὰς ἄλλος Γάλλος λόγιος, ὁ Octave Merlier, τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, μετέφρασε πέντε ἄλλα ποιήματα τοῦ Σικελιανοῦ και τὰ ἐξέδωκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1946, ὑπὸ τὸν τίτλο, *Le Serment sur le Styx*. Στὴν ἀγγλικὴ γλώσσα βγήκε ὁ «Διθύραμβος τοῦ Ρόδου», μεταφρασμένος ἀπὸ τὴν Frances Sikelianos, και ἡ μικρὴ συλλογὴ «Ἀσχητὰ Τραγοῦδια», μεταφρασμένη ἀπὸ τὸν Ἑλληνοαμερικανὸ δημοσιογράφου Paul Nord. Τὸ πρῶτο ἔργο, *The Dithyramb of the Rose*, βγήκε τὸ 1939 στὴν Pittsfield τῆς Μασσαχουσέτης, τὸ δεύτερό τὸ 1944 στὴν Νέα Ὑόρκη. Στὴν ἰταλικὴ γλώσσα μεταφράσθησαν μερικά ποιήματα τοῦ Σικελιανοῦ ἀπὸ τὸν Bruno Lavagnini, τοῦ Ἰταλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, και περιλαμβάνονται στὸ βιβλίο του *Trittico Neogreco*, πὸν βγήκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1954. Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιλαμβάνει και ποιήματα τοῦ Πορφύρου και τοῦ Καβάφη.

Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Σεφέρη (1900—1971) ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα εἶναι πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Σικελιανοῦ, και εἶναι περίπου ἴσο με τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Καβάφη. Τὰ ποιήματα τοῦ Σεφέρη ἔχουν μεταφρασθῇ εἰς τὴν γαλλικὴ, τὴν ἀγγλικὴ, και τὴν γερμανικὴ γλώσσα. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους μεταφραστές του εἶναι ὁ Levesque, πὸν μετέφρασε καθὼς εἶδαμε και Σικελιανό. Ἡ μετάφρασι τοῦ Levesque, ὑπὸ τὸν τίτλο *Poèmes*, ἐξεδόθη τὸ 1945 στὴν Ἀθήνα. Τὴν ἔκδοσι αὐτὴ ἀκολούθησε τὸ 1948 μιὰ ἀγγλικὴ ἀπόδοσι τοῦ «Βασιλιῆ τῆς Ἀσίνης» και ἄλλων ποιημάτων τοῦ Σεφέρη ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς συγγραφεῖς Bernard Spencer και Laurence Durrell, και τὸν Νᾶνο Βαλαωρίτη. Δημοσιεύθηκε στὸ Λονδίνο, με τὸν τίτλο *The King of Asine and other Poems*. Κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία βγήκαν κι ἄλλες ἀγγλικὲς ἐκδόσεις: μιὰ τοῦ Ἀγγλοῦ συγγραφέως Rex Warner⁶, μιὰ τοῦ Ἀμερικανοῦ Edmund Keeley, πὸν εἶναι καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιον Πρίνστον, και τοῦ Philip Sherrard⁷, και μιὰ τοῦ Walter Kaiser, καθηγητοῦ στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Χάρβαρντ, με τὸν τίτλο *Three Secret Poems*⁸. Ἀντίμετα στὶς ἄλλες μεταφράσεις εἶναι μιὰ γερμανικὴ, πὸν τιτλοφορεῖται *Poesie* και βγήκε τὸ 1962, και μιὰ γαλλικὴ, πὸν ἐξεδόθη τὸν ἐπόμενον χρόνον, κατωμένη ἀπὸ τὸν Jacques Lacarrière και τὴν Egérie Mavtakis.

Ὅπως κι' ὁ Σικελιανός, ὁ Σεφέρης ἀντλεῖ μεγάλο μέρος τῆς ἐμπνεύσεώς του ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα, ὁμως ἀπὸ ἄλλη πλευρὰ τῆς. Ἡ ἐμπνευσις τοῦ Σικελιανοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι κυρίως θρησκευτικὴ, ἐνῶ τοῦ Σεφέρη εἶναι μᾶλλον κοσμικὴ. Ὁ Σεφέρης ἀσχολεῖται ἰδιαίτερος με φαινόμενα πὸν προξενοῦν τὴν ἀπελπισίαν, ἐνῶ ὁ Σικελιανός με φαινόμενα πὸν δίνουν ἐλπίδα στὴν τελικὴ νίκη τοῦ

6) Βοστώνη, 1960.

7) Princeton, N.J., 1967, Λονδίνο, 1969.

8) Cambridge, Mass., 1969.



πνεύματος. Ἡ σκοπιὰ τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι αἰσιόδοξη, τοῦ Σεφέρη ἀπαισιόδοξη.

Ὁμίλησα κάπως διεξοδικὰ γιὰ τοὺς λυρικοὺς ποιητάς, διότι αὐτοὶ τυχαίνει νὰ εἶναι οἱ πρὸ γνωστοὶ καὶ ἐκείνοι πού ἔχουν ἀσκήσει τὴν μεγαλύτερη ἐπίδρασι. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀξιόλογα ἐπιτεύγματα καὶ εἰς ἄλλες μορφές τῆς ποιήσεως: τὸ ἔπος, τὸ δράμα, καὶ τὴν λειτουργικὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίησι.

Ὁ πρὸ σημαντικὸς ἐπικὸς ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης· τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ὁ Νίκος Καζαντζάκης. Ἡ ποίησι τοῦ Βαλαωρίτη (1824—1879) εἶναι πατριωτικὴ, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821. Δὲν βοήθη πολλὴ ἀπήχησι στὸ ἔξωτερικό. Ἐνα ἀπὸ τὰ λίγα ξένα βιβλία πού βγῆκαν γιὰ τὸν Βαλαωρίτη εἶναι τοῦ J. Blancard, *Poèmes patriotiques*, πού ἐξεδόθη στὸ Παρίσι τὸ 1883 — μόλις τέσσερα χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Βαλαωρίτη.

Ἡ ἐπικὴ ποίησι τοῦ Καζαντζάκη (1885—1957) πού περιλαμβάνεται στὴν μνημειώδη «Ὀδύσσεια», εἶχε πολὺ καλὴτερη τύχη. Μεταφράσθηκε ὁλόκληρη στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα ὅταν ἀκόμα ζοῦσε ὁ συγγραφεὺς τῆς, ἀπὸ τὸν φίλο καὶ θαυμαστή του Ἑλληνοαμερικανὸ Kimon Friar (Καλογερόπουλον) καὶ ἐξεδόθη στὴν Νέαν Ὑόρκη τὸ 1958, ἓνα χρόνο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Καζαντζάκη, διαβάσθηκε δὲ καὶ σχολιάσθηκε εὐρέως. Ἄν καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει χαρακτηρισθῇ ὡς μιὰ συνέχεια τῆς «Ὀδύσσειας» τοῦ Ὀμήρου, ἢ «Ὀδύσσεια» τοῦ Καζαντζάκη εἶναι μᾶλλον ἓνα φιλοσοφικὸ ποίημα σὰν τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», πού ἐκφράζει τὸ μηδενιστικὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως, τὸ ὅποιο εἶχε εἰσδύσει βαθειὰ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Καζαντζάκη.

Τῆς δραματικῆς ποιήσεως ὁ χορυφαῖος ἐκπρόσωπος κατὰ τὸν περασμένον αἰῶνα ἦταν ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης (1833—1907). Τὸ πρὸ ἀντιπροσωπευτικὸ του ἔργο εἶναι ἡ «Μαρία Δοξαπατῆρ», πού δημοσιεύθηκε τὸ 1858. Ὁ Βερναρδάκης εἶχε μεγάλον θαυμασμό γιὰ τὸν Εὐριπίδη, καὶ ἐξέδωκε μιὰ σπουδαία κριτικὴ ἔκδοσι τῶν δραμάτων του, καθὼς καὶ γιὰ τὸν Σαιξπηρό. Προσπάθησε κυρίως νὰ ἐκφράσῃ στὰ δράματά του ὅ,τι τὸ καλλίτερο ὑπάρχει στὴν νεοελληνικὴ παράδοσι. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν δραματικὴν ποίησι ἔχει ξεπεράσει τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος. Στὸ βιβλίον του, *The Islands of the Aegean*, ὁ H. F. Tozer ἀναφέρει τὸν Βερναρδάκη «ἓναν ἀπὸ τοὺς χορυφαίους ποιητάς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος»⁹. Μὲ τὰ δράματά του ἔχουν ἀσχοληθῇ ἀρκετοὶ ξένοι κριτικοὶ καὶ φιλόλογοι, ὅπως οἱ D. C. Hesselung, Karl Dieterich, καὶ Rudolph Nicolai¹⁰.

Ὁ Σικελιανὸς ἐπιδόθηκε στὴν συγγραφὴ τραγωδιῶν, ἀφοῦ περάτωσε τὸ κυριώτερο μέρος τοῦ «Λυρικοῦ Βίου». Ἐγράψε τέσσερες τραγωδίες, οἱ ὁποῖες δημοσιεύθηκαν μετὰξὺ 1944 καὶ 1947. Ὁ Καζαντζάκης συνέγραψε καὶ δημοσίευσε περισσότερες τραγωδίες, ἄλλες πρὶν καὶ ἄλλες μετὰ ἀπὸ τὸ ἔπος του, τὴν «Ὀδύσσεια». Ἀλλὰ τόσον ἡ δραματικὴ ποίησι τοῦ Σικελιανοῦ, ὅσον καὶ τοῦ Καζαντζάκη, δὲν βοήθησαν ἀπὸ τὴν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα οὔτε στὸ ἔξωτερικό.

Ἐνας πολὺ σπουδαῖος τομέας τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ ὕμνογραφία, ἢ λειτουργικὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίησι. Ποινάρθρημα ἀπολυτίκια, κοντάκια, μεγαλυνάρια καὶ ὁλόκληρες ἀκολουθίες ἔχουν γραφῇ, πού ψάλλονται στίς Ὁρθόδοξες ἐκκλησίες σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου. Οἱ πρὸ γνωστοὶ καὶ πολυγραφώτεροι ὕμνογράφοι εἶναι ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749—1809), πού ἔγραφε κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ τὴν πρώτη τοῦ 19ου, καὶ ὁ σύγχρονός μας ἀγιοεὶτης μοναχὸς Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης. Ἄλλοι ἐ-

9) 1890, σελ. 129.

10) Δὲς Ἰωάννου Π. Καβαρνοῦ, Ἡ Δραματικὴ ποίησις τοῦ Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη, Ἀθήναι, 1962.



πιφανείς καὶ ἐξαιρέτοι ὑμνογράφοι εἶναι ὁ Ἅγιος Νικηφόρος ὁ Χίος (1750—1821), σύγχρονος τοῦ Νικοδήμου, καὶ ὁ σύγχρονός μας Μητροπολίτης Μηθύμνης Ἰάκωβος.

Ἡ ποίησις αὐτὴ ἔχει παραγνωρισθῇ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν νεοελληνικὴ λογοτεχνία, Ἕλληνας καὶ ξένους. Ὅμως θὰ καταστῇ ὁλοένα καὶ περισσότερον ζητήμα προσφιλὲς τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη.

Ἀς στραφοῦμε τώρα σὲ μιὰν ἄλλη περιοχὴ τῆς λογοτεχνίας, τὴν πεζογραφία, καὶ εἰδικώτερα τὸ διήγημα καὶ τὸ μυθιστόρημα. Ὁ μεγαλύτερος νεοελληνας διηγηματογράφος εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851—1911), τοῦ ὁποῖου τὰ διηγήματα καὶ σύντομα μυθιστορήματα συγκεντρώθησαν προσφάτως σὲ πέντε πολυσέλιδους τόμους. Εἶναι ἄριστος τεχνίτης τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς λογοτεχνίας. Τὰ διηγήματά του δίνουν ζωηρὲς περιγραφὰς τῆς ζωῆς στὴν Ἑλλάδα καὶ φανερῶνουν βαθειὰ κατανόησι τοῦ ἐλληνικοῦ ἥθους καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Ἐπίσης εἶναι διάχυτη σ' αὐτὰ ἡ χριστιανικὴ πίστι καὶ εὐσέβεια ποὺ κληροδότησε στοὺς νεωτέρους Ἕλληνας τὸ Βυζάντιο. Ὁ θαυμασμὸς γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη ὑπῆρξε γενικὸς στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ παραμένει σχεδὸν ἄγνωστος στὸ ἔξωτερικό. Ἀπὸ τίς λίγες ξένες ἐκδόσεις ποὺ δίνουν δείγματα τοῦ ἔργου του εἶναι τὸ βιβλίο *Modern Greek Stories* τῶν Demetra Brown Vaka καὶ Aristides Phoutrides, ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1920 στὴν Νέα Ὑόρκη. Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιλαμβάνει σὲ ἀγγλικὴ μετάφρασι καὶ διηγήματα τῶν Γεωργίου Βιζυνοῦ, Ἀλεξάνδρου Καρζαβίτσα, Γεωργίου Δροσίνη, Γρηγορίου Ξενοπούλου, Ἰακώβου Πολυλά, Ἀργύρη Ἑφταλιώτη, Κωστῆ Παλαμᾶ, καὶ Θράσου Καστανάκη. Ἑτερὴ ἐκδοσις εἶναι μία μετάφρασι τῆς «Φόνισσας» στὴ γαλλικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸν Octave Merlier, ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε λίγο μετὰ. Ἡ Polymnia Lascaris ἀφιέρωσε στὸν Παπαδιαμάντη ἓνα κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τῆς *Images et figures de la Grèce*, ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως.

Ἄλλοι ἐξαιρέτοι διηγηματογράφοι, σύγχρονοι τοῦ Παπαδιαμάντη, εἶναι ὁ Βιζυηνὸς (1849—1896) καὶ ὁ Καρζαβίτσα (1866—1923). Αὐτοὶ καὶ ὁ Παπαδιαμάντης θεωροῦνται ὡς οἱ πατέρες τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος. Ὁ Βιζυηνὸς, ζητηρησιμὸς στὴ φιλοσοφία καὶ προικισμένος μὲ τὸ χάρισμα τῆς ἐνδοσκοπήσεως, ὑπερέχει σὲ ψυχολογικὰ διηγήματα. Ὁ Καρζαβίτσα ἐνδιαφέρεται ἰδιαιτέρως γιὰ κοινωνικὰ θέματα. Ἡ καλλίτερι σύλλογὴ διηγημάτων του εἶναι ὁ τόμος «Λόγια τῆς Πλώρης». Μερικὰ ἀπὸ τὰ διηγήματά του δημοσιεύθησαν στὴν γερμανικὴ γλῶσσα μετὰξὺ 1907 καὶ 1914. Ὁ Eugène Clément μετέφρασε τὸ μυθιστόρημα τοῦ Καρζαβίτσα «Ὁ Ἀφωρεσμένος» καὶ τὸ δημοσίευσε τὸ 1930 στὸ βιβλίο του *Les Oeuvres libres*.

Μετὰ ἀπὸ τοὺς πεζογράφους αὐτοὺς, ἐκείνοι ποὺ ἀναγνωρίσθησαν εὐρύτατα εἶναι ὁ Ἡλίας Βενέζης, ὁ Στράτης Μυριβήλης, καὶ ὁ Νίκος Καζαντζάκης. Ὁ Βενέζης (1904—...), ἂν καὶ ὁ νεώτερος, ἔγινε νωρίτερα γνωστὸς στὸ εὐρὺ ξένο ἀναγνωστικὸ κοινὸ παρὰ ὁ Μυριβήλης καὶ ὁ Καζαντζάκης. Τὸ 1945 τὸ μυθιστόρημα τοῦ Βενέζη «Τὸ Νοῦμερο 31.328», στὸ ὁποῖο περιγράφει τὴν αἰχμαλωσίαν του στὴν Μικρὰ Ἀσία, ἐξεδόθη σὲ γαλλικὴ μετάφρασι τῶν Helene καὶ Henri Boissin, μὲ τὸν τίτλο *La grande pitié*. Μετὰ ἀπὸ τέσσερα χρόνια δημοσιεύθηκε τὸ μυθιστόρημά του «Αἰολικὴ Γῆ» στὸ Λονδίνο, μεταφρασμένο ἀγγλικά ἀπὸ τὸν E. D. Scott - Kilvert καὶ μὲ Πρόλογο τοῦ Laurence Durrell. Ἡ μετάφρασι αὐτὴ ξανατυπώθηκε τὸ 1956 στὴν Νέα Ὑόρκη. Ἡ ἀγγλικὴ ἐκδοσις φέρει τὸν τίτλο *Aeolia* ἢ ἀμερικανικῇ, *Beyond the Aegean*. Πρὸ διετίας ἐκυκλοφόρησε ἓνα βιβλίο γιὰ τὸν Βενέζη γραμμένο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοαμερικανοὺς Ἀλέξανδρο καὶ Ἐλένη Καρανίνα. Στὸ βιβλίο αὐτὸ οἱ συγγραφεῖς ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ζωὴ καὶ τὰ μυθιστορήματα καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ



Βενέζης. Είναι ένας από τους πρώτους τόμους μιᾶς σειρᾶς πού ἐτοιμάζει ὁ Ἀμερικανικὸς ἐκδοτικὸς οἶκος Twayne Publishers, ἡ ὁποία θὰ περιλάβῃ ἀρκετοὺς νεοέλληνας συγγραφεῖς, συγχρόνους καὶ παλαιότερους.

Γνωρίσματα τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Βενέζη εἶναι ἡ γλαφυρὴ γλῶσσα, ἡ λυρική διάθεσις, ἡ ζωηρὴ περιγραφὴ, ἡ συναισθηματικότης καὶ ἡ μοιρολατρεία.

Ὁ Μυριβήλης (1892—1969) ἔχει χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ μεγαλύτερος διδάσκαλος τῆς ἀφηγηματικῆς τέχνης τοῦ 20οῦ αἰῶνος, στὸ παράδειγμα τοῦ ὁποίου καὶ ὁ Καζαντζάκης χρωστᾷ πολλά¹¹. Δὲν εἶναι μόνο ἀριστοτέχνης τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος τοῦ στοχασμοῦ, πού ἐνδιαφέρεται γιὰ ἰδέες καὶ γιὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του. Ἄν καὶ τὸ ἔργο του βρῆκε εὐρύτερη ἀπήχηση στὸ ἐξωτερικὸ μετὰ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Βενέζη, ἡ ἀπήχησί του φαίνεται νὰ ὑπῆρξε τελικὰ μεγαλύτερη. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρῶτο του βιβλίο, «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ», πού νωρὶς μεταφράσθηκε στὰ γαλλικά καὶ ἐξεδόθη στὸ Παρίσι τὸ 1933 μὲ τὸν τίτλο *De profundis*, καὶ προσφάτως, τὸ 1965, στὰ ἰταλικά, μὲ τὸν τίτλο *Quaderni di Guerra del Sergente Costula*, ἔχουν ἐκδοθῇ σὲ ξένες γλῶσσες κατὰ τὰ τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια καὶ τὰ μυθιστορήματά του «Ἡ Παναγιὰ Γοργόνα» καὶ «Ἡ δασκάλα μὲ τὰ χρυσὰ μάτια». Τὸ πρῶτο μεταφράσθηκε στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τὸν Abbott Rick καὶ ἐξεδόθη τὸ 1955 στὴν Νέα Ὑόρκη μὲ τὸν τίτλο *The Mermaid Madonna*. Τὸν ἴδιο χρόνο δημοσιεύθηκε νομίζω καὶ στὰ γερμανικά. Δύο χρόνια μετὰ, ἐξεδόθη καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφρασι τοῦ André Mirambel, μὲ τὸν τίτλο *Notre - Dame la Sirène*. «Ἡ δασκάλα μὲ τὰ χρυσὰ μάτια» μεταφράσθηκε στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸν Philip Sherrard καὶ δημοσιεύθηκε τὸ 1964 στὸ Λονδίνο μὲ τὸν τίτλο *The Schoolmistress with the Golden Eyes*. Ἐπίσης μεταφράσθηκε στὰ σερβικά, καὶ ἐκκλωφόρησε στὴν σειρὰ τῆς Βαλκανικῆς Βιβλιοθήκης, διαλεγμένο ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα καλύτερα μυθιστορήματα τῆς σύγχρονης Βαλκανικῆς λογοτεχνίας¹².

Ὁ Καζαντζάκης ἐπιδόθηκε στὴν συγγραφὴ μυθιστορημάτων σχετικὰ ἀργά στὴ σταδιοδρομία του, ἀφοῦ εἶχε γράψῃ τὰ δράματα καὶ τὸ ἔπος γιὰ τὰ ὁποῖα ἤδη ὠμίλησα. Ἐγραψε σειρὰ μυθιστορημάτων τὰ ὁποῖα βρῆκαν καταπληκτικὴ ἀπήχηση στὸ ἐξωτερικόν, καὶ μάλιστα στὴν Ἀμερικὴ. Ὅλα τὰ μυθιστορήματά του ἔχουν μεταφρασθῇ καὶ δημοσιευθῇ στὰ ἀγγλικά. Τὰ ἔργα του αὐτὰ ἔχουν μεταφρασθῇ καὶ εἰς τὰ γαλλικά καὶ γερμανικά, καθὼς καὶ εἰς ἄλλες γλῶσσες. Χάρις σ' αὐτά, ὁ Καζαντζάκης ἔχει γίνῃ διεθνῶς ὁ πιὸ γνωστὸς Ἕλληνας λογοτέχνης. Τὸ τάλαντό του ὡς μυθιστοριογράφου ἔχει ἀναγνωρισθῇ παγκοσμίως. Ἀλλὰ ἐκεῖνο πού ἐξηγεῖ τὴν μεγάλη ἀπήχηση τῶν ἔργων του αὐτῶν στὸ ἐξωτερικόν δὲν εἶναι μόνο τὸ τάλαντό του αὐτό — τὸ ὁποῖο ἔχουν πλούσια καὶ ὁ Βενέζης καὶ ὁ Μυριβήλης — ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό τους, πού ἀντανακλᾷ ζωηρότατα τὸ μηδενιστικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, τὴν ἀγωνιώσα ψυχὴ τῆς Δύσεως, πού ἀδυνατεῖ νὰ ὑψωθῇ στὴν περιοχὴ τῶν ἀπολύτων, αἰωνίων, πνευματικῶν ἀξιών καὶ νὰ νοιώσῃ τὴν παρουσίαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

Ὁμίλησα μὲ μεγάλη συντομία γιὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους λογοτέχνες τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὑπάρχουν πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς — ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι — τῶν ὁποίων ἡ προσφορὰ στὴν λογοτεχνία ὑπῆρξε ἀξιόλογη καὶ ἔχει γίνῃ κάπως γνωστὴ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἐλπίζω νὰ μοῦ δοθῇ ἄλλοτε ἡ εὐκαιρία νὰ σᾶς μιλήσω καὶ γι' αὐτούς.

11) Π. Κανελλόπουλος, *Ποίησις καὶ ἀλήθεια στὴ νεοελληνικὴ ζωὴ*, Ἀθῆναι, 1959, σελ. 33.

12) Ἰωάννου Χ. Χατζηβασιλείου, *Στράτης Μυριβήλης*, Θεσσαλονίκη, 1969, σελ. 7.

Κλείνοντας, πρέπει να ἐξηγήσω, ὅτι θεωρῶ τὴν εἰκόνα ποὺ ἐχάραξα ὡς πρὸς τὴν διάδοσι τῶν ἔργων τῶν συγγραφέων ποὺ ἀνέφερα σὲ ξένες γλῶσσες μᾶλλον ἐλλιπῇ. Βασίζεται κυρίως εἰς ὅ,τι ἔχω δῆ στὴν νεοελληνικὴ συλλογὴ τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, ἡ ὁποία εἶναι μὲν ἡ καλλίτερη ποὺ ὑπάρχει στὴν Ἀμερικὴ, ἀλλ' ἀσφαλῶς ὄχι πληρέστατη — συνεχῶς πλουτίζεται μὲ παλαιὰς καὶ νέες ἐκδόσεις. Πιστεύω, μ' ἄλλα λόγια, πὼς ἡ πραγματικότης, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διεθνῇ ἀπήχησι τῶν λογοτεχνῶν ποὺ ἀνέφερα, εἶναι πολὺ πρὸ ἐντυπωτικῆ ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ ἐσκιαγράφησα.

Ο Υ Α Ρ Δ Α

Ἀραξοβόλι
πένθιμων ὠκεανῶν
στὸ περγιάλι τῆς Πάργας.

Ἀνέγγιχτη
κουρσεύεις ὁράματα
νεκρῶν κογχυλιῶν.

Μὴ κλαῖς.
Θολώνει ὁ ἥλιος
καὶ μένω τυφλός!..

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Χ Ω Ρ Ι Σ Σ Ε Λ Ι Δ Α

Ἔχει τελειώσει ὁ χορὸς τοῦ ποτηριοῦ
τὰ μάτια σου καθρεφτίζονται στὸ ξέχειλο περιεχόμενό του
Τὰ χέρια σου ἔτοιμα νὰ δώσουν τὰ ὑπόλοιπα.
Κι ὅταν δὲν μείνη τίποτε
τῶν δακρύων ἡ παρουσία θὰ εἶναι περιττῇ.

Τὸ λάθος ἦταν ἡ ἀρχή.
Τῆς ὀδύνης τὴν συνέχεια στὸ πάθος ἔχεις ἀναπτύξει.
Τὸ ἀνεπαίσθητο νῆμα τῆς ἀράχνης ἔχει κοπεῖ.
Καὶ τώρα
Στὴν ἄρμιο τῆς ἐρήμου ψάχνω γιὰ ἴχνη βημάτων.

Ἡ φυγὴ ἀπ' τὰ πάθη εἶναι ἀδύνατος
Ἀφαιτηρίες ὑπάρχουν, τὰ τέρματα ἔχουν καθῆ.
Ὅταν καὶ τῶν ἐρειπίων ἐρήμωσις ἐπέλθῃ
Μάταια θὰ εἶναι καὶ τῶν ἀναμνήσεων ἡ ἐπὶ κλησις.
Δὲν θὰ ὑπάρχῃ παρὸν στὸ παρὸν.

ΑΝΘΟΣ ΠΩΓΩΝΙΤΗΣ





ΒΑΣΙΛΗ Ε ΤΣΙΑΤΗ

ΤΟ... ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ

(διήγημα)

Ούτε ξένες γλώσσες διδάσκονταν εκεί μέσα, ούτε καμμιὰ προπαρασκευή μεταγυμνασιακή για τους υποψήφιους των θεωρητικών και θετικών επιστημών γινότανε.

Ήταν ένα καφενείο από τα τόσα πολλά που έχει ο Πειραιάς.

Και όπως το καθένα έχει την ιστορία του και την προσωπικότητά του, έζησε κι αυτό έντονα με τη δική του κάπου πενήντα χρόνια.

Βίος μισού αιώνα ίσως να μην είναι για συζήτηση προκειμένου για ένα καφενείο, γιατί ασφαλώς υπάρχουν άλλα «άδέρφια» του που αριθμούν πάνω από εκατό χρόνων ζωή.

Αυτό, όμως, ήταν δικό μας, το γνωρίσαμε από τότε που πάτησε το ποδάρι μας σ'ε τούτη την αγαπημένη πολιτεία, και μολονότι δεν ήμουν από τους ταχτικούς θαμώνες — κάθε άλλο μάλιστα — εν τούτοις παρακολουθούσα τη ζωή του — την κίνησή του θέλω να πω — αδιάκοπα.

Εκεί, είχε το στέκι της μιὰ πολυπληθής τάξη επαγγελματική, οί «φουρναραίοι», όπως κοινά ονομάζει ο κόσμος αυτούς που διαβιούν στ'άρτοποιεϊα, δηλαδή τους καταστηματάρχες - άρτοποιούς και τους εργάτες που ριοχθούν για να φτιάχνουν τη βασικώτερη τροφή του λαού μας, το ψωμάκι.

Δεν έβρισκε κεϊ κανείς ναργιλέδες με τουμπεκί ντόπιο και πέρσικο, όπως σ'έκεϊνα τα καφενεία της παραλίας και του Χατζηκυριακείου, που τον απολάμβαναν με ανατολίτικο ραχατιλίκι οί απόμαχοι θαλασσινοί και τον ρουφούσαν θεριακλίτικα οί «σερέτηδες» με τα φαρδιά μάλιννα ζωνάρια στη μέση.

Ούτε μπιλιάρδο είχε στημένο οίη μέτρια ο'ε χώρο αίθουσά του.

Ο βαρύνς γλυκός όμως — και μάλιστα σ'ε χοντρό φλυτζιάνι — ό πολλά βαρύνς και όχι, ό μέτριος βρασιός και ένα σωρό άλλες προτιμήσεις που για τον άμύητο είναι σωστοί γρίφοι, έδιναν κι έπαιρναν από το πρωϊ τα χαράματα ως άργα το βράδυ με φωνές έντονα προσταχτικές.

Και μόνον σιην Κατοχή ήταν τρισευχαριστημένος κανείς αν έβρισκε ένα μαυροζούμι άμφιβόλου προελεύσεως ή ένα τσαϊ, άνακατεμένα μ'έκεϊνες τις γλυκανάλατες, τις άναγουλιαστές ζαχαρίνες.

Ο όργανισμός τότε είχε άνάγκη από ποσότητα και όχι από ποιότητα.

Είπα πως το γνωρίσαμε από τότε που πρωτοπατήσαμε στον Πειραιά.

Αλήθεια, όλα τα Ήπειρωτόπουλα, ντροπαλά και μουδιασμένα, έρχονταν ουνοδευόμενα από κάποιον που ήταν πύο μεγάλος σιην ήλικία, ζούσε κάρποσα χρόνια έδω και ήξερε να βαδίζει στον Πειραιά με τα μάτια κλεισμένα που λένε.

Ετοι, τους δίνονταν ή εύκαιρία να ίδουν κανένα χωριανό, να κουβεντιά-

σουν μαζί του καὶ νὰ αἰσθανθοῦν γιὰ λίγο πὼς βρίσκονται στὴν ἀγαπημένη πατρίδα. Ὡς ἐδῶ πάει καλά. Σ' ἔβλεπαν μὲ συμπάθεια οἱ ταξιδεμένοι μεγάλοι, ἢ δὲ σὲ πρόσεχαν καθόλου καὶ εἶχες τὸ κεφάλι σου ἥσυχο.

Σὰν περνοῦσε κάμποσος καιρὸς ὅμως καὶ μάθαινες πὰ τοὺς δρόμους, ἔκανες τὴ βόλτα μόνος σου ὡς ἐκεῖ.

Ἀλλὰ τότε γινόσουν ἀντικείμενο ἐξονυχιστικῆς ἐξετάσεως ἀπὸ τὰ περίεργα βλέμματα τῶν μεγάλων ποὺ ἡ κρίση τους εἶχε βαρύνουσα σημασία γιὰ τὴν ὑπόληψή σου. Ἔτσι ἔκανε πὼς ἔβανε τσιγάρο στὸ στόμα κανέναν ἢ ἔπινε κανένα ποτηράκι οὔζο, δὲν τὸν ἔπλεναν πέντε ποτάμια ἀπὸ τὸ κοτσομπολιὸ καὶ γρήγορα ἔφτανε «τὸ χαμπέρι» στοὺς δικούς του στὸ χωριό.

Ὑστερα πρόσεχαν τὴν ἀμφίεσή σου. Ἄν σ' ἔβλεπαν μὲ κανένα κοστούμει κασμηρένιο, ποὺ τόσο ἴδρωνες γιὰ νὰ τ' ἀποκτήσεις ὥστε νὰ βγαίνεις σὰν ἄνθρωπος καμμιὰ Κυριακὴ ἀπόγεμα, καὶ ἰδιαίτερα ἂν ἡ γραβάτα τὸ συμπλήρωνε, τότε ἦταν ποὺ σ' εἶχαν γιὰ τοῦ διαόλου τὸ κατάστιχο!

—Τοῦτος εἶναι λιμοκοντόρος, δὲ θὰ κάμει χαῖρι καὶ προκοπή! Καὶ καρτεροῦν στὸ χωριὸ οἱ γονεοὶ του νὰ ἰδοῦν καλὸ! Ποῦ νὰ τοῦ περισσέψει δεκάρα γιὰ νὰ στείλει!

Ἐπρεπε νὰ εἶχες φορεσιὰ ντρίλινη καὶ τὸ πολὺ πουκάμισο σπὸρ ἀλλὰ χωρὶς γραβάτα («τσιοκάνι» ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν χλευαστικά) γιὰ νὰ σοῦ ἀπονείμουν τὸν τίτλο τοῦ οἰκονόμου, τοῦ προκομένου, τοῦ νοικοκυρόπαιδου.

Ἐκεῖ, βέβαια, γινόταν καὶ τὸ παζάρεμα τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως τῆς ἐργασίας χωρὶς τὴ μεσολάβηση τοῦ ἀρμοδίου Γραφείου Εὐρέσεως Ἐργασίας.

— Ἐχεις καμμιὰ δουλειά, ἀφεντικό;

Συλλογίζονταν λίγο ὁ ἐργοδότης, σὲ κύτταζε ἀπὸ τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια καὶ σοῦλεγε μὲ φωνὴ ἐπιτακτικὴ!

— Νᾶρθης νὰ πιάσης δουλειὰ αὔριο τὸ πρωῒ, τόσα θὰ σοῦ δίνω βδομαδιάτικο!

— Μά, λίγα δὲν εἶναι, ἀφεντικό;

— Ὅχι, ὄχι, δὲν εἶναι λίγα, γιὰτὶ θὰ τρῶς, θὰ πλένεσαι καὶ θὰ κοιμᾶσαι μέσα στὸ μαγαζί!

Κι ἔτσι ἡ συμφωνία κατὰ κανόνα ἔκλεινε.

Ἐκεῖ, ἀκόμα, ἦταν ἡ ἀφετηρία τῆς παρασκηνιακῆς δράσεως καὶ τὸ «ἄντρον» τῶν ζυμώσεων ὥσπου νὰ συγκροτηθοῦν οἱ συνδυασμοὶ γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν διοικήσεων τῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων τῶν ἀρτοποιῶν, τῶν ἀρτεργατῶν καὶ τῶν ἀρτοῦπαλλήλων γιὰ ἓνα φεγγάρι.

Ἐβλεπες νὰ πιάσουν χωριστὰ τραπέζια — μακρὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλο — οἱ ὁμάδες τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων καὶ νὰ ρίχνουν ματιὰς γεμάτες σημασία — πότε πανηρὲς πότε ἄγριες — ἢ μιὰ στὴν ἄλλη.

Κάπου - κάπου ἄκουγες κι ἐκεῖνα τὰ ἀπειλητικά: «θὰ σᾶς συντρίψουμε» ἢ «θὰ χαντακωθῆτε!» Ἦταν ἐκνευριστικὲς καὶ πειραχτικὲς ἐκφράσεις, ποὺ ὄχι σπάνια προκαλοῦσαν ἔντονους καυγάδες καὶ ὁ καταστηματάρχης μὲ τὸ αὐστηρὸ βλέμμα — γιὰ τὴν περίστασι βέβαια, ἀλλοιῶς ἦταν ἓνας πρᾶος καὶ εὐγενικὸς ἄνθρωπος — δὲ μπορούσε νὰ ἐπιβάλλει πάντοτε ἀνακωχή. Σίγουρα, ὅμως, τὸ πετύχαινε αὐτό, τὰ βράδυα, τὸ διπλανὸ μπακάλικο μὲ τὸ καλὸ κρασί!

Ἐκεῖ οἱ ἀντιμαχόμενοι ξεχνοῦσαν τὶς διαφορὲς τους καὶ συναδελφωμένοι ἔπιναν καὶ σιγοτραγουδοῦσαν. Μέσα σ' αὐτὸν τὸ χῶρο — τοῦ καφενεῖου πάντοτε — τὸν τόσο οἰκεῖο, «ἀναπνέονταν τὰ προζύμια» γιὰ τὶς ἐορταστικὲς ἐκδηλώσεις τῶν ἄλλων σωματείων, τῶν Ἀδελφοτήτων, ποὺ εἶχαν σκοποὺς φιλανθρωπικοὺς καὶ κοινωνικοὺς.



Γίνονταν οί προκαταρκτικὲς συζητήσεις. Νά, λόγου χάρη, ποιά αἶθουσα θὰ προτιμηθῇ γιὰ νοίκιασμα, πόσες προσκλήσεις θὰ τυπωθοῦν, ποιά ζυγιά βιολιά θὰ καπαρώσουν, ποιοί ἐπίσημοι θὰ προσκληθοῦν.

Ἀποφασίζονταν ἡ μέρα πού θὰ μοιράζονταν οἱ προσκλήσεις καὶ τὰ ἄτομα πού θὰ ἀναλάμβαναν τὴ διανομὴ. Μιὰ ὁμάδα ἔπρεπε νὰ γυρίσῃ ὅλον τὸν Πειραιᾶ, ἀπὸ ἀρτοποιεῖο σὲ ἀρτοποιεῖο, πού κατὰ κανόνα δούλευαν οἱ συμπατριῶτες, καὶ ἄλλη μιὰ τὸ ἴδιο στὴν ἀπέραντη Ἀθήνα καὶ τὰ προάστιά της.

Ἔπειτα πρόσφερε καὶ ἄλλες ἐκδουλεύσεις τὸ καφενεῖο. Στὶς τζαμόπορτες τοῦ κολλοῦσαν ἀνακοινώσεις εἴτε προσκλήσεων γενικῶν συνελεύσεων, εἴτε ἀποτελεσμάτων ἐκλογῶν γιὰ τὶς περιπτώσεις πού κάναμε κι ὅλας λόγο.

Καὶ στοὺς τοίχους, ἀπέξω, κολλοῦσαν ἀγγελτήρια κηδειῶν ἢ μνημοσύνων συμπατριωτῶν.

Σ' ὅλη τὴν Κατοχὴ τὸ καφενεῖο ἦταν ἀνοικτὸ καὶ τότε πιά τὰ περισσότερα νέα ἀπὸ τὴν πατρίδα ἐκεῖ τὰ μαθαίναμε. Ἀπὸ κάποιο χωριανὸ ἢ κοντοχωριανὸ πού ἀποφάσιζε νὰ ταξιδέψῃ ἐκεῖνα τὰ φοβερά, τὰ γεμάτα κινδύνους σὲ κάθε βῆμα, χρόνια. Τὸ ταχυδρομεῖο δὲ λειτουργοῦσε κανονικὰ κι ἔτσι οἱ εἰδήσεις ἔφταναν προφορικὰ ἢ μὲ κανένα γράμμα πού θὰ διακινδύνευε νὰ κρύψῃ στὶς τσέπες τοῦ ὁ καλὸς ταξιδιώτης.

Ὅπωςδήποτε τὰ νέα ἦταν πάντα δυσάρεστα. Πεῖνα, γύμνια, φόβος, ἀελπισία! Οἱ δικοί μας ἔφταναν ὡς μέσα στὴ Βόρειο Ἠπειρο περπατώντας ὁλόκληρη μέρα γιὰ νὰ ἀναζητήσουν ἐκεῖ λίγο ψωμὶ πού πρόθυμα καὶ μὲ ψυχὴ σπαραγμένη ἀπὸ συμπόνοια πρόσφεραν οἱ θαυμάσιοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, τὰ σκλαβωμένα ἀδέρφια μας. Ἦταν καλοὶ νοικοκυραῖοι, ἔσπερναν τὰ χωράφια τους ἐκεῖ στὸν κάμπο τῆς Δερόπολης καὶ ὑπῆρχαν ἄνθρωποι τόσο γεμάτοι ἀπὸ ἀγάπη καὶ εὐσπλαχνία γιὰ τὸς δεινοπαθοῦντες, πού ζύμωναν νύχτα - μέρα γιὰ νὰ προφτάσουν τὰ πεινασμένα στόματα!

Πολλὲς φορὲς ὅμως οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ὁδοιπόροι ἀντιμετώπιζαν τὴν κακία τῶν Ἰταλῶν κατακτητῶν πού μολονότι ἐξουσίαζαν ὅλη τὴν Ἠπειρο δὲν τοὺς ἄφηναν νὰ διαβοῦν τὴ μεθόριο. Λίγο πιο μέσα ἂν τοὺς ἔπιαναν, τοὺς τραβοῦσαν γιὰ ἀνακρίσεις στὸ Λιμπόχοβο ἢ στοὺς Γιωργουτσάτες. Ἀλλοτε πάλι γύριζαν ἀδειανοὶ γιατί συναντοῦσαν στὸ δρόμο ληστὲς καὶ τοὺς ἄρπαζαν ὅ,τι μὲ τόσο κόπο καὶ ντροπὴ εἶχαν μαζέψει γιὰ νὰ κουβαλήσουν στὶς οἰκογένειές τους. Μολαταῦτα κατάφεραν νὰ κρατηθοῦν στὴ ζωὴ — μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα πού λένε — καὶ ἐλάχιστοι ἦταν αὐτοὶ πού πέθαναν ἀπὸ τὴν πείνα. Αὐτὰ τὰ νέα μᾶς ἔρχονται τὶς θλιβερὲς ἐκεῖνες μέρες, ἀλλὰ τί μπορούσαμε νὰ προσφέρουμε; Καὶ νὰ κατάφερνε κανεὶς νὰ στείλῃ ἐνίσχυση χρηματική, ἀπὸ δῶ, ἦταν μάταιο, γιατί τὰ χρήματα, μὲ τὴν κατρακύλα ποῦπαιρνε ἡ ἀξία τους ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, ὥσπου ν'ἄφταναν ὡς ἐκεῖ θὰ μηδενίζονταν.

Τὸ μόνον πού μᾶς ἀπόμενε ἦταν νὰ ἔχομε τὴ σκέψη συνέχεια στραμμένη στ' ἀγαπημένα μας πρόσωπα, νὰ τρέμουμε γιὰ τὴν τύχη τους καὶ νὰ παρακαλοῦμε τὸ Θεὸ γιὰ τὴ λήξη τοῦ φοβεροῦ πολέμου πού τόσα δεινὰ εἶχε σκορπίσει στὴν ἀνθρωπότητα.

Σὰν πέρασαν τὰ τριάντισι σκοτεινὰ χρόνια καὶ ἀνέτειλε ἡ μέρα τῆς ἀπελευθερώσεως τὸ καφενεῖο ἄρχισε νὰ ξαναζῇ στὴν προπολεμικὴ ἀτμόσφαιρά του.

Οἱ θαμῶνες ἀπὸ τὸ «συνάφι» ἀπολάμβαναν πάλι χαρούμενοι τὸ βαρὺ γλυκό τους σὲ χοντρὸ φλυτζιάνι καὶ τὰ βράδια σιγόπιναν τὸ κρασάκι τους στὸ



διπλανὸ μπακάλικο. Τώρα πιά — ἀντίο σουποκεφτέδες, καὶ ρεβυθοκεφτέδες! — ὑπῆρχαν ἕνα σωρὸ πικάντικες λικουδιές, ποὺ οἱ σύμμαχοι εἶχαν κουβαλήσει μὲ τὰ καράβια τους μαζὶ μὲ ἄλλα εἶδη σὲ τέτοιες ποσότητες ὥστε ἡ προκυμαῖα τοῦ Πειραιᾶ κόντεψε νὰ πάθῃ καθίζηση ἀπὸ τὸ τρομαχτικὸ βάρος.

Πάει ἐκεῖνος ὁ φοβερὸς ἐφιάλτης τῆς πείνας καὶ τῆς δυστυχίας ποὺ τόσα χρόνια εἶχε ρέψει τὸν κοσμάκι. Τὰ ἐφόδια εἶχαν προωθηθῇ ὡς ἀπάνω στὰ παραμεθόρια χωριά μας, σὲ τέτοια ἀφθονία καὶ ποικιλία ποὺ οὔτε τὴν ὄνειρεύονται οἱ παραγκωνιομένοι ἐκεῖνοι ἀκρίτες.

Οἱ ἐπικοινωνίες ἀποκαταστάθηκαν, εἶχαμε ταχτικὰ γράμματα καὶ μπορούσαμε νὰ τοὺς στέλνομε καὶ λεπτὰ ὄχι πιά ἐξευτελισμένα ἀλλὰ μὲ σταθερὴ ἀξία.

Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ζωὴ στὸ καφενεῖο ὁλοένα ἔπαιρνε τὸν ὀμαλὸ ρυθμὸ της.

Οἱ θαμῶνες τοῦ αὐξήθηκαν γιατί ἀπὸ τὰ χωριά ἦρθαν πολλοὶ νέοι ὄχι πιά μικροὶ ὅπως ἐμεῖς ἄλλοτε, τῶν δεκατριῶν καὶ δεκατεσσάρων χρόνων παιδιά, ἀλλὰ ἔφηβοι δεκαεξάρηδες καὶ δεκαοχτάρηδες. Εἶχαν ἀποκλειστεῖ ἐκεῖ πάνω, στὰ χρόνια τοῦ πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς καὶ σὰν καρδάμωσαν καλὰ τοὺς πρώτους μεταπελευθερωτικοὺς μῆνες ἦρθαν μπρατσωμένοι καὶ μὲ πολλὴ ὄρεξη γιὰ δουλειά.

Αὐτοὶ πιά εἶχαν τὶς κανονικὲς τους ὥρες ἐργασίας καὶ ἀναπαύονταν στὸ καθαρὸ δωμάτιό τους. (Τί τραβούσαμε ἐμεῖς παληότερα ν' ἀρχίζομε δουλειὰ στὶς ἔξη τὸ πρωῒ καὶ νὰ σχολᾷμε στὶς ἔντεκα τὸ βράδυ χωρὶς διακοπὴ! Καὶ ἀπὸ ὕπνο, μὴ χειρότερα. Μᾶς ἔτρωγε ἡ ἀλευρόσκοκη στὰ πατάρια τοῦ φούρνου!)

Ἐρχονταν στὸ καφενεῖο μὲ τὸ ραχάτι τους, κάπνιζαν τὸ τσιγαράκι τους, ἔπιναν τὸ οὔζο τους καὶ δὲν ἔδιναν σημασία σὲ κανέναν. Φοροῦσαν φῖνα κοστούμια καὶ ἔδεναν τὶς γραβάτες τους σὲ ζηλευτὰ συμμετρικὰ τρίγωνα. Οὔτε ποὺ χαμπάριζαν ἂν τοὺς κύτταζαν μὲ βλέμματα εἰρωνείας καὶ ἀποδοκησίας τ' ἀφεντικά.

Ἀλλὰ κι ἐκεῖνοι πιά εἶχαν ρίξει νερὸ στὸ κρασί τους. Κατάλαβαν πὼς διάβηκε ὁ καιρὸς τῆς δεσποτείας τους κι ἔκαναν παρέα στὸ ἴδιο τραπέζι παίζοντας πότε χαριὰ πότε τάβλι. Πρῶτα τὰ τραπέζια τὰ εἶχαν ξεχωριστά. Ποῦ νάβλεπες ἀφεντικὸ νὰ κάθεται μαζὶ καὶ μάλιστα νὰ παίζει μὲ ἐργάτη! Θὰ ἦταν ἕνα πολὺ σπάνιο καὶ ἀξιομνημόνευτο γεγονός μὲ εὐμενῇ σχολία ἀπὸ μέρους τῶν ἐργατῶν γιὰ τὸ καλὸ ἀφεντικὸ ποὺ καταδέχτηκε νὰ παίξει μὲ κάποιον τῆς γάξης τους.

Τώρα ἔπαιζαν ἀνακατεμένα, πότε χαριὰ - πότε τάβλι.

Ἄει, νὰ κάνομε μιά... Ἀθηνουνία, παρακινούσε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ἦ: ἔλα νὰ σὲ παίξω στὰ γρήγορα ἕνα... σκαμπίλι!

Τὰ χαριὰ μοιράζονταν μὲ ταχύτητα καταπληκτικὴ — σὰν ἀπὸ χέρια μαέστρου χαρτοφένακα — καὶ τὸ παιγνίδι ἄρχιζε. Στὴν ἀρχὴ καφέδες ἢ γλυκὰ καὶ ἂν ἦταν χειμῶνας τσάι ἢ κονιάκ μὲ ζάχαρη. Ἄκουες τὸν κερδισμένο, μὲ πόζα νικητὴ πετεινοῦ νὰ παραγγέλνει στὸ σερβιτόρο χτυπώντας παλαμάκια:

— Γκαρσόν, βαρὺ γλυκὸν σὲ χ ο ν τ ρ ὸ φ λ υ τ ζ ι ἄ ν ι καὶ γρήγορα!

Καὶ σὰν ἔφτανε ἀχνιστὸς ὁ καϊμακλίτικος καφές, ὁ τυχερὸς τὸν ἀπολάμβανε μὲ ρουφηξιὲς βαθειὲς καὶ ἠχητικὰ ἔντονες. Ἄν τύχαινε μάλιστα νάχης καὶ μουστάκι, τὼγλειφε γιὰ νὰ μὴν πάῃ χαμένη οὔτε στάλλα! Αὐτό, βέβαια, τῷκανε, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ γίνῃ μπαροῦτι ἀπὸ τὸ κακό του ὁ χαμένος.

Τὸ τάβλι κάποτε γίνηκε περισσότερο τῆς μόδας ἀπὸ τὰ χαρτιά. Ἄλλοι μυοτήριοι χαρακτηρισμοὶ ἐδῶ: Ὀβρέϊκο, μουλτεζίμι, πλακωτό. Ὅπωςδήποτε τὰ πούλια σὲ ξεκούφαιναν καθὼς χτυπιόνταν μὲ δύναμι ἀπὸ τὰ νευριασμένα χέρια. Σὲ τοῦτο τὸ παιγνίδι δὲν ἔπαιζαν μόνον ψιλοπράματα — καφέδες καὶ γλυκὰ — ἀλλ' ἔβαναν κάτω λεπτὰ καὶ ὄχι σπάνια ὀλόκληρο μεροκάματο! Μὲ τόσο πεῖσμα καὶ τέτοια ἀφοσίωση ρίχνονταν σιὸν ἀγῶνα, πού ὁ κόσμος νὰ χαλοῦσε δὲν ἔπαιρναν εἶδηση! Ὁ κερδισμένος χτυποῦσε μὲ τόση δύναμη τὰ πούλια στὴν τελευταία φάση πού ἔλεγες γινόταν καταστροφή. Καὶ ὁ νικημένος ἐκτὸς πού ἔχανε τοὺς παράδες του, εἰσέπραττε καὶ τή... φιλοφρόνηση:

— Φάε χορτόζουμο σήμερα παληόσκυλο τοῦ κερατᾶ γιὰ νὰ μάθης νὰ μὴ τὰ ξαναβάνης μὲ τόν... καθηγητή! Ἄειντε καὶ σύρε νὸ πῆς πῶς ἐγὼ δίνω μαθήματα. Ἐδῶ εἶναι... φροντιστήριο!!!

Καὶ ἀλήθεια μόνον χορτόζουμο ἴσως νὰ μπορούσε νὰ ἐξασφαλίσῃ ὁ φουκαρᾶς ὁ χαμένος μιὰ καὶ τὸ μεροκάματο — σχεδὸν ὅλο — εἶχε χωθῇ σ' ἄλλη τσέπη γιὰ ἓνα μεράκι.

Γελοῦσα μὲ τὴν καρδιά μου γιὰ κεῖνο τὸ «Φροντιστήριο» ἀλλὰ κάνοντας βαθύτερη σκέψη εἶπα πῶς δὲν ἦταν ἄστοχος ὁ χαρακτηρισμός. Ὅχι, φυσικά, μόνον γιὰ τὸ μάθημα στὸ τάβλι, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλους λόγους.

— Οἱ φουρναραῖοι — χωρὶς βέβαια νὰ λείπουν οἱ ἐξαιρέσεις — οὔτε σὲ βιβλιοθήκες οὔτε σὲ διαλέξεις οὔτε σὲ ἄλλα κέντρα ψυχαγωγίας σύχναζαν. Τὸ καφενεῖο ὅμως ἦταν ἀπαραίτητο καὶ τ' ἀπόγεμα ὡς τὶς βραδυνὲς ὥρες σχεδὸν γιὰ ὅλους.

Κι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χαρτιά καὶ τὸ τάβλι πού — ὅσο καὶ ἐπιζήμια ἂν φαίνωνται ἐκ πρώτης ὄψεως — ἀκόνιζαν τὸ μυαλό, τὸ διάβασμα τῆς ἐφημερίδος καὶ τὸ λύσιμο τῶν σταυρολέξων τοὺς συμπλήρωναν μιὰ ἐξωσχολικὴ κατάρτιση αὐτῶν πού δὲν εἶχαν καλὰ - καλὰ βγάλει τὸ Δημοτικὸ σὲ βαθμὸ πού ὅταν τοὺς κουβέντιαζες νόμιζες πῶς εἶχες νὰ κάμης μὲ γραμματισμένους ἀνθρώπους.

Ἀπὸ τὸ ἀνταρτοπόλεμο καὶ δῶθε τὸ καφενεῖο ἔχασε πολλοὺς ἀπὸ τὸ «συνάφι». Εἶχαν ἔρθει οἱ οἰκογένειές τους ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ ἡ ζωὴ πῆρε ἄλλο δρόμο. Ὁ καθένας εἶχε τὴν ἔγνοια στὸ σπιτικό του καὶ τό... φροντιστήριο δὲν τὸν ἔβλεπε παρὰ ἀραιὰ καὶ ποῦ.

Τὶς περισσότερες ὥρες ξένοι σύχναζαν ἐκεῖ παρὰ δικοί μας.

Πῶς μοῦρθε, θὰ πῆτε, ν' ἀραδιάσω τόσα λόγια γιὰ ἓνα καφενεῖο:

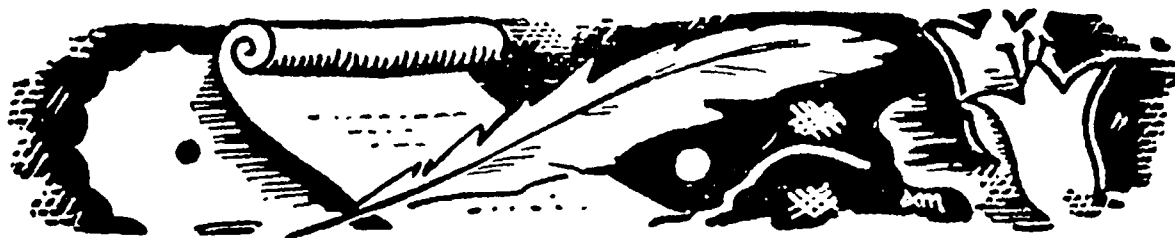
Νά, τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονίδας περνώντας ἀπὸ τὴν διασταύρωση Ναυάρχου Μπῆττυ καὶ Κολοκοτρώνη — βλέπετε βρισκόταν σὲ δρόμους μὲ ὀνόματα ἡρώων — ξαφνιάστηκα σὰν εἶδα τὰ ρολλὰ κατεβασμένα.

Μοῦ πῆγε στὸ μυαλό πῶς κάτι κακὸ θὰ συνέβηκε στὸ συμπαθέστατο καταστηματοῦρχη. Πλησιάζοντας ὅμως εἶδα μιὰ λουρίδα χαρτιοῦ κολλημένη στὸ κλεισμένο ρολλὸ μὲ τὴν ἀναγγελία:

«Προσεχῶς Κηροπλαστεῖον».

Πάει, εἶπα μελαγχολικά, τὸ φροντιστήριο ἐκλείσει!



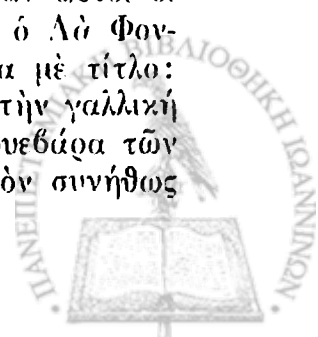


ΛΑ FONTAIN

Ο ΧΩΡΙΚΟΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΔΟΥΝΑΒΗ

(Εἰσαγωγή - ἀπόδοση: Ἀρσένη Γεροντικοῦ)

Ὁ μῦθος: ὁ Χωρικὸς ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Δούναβη, εἶναι μαζί με ἐλάχιστους ἄλλους, ὅπως: Ὁ Μυλωνᾶς, ὁ γιὸς τοῦ Ζαῖ ὁ γάϊδαρος, ἡ Λεντρουολιὰ κτλ. γὰτι ποὺ βγαίνει τελείως ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ ποιητῆ μας. Τὰ κύρια πρόσωπα εἶναι ἄνθρωποι καὶ ὄχι ζῶα, οἱ συνηθισμένοι ἡθοιοὶ τοῦ Λά Φονταίν. Ὅποτε, ποὺ εἶναι ἐκείνη ἡ χάρις, ἐκείνο τὸ ἰδιότυπο χιοῦμορ, ἐκείνη ἡ δροσιὰ ποὺ πλημμυρίζει τοὺς μύθους του, ὅπου με ζέφρι ζινεῖται ὁ λαὸς τῶν ζώων; Στὸν Χωρικὸ τοῦ Δούναβη λείπει ἐκείνη ἡ ἀντικλασσιζὴ συμπεριφορὰ ποὺ ἐκδηλώνεται με τὴ χρησιμοποίησι ἐκφράσεων καὶ λέξεων παλαιῶν καὶ με διαβολικὸ συχνὰ ζέφρι, ποὺ θινίζει τὸν παπᾶ - Ραμπλαὶ καὶ τὸν Κλεμάν Μαρό. Ὁ ἀγροῖκος ρητορεύει σὰν πραγματικὸς κλασσικὸς καὶ θὰ μπορούσε ὁ λόγος του νὰ ἐνταχθῇ σὲ μιὰ τραγωδία τοῦ Κορνέιγ. Με αὐτὸ θὰ μπορούσε ὁ ποιητὴς μας νὰ γίνῃ ἀρεστὸς στὴν κοινομένη καὶ μπουχτισμένη ἀπὸ ὑποκρισία καὶ ὑποταγὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς τοῦ Βασιλέα - Ἡλιον. Με αὐτὸ, δηλαδὴ με τὸ ὕφος, τὴ γλῶσσα, τὴν ἐκφραση. Μὰ τὸ περιεχόμενο; Ἐδῶ τὰ πράγματα ἀλλάζουν. Ἡ ἀντίστασι τοῦ Λά Φονταίν στὴν τότε κατὰστασι; δὲν ἐκδηλώνεται ἐδῶ με εἰρωνικά χαμόγελα καὶ πάτημα ματιῶν ἐνὸς δῆθεν ἀπλοῦ καὶ ἀφελοῦς ἀνθρώπου, μ' ἓναν τρόπο, δηλαδὴ, σχετικὰ ἀσφαλῆ, γιὰτὶ ἡ φυσικὴ του ὀξυδέρχεια ἐμπόδιζε τὴν ἐμπάθεια ποὺ τὸν ζινοῦσε ἐναντίον τῆς κοινωνίας, ποὺ στέχονταν ἀπέναντί του, νὰ ἐκδηλωθῇ κατὰ τρόπο ἐπιζίνδυνο. Αἰσθάνονταν βέβαια αὐτὸς ὁ Bonhomme, ὅπως τὸν ἔλεγε ἡ ἐποχὴ του καὶ ὁ κύκλος του, τὴν ἐπιθυμία νὰ δαγκάσῃ, ὅταν ἔβλεπε νὰ πλεονάζῃ ἡ ἀδικία, ἡ χυδαία ὑποταγὴ καὶ ἡ ἀχαλίνωτη ὑποκρισία. Κρίθονταν ὁμως ὅσο μπορούσε περισσότερο, πιστὸς στὴν φιλοσοφία του, φιλοσοφία ἐνὸς ἐπικουφείου ἐγωῖστῆ, ποὺ μπορούσε νὰ θυσιάσῃ στὴν εὐζωία τὴν ἴδια του τὴν ἀξιοπρέπεια (χααρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς ἱκανότητος τοῦ ποιητῆ μας στὸ νὰ ἐλίσσεται καὶ νὰ ταπεινώνεται εἶναι ὁ ἕνα-τος μῦθος τοῦ δωδέκατου βιβλίου: Ὁ Λύκος καὶ ἡ Ἀλεποῦ. Ἐδῶ ὁμως, στὸν μῦθο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, ὁ ἱεροπρεπὴς τόνος τοῦ ρήτορα χωριζοῦ, ἡ συνεχὴς του ἐπὶ-κλιση στοὺς θεοὺς, τὸ πάθος του σὶὸ κατηγορητήριο, πείθουν ὅτι ἐὰν τὸ ὕφος του μπορούσε νὰ ἱκανοποιήσῃ τίς ἀξιώσεις τῆς αὐλικῆς ὑψηλῆς κοινῆς γνώμης, ἡ δογὴ τοῦ ὑποχωρητικοῦ συνήθως ποιητῆ μας, ἡ ἐκδηλῆ ἀγανάκτησή του, ἡ δύναμις χρούσεως ποὺ χρησιμοποιεῖ ἐναντίον ἐνὸς χωρὶς ἡθικὴ ἀνασκοπὴ δυνάστη, θὰ τοὺς γέννησαν ἴσως κάποιες ὑποψίες γιὰ τοὺς στόχους του. Ποιοὶ ὁμως ἦταν αὐτοὶ οἱ στόχοι; Θετικὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ξέρι κανεῖς. Τὸ θέμα τὸ δανείστηκε ὁ Λά Φονταίν ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἰσπανοῦ βενεδικτίνου Ἀντώνιο ντὲ Γκουεβάρα με τίτλο: Ὁ Μᾶρκος Αὐρηλῖος καὶ τὸ Ὁρολόγιον τῶν Πριγκίπων, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὴν γαλλικὴ του μετέφραση (1680). Δὲν μπορεῖ ὁμως ἡ ἀπλὴ ἀνάγνωστη στὸν Γκουεβάρα τῶν σχετικῶν με τὸν χωρικὸ τοῦ Δούναβη, νὰ βγάλῃ ἀπὸ τὰ ροῦχα του τὸν συνήθως



προσεκτικό ποιητή, που αγαπούσε πολύ την καλοπέραση και την γαλήνη του. Στόν μύθο που μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι τόσο ἐκδηλὸς καὶ ἐκφράζεται μὲ τόση ἐνάργεια ἢ ἀποδοκιμασία γιὰ τὸν Ρωμαῖο, ἢ μᾶλλον γιὰ ὅποιονδήποτε δυνάστη, εἶναι τόσο φανερό ὅτι τὰ νεῖρα τὸν κάνουν νὰ ξεχάσῃ γιὰ λίγο τὴν ἡσυχὴ καλοπέραση καὶ νὰ μπῇ στὸν δρόμο τῶν κινδύνων, πού ἦταν τὴν ἐποχὴ τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας πραγματικός καὶ ἄμεσος, ὥστε ὄχι τὸ κείμενο τοῦ Γκουεβάρρα καὶ ἡ περὶ Μάρκου Αὐρηλίου μυθολογία του, ἀλλὰ μᾶλλον σύγχρονα γεγονότα δραματικά τὸν ἐσπρωξαν πρὸς τὸν ἐπικίνδυνο δρόμο καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Χωρικοῦ τοῦ Δούναβη εἶναι ὁ ἀντίλαλος ἄλλων σύγχρονων φωνῶν. Δὲν ξέρω πότε ἀκριβῶς γράφτηκε ὁ μῦθος μας. Ἐὰν ὅμως αὐτὸ ἔγινε μετὰ τὸ 1689, πιθανὸν νὰ ἀναφέρεται σ' ἓνα δραματικό ἐπεισόδιο τοῦ πολέμου τοῦ Λουδοβίκου μὲ τὸν συνασπισμὸ τοῦ "Αουξμπουργ. Τότε ὁ Λουδοά, ὁ περίφημος ὑπουργός του πού ὠργάνωσε τὸν γαλλικὸ στρατό, ἔδωσε τὴν ἐντολὴ γιὰ νὰ συντελεσθῇ ἐκεῖνο τὸ φοβερὸ ἔγκλημα, πού εἶναι γνωστὸ στὴν ἱστορία σὰν Καταστροφὴ τοῦ Παλατινάτου. Γιὰ λόγους δῆθεν ἐθνικῆς ἀσφάλειας ὁ γαλλικὸς στρατὸς πέρασε διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴν μεγάλη αὐτὴ συνοριακὴ γερμανικὴ περιοχὴ. Ἐκαψαν τοὺς οἰκισμοὺς ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Πύργο τῶν Ἐκλεκτόρων στὴν Χαϊδελβέργη, ξερορίζωσαν τὶς ἀμπελοφυτεῖες πού ἔδιναν τὸ περίφημο κρασί τοῦ Ρήνου, ἔκοψαν τὰ δέντρα, ἔδιωξαν τὸν πληθυσμὸ καὶ ἄπλωσαν τὴν σκιά τοῦ θανάτου σὲ μιὰ πολιτισμένη καὶ εὐτυχισμένη περιοχὴ. Αὐτὴ ἡ ἐρήμωση πού ἦλθε σὰν συμπλήρωμα τῆς καταστροφῆς τῆς Γερμανίας ἀπὸ τοὺς μισθοφορικοὺς στρατοὺς τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου γύρω στὰ πενήντα χρόνια πρὶν, αὐτὴ ἡ ἀνελέγητη καταστροφὴ στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς ρίζες τοῦ μίσους πού χώριζε Γερμανοὺς καὶ Γάλλους ἕως τὸ 1914. Αὐτὴ ἡ κατάφωρη ἀδικία δὲν ἦταν δυνατό παρὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὴν ἀηδία τῶν σύγχρονων Γάλλων πού τοὺς ἐθέρμαινε ἔστω καὶ ἱχνὸς ἀνθρωπισμοῦ, ὅταν μάλιστα πιθανὸν νὰ ἔβλεπαν νὰ συρρέουν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τοὺς τὰ λάφυρα ἀπὸ τὴν ἀναίσχυντη λαφυραγωγία. Ὁ Λὰ Φονταῖν θὰ ἦταν ἀσφαλῶς ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς, πού δὲν συγχωροῦσαν τὴν ἀνήλεη αὐτὴ καταστροφὴ καὶ πιθανὸν τὸ φοβερὸ αὐτὸ βίωμα νὰ γέννησε τὸν μῦθο πού μᾶς ἀπασχολεῖ. Ἴσως σ' αὐτὸ νὰ ὀφείλεται καὶ ἡ συμπάθεια πού γι' αὐτὴν ἀναφέρεται ἐκεῖ μέσα στοὺς Γερμανοὺς πού ἦταν ἐχθροί. Ὅπως καὶ νᾶναι ξενίζει ἡ ἀγανακτισμένη μὰ ἀρρενωπὴ του εὐφράδεια, ἡ χωρὶς στόμφο, μὰ καὶ χωρὶς ἀνασχοπὴ στὸ στόμα ἑνὸς ἀνθρώπου πού κάποτε, ἔστω καὶ γλείφοντας, συνήθιζε νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς κινδύνους.

Ὁ χωρικός ἀπὸ τὸν Δούναβη

(Le Paysan du Danube)

Μὴν κρίνετε τὸν ἄνθρωπο ποτὲ ἀπὸ τὴ μορφὴ :
παλῆς ὁ λόγος, μὰ πολλοὺς παράδες κάνει.
Μπροστήτερα, τοῦ ποντικοῦ μὲ ὠδήγησε μιὰ πλάνη
στὸ ν' ἀποδείξω αὐτὴ τὴ ρήση τὴ σοφή.
Τώρα, γιὰ στήριγμα τῆς φέρνω τὸν Σωκράτη,
τὸν Αἴσωπο, καὶ κάποιο ἓνα χωριάτη
ἀπ' τὶς ὄχθες τοῦ Δούναβη. Γι' αὐτὸν μᾶς ἔχει ἀφήσει
ἓνας Ρωμαῖος μιὰ ζωγραφιά, ὅπου εἶναι ἀτόφθα φύση.
Τοὺς πρώτους δυὸ τοὺς ξέρετε. Ὅσο γιὰ τὸν καμπύσιο,
χοντρικὰ κάπως θὰ τὸν παραστήσω
Θέριεψε στὸ σαγόνι του ἓνα γένι θραυερό.



"Όλο του τὸ κορμὶ τὸ τριχερὸ
 ἐφάνταζε σὰν τοῦ ἀρκουδιοῦ, ποῦναι χοντροκομμένο.
 Κάτου ἀπ' τὰ φρύδια τὰ πυκνὰ τὸ μάτι ἦταν χωμένο.
 Μύτη στραβή, ματιὰ λοξή, χεῖλια χοντρὰ πολύ.
 Σαγάκι ἀπὸ γιδίσιο φόραγε μαλλί,
 ζωνάρι ἀπὸ θαλασσινὰ βούρλα πλεγμένο.
 Τέτοιος ἐφάνη αὐτός, σταλμένος ἀπ' τὴς πόλεις
 ποὺ βρέχει ὁ Δούναβης. Δὲν ἦταν τῆς γῆς ὅλης
 γωνιά, ὅσο ἀπόμερη, πού, ἀλήθεια, νὰ μὴν ξέρη
 τοῦ ἀχόρταγου Ρωμαίου τὸ ἀπληστο τὸ χέρι.
 "Ερχεται αὐτὸς καὶ στὸν λαὸ μπροστὰ προβαίνει:
 «Ρωμαῖοι, ἐσεῖς, ποὺ ἀκοῦτε ἐδῶ, κι' ἐσεῖς, Συγκλητικοί,
 πρῶτα ἱκετεύω τοὺς Θεοὺς νὰ μοῦ εἶναι βολικοί.
 Ἡ γλῶσσα μου ἀπ' τὴ χάρη τους ἄς εἶναι ὠδηγημένη,
 γυμνὴ γιὰ νὰ μιλήσω τὴν ἀλήθεια,
 Γιατί, ἂν ἡ ψηλὴ τους ἀπολείψει βοήθεια
 τὸν Νόμο τους πατάει ἡ ἄστατη καρδιά μας·
 πνίγει ἡ κακία κι' ἡ ἀδικία τὰ στήθεια.
 "Ετσι σὲ μᾶς, ποὺ ἡ δύναμή σας πιλατεύει,
 ὄχι ἡ ἀρετὴ σας, τ' ἀνομήματά μας
 εἶν' ἡ ἀφορμὴ τῆς θείας ὀργῆς ποὺ μᾶς παιδεύει.
 Φυλαχτῆτε, Ρωμαῖοι! Μιὰ μέρα θὰ σᾶς φέρη
 στὸ σπίτι σας τὰ δάκρυα τῶν θεῶν τὸ χέρι.
 Καὶ σὰν δίκαιοι κριτές, δίνοντας πὰ σὲ μᾶς
 τ' ἄρματα, ποὺ ἡ φριχτὴ κρατᾷ ὀργή τους,
 δούλους μας θὰ σᾶς κάμη ἡ ἐκδίκησή τους,
 παίγνιο καὶ σᾶς τῆς ξένης τῆς σκλαβιάς.
 Γιατὶ βασιᾶμε τὸ ζυγὸ σας; "Ολοι αὐτοὶ οἱ λαοί,
 ποὺ στίβει ὁ νόμος σας, εἶναι χειρότεροί σας;
 Ποιὸ δίκαιο νᾶκαμε ὅλη τὴ γῆ δική σας;
 "Αχ! τὴν ἀθώα μας γιατί ταραξάτε ζωή;
 Τὰ καρπερὰ χωράφια μας δουλεύαμε μὲ εἰρήνη·
 στίς τέχνες καὶ τὰ ὀργώματα σοφὸ εἶχαμε τὸ χέρι.
 Γιὰ πέστε μου: στοὺς Γερμανοὺς τί ἔχετε φέρει;
 Τὸ θάρρος τῶχανε καὶ τὴν πιδεξιούνη.
 "Αν τὴν ἀχορταγία σας εἶχαν τῇ φριχτῇ,
 ἂν τῇ δικῇ σας δείχνανε ἀποκοτιά καὶ βία,
 ἀντὶ γιὰ σᾶς, θὲ νὰ ξουσιάζαν τώρα αὐτοί,
 καὶ θὰ μᾶς κυβερνούσανε χωρὶς ἀπανθρωπία.
 Τὴν ἐξουσία οἱ Πραίτωρες σ' ἐμᾶς ἔχουν ἀσκήσει
 ἔτσι, ποὺ ἀνθρώπου δὲν μπορεῖ νὰ τὸ βαστάξη ἡ φύση.
 Τὸ μεγαλεῖο τῶν δικῶν σας τῶν βωμῶν
 τῶχουν λεκιάσει, τῶχουν ξευτελίσει.
 Μάθετέ το: σᾶς βλέπει τὸ μάτι τῶν θεῶν.
 Τὰ ἔργα σας ἔχουν φέρει κιόλας τοὺς καρπούς τους.
 Ὡμὴ μπροσιά τους καὶ γυμνὴ ἀπλώνεται ἡ ἀνομία.
 Βλέπουν τὴν καταφρόνηση γι' αὐτοὺς καὶ τοὺς ναοὺς τους·
 βλέπουν τὴν ἀπληστία σας, ποὺ φτάνει ὡς στὴ μανία.
 "Αχ! δὲν χορταίνουνε ποτὲ ὅσοι ἔρχονται ἀπ' τὴ Ρώμη.



Τοῦ κόσμου ἡ γῆ ληστεύεται. Ὁ ἰδρώτας μας ἀκόμη
 τοῦ κάκου χύνεται καὶ χορταμὸ δὲ φέρνει
 Πάρτε τους πίσω· δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ σπέρνῃ
 μόνο γι' αὐτοὺς τῇ γῇ του. Μὲ καρδιὰ βαρεῖα
 τίς πολιτεῖες ἀφήνουμε καὶ φεύγουμε μακριά.
 Μένει ἡ πιστὴ γυναῖκα μας σὲ σπίτια ἀραχνιασμένα·
 κι' ἐμεῖς μὲ τ' ἄγρια τὰ θεριά κάνουμε συντροφιά·
 δὲν θέμε νὰ γεννᾶμε πιά παιδιὰ δυστυχισμένα,
 καὶ νὰ πληθαίνουμε τῇ γῇ, ποὺ ἡ Ρώμη ἔχει πατήσῃ.
 Ὅσο γιὰ κεῖνα, πῶχουν κι' ὅλας γεννηθῇ,
 κάνουμε εὐχὲς λιγότερη ἡ ζωὴ τους νὰ σταθῇ,
 σὲ τοῦτο οἱ Πραίτωρες μᾶς ἔχουν καταντήσῃ.
 Μαῦροι γονιοί, ποὺ εὐχόμαστε ἐνάντια πρὸς τὴ φύση.
 Πάρτε τους πίσω· ἐφέρανε σὲ τούτῃ δῶ τῇ γῇ,
 τὴν ἄσωτῃ ζωὴ καὶ τὸ ξεδιάντροπο ἦθος.
 Τί ἄλλο ἀπ' αὐτοὺς θὰ διδαχτῇ τῶν Γερμανῶν τὸ πλῆθος,
 ἀπὸ ἀπληστία καὶ ἀρπαγῇ;
 Ἄλ' ὅταν πρωτοπάτησα στὴ Ρώμη ἄλλο δὲν εἶδα.
 Πορφύρες, δῶρα, δὲν κρατᾶς στὸ χέρι;
 τοῦ κάκου ἀπόθωσες στὸν Νόμο κάποια ἐλπίδα.
 Εἶναι λοξὸς καὶ μύριους τρόπους ξέρει
 γιὰ νὰ σὲ χάσῃ. Αὐτὰ τὰ λόγια τὰ πικρὰ
 ποὺ λέω γιὰ τὴν κατάντια τοῦ δικοῦ σας Νόμου
 θὰ σᾶς βαρυφανοῦν. Τελειώνω τώρα πιά·
 σκοτῶστε με γιὰ τοῦτο τὸ παράπονό μου».

Εἶπε καὶ ξάπλωσε στὸ χῶμα. Καὶ ὁ καθεὶς θαυμάζει
 τὴν μεγάλη καρδιά, τὴ γλῶσσα, τὴ φωνή,
 τοῦ ἀγροίκου, ποὺ μπροστὰ στὰ μάτια τους πλαγιάζει.
 Τὸν ἔκαμαν Πατρίκιο. Ἦταν ἡ ποινὴ
 ποὺ ἔκριναν πῶς στὰ λόγια τὰ σοφὰ ταιριάζει.
 Διαλέξαν ἄλλους Πραίτωρες. Καὶ ἡ Σύγκλητος προστάζει
 γραφτὰ νὰ γίνουν τὰ σοφὰ τὰ λόγια ποῦχε πῇ,
 γιὰ νᾶναι πάντα ὑπογραμμός, σ' ὅποιον θὲ νὰ μιλήσῃ.

Ὅμως δὲν μπόρεσε στὴ Ρώμη γιὰ πολὺ
 τέτοια εὐγλωτεία χρυσῇ νὰ ζήσῃ καὶ ν' ἀνθήσῃ.

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ





ΣΠΥΡΟΥ Γ. ΜΟΥΣΕΛΙΜΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΟ ΤΗΣ ΕΦΥΡΑΣ (Ιστορικό οδοιπορικό)

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

Τὸ κάψιμο τοῦ Νεκρομαντείου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἡ ταφή ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἔσωσε τὸ μοναδικὸ αὐτὸ στὸ εἶδος του, μνημεῖο τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ἀφανισμό, γιατί ἄλλιῶς δὲν θὰ εἶχε ἀπομείνει οὔτε ἶχνος ἀπὸ τὸ χωριὸν τοῦ, ἀπὸ τὸ διὰ τῶν αἰώνων, ἀφοῦ, καὶ σήμερον οἱ γεροντότεροι τοῦ χωριοῦ Μεσοποτάμου διηγοῦνται πῶς, ὅταν ἦσαν παιδιὰ, ἀνέβαιναν στὸ λόφο καὶ κύλαγαν γιὰ διασκέδαση λιθάρια ἀπὸ τὰ τεῖχη του, ὅσα ἦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς.

Ἀγριλιές, ἀγριοσυκιές, μελοχογιές, πρινάρια, βάτα καὶ χριστιανικὰ μνήματα κάλυπταν τὸν ἱερὸν χώρον τοῦ Νεκρομαντείου καὶ καθ' αὐτὴν μαζώνονταν ἀπάνου στὰ



Τὸ νεκρομαντεῖο πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν

δένδρα οἱ γκαῖλες καὶ τὰ χοράκια ἀπὸ τίς λωζιάρες ποὺ κούρνιζαν καὶ συνεδρίαζαν προτοῦ ξεκινήσουν γιὰ βοσκή, κατὰ ποῦ θὰ πᾶν, σὲ ποῖο χωράφι, οἱ γκαῖλες καὶ σὲ ποῖο σταυροδρόμι τὰ χοράκια.

Ἡ χαμπάνα κρεμασμένη σὲ γέριζη ἀγριλιά δέχονταν τὰ χτυπήματα τῶν βοσκόπουλων ποὺ στάλιζαν στοὺς ἡσιονους τὸ καλοκαίρι τὰ γιδερά τους. Ἐπὶ τοῦ ἔρη-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 476.



μου χαμπαναριού ανέβαινε ό άγροφυλάκας και φύλαε καρπούλι κι' όταν έβλεπε χωροφύλακες νάρχονται φώναζε τό σύνθημα «τά γελάδια στό χωράρι» για νά κρυφθοῦν όσοι από τούς χωριανούς είχαν δοσοληψίες μ' αὐτούς.

Τό 1929 γνωρίσθηκα μέ τό Βυζαντιολόγο Δημ. Εὐαγγελίδη στά Γιάννινα. Έκείνο τόν καιρό έκανε ανασκαφές στη Λαοδώνη.

Σέ συζήτηση πού έλαβε μέρος κι' ό Χρήστος Σούλης γυμνασιάρχης, τοῦεπα πώς στό Φανάρι τῆς Θεσπρωτίας σώζεται επάνω σέ λόφο κοντά στό χωριό Λικούρσι θαμμένο αρχαίο χτίσμα, στό όποιο υπάρχει είσοδος πού οδηγεί σ' υπόγεια στοά καθώς και στη Γλυκή ερείπια ναοῦ μέ κολώνες μαρμαρένιες και στό Τουρκοπάλουκο, άλλος ναός, ό όποιος φέρει στόν τοίχο ανάμεσα τά λιθάρια και σειρές τουβλά. Για τά αρχαία τών Έλληνιστών χρόνων ήξερα κι' είχα ιδεί τό Κάστρο τῆς Βέλενης ότι είναι μέ μεγάλα λιθάρια, μέ έβελα και θελέσπια χτισμένα. Για τά βυζαντινά δέν είχα καν τότες ιδέα. Ό Σούλης για τή στοά τοῦ λόφου τοῦ Λικουρσιού ξέφρασε τή γνώμη ότι πρόκειται για χριστιανική κατακόμβη.

Ό Εὐαγγελίδης μετέβηκε στη Γλυκή και τό Τουρκοπάλουκο. Είδε τά ερείπια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκῆς και τόν άη - Δημήτρη τοῦ Τουρκοπάλουκου. Η πρώτη χτισμένη επί Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου κι' ό δεύτερος τήν εποχή τοῦ δεσποτάτου τῆς Ηπείρου.

Στό Λικούρσι δέν πήγε, όπως μοῦ εἶπε αργότερα. Δέν είχε πού νά ξενυχτήσει. Η βρόμα από τά κάτουρα και τίς ζοριές τών γελαδίων πού μαντρίζονταν στίς αὐλές τών χαμόσπιτων χτισμένων μέ πλέχτρες και καλαμωτές κι' αλειμμένων μέ πηλόχωμα, τά τσιμπήματα από τά κουνούπια και τούς ψύλλους κι' ή άπαστριά, άφού τό άσπρο ποκάμισο τῆς ντυμασιᾶς ξημέρωνε τό πρωί μαῦρο από τά ψυλλοχέςματα, δέ σ' άφηναν νά βρεῖς λαρωμό και νά πάρεις καθαρή ανάσα. Κόλαση στά ζῶντα.



Πέρασαν αρκετά χρόνια από τότες. Ηρθε ό πόλεμος (1940—41), ή κατοχή, ή μετά τήν άπελευθέρωση άνόμαλη κατάσταση, φθάσαμε στό 1953. Ό Εὐαγγελίδης μέ επιστολή του από τήν Αθήνα μοῦ γνωρίζει ότι θα διενεργήσει ανασκαφές στό ναό τῆς Παναγίας στη Γλυκή και μέ θέλει κοντά του νά τόν βοηθήσω.

Στη Γλυκή και πάλι τοῦ υπενθύμισα τό αρχαίο χτίριο τοῦ λόφου τοῦ Λικουρσιού. Δέν τοῦ πέρασε ή ιδέα νάηταν εκεί σπουδαίο πράγμα κι' έφυγε χωρίς πάλι νά τό επισκεφθεῖ.

Τό επόμενο έτος (1954) ανέφερα και στόν Δημ. Πάλλα βυζαντιολόγο πού συνέχισε τίς ανασκαφές στη Γλυκή. Πήγε επί τόπου. Τῶειδε αλλά δέν έβαλε μεγάλη σημασία.

Εἶδα κι' άπείδα. Δέ σταμάτησα. Μέ γράμματα παρακαλοῦσα κι' ένοχλοῦσα τόν Σωτ. Δάκαρη επιμελητή και μετέπειτα έφορο αρχαιοτήτων Ηπείρου νά επισκεφθεῖ τό λόφο τοῦ Λικουρσιού.

Πολλές επιστολές άντηλλάγησαν μεταξύ μου κι' αὐτουνοῦ για νά τόν πείσω νά κατεβεί στη Θεσπρωτία. Κι' ένῶ τόν περίμενα όπως μῶγραφε μέ νέα επιστολή του από τά Γιάννινα (31.10.55) μοῦ γνωρίζει ότι φεύγει για τή Γερμανία για μετεκπαίδευση, όπου παραμένει δυό χρόνια.

Μετά τή λήξη τῆς φοίτησής του εκπληρώνει τήν υπόσχεση. Έρχεται στη Θεσπρωτία και γυρίζομε μαζί όλους τούς αρχαιολογικούς χώρους πού γνώριζα.

Στό Μεσολόταμο μάλιστα σταματήσαμε τρεῖς μέρες και κάναμε επί τοῦ λόφου τ' άη - Γιάννη, μετόχι τῆς άγ. Αἰκατερίνης τών Γιαννίνων τοῦ Σινᾶ, δοκιμαστικές ανασκαφές (26, 27 και 28 τοῦ Μάη 1958).



«Κατὰ Μάϊον τοῦ 1958 περιοδεύοντες ἀνὰ τὴν Θεσπρωτίαν, ἔχοντες πολὺτιμον ὁδηγόν, τὸν ἑκτακτὸν ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων, κ. Σπῦρον Μουσελίμην, λογοιέχνην καὶ ἀκούραστον ἐρευνητὴν τῆς θεσπρωτικῆς γῆς, ἐπιχειρήσαμεν μετ' αὐτοῦ τριήμερον δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν δαπάναις τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βραχύδους κωνικοῦ λόφου τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (ὕψος 83 μ.) παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν δύο ποταμῶν τοῦ Ἄδου τοῦ Κοκυτοῦ (Βουβοῦ) καὶ τοῦ Ἀχέροντα (Μαύρου). Τὴν κορυφὴν τούτου στεφανώνουν τὰ ἐρείπια τῆς ὁμωνύμου μονῆς τοῦ 18ου αἰῶνος, Μετόχιον τοῦ Σινᾶ, ἰδρυμένης ἐπὶ τῶν τειχῶν μεγάλου πολυγωνικοῦ οἰκοδομήματος Ἑλληνικῶν χρόνων.

Τῆς μονῆς διατηροῦνται ἐν μέρει ὁ πρόχειρος περίβολος, ἐρειπωμένον κτίσμα διώροφον (ἢ κούλια τοῦ σούμπαση), παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν δυτικὴν πλευράν, τὸ μικρὸν καθολικὸν διαστάσεως 13,30X6 μ. τὸ ὁποῖον διατηρεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοιχογραφίας τοῦ 18ου αἰῶνος, δυστυχῶς ἐπικαλυμμένης δι' ἀσβεστοχρίσματος.

Ὁ λόφος οὗτος εἶναι ἡ νοτιωτέρα ἀπόληξις χθαμαλῆς λοφοσειρᾶς ἡ ὁποία ἀποσπᾶται ἀπὸ τῆς πρὸς βορᾶν ὄρεινῆς περιοχῆς τῆς Γκρόμπας καὶ Λίπας καὶ καταλήγει ἡρέμως παρὰ τὸν Ἀχέροντα ποταμόν, εἰσχωροῦσα βαθέως εἰς τὴν πεδιάδα ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Τσουκνίδας.

(Ἔκθεσις Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἠπείρου, 1958)

«Ἡ κ. Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου παράλειπει καὶ ἀδικοῖ καὶ τὸν κ. Σπῦρον Μουσελίμην ὅστις κατὰ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Νεκρομαντείου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἱστορικῶν χώρων τῆς Θεσπρωτίας».

(Ἐφημ. «Ἠπειρ. Ἀγὼν» Ἰωαννίνων 29.11.1961)

Τὸ ἀτερπνέστατο νερὸ τοῦ Κοκυτοῦ ἀπὸ τὸ ὁποῖο πίνουμε μᾶς ἀνάγκασε νὰ διακόψουμε τὶς ἀνασκαφὰς καὶ νὰ φύγομε, ἀφοῦ ἡ κοιλία μας προίστηκε ἀπὸ τὴν ἐγγρατεία τῶν ζοφράνων καὶ ἡ ζάβα τοῦ λουριτοῦ ἔφθασε στὴν τελευταία ἀκρινὴ τρύπα.

Σεπτέμβρι με Ὀκτώβρι τῆς ἴδιας χρονιάς ἐπανελήφθησαν οἱ ἀνασκαφές. Νερὸ τώρα γιὰ πιεὶ ζουβαλοῦσαμε ἀπὸ τς Καναλάκι.

Κι' οἱ δύο μας δὲν ὑποπτευόμασταν ὅτι θὰ βροῦμε ἐδῶ τὸ ἀρχαῖο Νεκρομαντεῖο. Νομίζαμε πὼς βρισκόμαστε μπροστὰ ἀπὸ ἡγεμονικὸ τάφο. Ἐγὼ μάλιστα ἀπὸ ἐνθουσιασμό δημοσίευσα στὶς ἐφημερίδες πὼς εἶναι τὸ μνῆμα τοῦ Κίχυρου.

Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὑπόγειας στοᾶς «δῶμα αἶδας» με βεβαίωνε ὁ Θανάσης Κόντης ἀπὸ τὸ Μορφάτι, λογικὸς καὶ μετρημένος γέρος, ὁ ὁποῖος τὸ 1917, μετὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς ποὺ τὴν κατεῖχαν γιὰ λίγο διάστημα εἶχε μπεῖ μέσα. Εἶδε, ἔλεγε, μερικὰ μπότια σπασμένα καὶ τίποτε ἄλλο, καὶ πὼς ἡ στοὰ στηρίζεται σὲ χαμπυλωτὲς κολῶνες ὅπως εἶν' οἱ βλάχικες καλύδες.

Τὸ 1917 Ἰταλοὶ στρατιῶτες ποὺ εἶχαν φυλάκιον στὸ λόφο τ' ἀη - Γιάννη βροῦσαν τὴν εἴσοδον καὶ κατέβησαν στὴ στοὰ. Στὶς ἀνασκαφὰς τοῦ 1958 ποὺ πρῶτος μπήκα, ἤρξα μέσα μικροὺς δοκιμαστικοὺς λάκκους καὶ ἔνα ἐγκατελειμμένο πτῖο.

Ἐὰν λαβαίναμε ὑπόψη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ δὲν θεωρούσαμε μῦθον τὴν περιγραφὴ τοῦ Ὀμήρου γιὰ τὸν Ἄδη καὶ τὴν τοποθεσίαν τὴν ὁποία ἀνέβηκε ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ συνάντησε τοὺς νεκροὺς, καὶ τὴν παραβάλλαμε με τὴν ἀγρία ἀκρογιαλιά τῆς Σπλάντζας, τὸ ροῦ τοῦ Ἀχέροντα, τὴν ὁμίχλη τοῦ Κάτου Φαναριοῦ, τὴν συμβολὴ τῶν ποταμῶν Κοκυτοῦ καὶ Ἀχέροντα καὶ τὸ βράχο τοῦ Λυκουρσοῦ καὶ τὴν πηγὴ τοῦ νεροῦ τοῦ Σταγοῦ (ὑδωρ Στυγὸς) βαράθρου ἐπὶ τοῦ βου-

νοῦ Ἐρημίτη, σίγουρα καὶ μὲ κλεισμένα μάτια βρῖσκαμε τὸ Νεκρομαντεῖο.

Οἱ ἀνασκαφές συνεχίστησαν ἀπὸ τὸν Σ. Δάσση, μὲ μένα βοηθό, τὶς χρονιές 1960, 1961, 1963 καὶ 1964, μέχρις ὅτου ἀποκαλύφθηκε ὁλόκληρος ὁ χώρος τοῦ Νεκρομαντείου, τῶν διαδρομῶν, τῶν δωμάτων καὶ τοῦ περιβόλου.

ΤΟ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΟ

Τὸ Νεκρομαντεῖο, χτίσμα τοῦ τρίτου προχριστιανικοῦ αἰῶνα συγκροτεῖται ἀπὸ πολλά πολυγωνικά οἰκοδομήματα: 1) Ἀπὸ τὸ κύριο Νεκρομαντεῖο, 2) τὸν τρεῖς διαδρομὸς, βόρειο, ἀνατολικὸ καὶ νότιο, 3) Τὰ δωμάτια τῆς προπαρασκευῆς τῶν χρηστηριαζομένων, 4) τὸν περιβόλον μὲ τὰ ὀλόγυρά του δωμάτια καὶ 5) τὸ ἐξωτερικὸ τεῖχος.

ΤΟ ΚΤΡΙΟ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΟ

Τὸ κύριο Νεκρομαντεῖο, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 21,65X21,80 μ. καὶ 3,25 μ. ὕψος, ὅσο σῶζεται· πάχος δέ, τῶν μὲν ἐξωτερικῶν τοίχων 3,3 μ. καὶ τῶν ἐσωτερικῶν διαχωρισμάτων 1 μ. ἀποτελεῖται ἀπὸ 1) τὴν ἱερὴ αἴθουσα μὲ τὰ ἀπεδαπέχει τῆς 6 δωμάτια, 2) τὸ δεύτερο ὄροφο καὶ 3) τὸ δῶμα τοῦ ἹΑδῃ.

Τὸ μεγάλο πάχος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων χρησιμεύει γιὰ νὰ προσφυλάσσει τοὺς ἐσωτερικοὺς χώρους ἀπὸ τοὺς σφοδροὺς ἀνέμους ποὺ φυσοῦν ἐδῶ ἀκατάπαυστα. Παρόμοιο πάχος ἀπὸ τὴν αὐτὴ αἰτία ἔχουν καὶ οἱ τοῖχοι τῆς ἀρχαίας φρονιτωρίας (σηματοδότριας) τῆς Σίδερης, τῶν Φιλιατῶν.

Η ΙΕΡΗ ΑΙΘΟΥΣΑ

Ἡ ἱερὴ αἴθουσα κατέχει τὸν μεσινὸ, κατὰ μᾶκρος, ἀπὸ βορρὰ πρὸς νότο, ἐσωτερικὸν ὅροον (15,36X4,20) τοῦ κυρίου Νεκρομαντείου καὶ εἶναι στρωμένη μὲ μεγάλες πορολίθινες πλάκες.

Ὁ εἰσερχόμενος συναντᾷ πρῶτα πρῶτα σωρὸν λιθαρῶν ὁ ὁποῖος ἔχει σχηματισθεῖ ἀπὸ τὸ δεύτερον ἐξευμενιστικὸ λιθάρι τῶν χρηστηριαζομένων γιὰ τὸ εἶδωλο τοῦ νεκροῦ. Παχὺ δὲ στῶμα πηλίνων ὀστράκων σὲ πάχος 50 περίπου ἐκατοστῶν τοῦ μέτρου σκέπαζε τὴν αἴθουσα προσερχόμενο ἀπὸ τὸ σπάσιμο τῶν χιλιάδων ἀγγείων ποὺ περιεῖχαν τὰ ἄλφαιτα δηλ. τὴν προσφορὰ τῶν χρηστηριαζομένων πρὸς τοὺς νεκρούς.

Οἱ δὺ αὐτὲς πράξεις, ἡ ὀρίνη τοῦ λιθαριοῦ καὶ τὸ σπάσιμο τοῦ ἀγγείου συνηθίζεται καὶ σήμερον σ' ὅλην τὴ Θεσπρωτίαν. Στὸ μέρος ποὺ ἔγινε φονικὸ καθε διαβάτης περνώντας ὀίχνην ἓνα λιθάρι γιὰ νὰ τοῦ ἐπιτρέψει τὸ φάντασμα τοῦ νεκροῦ νὰ περάσει, καὶ στίς ζηδεῖες σπᾷ ποτήρι ἢ φλιτζάνι κατὰ τὴν ἔξοδο τοῦ νεκροῦ. Ἀπὸ τὸ ἔθιμο τοῦτο ἀποδείχεται ἄλλη μιὰ φορὰ ὅτι κρατᾷμε καὶ εἴμαστε ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἐδῶ, στὴν ἱερὴ αὐτὴ αἴθουσα, συναντιοῦνταν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς νεκρούς. Ἐδῶ ἔβλεπαν οἱ ζωντανοὶ τοὺς πεθαμένους, κουδέντιαζαν καὶ ἔλεαν τὰ παράπονά τους:

«Τὸ Νεκρομαντεῖον τῆς Ἐφύρας ὑπὸ Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου»
«Αὐτὰρ ἐγὼν αὐτοῦ μένον ἔμπροσθεν, ὅφρ' ἐπὶ μήτηρ
ἤλυθε καὶ πῖεν αἷμα κελαϊνεφές αὐτίκα δ' ἔγνων,
καὶ μ' ὀλοφυρομένη ἔπεα πτερδόντα προσηύδα·



τέκνον ἐμόν, πῶς ἤλθες ὑπὸ ζόφον ἱερόεντα
ζῶδς ἐών; χαλεπὸν δὲ τὰδε ζῳοῖσιν ὀρᾶσθαι.
(μέσω γὰρ μεγάλοι ποταμοὶ καὶ δεινὰ ρέεθρα).
(Ὅδυσσ. Α. 152—157)

Κι' ἀπὸ γάτου, στὸ σκοτεινὸ ὑπόγειο, τὸ «δῶμα αἶδαο» ὁ χάρος μὲ τὴ γυναῖκα του ἄκουαν κι' ἀρζουμαίνονταν τὰ γλάματα καὶ τὰ παράπονα τῶν συναντωμένων. Ἄμ ποὺ δὲ συγγινιόυνταν καθόλου; Εἶχαν συνηθήσει, εἶχαν μουστώσει κι' εἶχε γίνεи πέτρα ἡ καρδιά τους.

Μετὰ τὸ λιθοσσωρὸ στὴ μέση τῆς αἵθουσας, ἀριστερὰ τοῦ εἰσερχομένου ἀ-
κοιμιάει κολητὰ στὸν τοῖχο πλατύστομο πιθάρι καί, γάτου στὸ βάθος, χάλκινο
μεγάλο καζάνι, τοῦ ὁποίου κι' οἱ δυὸ λαβὲς φέρουν κεφαλὴ λιονταριοῦ. Κοντὰ του,
κολημένες στὸ δάπεδο προβάλλουν οἱ βάσεις τριῶν μικρότερων μολυβένιων κα-
ζανίων καὶ μηχανὴ μὲ σιδερένιους κυλίνδρους καὶ χάλκινα γρανάζια, μὲ τὴν ὁποία
ἀνέβαζαν στὸν ἀπάνω ὄροφο βαριὰ ἀντικείμενα ἢ παρουσίαζαν σκιογράμματα, ὅταν
ἀποτύχαιναν τὰ διάφορα δολῶματα μὲ τὰ ὁποία τᾶιζαν καὶ πότιζαν τοὺς ξενη-
στιζομένους καὶ τελεμένους ἐπισκέφτες. Μήπως δὲν εἶναι σαρικοφορεμένοι Τοῦρ-
κοι ποὺ κάνουν τὰ ἴδια; Τοῦρκοι μπαμπάδες σεβαστοὶ τοῦ τεκε Σαρανταπόρου,
κοντὰ στὸ Λεσκοβίκι ὅταν ἐντὸς τοῦ τεκε ἐκτελοῦνται κακουργήματα χτυποῦν τύμ-
πανοι γιὰ νὰ μὴ ἀκούονται οἱ σκουρμοὶ κι' οἱ βοὲς τῶν θυμάτων καὶ λὲν πῶς κα-
τηβαίνει ὁ Θεὸς καὶ κουβεντιάζει μαζί τους. Τὰ καλοκαίρια πάλι ὅταν κάνει ξη-
ρασία καὶ καταλαβαίνουν τὴ μεταβολὴ τοῦ καιροῦ ἀπὸ μικρὸ σύννεφο τὸ ὁποῖο ἐμ-
φανίζεται στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ ποὺ ἔχουν βάλει κατὰτῆριο, παραγγέλλουν τοῦ
Θεοῦ καὶ βρέχει.

Λιθαρένια σκάλα ὥς ἓνα μέτρο ὕψος, μὲ τρία σκαλίδια καὶ μὲ τὶς δυὸ πλευρὲς
κολημένες γωνιακὰ στὸν τοῖχο ὀρθώνεται ἀνάμεσα τῆς μηχανῆς καὶ τοῦ χάλκινου
καζανιοῦ.

Μέσα στὰ μῶλια βρέθηκαν μελανόχροα ἀγγεῖα καὶ πιάτα, κλειδαριές, κλειδιά,
πλατυκέφαλα καρφιά, χαμάκια ψαριζῆς, προσερχόμενα ἀπὸ τὸν δεῦτερο ὄροφο καὶ
μερικὰ νομίσματα «Ἀπειρωτᾶν» καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν.

Τ' ΑΠΕΛΛΗΕΚΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΗΣ ΑΙΘΟΥΣΑΣ ΔΩΜΑΤΙΑ

Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τὴν ἄλλη τῆς ἱερῆς αἵθουσας ὁ χῶρος κατέχεται ἀπὸ
6 δωμάτια, ἀνὰ 3 σὲ κάθε πλευρὰ 4,25X4,25 μ. ἐσωτερικῶν διαστάσεων, τὰ ὁποία
ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν ἱερὴ αἵθουσα μὲ διάμεσες θύρες, καὶ στὰ μὲν
τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς βρέθηκαν μεγάλα πιθάρια, μερικὰ τῶν ὁποίων περιέχουν
καμένα φαγώσιμα, (σιτάρι, κριθάρι, ρεβίθια), πῆλινα εἰδῶλια, δικέλια, ἐργαλεῖα
λοτόμων, τετράγωνα κομμάτια σιδήρου χρησιμοποιούμενα παλιότερα γιὰ νομίσμα-
τα. («Ζυγισμένα κομμάτια μετάλλου ἦσαν σὲ χρῆση στὶς συναλλαγές», Λουίτζι
Παρέτι. «Ἱστ. τῆς ἀνθρωπότητος» τόμ. Β' σελ. 160), στενόμακρα σκεπάδια, σι-
δερένιες σφῆνες, σφυριά, σφύρες, δικέφαλα καρφιά ἀπὸ θύρες κι' ἄλλα σιδερένια
εἰδίσματα ἄγνωστης χρήσης, λαβὴ πῆλινου ἀγγείου μὲ τὸ ὄνομα «ΔΑΜΟΚΡΑ-
ΤΗΣ» καθὼς κι' ὠραιὰ ἀγγεῖα μὲ σφράγισμα «ΑΥΣ», μαρμάρινη λεκάνη, μικρὸ
χάλκινο καζάνι, δυὸ μεγάλες σφαιρὲς (βόλια) ἀπὸ πυριτόλιθο, μὲ τὶς ὁποῖες ὁ
ἐχθρὸς μὲ καταπέλτες γκρέμιζε τὸν δεῦτερο ὄροφο, ἀκόντια, καὶ σ' ἓνα δωμάτιο
πάρσι πολλὰ ἀπανουτὰ ἀποθηκεμένα ἀγγεῖα καὶ πιάτα. Στὰ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς
ὅμοια μεγάλα πιθάρια μὲ καμένο ἄλεύρι, σιτάρι, μέλι καὶ θειάφι, πῆλινα ἀγγεῖα,
πιθάρια μικρὰ καὶ μεγάλα (καπάσες), ὠραιότατα εἰδῶλια τῆς Περσεφόνης καὶ

ένα σκύλον προερχόμενο από λαβή αγγείου, σιδερένιοι κρίκοι, ἄλυστοι, πρωτόγονα γυνιά, τσεκούρια, σιδερόφκιαρα, σιδεροπρίονα, σκαπάνια, σπάθες, ζιντζιά και χαλινάρια ἀλόγων, μία τρίαινα, πυροστιές, αἰχμές δοράτων, βέλη, πῆλινα λυχνάρια, παλιδρομικοὶ χειρόμυλοι ἀπὸ βαρὺ καὶ σκληρὸ λιθάρι σαρμαρωτοὶ κι' ἄλλοι καμπανωτοί, ὅμοιοι τῶν ὁποίων βρέθηκαν στὴν Πομπηία, («Σαρμαρωτὸς χειρόμυλος (δηλ. χειρόμυλος ποὺ μοιάζει μὲ σαμάρι) ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ χρησιμοποιήθηκαν τὴν ἐποχὴ τοῦ λίθου») (Τζακέττας Χόουκς «Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότη-
τα» τόμ. Α' σελ. 289), πρίονια γιὰ τὴν κοπὴ μεγάλων δένδρων, ἄλλα σιδερένια πράγματα καὶ μικροὶ στρογγυλοὶ ράβδοι φυσικῶν χωματένιων χρωμάτων παρόμοιων μὲ τοὺς χρησιμοποιουμένους ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες τῆς λιθίνης ἐποχῆς. (Ἐχτὸς ἀπὸ τὰ ὑγρά χρώματα οἱ καλλιτέχνες τῆς λιθίνης ἐποχῆς ἐτοίμαζαν καὶ μπαστούνια ἀπὸ μεταλλικὲς χρωστικὲς οὐσίες ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν σὰν κραγιόνια») (ὡς παραπάνω, Τζακ. Χόουκς «Ἱστ. Ἀνθρῳπ.» τόμ. Α' σελ. 175).

Τὰ δάπεδα καὶ τῶν ὁδωμάτων καθὼς καὶ τῆς ἱερῆς αἵθουσας ἦταν ἀλειμένα μὲ κόκκινο πηλόχωμα.

Πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν, ὅλος ὁ γῶρος τοῦ κύριου Νεκρομαντείου, τῶν διαδρομῶν καὶ τῶν δωματίων τῶν χρηστηριαζομένων σκεπάζονταν ἀπὸ τὸν πάτο ὡς τὴν κορφὴ μὲ τὰ συντρίμια τοῦ δεύτερου ὁρόφου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΟΡΟΦΟΣ

Ὁ δεῦτερος ὁροφος ἦταν χτισμένος μὲ ἰσόπλευρα ὀρθογώνια τοῦβλα μὲ τρύ-
πες γιὰ νὰ συνδέονται μεταξὺ τους μὲ ξυλοκάρφια.

Μέχρις ἐνὸς σημείου ὁ τοῖχος ἦταν μὲ ψῆμένα τοῦβλα κι' ἀπεκεῖ κι' ἀπάνου, ὡς τὴν κορφὴ, μὲ ἄψητα.

Πῶς ἦταν διαρρυθμισμένος ὁ ὁροφος κι' ἂν ὑπῆρχαν παράθυρα καὶ ἐσωτε-
ρικοὶ διάδρομοι δὲν ξέρομε. Δὲν ἔμεινε καμμιά μαρτυρία νὰ μᾶς λέει. Ξέρομε μόνο
πὼς τὸ δάπεδο τούτου ἦταν καλαμωτό, δηλ. στρωμένο μὲ καλάμια ἀλειμένα μὲ
πηλό. Βρέθηκαν κομμάτια αὐλακωτοῦ πηλοῦ, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ κάψιμο τοῦ χτιρίου
ἀφοῦ κάηκαν τὰ καλάμια ἔμεινε ὁ ψημένος πηλός.

Ὅλες οἱ θύρες του καθὼς καὶ τῆς ἱερῆς αἵθουσας καὶ τῶν γύρω δωματίων
φράζονται μὲ χονδρὰ σανίδια καρφωμένα μὲ πλατυκέφαλα σιδεροκάρφια.

Ἡ στέγη ἦταν κι' αὐτὴ ξύλινη καὶ σκεπαίνονταν μὲ τετράγωνα ὀριζόντια
κεραμίδια ὅπως τὰ σημερινὰ γαλλικὰ λεγόμενα. Μέσα στὰ μπάξα βρέθηκαν κομ-
μάτια τέτοιων κεραμιδιῶν.

ΤΟ ΔΩΜΑ ΤΟΥ ΑΔΗ

Ἡ ἀπὸ κάτω τῆς ἱερῆς αἵθουσας, κατὰ μᾶκρος καὶ κατὰ πλάτος αὐτῆς, ὑπό-
γεια στοά, 15 μ. μᾶκρος, 4,50 πλάτος καὶ 4,50 ὕψος, λαξεμένη στὸ βράχο, εἶναι ἡ
κατοικία καὶ τὸ ἐνδιαίτημα «δῶμα αἶδαο» τοῦ ἀνδρογύνου, θεῶν τοῦ κάτω κόσμου,
τοῦ Ἀηδωνέα καὶ τῆς Περσεφόνης.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀηδωνέα «Ἀηδώνης» ὡς βαπτιστικὸ φέρουν πολλοὶ στὴ Θεσ-
προτία. Δὲν ὑπάρχει χωρὶς νὰ μὴ ἀκούεται «Ἀηδώνης». Παρόμοιον (ἡχητικὰ)
ὄνομα ἔφερε καὶ ὁ Ἀη-Δονάτος, ἐπίσκοπος τῆς Εὐβοίας, στὴ μνήμη τοῦ ὁποίου
(30 Ἀπριλίη) γιορτάζουν καὶ πανηγυρίζουν διάφορα χωριά ὅπως τὸ Κακοσσίλι
στὰ «Πηγάδια» ὅπου μαζώνονται ὅλα τὰ Σουλιωτοχώρια (Σκάπετα) καὶ πολλοὶ
ἀπὸ τὰ τριγύρω χωριά, ἡ Ἀνθούσα, ἡ Παραμυθιά, τὸ Σεβαστό, ἡ Γκρίκα, τὸ
Βερνίκο, ὁ ἅγιο-Βλάσης. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Παραμυθιάς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὀ-
νομάζονταν «Καζὰ Ἀηδωνάτ» ὡς εἰπώθηκε.

Ἀπὸ τὴ βάσι τῆς στοᾶς ἢ κι' ἀπ' ἄλλα παραπάνου σημεῖα τοῦ σκαμμένου βράχου σηκώνονται δέκα πέντε ὁμοιόμορφα τόξα σὲ ἴση ἀπόσταση τὸ ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλο, ἀπὸ ντόπια πέτρα. Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἀκουμπάει τὸ πορολιθένιο δάπεδο τῆς ἱερῆς αἵθουσας.

Ἀπὸ τὶς τετράγωνες πλάκες του οἱ μισὲς ἔχουν πάθει ἐπικίνδυνες ρωγμές.

Οἱ πρῶτες μέρες τῆς ἀνασκαφῆς ξοδεύθηκαν στὴν εὕρεση τῆς εἰσόδου τῆς στοᾶς. Ἀπὸ τοὺς γέρους τοῦ χωριοῦ δὲν ἤξερε κανένας νὰ μᾶς πεῖ τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο ὑπάρχει. Γι' αὐτὸ σκάβαμε στὰ ζουτουρού. Ὁ Δάκαρης μὲ ἄλλο συνεργεῖο ἐργατῶν ἔσκαβε στὴν ἀκρόπολη τῆς Ἐφυρας πὺν βρίσκεται ἀπέναντι περὶ τὰ 600 μ. ἐπὶ τῆς ὁποίας βρέθηκαν σκελετοὶ μικρῶν παιδιῶν ἐντὸς πιθαριῶν μὲ τέσσερες λαβὲς τῆς δεύτερης προχριστιανικῆς χιλιετηρίδας καὶ ὅστρακα Μικυναϊκὰ καὶ Μινύες.



Πιθάρι ἔμπροσθεν τῆς θύρας τοῦ δευτέρου διαδρόμου

Ὅταν ἀναμερίσθηκαν τὰ πολλὰ χώματα καὶ φάνηκε μικρὴ ὀπὴ πὺν ὁδήγαε στὴ στοά, συνέβηκε τὸ παρακάτω χωμικὸ πὺν ἀξίζει νὰ μνημονευθεῖ:

Ἕνας ἐργάτης, ἀκούοντας ὅτι βρέθηκε ἡ εἴσοδος, παράτησε τὴν ἐργασία κι' ἔφυγε ἀρεντιάτος μουρμουρίζοντας «στὸ διάολο τὸ μεριάτικο».

Οἱ ἄλλοι ἐργάτες ἔβαλαν τὰ γέλια. Σὲ παρατήρησή μου μοῦ ἐξήγησαν πὺς ἐπειδὴ πιστεύεται, πὺς μέσα ὑπάρχουν μεγάλα φίδια, στοιχειά, κι' ἅμα ἀνοίξει ἡ τρύπα θὰ πεταχθοῦν, ὁ ἐργάτης ἔφυγε νὰ γλυτώσει.

Κατέρχομαι πρῶτος μὲ τὸ κεφάλι κάτω. Δὲν προθυμοποιοῦνταν κανένας νὰ κατεβεῖ. Ἀστειευόμενος λέω στοὺς ἐργάτες «ἂν μ' ἀρπάξει τὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὸ κεφάλι σεῖς τραβάτε με ἀπὸ τὰ ποδάρια κι' ὅποιος νικήσει». Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὺς ὅταν πρωτομπαίνει κανένας σὲ τέτοια μέρη ἄγνωστα καὶ σκοταδερά, ὅσο καρδερός κι' ἂν εἶναι καταλαβαίνεται ἀπὸ δέος.

Δὲ βρέθηκε στὸ δῶμα τοῦ Ἀδὴ τίποτε ἐπιφανειακά.

Ο ΒΟΡΕΙΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ

Τὸ κύριο Νεκρομαντεῖο, ὅπως εἰπώθηκε, περιβάλλεται ἀπὸ τρεῖς μεριές, βόρεια, ἀνατολικὴ καὶ νότια ἀπὸ διαδρόμους σκοτεινοὺς σκεπασμένους μὲ στέγη καὶ συγκοινωνοῦσαν μεταξύ τους μὲ μεγάλες θύρες, δυτικὰ δὲ ἀπὸ μεγάλο περίβολο.



Ὁ βόρειος διάδρομος μᾶκρος 21,70 μ. καὶ πλάτος 4,50 μ. ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἔχει αὐτὸ τοῦτο τὸ νεκρομαντεῖο καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο τρία συνεχόμενα δωμάτια στὰ ὅποια γίνονται ἡ προετοιμασία τῶν χρηστηριαζομένων.

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ διαδρόμου, πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Νεκρομαντείου ὑπάρχει σωρὸς λιθαρῶν σχηματισμένος ἀπὸ τὰ λιθάρια ποὺ ρίχνονταν ἀπὸ τοὺς χρηστηριαζομένους γιὰ τὴν ἐξευμένιση τῶν εἰδώλων. Στὴν ἀπέναντι δὲ πλευρὰ κοροῦν στὸν τοῖχο δυὸ μεγάλωστομα πιθάρια χρησιμοποιοῦμενα γιὰ τὴν κάθαρση.

Ο ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ

Ὁ ἀνατολικὸς διάδρομος, πῶ μακρὴτερος ἀπὸ τὸν πρῶτο, ἀπὸ τὸ βόρειο μέρος κατέχεται ἀπὸ δωμάτιο, τὸ ὁποῖο εἶναι στὴν αὐτὴ γραμμὴ μὲ τὰ τρία τοῦ βόρειου διαδρόμου. Ἐντὸς τοῦ δωματίου στέκονται στίς βάσεις τους τέσσερα μεγάλα πιθάρια καὶ ἀρχετὰ μπότια, στὸ δὲ διάδρομο τετράγωνη ἐγγάραχη μαύρη μυλόπετρα, μικρὴ λιθαρένια σκάφη, δυὸ μεγάλα πιθάρια, γουρουνόκκαλα καὶ λίγη στάχτη. Ἀνατολικά τοῦ διαδρόμου τούτου, στὸ αὐτὸ μᾶκρος, ἀπλώνεται στενόμακρη αὐλὴ περιβαλλόμενη ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ τεῖχος, συγκοινωνοῦσα μὲ τὸ διάδρομο μὲ διάμεση μικρὴ θύρα. Στὴ βόρεια ἄκρη τῆς αὐλῆς ὑπαρχε, κολητὰ στὸ τεῖχος, καὶ στὴν αὐτὴ γραμμὴ μὲ τὰ τέσσερα προηγούμενα, δωμάτιο, τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον τὸ θεμέλιο τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς, ἄγνωστο σὲ τί χρησιμοποιοῦμενο.

Στεκόμενος στὴν αὐλὴ ὁ ἐπισκέφτης ἔχει μπροστά του καὶ ἄγναντεύει περίλυπος τὴν θλιβερὴ καὶ ἄλκινη χώρα τοῦ Ἰσθμοῦ. Κάτω, στὰ πόδια τοῦ λόφου, διέρχεται μὲ νεκρικὴ σιγὴ ὁ Κοκκυτὸς πέρα, γυαλίζουν τὰ φαρμακερὰ νερὰ τῆς Ἀχερουσίας, καὶ ἀπέναντι ὑψώνονται μὲ κατεβασμένα μοῦτρα τὰ σκυθρωπὰ βουνὰ ποὺ περιβάλλουν τὸν Ἰσθμό.

Γιὰ νὰ μεταβεῖ κανένας ἀπὸ τὸ βόρειο ἀνατολικὸ διάδρομο θὰ περάσει δευτέρῃ σκοτεινῇ πύλῃ, τῆς ὁποίας βρέθηκαν κατὰ τίς ἀνασκαφὰς ἡ κλειδορὰ μὲ τὸ κλειδὶ καὶ τὰ πλατοκέφαλα καρφιά μὲ τὰ ὅποια ἦταν καρφωμένη.

Ο ΝΟΤΙΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ

Ὁ νότιος διάδρομος, μαιανδρικῶς σχήματος, στενὸς καὶ σκολιός, σκολικόδρομος, ἔχοντας δυὸ θύρες, τὴ μιὰ στὴν εἴσοδο καὶ τὴν ἄλλη διάμεση, ὁδηγεῖ στὴ μεγάλη τοξωτὴ πύλη ἀπὸ τὴν ὁποία εἰσέρχεται πλέον ὁ χρηστηριαζόμενος στὴν ἱερὴ αἴθουσα, στὸν Ἰσθμό.

Μιὰ πέτρα τοῦ τοίχου τοῦ διαδρόμου τούτου φέρει ἀκόμα τὴν αὐλακίαν τῆς ὁπῆς, στὴν ὁποία μπῆκε ἡ ξύλινη σφήνα, καὶ μὲ τὸ πότισμα μὲ νερό, ἀφοῦ φούσκωσε, ξεκόλλησε ἀπὸ τὴ μάνα του τὸ λιθάρι.

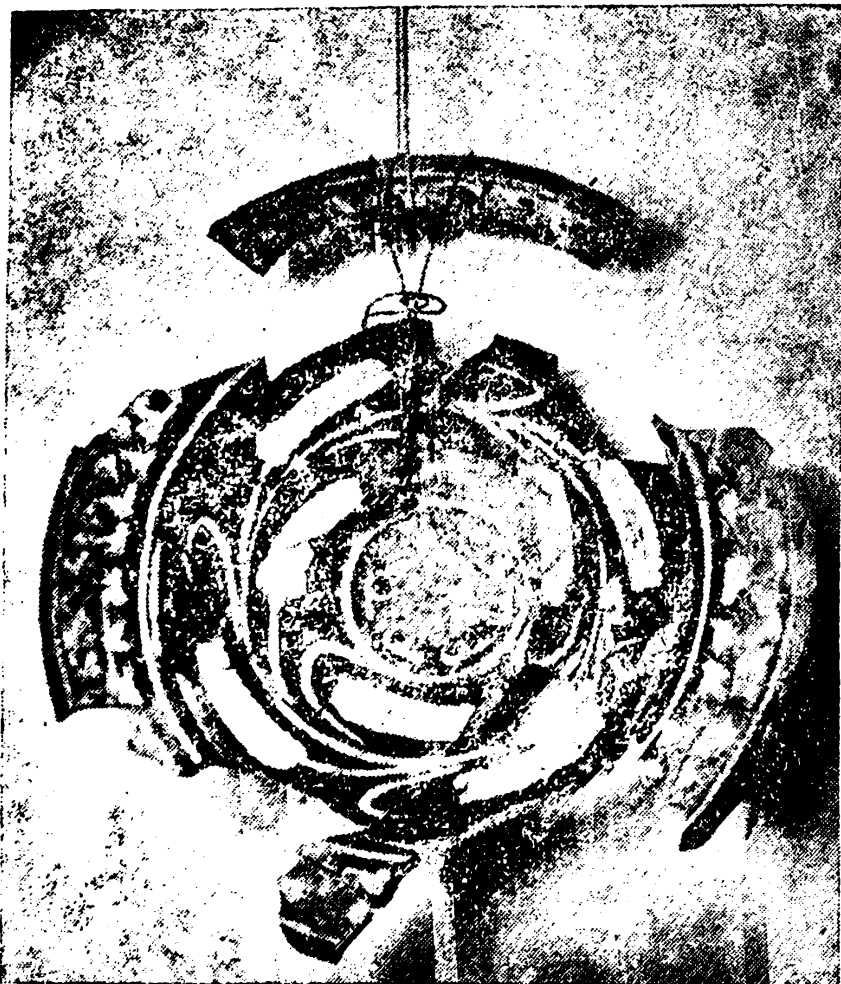
(«Στερέωναν ξύλινες σφήνες μέσα σὲ σφηνοειδεῖς τρύπες ποὺ ἀνοίγονταν στὴν πέτρα. Οἱ σφήνες ποτίζονταν μὲ νερὸ καὶ τὸ φούσκωμά τους ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ξεκολλήσῃ τὸν ὀγκόλιθο ἀπὸ τὴν κοίτη του») (Τζοκέττας Χόουκς, «Ἱστ. τῆς ἀνθρωπότητος» τόμ. Α' σελ. 471).

Πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ὁ διάδρομος μᾶλωνα μέσα σὲ μπάζα, περιέχοντας στάχτες, κάρβουνα καὶ πληθὺς ὕστρακα σπασμένων ἀγγείων, προερχόμενα ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τοῦ χώρου τοῦ νεκρομαντείου, στὸν ὁποῖο χτίσθηκε ἡ ἐκκλησίᾳ τῆς μονῆς, ὁ ἀγ. - Γιάννης.

ΤΑ ΛΩΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤΗΡΙΑΖΟΜΕΝΩΝ

Βόρεια τοῦ βόρειου διάδρομου καὶ κατὰ μᾶλλον αὐτοῦ βρίσκονται στὴ σειρά, κολλητὰ στὸ τεῖχος τρία δωμάτια, στὰ ὁποῖα γίνονταν ἡ προετοιμασία τῶν χρηστηριαζομένων γιὰ τὴ μετάβασή τους στὸν Ἄδη. Οἱ τοῖχοι, ὅπως σώζονται, ἀναπνέονται ἀπὸ τὰ θεμέλια μὲ πολυγωνικὰ λιθάρια φτάνουν σὲ ὕψος ὥς 60 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Ἀπ' ἐκεῖ κι' ἀπάνω ἦταν μὲ τοῦβλα. Ἐπὶ τῶν τοίχων τούτων στηρίχθηκαν, ὅταν καταπλακώθηκε τὸ Νεκρομαντεῖο, τὰ κελλιά τῆς μονῆς τ' ἁγ. Γιάννη, τὰ ὁποῖα ἀφαιρέθηκαν κατὰ τὶς ἀνασκαφές.

Ἐντὸς τῶνωματίων βρέθηκαν διάφορα θαλασσινὰ ὄστρακα, κόκκαλα ἀπὸ γουρούνια κι' ἄλλων ζώων, καλλιτεχνικὰ ἐπιτραπέζια ἀγγεῖα διαφόρων εἰδῶν, ὡς λήκυθοι, δακρυόχοι, πολυκάνδινὰ λυχνάρια (ἓνα σχήματος καθισμένου χοιρίου)



Πήλινο ἀγγεῖο (πιάτο) τῆς ἱερῆς αἵθουσας

πήλινα ἀγαλματάκια (τερακότες) δύσμορφων χθονίων θεοτήτων, προτομές τοῦ Πλούτωνα, φιδάκια, δεκάδες τσουρωλωτὰ βαρίδια (κῶνοι), λαγίγια, ὕδριες, ἀπλάδες γιὰ χοές, βότσαλα, ἀλλόκοτα λατρευτικὰ λιθάρια, μυκολίθαρα, χάλκινα κι' ἀσημένια Ἡπειρώτικα νομίσματα (234—167 π.Χ.), Ἀμβρακίας καὶ Κορινθιακά, ἀνάγλυφες προσωπίδες, ἀστράγαλοι καὶ ἄλλα εἰδίσματα.

Ἀπὸ τὰ κωνικὰ βαρίδια εἰκάζεται πῶς, στὸ Νεκρομαντεῖο ὑπαρχαν καὶ ὕφαντικοὶ ἐργαλεῖοι. Στὰ παλιὰ χρόνια πολλοὶ ναοὶ κι' ἐπίσημα ἱερὰ εἶχαν ἐργαστήρια ὕφαντουργίας καὶ τὰ ὕφαντὰ χρησιμοποιοῦνταν ἢ γιὰ τὸ προσωπικὸ τῶν ναῶν ἢ τὰ πωλοῦσαν στὸ ἐμπόριο γιὰ τὴ συντήρησή τους.



(«Πολλὰ ἐργαστήρια ὑφαντουργίας ἀνήκαν στοὺς ναοὺς καὶ κατασκεύαζαν προϊόντα ποὺ χρησήμευαν ὄχι μόνο γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο. Τὰ ἐργαστήρια τῶν ναῶν ἦσαν οἱ κύριοι παραγωγοὶ ὑφασμάτων») (Τζακέττας Χόουκς «Ιστ. τῆς ἀνθρωπότητας» τόμ. Α' σελ. 524—525).

Ἐξὸν τοῦ Νεκρομαντείου εἶδα σοροπισμένους ἀστραγάλους καὶ σὲ ἱερὸ τῆς Γουργιάνιστας.

Σὲ δυὸ δωμάτια ὑπάρχει θέση (ἀγκωνίστρα) ποὺ ἀνάβονταν φωτιά καὶ στὸ τρίτο δωμάτιο πλακόστρωμα ἀπὸ πλακερὰ τοῦβλα. λουτήρας.

Ἀνάμεσα στὰ μιάζα βρέθηκε κομμάτι τοῦβλου μὲ χαραγμένο τὸ ὄνομα «Ἰωαννίκιος». Τοῦτος, ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τῶν Γιαννίνων χρημάτισε τοποτηρητὴς τῆς μονῆς τ' ἀπὸ - Γιάννη τὸ 1770.

Ο ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΝΤΟΣ ΑΥΤΟΥ ΔΩΜΑΤΙΑ

Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κύριου Νεκρομαντείου ἀπλώνεται περίβολος ἐνὸς περὶπου στρέμ. περιβαλλόμενος ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ τεῖχος. Τούτου ἡ νότια πλευρὰ χτισμένη στὰ χεῖλη ἀπότομης κατηφοριᾶς εἶναι παχύτερη (πάχος 2,50 μ.) ἀπὸ τίς ἄλλες γιὰ νὰ συγκρατεῖ τίς ἐπιχώσεις τοῦ περιβάλου.

Ἐντὸς τοῦ περιβάλου ἀραδιάζονται συνεχόμενα δωμάτια, μικρὰ καὶ μεγαλύτερα, ἀλλὰ κολλητὰ στὸ τεῖχος καὶ ἄλλα παρὰ μέσα. Σ' αὐτὰ ἐμνησκε τὸ ὑπηρετικὸ προσωπικό. Ἀπὸ τοὺς τοίχους τοὺς σώζονται μόνο τὰ θεμέλια. Τὰ λιθάρια ποὺ λείπουν ἀφοῦ κομματιάσθηκαν χρησιμοποιήθηκαν στὴν κατασκευὴ τοῦ μοναστηριοῦ καὶ τῆς κούλιας τοῦ σούμπασι.

Στὸ βόρειο μέρος ἀνασκάφηκε βαθειὰ ὑπόγεια αἶθουσα διαστάσεων 10X10 μ. τῆς ὁποίας τὴν ἀπλωτὴ στέγη βαστοῦσε κεντρικὸς τετράγωνος στύλος ἀπὸ τοῦβλα. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὑπάρχει μεγάλη λιθοχασμάδα. Ἴσως αὐτὴ νὰ ἦταν τὸ ἀρχαῖο ξρεβος ἀπὸ τὸ ὁποῖο πετάχθηκαν ἀπὸ τὸν κάτω κόσμος καὶ παρουσιάσθηκαν στὸν Ὀδυσσεά σούμπαλα οἱ ψυχές τῶν πεθαμένων. Νότια τοῦ ὑπογείου διέρχεται διάδρομος τὸν ὁποῖο πέρνει ὁ χρησιμοποιαζόμενος καὶ ἀπὸ τὴ μεγάλη Πύλη ἔμπαινε στὸ βόρειο διάδρομο. Ὅταν ἐκλείε ἡ θύρα τῆς Πύλης ἀσφαλίζονταν ἀπὸ μέσα μὲ συρόμενον ξύλινο σύρτη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς θύρας χώνονταν ἐντὸς τοῦ τοίχου.

Στὸ μέσο τοῦ περιβάλου βρέθηκε σ' ἓνα μέτρο βάθος κιβωτίοσχημος τάφος τῆς δεύτερης προχριστιανικῆς χιλιετηρίδας. Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπαρχαν μισολυωμένα, αἰτία τοῦ πληρώματος, ἀνθρώπινα κόκκαλα, ὅστροκα ἀπὸ προϊστορικὰ ἀγγεῖα καὶ τέσσερες χονδρὲς χειροποίητες χάνδρες ἀπὸ χαλκιδόνιο λίθον. Ὁ νεκρὸς ἦταν ἐνταφιασμένος ἀκοιμιστὸς καὶ ὄχι ὀριζόντιος.

Ἐπίσης ἐντὸς οἰκισμῶν καὶ χασμάδων καθὼς καὶ σύριζα τῶν τειχῶν βρέθηκαν σὲ μῶλια ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ποιόνια, («Ὀδοντωτὲς πυριτολιθικὲς λεπίδες ἦσαν σὲ εὐρεία χρῆση ὡς ποιόνια» Τζακέττας Χόουκς «Ιστ. τῆς ἀνθρ.» τόμ. Α' σελ. 289), τρυπάνια, κοφτήρες καὶ σαῖτες ἀπὸ πυριτόλιθο, χάνδρα ἀπὸ χαλκιδόνιο, ὅστροκα ἀπὸ ἀγγεῖα Μηνιῶν καὶ Μυκηναϊκά, καὶ ἄλλοζοτα κερατοειδῆ γραβαλωτὰ λιθάρια. Ἴσως τοῦτα νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὸ παλιὸ σπήλαιον (ξρεβος).

Ὅλα τοῦτα εἶναι σημάδια καὶ ἀντράνταχτες ἀποδείξεις πὺς ἡ ἱερότητα τοῦ χώρου ποὺ βρέθηκε τὸ Νεκρομαντεῖο ἀναπιάνεται ἀπὸ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ καὶ πὺς

από τότες (2.000 π.Χ.) ίσως και πέρα ακόμα έμνησκαν έδω ύπηρέτες τών χθονίων θεών που έφεραν σέ επικοινωνία τους νεκρούς με τους ζωντανούς.

Από σφραγίσματα κεράμων, πιθαριών και άγγείων, όπως COS, F. CURT, COIL, LVME και πόματα άγγείων με όλοτρόγυρα τά γράμματα IRCULO, ως κι' από νομίσματα ρωμαϊκά, ένετικά, ακόμα και τουρκικά που βρέθηκαν, βεβαιώνεται πώς ό περίβολος του Νεκρομαντείου και μετά την καταστροφή που έπαθε τό 167 π.Χ. κατοικήθηκε ξανά από τους Ρωμαίους, τους Βυζαντινούς, τους Ένε-τούς και τους Τούρκους.



Τμήμα τών τειχών της άκρόπολης της Έφύρας

Σφράγισμα σέ τοῦβλο ανθρώπινου χεριού και ποδιού, δείχνει πώς οί τοτινοί άνθρωποι, της εποχής που χτίσθηκε τό Νεκρομαντείο, δέν ήταν μεγαλύτεροι από μās.

Σέ τάφους γύρω του Νεκρομαντείου και της Έφυρας βρέθηκαν κατά καιρούς χάλκινα προσωπεία και χάλκινο ξίφος μπηγμένο στη γή με τη μύτη κάτω. Μάρτυρες του Μυκηναϊκού πολιτισμού που άρχήναε από την Πελοπόννησο έφτανε ως τη Θεσπρωτία, κι' απλώνονταν παρ' άπάνω ακόμα.

ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ

Όπως είπώθηκε, όλος ό ιερός χώρος του Νεκρομαντείου, δηλ. τό κύριο Νεκρομαντείο, οί διάδρομοι, τά δώματα τών χρησιμοποιούμενων και ό περίβολος περιβάλλεται από πολυγωνικό τείχος, τό όποιο στα περισσότερα μέρη ακουμπάει επάνω στα διάφορα χτίσματα και αποτελεί τά πλευρά αυτών. και μόνο από τό ανατολικό μέρος απέχει λίγα μέτρα.

Τό τείχος έχει γκρεμισθεί από τό χαλαστή του και μέρος τούτου έχει καταρ-κυλήσει φθάνοντας τά λιθάκια του ως κάτω στη ρίζα του λόφου, κοντά στον Κο-κυτό άλλου μόλις προβάλλει από τη γή κι' άλλου όρθώνεται σέ ύψος ως πέντε μέτρα.



Αυτή είναι ή σύντομη ιστορία και περιγραφή του Νεκρομαντείου από τους μυθικούς χρόνους της λίθινης εποχής ως τις ήμέρες μας, τό όποιο με την υπόδει-ξη μου και τη συχνή παρενόχληση στις ένέργειες και έργασίες του αρχαιολόγου κ. Σωτ. Λάκαρη, αποκαλύφθηκε και έγινε πανελλήνιο προσκύνημα και λάτρεμα.

ΑΛΛΑ ΙΕΡΑ ΧΤΙΡΙΑ

Πλήν του Νεκρομαντείου και του ιερού της Περσεφόνης ύπαρχαν κι' άλλα δύο ιερά στην Κορώνη. Ένα μέσα στο χωριό που μετατράπηκε σέ μαρμαροκίονο



χριστιανικό ναό, τοῦ ὁποίου τὰ χαλάσματα κοιτώνται θαμμένα στὸν περίβολο τῆς σημερινῆς ἐκκλησιᾶς καὶ τὸ ἄλλο παρόχθια τοῦ Κορυτοῦ ἐπὶ λόφου.

Ἀρχαῖα χτίρια κατεδαφισμένα σώζονται καὶ στὰ χωριά Θέμελο καὶ Νεοχώρι. Τὸ πρῶτο (8X8) ἐπὶ τῆς πηγῆς «Λάζα Σαριγκιωνή» παρόχθια τοῦ Κορυτοῦ μέσα στὸ Νεοχώρι. Ἴσως νὰ ἦταν ἱερὸ τῆς νύφης τῆς πηγῆς. Τὸ ἄλλο (7X7) πολυγωνικοῦ σχήματος, κοντὰ στὸν παλιόμυλο τῆς Μάνιας ἐπὶ χαμηλοῦ λόφου ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἰσοῦμπα τοῦ Μουδίου» ἦταν μανσωλεῖο κάποιου ἐπιφανῆ ἀνδρα. Τὰ λιθά-ρια τοῦ ἄλλα στέκονται στὴ θέσι τους κι' ἄλλα πεσμένα στὸ πλάι.

Τὸ θαμμένο παλληκάρι, ὁ ἀφέντης τοῦ κάμπου συχνὰ σηκώνει τὸ κεφάλι ἀπὸ ξάπλα καὶ κοιτάζει κάτω τὴν πεδιάδα. Ἄλλοτε πάλι στρέφει κι' ἀγναντεύει τὸν ἀνήφορο τὶς πλαγιές καὶ τὰ φονδύραχα «τῆς Μαύρας» καὶ «τοῦ Ἐρημίτη» ὅπου κυνήγαε ἀγριογούρουνα κι' ἐλάφια κι' ἀναστενάζει. Καμώνεται νὰ σηκωθεῖ. Δὲν ἔχει τὴ δύναμη. Ὁ χάρος τοῦ ἔχει παραλύσει τὰ ὕπατα.

Ἄλλο μεγάλο χτίριο, τοῦ ὁποίου σώζονται μόνο τὰ θεμέλια (25X11 μ.) ὑπαρχε σύριζα τῆς ἀκρόπολης τῆς Ἐφυρας (Εὐλόκαστρο) πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσας, κοντὰ σὲ μεγάλη πηγὴ νεροῦ (νερομάννα). Ἴσως ἡ πηγὴ νᾶηταν ἱερὴ καὶ τὸ χτίριο ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ νὰ χρησίμευε γιὰ τὴν παραμονὴ προσκυνητῶν ἢ ἀρρώστων γιατί οἱ ναοὶ τοῦ Θεοῦ τούτου χτίζονταν κοντὰ σὲ πηγές γιὰ νὰ πλύνονται καὶ καθαρίζονται οἱ ἄρρωστοι.

Ἀρχαῖα ἱερὰ βρίσκονται καὶ στὸν κάμπο τῆς Δραγουμῆς (τ. Ζερβοχωριοῦ) κοντὰ στὸν Κορυτό. Ἐνα στὴν τοποθεσίᾳ «Μάρμαρα» (15X15 μ.) χωρισμένο σὲ διαμερίσματα καὶ δεύτερο στὴν τοποθεσίᾳ «Πρωτομανδύλα» (20X10 μ. ἔξωτ. διαστάσεων). Πιθανὸν τοῦτα νὰ ἀνῆκαν στὰ Ἠλύσια Πεδία. Ἄλλο πάλι στὸ χωριὸ Κυρα - Παναγιὰ στὴν τοποθεσίᾳ «Μονοβάρα» (15 μ. μᾶκρος) μοιρασμένο κι' αὐτὸ σὲ διαμερίσματα. Ἐπίσης ἄλλο ἱερὸ εἶδα στὸ χωριὸ Νύστα (Φασκομηλιά) στὸ συνοικισμό «Ζομπάτι» 35 μ. μᾶκρος, 21 μ. πλάτος καὶ 2.50 μ. ὕψος, χωρισμένο σὲ τρία διαμερίσματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μεσαῖο ποὺ διακρίνεται καλλιτέρα, ὑποδιαιρεῖται πάλι σὲ τέσσερα μικρότερα μέρη.

Η ΕΠΙΟΧΗ ΜΑΣ

Ψηλοὶ κοκκινόβραχοι φράζουν τ' ἀκρογνάμια τοῦ Φαναριοῦ, ἱτιές καὶ καλάμια φουντώνουν στίς ὄχτες τοῦ Ἀχέροντα καὶ τοῦ Κορυτοῦ.

Δὲν ὑπάρχουν πιά θεοὶ καὶ θέαινες νὰ ὀργίζονται στὰ κρεμούμενα νερά τῆς Στύγας κι' ἡ Ἀχερουσία ἀποξεραμένη ἔπαψε νὰ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ βροῦμες καὶ δηλητήρια. Χάθηκαν τὰ Ἠλύσια Πεδία κι' ὁλόκληρος ὁ Ἄδης. Μεταβά-θηκαν σ' εὐφορὴ πεδιάδα. Ἐπαψαν νὰ κοιβαλιῶνται στὸ Νεκρομαντεῖο οἱ χαρο-καμένοι γιὰ νὰ ἀνταμώνουν τοὺς νεκρούς. Ἐρχονται μόνο τώρα σ' αὐτὸ κόσμος καὶ κοσμάκης καὶ βλέπουν τὰ περασμένα μεγαλεῖα του, καὶ τεκνογονοῦσες μάνες γιὰ νὰ βοσκήσουν τὸ «χορτάρι τοῦ γάλατος» ποὺ φύεται ἐπάνω στίς ἱερές πέτρες, γιὰ νὰ φέρουν γάλα.

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ σωματικὴ του δύναμη ἔθαψε τοὺς παλιούς θεούς, κυρίεψε τὸ βασίλειο τοῦ θανάτου, ἀφάνισε τὴν Ἀχερουσία μὲ τοὺς συμμά-χους της τὰ φοβερά κουνούπια μὲ τὰ σιδερένια ποδάρια καὶ τὶς ἀτσαλένιες μύτες.

Σήμερα στὸ Φανάρι ἀπλώνονται 30 χωριά, 30 περδιοφυλιές, ἡ Σπλάντζα (τώρα Ἀμμουδιά), τὸ Βαλανιδόραχο, ἡ Τσουννίδα, τὸ Κάτω Κουτούλι, τὸ Κανα-λάκι, τὸ Λιζούρσι - Μπεςερὲ (τώρα Μεσοπόταμο), τὰ Ταμπάνια - Νεοχώρι - Μάνια (τώρα Θέμελο), τὸ Καστρί μὲ τὸ Καστρόπουλο, ἡ Γορίτσα (τώρα Σταυροχώρι).

τὸ Κορωνόπουλο, ἡ Κορώνη, τὸ Τουρκοπαῖλουζο (τώρα Κυψέλη), ἡ Τζάρα, τὸ Γιανούζι (τώρα Ἀχερουσία), οἱ Ἄρτσες (τώρα Νάρχισος), τὸ Μπιρμίλι (τώρα Ἀηδόνη), οἱ Μουζακάτες, ἡ Κλεισούρα, ἡ Νεμίτσα (τώρα Βουβοπόταμος), ἡ Γλυκὴ, ἡ Ποταμιά, ἡ Χοῖζα, ὁ βλάχικος συνοικισμὸς τῆς Χοῖζας, τὸ Στάνοβο (τώρα Μαντρότοπος), τὸ Σκάνδαλο, ὁ βλάχικος συνοικισμὸς τοῦ Σκανδάλου, τὸ Γαρδίζι, οἱ Λιογιάτες (τώρα Ἀγορά), ἡ Δραγουμή, πὺν μὲ τὰ καλαμπόκια τους, τὰ ρίζια, τὰ στάρια καὶ τὰ βαμπάζια θρέφουν ὅλη τὴν Ἑπειρο καὶ τὴν Ἑλληνικὴ βιομηχανία.

Μεγάλα αἰνάζια συγκεντρώνουν τὰ νερὰ καὶ τὰ ρίχνουν στὰ ποτάμια, πὺν ἄλλοτες στάλαζαν στὶς λίμνες καὶ τοὺς βάλτους. Αὐτοκινητόδρομοι καὶ ἀναχώματα ἀνταμώνουν τὰ χωριά καὶ δίνουν τὰ χέρια τὸ ἓνα στ' ἄλλο. Πρῶτα ὅλο τὸ χειμῶνα οἱ ἀνθρώποι ἀπομονώνονταν ἀπὸ τὶς λάσπες καὶ τὰ νερὰ καὶ μώλωναν σὰν ἄσβοι ὁ πασένας στὸ καθούζι του. Περιβόλια μὲ πορτοκαλιές, μηλιές, δαμασκηγιές καὶ λαχανικά πλαισιωμένα ἀπὸ λεῦκες καὶ κυπαρίσσια ὁμορφαίνουν τὸν τόπο πὺν ἄλλοτες στολίζονταν μὲ τὰ νεκροταφεῖα. Οἱ γοργοθαμμένες μπαρκοκοίλισες μὲ τὰ χλωμὰ πρόσωπα καὶ τὰ ψανισμένα χεῖλια — κλὸν κλὸν σὰν κλῶσες κουβαλώντας νερὸ τοῦ χάρου — κι' οἱ ἀνόρεχτοι κι' ἀφρωστημένοι ἄνδρες ἀντικαταστήθηκαν μὲ τὶς ἰσιόκορμες ροδομάγουλες καὶ πιπερόχειλες νεράϊδες κι' ἀπὸ τὰ παλληκάρια καὶ τοὺς ἀσίκηδες. Ἡ λυπη διώχθηκε ἀπὸ τὴ χαρά, ἡ θλίψη ἀπὸ τὸ γέλιο, ὁ θάνατος ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἐγκατέλειψαν οἱ κουκουβάγιες τὰ κοιμητήρια καὶ κρύφθηκαν στὶς σχισμάδες τῶν βράχων, χάθηκε τὸ μούγκρισμα τοῦ στοιχειοῦ, ἀηδόνια κελαηδοῦν καθ' ἀνοιξὴ στὰ τουφώματα καὶ χελιδόνια χτίζουν τὶς φωλιές στὶς ταράτσες καὶ τὰ μπαλκόνια τῶν καινούργιων σπιτιῶν.

Βούλιαξε ἡ θλιθερὴ βάρβα στοὺς Μανροπόταμο μὲ τὸν ἀπαίσιο βαρκάρη. Γεφύρια φέρουν σὲ ἐπικοινωνία τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἑνὸς χωριοῦ μὲ τοῦ παρεκείτερον. Δὲν παιδεύονται πιά στὶς ἀνηφοριές σίσανροι καὶ δὲν βασανίζονται ἀπὸ τὴν δίψα τάνταλοι, οὔτε Τουρκοθαγιαγιάδες ἀνακατώνουν τὶς λάσπες τοῦ Φαναριοῦ. Αὐτοκίνητα, παδήλατα καὶ μοτοσιζλέτες διασχίζουν τὸν πράσινο κάμπο. Βρίσκες μὲ κρούα νερὰ δροσίζουν τοὺς διψασμένους καὶ μαντιλοῦδες πέρπες κοπέλλες μεταφέρουν μὲ τὶς στάμνες τὸ νερὸ στὰ νοικοκυρεῖά τους, μηχανάροτρα ὁργώνουν τὰ χωράφια. Ὅμορφες δενδροστοιχίες θροῖζουν στὴν πρωϊνὴ αὔρα καὶ στὸν ἥσυχιο τους ἀναπαίνεται μὲ τὸ μεσημεριάτικο θαλασσινὸ ἀεράκι ὁ κοπιασμένος ἐργάτης τοῦ κάμπου, ὁ ποσταμένος δροματάρης.

Οἱ κοσμαντάμωσες στὰ μεγάλα πανηγύρια, τῆς Γλυκῆς (δεκαπενταύγουστο), τῆς Μπούντας (27 τ' ἁλωνάρη) μὲ τοὺς σκαντζοπήδηχτους χοροὺς καὶ τὰ θραφερὰ τραγούδια ἀντικατάστησαν τὰ ψίχια πὺν συνόδευσαν τοὺς νεκροὺς στοὺς τάφους καὶ τὰ μοιρολόγια τῶν μαυροφορεμένων μανάδων. Λιγότεψε ἡ κοπὴ τοῦ χάρου κι' αὐγάτησαν οἱ νιόχαροι τῆς ζωῆς.

Παραμυθιά 1966



ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ

Ἡ ἐπαρχία βλέπει πάντα μὲ χαρὰ τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο γιὰ δυὸ βασικοὺς λόγους: Πρῶτα - πρῶτα, μιὰ σχετικὴ μετακίνηση τοῦ ὄρους πρὸς τὸν Μωάμεθ τὴν γιαιτρεύει σιγὰ - σιγὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ σύμπλεγμα κατωτερότητας, πού μ' αὐτὸ τὴν εἶχε προοικίσει ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Κέντρου καί, ὕστερα, γιὰτὶ ἡ μικρὴ πόλη διψάει γιὰ καλὸ θέατρο, γιὰτὶ δὲν ἔχει τὴν ἀμφίβολης ποιότητος τιμὴ, νὰ τὴν λυμαίνονται δεκάδες μικροθιάσων πού, πλάϊ στοὺς λίγους σοβαροὺς, συνιστοῦν τὴν θεατρικὴ προίκα τῆς Πρωτεύουσας. Καὶ ἔτσι ἡ καλαισθησία μας εἶναι περισσότερο ἀνόθευτη ἀπὸ ἐκείνη τῆς μάζας τῶν συνανθρώπων μας τῶν μεγάλων πόλεων, πού βλέπουν συχνὰ ὁλόκληρο θέαμα νὰ στηρίζεται σὲ ἓνα ἢ περισσότερα ζευγάρια ωραίων ποδιῶν.

Τὸ Ἐθνικὸ μᾶς ἦλθε ἐδῶ τὸν περασμένο Νοέμβρη, καὶ ἔδωσε ἔργα δύο. Ἦλθε μὲ ὅλα του τὰ χρειαζόμενα ὅπως πάντα, ὅχι σὰν φτωχός, μὰ σὰν νοικοκύρης συγγενῆς μὲ ἐξαίρετο καὶ συμπαθέστατο ἔμπυχο προσωπικὸ καὶ μὲ σκηνικὰ ὅχι τῆς κακῆς ὥρας, μὰ αὐτὰ πού ἐπιβάλλει ἡ θεατρικὴ του τιμὴ. Αὐτὰ δείχνουν ὅτι τὸ Θέατρο βρίσκεται σὲ καλὰ χέρια.

Μαζὶ μὲ τὸν θίασο μᾶς ἦλθαν ὁ Γεν. Διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Σκηνῆς κ. Βασ. Φράγκος καὶ ὁ σκηνοθέτης κ. Σ. Καραντινός. Ὁ πρῶτος εἶναι νέος ἀκόμη ἄνθρωπος, ζωντανός, καλλιεργημένος, δραστήριος καὶ συμπαθέστατος. Ἀντιμετωπίζει μὲ κριτήρια ἐξυπνα καὶ πρακτικὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Ἰδρύματος πού διευθύνει, καὶ οἱ προοπτικὲς του δὲν ἀνάγονται στὴ σφαῖρα τῆς νεφελοκοκκυγίας, μὰ στὴν περιοχὴ τοῦ ἐφικτοῦ καὶ χρήσιμου.

Ὁ δεῦτερος εἶναι ὁ ἀγαπητός μας παλαιὸς φίλος κ. Καραντινός. Δεκαετηρίδες πολλὰς τοῦ ἑλληνικοῦ Θεάτρου γνώρισαν τὴν ἐπίδραση αὐτῆς τῆς τίμιας καλλιτεχνικῆς ψυχῆς. Στάθηκε πάντα ὑπόδειγμα ἀνθρώπου πού δὲν τὸν νόθευσαν ποτὲ συμφέροντα καὶ μίσση, κερδίζοντας ἔτσι τὴν βαθεῖα συμπάθεια τῶν μαθητῶν του καὶ τοῦ σοδαροῦ θεατρόφιλου κοινού, πού ἐκτίμησαν πάντα καὶ τὴν καρδιά του καὶ τὴν σπουδαία εἰδικὴ προίκη πού τοῦ χάρισε ἡ μοῖρα, γιὰ νὰ σταθῇ πιστὸς στὸ ὑψηλὸ του ἔργο.

Τὸ Ἐθνικὸ παρουσίασε ἐδῶ δύο ἔργα. Τὸ πρῶτο ἐκφράζει θέσεις πού ἀνήκουν σὲ ὠρισμένη ἐποχὴ καὶ σὲ ὠρισμένο τόπο. Εἶναι: ὁ Δήμαρχος τῆς συνοικίας Σανιτά, Συγγραφέας ὁ Ἐντουάρντο Ντὲ Φίλιππο, ἓνα πρόσωπο πού θυμίζει τὸν Μολιέρου καὶ ὡς πρὸς τὴ ζωὴ του καὶ ὡς πρὸς τὸ πάθος του γιὰ τὸ θέατρο.

Τὸ ἄλλο: ὁ Ταρτούφος τοῦ Μολιέρου, μιὰ κωμωδία χαρακτήρος, ἀπὸ τοὺς αἰώνιους, δυστυχῶς, εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι.

Ὁ Δήμαρχος εἶναι ἓνα ἔργο γεμᾶτο νεῦρο. Δὲν ἔχει ἐξαντλητικὴ ἀνάλυση, οὔτε περὶ τὸ λίπος. Δίνει ὅμως Νάπολη καὶ μάλιστα κατ' ἐκλογὴν, τὴ ζωὴ τῆς σὲ κάποιες κακόφημες συνοικίες, ὅπως θαυμάσια τὴν ἔδωσε ὁ Μαλαπέρτε σ' ἓνα του παλαιότερο ἔργο. Ὁ ντὲ Φίλιππο θέλει νὰ ἐπισημάνῃ, δὲν θέλει νὰ διδάξῃ, ἀφοῦ τὸ πλαίσιο πού μέσα σ' αὐτὸ κινεῖται ἔχει καρφωθῇ κάπου στὸν χρόνο καὶ στὸν χώρο, καὶ οἱ εἰδικὲς συνθήκες πού τὸ συγκροτοῦν δὲν προσφέρονται γιὰ γενικεύσεις.

Ὁ Ταρτούφος ἀνήκει στὴν κλασσικὴ ἐκείνη θεατρικὴ συγκομιδὴ πού ἔστησε μὲ τὸν λόγο καὶ τὴν ἀνάλυση ἐπάνω στὴ σκηνὴ ἀληθινὰ specula mundi. Χρειάστηκε τὸ ἀξεπέραστο σὲ ὀξύτητα μάτι τοῦ Μολιέρου, γιὰ νὰ ἐπισημανθοῦν οἱ δίκαιοι σταθμοὶ ἀπ' ὅπου



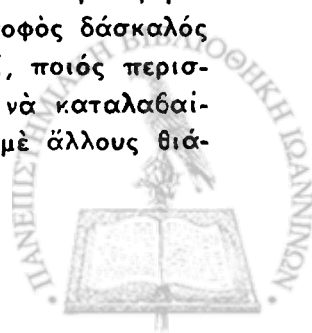
περνάει ένας χαρακτήρας για να ολοκληρωθῇ σιγά - σιγά με ζύμη τὸν λόγο. "Όταν ἔ-
πεσε για πρώτη φορά ἡ αὐλαία στὴν τελευταία πράξη τοῦ Ταρτούφου, ἕνας τύπος αἰώ-
νιος εἶχε κερδηθῇ ἀπὸ τὴν παγκόσμια σκηνή, ἕνας τύπος πού οἱ κατοπινοὶ αἰῶνες τὸν πῆ-
ραν, τοῦ φορέσαν τὰ ρούχα τῆς ἐποχῆς τους, τοῦ συγχρόνισαν τὴ γλώσσα του, τοῦ ἔμα-
θαν καλύτερη συμπεριφορά, ὅπως τὸ ἤθελε ἡ Βαρώνη Στάφ, κοίταξαν, νὰ συγκαλύψουν
τὴν ψευτούσια χυδαιότητά του ἢ τὸν γύμνασαν τελείως, ὅπως ὁ Ρεμπώ. Παρ' ὅλα αὐτὰ
ὁ Ὑποκριτής, τὸ θεατρικὸ πλάσμα τοῦ Μολιέρου, ἔμεινε ἀπείραχτο κάτω ἀπὸ ὁ-
ποιοσδήποτε πρόσθετες κρούστες, πού θέλησε νὰ τοῦ χαρίσῃ ἡ σεμνοτυφία. Γι' αὐτὸ καὶ
τὸ ἔργο γνώρισε πάντα ἐχθρούς. Ἀπὸ τὸ Parlement τοῦ Λουδοβίκου XIV, πού τὸ ἀπα-
γόρευσε, ἐπειδὴ ποίός ξέρει πόσους Ταρτούφους ἔτρεφε μέσα στὰ νομικά του σπλάχνα,
ὡς τὶς μέρες μας, ὅπου οἱ Ταρτούφοι ἄλλαξαν μορφή, χωρὶς ν' ἀλλάξουν περιεχόμενα,
μὲ κάποια νόμιμη καχυποψία βλέπουν τὸ ἔργο, ὅσοι αἰσθάνονται πὼς ἔχουν κάποιαν
ἐκλεκτικὴ συγγένεια μὲ τὸν ἀθάνατο τύπο τοῦ Μολιέρου. Αὐτὸς ὁ πρωτόπλαστος τῆς
σκηνῆς εἶναι ὁλόκληρος οἰκοδομημένος μὲ τὸν λόγο καὶ πάντα κάτω ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ
κωμικοῦ, γιατί τὸ κλασσικὸ γαλλικὸ θέατρο χωρίζε τὰ εἶδη μὲ ἀύστηρότητα, σ' ἕνα εἶ-
δος γονοχωρισμοῦ, πού θυμίζει βιολογία.

Ὁ Ταρτούφος εἶναι ἔργο παλὸ καὶ στηρίζεται στὸν θαυμάσια ὠργανωμένο λόγο,
καὶ γιὰ τέτοιο ἀκρόαμα ὑπῆρχε καὶ τὸ κατάλληλο κοινό. Εἶχε τὴν ὑπομονὴ τὸ κοινό
αὐτὸ νὰ περιμένῃ τὴ λύση πού τοῦ προσφέρονταν κατὰ δόσεις, μὲ μέθοδο καὶ τάξη.

Ὁ Δήμαρχος τῆς Σανιτὰ εἶναι ἔργο μοντέρνο, ἔργο μιᾶς ἐποχῆς πού ἀπεχθάνεται
τὰ λόγια, ἔστω καὶ τὰ σωστά. Πόσο ρωμαντικοὶ ἦταν, κατ' ἀνάγκην βέβαια, στὸν ἔρωτα
οἱ παλαιοὶ καὶ πόσο πρακτικοὶ εἶναι οἱ νεώτεροι, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῶν δεκα-
πέντε ἐτῶν! Αὐτὴ ἡ ἐποχή, ἡ δική μας, προπάντων τὴν λογικὴ πού τὴν ἐκήρυξαν σὲ χρε-
ωκοπία ψυχολόγοι, φιλόσοφοι, ψυχαναλυτές, τὴν ἔχει γραμμένη στὰ κακὰ κατάστιχα. Ἡ
ἐποχή πιστεύει στὴν δράση, ὄχι ὅμως στὴν ἔλλογη, μὰ σ' ἐκείνη πού ξεκινάει ἀπὸ ξεσπά-
σματα ὀργῆς ἢ λύσσας ἢ ζήλειας ἢ τὴν ψευδαίσθηση τῆς ἀδικίας.

Τὸ ἔργο τοῦ Ντὲ Φίλιππο εἶναι γιομᾶτο ἀπὸ τέτοιας λογῆς δράση, δράση μέσα σ'
ἕνα δωμάτιο, πού θυμίζει τὴν τρικυμία ἐν κρανίῳ τῶν Ἀθλίων, πλούσια στὶς ἀποχρώ-
σεις τῶν κινήτρων τῆς, πού ἀρχίζουν ἀπὸ τὰ πιὸ βίαια καὶ φτάνουν στὰ πιὸ τρυφερά.
Δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ θέατρο τοῦ Παράλογου. Ἡ σπονδυλικὴ του στήλη ἀπαρτί-
ζεται ἀπὸ σπονδύλους πού δένονται λογικώτατα ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον γιὰ νὰ φτάσουμε
ἀπὸ τὸν Δήμαρχο εἰδωλο, στὸν Δήμαρχο θῦμα, ἀπὸ τὴν ψιλὴ εἰρωνεία του, στὴν πρώτη
πράξη, στὴν ἡρωϊκὴ στωικότητα τῆς τελευταίας, πού τὸν κάνει νὰ θυμίζει ἥρωα τοῦ
Κορνέιγ. Τὸ ἔργο εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ δόθηκε λαμπρά, ὅπως καὶ ὁ Ταρτούφος, καὶ
κίνησε τὸν θεατὴ σὲ στενότερη συνεργασία μὲ τὴν σκηνή, πράγμα πολὺ φυσικόν, ἂν σκε-
φτοῦμε ὅτι τὰ πρόσωπά του εἶναι φορεῖς τῆς ιδιοσυγκρασίας τῆς δικῆς μας ἐποχῆς, πού
λατρεύει ὄχι τὴν θεωρία μὰ τὴν πράξη, ὄχι τὸ μάθημα, μὰ τὸ παράδειγμα.

Ὁ θίασος τοῦ Ἐθνικοῦ στάθηκε ἄψογος. Οἱ ἡθοποιοὶ ἔδωσαν στὸν ρόλο τους καὶ
τὴν προσωπικὴ τους σφραγίδα, ἦταν ὅμως συγχρόνως ἐπάνω στὴ σκηνὴ πρόσωπα ἄλλης
ἐποχῆς ἢ ἄλλου ψυχικοῦ κλίματος. Ἀξιολόγηση τοῦ καθενὸς δὲν θὰ κάμουμε, γιατί εἶναι
σὲ θέση νὰ τὴν κάμῃ ὁ καλὸς θεατὴς καὶ γιατί ἡ ὑπερηφάνεια τῆς ὁμάδας πού τὴν προ-
καλεῖ μιὰ ὠραία συλλογικὴ προσπάθεια, ἀνήκει σὲ ἀνώτερη τάξη ἀπὸ ἐκείνη πού θερα-
πεύει φιλοδοξίες προσωπικῆς. Πάντως ὁ θίασος, μὲ τὴν σοφὴ καθοδήγηση τοῦ σκηνοθέτη
καὶ τὴν ἐνίσχυση τοῦ παλαιοῦ καὶ λαμπροῦ σκηνογράφου, ἔδωσαν στὸν θεατὴ τὴν αἴσθηση
τῆς ἁμεμπτοῦς προσφορᾶς. Ἐντύπωση ἰδιαίτερη μᾶς ἔκαμε ἡ ἄρτια γλωσσικὴ ἐκφορὰ.
Ἡ ἀγωγή τοῦ ἐνάρθρου λόγου, πού ὁ κ. Καραντινὸς εἶναι ὁ πιστὸς καὶ σοφὸς δάσκαλός
τῆς στὸν τόπο μας, ἔκαμε φαίνεται τὸ θαῦμα τῆς, γιατί ὅλοι οἱ ἡθοποιοί, ποίός περισ-
σότερο ποίός λιγώτερο, εἶχαν καλὴ ἄρθρωση, μὲ τὴν βεάρεστη συνέπεια νὰ καταλαβαί-
νουμε ἐμεῖς οἱ θεατῆς αὐτὸ πού λέγεται ἐπάνω στὴ σκηνή, πράγμα πού μὲ ἄλλους θιά-



σους δεν συμβαίνει πάντα. Ίδιαίτερα έλειπε εκείνη ή φριχτή προφορά του σίγμα, που λυμαινεται τις σκηνές μας και τις δθόνες μας, και που δίνει την έντύπωση, όταν την ακούει κανείς από το στόμα ενός ήθοποιού σε πολύ πυκνά διαστήματα, συριγμού φιδιού και θυμίζει την γνωστή ρακίνεια παρήχηση: Ρουγ qui soni ces serpens qui siffle et sur nous léeen, με μόνη τη διαφορά ότι ο Ρακίνας είχε ανάγκη από την μιμητική αρμονία, αφού μιλούσε για φίδια, ενώ οι δική μας σφυρίζουν σε όλες τις περιπτώσεις.

Ζητώ συγγνώμη γιατί προσπάθησα στο κριτικό μου αυτό σημείωμα να είμαι απλός και σαφής, αφού αυτά τα δυο επίθετα τα απέχθανεται συνήθως το λειτούργημα της ύψλης κριτικής, ακόμη και όταν μιλεί από έντυπα που απευθύνονται στο πολύ κοινό, και όχι στις μικρές ομάδες εκείνων που συνεχονται από το πάθος των πνευματικών γιγανταιωρημάτων. Νομίζω ότι είναι αντικοινωνικός ο τρόπος αυτός της άσκησης του σοβαρού λειτουργήματος του κριτικού, γιατί ή τερατολογική άνθηση του στρυφνού και ακατάληπτου στην κριτική παρουσίαση, δυσφημεί και άχρηστεύει συχνά τίμιες προθέσεις και αναμφισβήτητες ικανότητες. Και δεν είναι μόνον αυτό. Ή πεποίθηση ότι δεν είναι απαραίτητο να καταλάβη εκείνος που διαβάξει εκείνο που διαβάξει, δίνει την εύκαιρία σε πολλούς ελεύθερους σκοπευτές της κριτικής, με μόνο εφόδιο την ικανότητα να είναι σκοτεινοί και κενοί, να σερβίρουν στην άθωα τους πελατεία τα γνωστά εκείνα κριτικά κοκτέιλ, με δική τους προσφορά ελάχιστη, με μεγαλύτερη ξένη, και, σημαντικά, ξενόγλωσση. Και όλα αυτά με τέτοιο φραστικό όργιο ώστε αναρωτιέται κανείς, εάν μόνον οι αναγνώστες χάνονται μέσα στα σκοτάδια τους ή μήπως και αυτοί οι ίδιοι έχουν την ίδια τύχη. Ο Βαλερύ συνιστούσε να παρακαλούμε τους σκοτεινούς κριτικούς να μάς πούν με άλλα λόγια εκείνα που γράφουν. Είχε φαίνεται τη γνώμη ότι δεν θα το κατόρθωσαν. Γιατί όταν γράφουμε ή μιλάμε απλά και ξάστερα πιθανόν να παραλείπουμε κάτι, λίγο ή πολύ, αυτό όμως που γράφουμε ή λέμε είναι προσιτό στον μέσο αναγνώστη. Όταν όμως ο χρηστικός μας τόνος είναι εμπόδιο ακατάλυτο για κάθε συνεννόηση ή, το χειρότερο, άπλη φενάκη της κενολογίας μας, τότε όλα μένουν ακατάληπτα.

Διαλέξεις και παίρνεις, καθώς λέει, νομίζω, ο Καραγκιόζης.

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ (Γύρω από μία έκδοση)

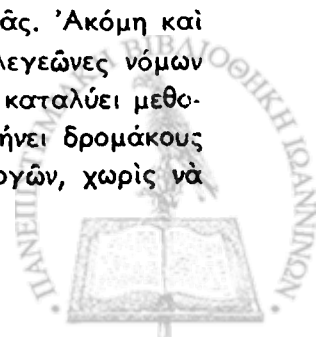
Σε μία κομψή και περιποιημένη έκδοση του Έθνικού Ίδρύματος — και είναι πάντα πολιτισμένες οι εκδόσεις του Ίδρύματος αυτού — ο κ. Άγγελος Κίτσος πραγματεύεται ένα θέμα βασικό των καιρών μας, και ιδιαίτερα του τόπου μας: Το θέμα του Τουρισμού και ιδιαίτερα του εσωτερικού τουρισμού. Ο κ. Κίτσος δεν μιλάει από καθέδρας. Δεν δογματίζει άφ' ύψηλού, στοιχώντας προς μία πανάρχαιη δυστυχώς συνήθειά μας, προς μία μας παράδοση πάντα ζωντανή και πάντα επίσημια. Κινείται in media res, μέσα δηλαδή σε μία περιοχή απόλυτα πρακτική.

Πρώτα - πρώτα, όταν μελετούμε θέματα που έχουν περισσότερη σχέση από την ίδια τους τη φύση με την πράξη παρά με την θεωρία, πρέπει να φτάσουμε στις άκρες τους συνέπειες, στις έσχατες τους επιδράσεις επάνω στη ζωή μας, και να μην άρκεστούμε στο άνισρό κύκλωμα μίας γεμάτης άθαρη στόμφο μεγαληγορίας. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση του εσωτερικού τουρισμού, ο κ. Κίτσος έχει όρθα επισημάνει τους δυο τελικούς του στόχους. Ο πρώτος είναι ο οικονομικός. Primum vivere! Εάν ο έξωτερικός τουρισμός έδωσε έφέτος στην οικονομία μας τριακόσια εκατομμύρια δολάρια, ο εσωτερικός, εκίνησε ασφαλώς προς την έπαρχία την έλληνική, που δεν υποσιτίζεται βέβαια, που δεν την συγκροτούν όμως «οί παχές των Χαλκιδίων», μία τεράστια μάζα δραχμών που δραστηριοποιεί ασφαλώς την οικονομία της. Δεν είναι όμως μόνον ή οικονομική σημασία

του έσωτερικού τουρισμού που μᾶς ενδιαφέρει ἐδῶ. Εἶναι ἐξίσου ἢ ἴσως καὶ περισσότερο ἡ πολιτιστική του σημασία, μὲ τὴν διπλὴ ἔννοια τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ, τοῦ παραγωγοῦ δηλαδή ἀγαθῶν, καὶ τοῦ πνευματικῶν πολιτισμοῦ, δηλαδή τῆς γενικῆς κουλτούρας.

Τὸν ὕλικὸ πολιτισμὸ τὸν προάγει ἡ ἀνάγκη. Δὲν θὰ ἦταν κἂν νοητὴ στὴν ἐποχὴ μας ἡ μαζικὴ διακίνηση ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ κέντρα πρὸς τὴν περιφέρεια, ἀστικῶν δηλαδή πληθυσμῶν καὶ πρὸς τὴν πιὸ ἀκραία ἀκρόμη ὕπαιθρο, χωρὶς νὰ ἔχουν λάβει σάρκα καὶ ὅσῃ τὰ ἀναγκαῖα ἔργα ὑποδοχῆς: ὁ δρόμος γιὰ τὸ τροχοφόρο, τὸ καλὸ ξενοδοχεῖο, τὸ κέντρο ψυχαγωγίας, πράγματα ποὺ ἔλειπαν σχεδὸν τελείως ἀπὸ τὴν μακρυνὴ καὶ φτωχὴ ἐπαρχία πρὶν νὰ δημιουργηθῇ τὸ εὐεργετικὸ τουριστικὸ ρεῦμα. Ὁ Νεοέλληνας ἔπαψε νὰ βολεῖται ὅπως - ὅπως. Θέλει λουτρό, θέλει καθαρὴ τροφή, θέλει ἄνεση. Ἕνα ἀκριδῶς ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λαοῦ μας, ποὺ εἶναι ἀποφασιστικὰ δηλωτικὸ τῆς ἱκανότητάς του νὰ χωνεύει εὐκόλα τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀναντίρρητη, μὰ καὶ τὴν ἀμφίδολης ποιότητας — εἶναι ὅτι εὐκόλα προσαρμόζεται μὲ εὐχέρεια στὸ νέο, μὰ καὶ τὸ ἀπαιτεῖ. Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ σοβαρὴ ἔνδειξη τοῦ ὅ,τι, μέσα στὸν ἱστορικὸ του δρόμο ἓνα πολυσήμαντο πολιτιστικὸ φορτίο τὸν ἀκολουθεῖ. Ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ἱκανοποίηση αὐτῶν τῶν νέου εἶδους ἀναγκῶν βαρύνει ἐκείνον ποὺ θὰ δεχθῇ τὸν ἐπισκέπτη. Αὐτὸς ὁ ἴδιος τώρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν σωματικὴ ἄσκηση, τὴν χαρὰ ποὺ θὰ αἰσθανθῇ, τὸν καθαρὸν ἀέρα ποὺ θὰ ἀναπνεύσῃ, τί ἄλλο ἔχει νὰ κερδίσει; Ὁ ἐπισκέπτης ὁ Ἕλληνας, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὴν μεγάλῃ πόλιν, μόνον μὲ τὸ νῆρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ μορφές πολιτισμοῦ ξεπερασμένες πιά τώρα, ἰδιότυπες ὁμῶς καὶ ποικίλες, ἐνῶ αὐτὸς θὰ ἔχει μπῆ ἢ θὰ ἔχει ἀρχίσει νὰ μπαίνει ἢ νὰ κινεῖται μέσα στὸ μονόχρωμο ἐκεῖνο καλούπι ζωῆς ποὺ τείνει νὰ γίνῃ τὸ μοναδικὸ πρόσωπο, ὄχι ἐνὸς λαοῦ μὲ ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς, θὰ διαποτίζεται σιγὰ - σιγὰ ἀπὸ ἐκείνη τὴν μοναδικὴν ποίηση ποὺ ἀναδίνουν τὰ πράγματα τὰ παλαιά, ὅσα ἔχουν ὑπηρετήσει ἀνθρώπους τώρα νεκρούς, ποὺ ἀπόθεσαν ἐπάνω σ' αὐτὸ τὴν σφραγίδα τῶν ἀναγκῶν τους, τῆς καλαισθησίας τους, τοῦ ψυχικοῦ τους κλίματος καὶ τῆς ἀντίληψής τους γιὰ τὴ ζωὴ. Μιὰ νοσταλγία γλυκειά, ποὺ τὴν γεννοῦν ἀλλεπάλληλα στρώματα ἀπὸ μνῆμες θαμμένες φαινομενικὰ μέσα μας, ποὺ τίς προικίζει ὁμῶς μ' ἔᾶν καινούργιο δυναμισμό ἢ ἐπιστροφή μας στὸ λησμονημένο περιβάλλον ποὺς τίς εἶχε γεννήσει, κυριεύει τὴν ψυχὴ τοῦ εὐαίσθητου ἀνθρώπου γιὰ πάντα. Τὸ παλὸ σπῆτι, ἡ αὐλή, τὸ οἰκιακὸ σκεῦος, ἡ γλάστρα, τὸ ἐργαλεῖο τῆς δουλειᾶς, ὁ χορὸς, τὸ τραγούδι, τὸ σήμαντρο, τὸ ξωκλήσι, ἡ χορταριασμένη βρύση, ὅλη αὐτὴ ἡ συμφωνία ποὺ δίνει στιγμές ζωῆς τοῦ παρελθόντος εἶναι, ὅταν βρεθούμε μπροστὰ της, κλειδιά ποὺ μᾶς ἀνοίγουν κόσμους φυλακισμένους μέσα στὴν ψυχὴ μας, σὰν καταπίστευμα ὁλόκληρης σειρᾶς γενεῶν προγόνων. Καὶ μαζὶ μὲ τὸ ἔργο τῶν ἀνθρώπων χερῶν, τὸ τοπίο τὸ δικό μας, ποὺ τὸ ἀγκαλιάζει τὸ ἔντονο μὰ μητρικὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ μας. Πολλές ἀπὸ τίς εἰκόνες ποὺ κοσμοῦν τὸ βιβλίο τοῦ κ. Κίτσου, καὶ ποὺ ἡ ἐκλογή τους ἔγινε μὲ ὀρθότατα κριτήρια, ἔχουν τὴ δύναμη, καὶ σὰν εἰκόνες ἀκόμη νὰ δραστηριοποιήσουν αὐτὸ τὸ πλούσιο ἀνάδρυσμα συγκινήσεων, ποὺ δίνουν σὲ κάποιες στιγμές τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὴν ἔνταση ποὺ τὴν δικαιολογεῖ καὶ τὴν κάνει πολύτιμη. Αὐτὸ ὁμῶς τὸ θαυμαστὸ ἀποτέλεσμα, ποὺ ἀποτελεῖ καθαρὸ κέρδος γιὰ τὴν κουλτούρα ἐνὸς λαοῦ, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ διατηροῦμε ζωντανές τίς ρίζες του, νὰ σεβαστοῦμε τίς αἰτίες αὐτοῦ τοῦ αἰτιατοῦ, δηλαδή ὅτι ἄφησε ἀκόμη ἡ πόλιν ἀνέγγιχτο ἀπὸ τὴν παλὴ φυσιογνωμία τοῦ τόπου μας.

Τὸ γαλλικὸ περιοδικὸ *Arts* ἀφιέρωνε πρὸ ἐτῶν τὴν τελευταία σελίδα του στὴν προστασία τῆς ὁμορφιάς ποὺ χάρισαν στὸν τόπο του αἰῶνες ἀνθρώπινης ζωῆς σὲ συνεργασία μὲ τὸ τοπίο. Καὶ μὲ τὸν τίτλο: *Dénoncez les Vandales* καλοῦσε τοὺς Γάλλους σὲ συναγερμὸ γιὰ νὰ περισωθῇ ὅ,τι εἶχαν ἀφήσει ἀκόμη ὀρθὸ ἀπὸ μιὰ πολύτιμη κληρονομία ἢ ἀπληστία καὶ ἡ βλακεία. Τέτοιο πρᾶγμα δὲν ἔγινε, σὲ σημαντικὴ τουλάχιστο κλίμακα, ποτὲ σὲ μᾶς. Ἀκόμη καὶ σήμερα μέσα στὶς πόλεις μας τὸ ἀτομικὸ συμφέρον, προστατευόμενον ἀπὸ λεγεῶνες νόμων τέτοιες, ὥστε εἶναι προτιμότερο νὰ πεθάνῃ κανεὶς, παρὰ νὰ τίς ἀντιμετωπίσῃ, καταλύει μεθοδικὰ παλαιὰ γοητευτικὰ κτίσματα, ἱσοπεδώνει χαριτωμένες ἐξάρσεις γῆς, σθῆνει δρομάκους παλαιούς φορτισμένους μὲ ἡμερὴ ποίηση, καταστρέφει τίς φωλιές τῶν πελαργῶν, χωρὶς νὰ



ἀντιλαμβάνεται ὁ πολίτης ὅτι, σὲ ἀκραία ἀνάλυση, μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ ὄχι μονάχα τὰ κίνητρα γιὰ μιὰ παροδικὴ ἔστω ψυχικὴ ἀνάταση, γιὰ μιὰ ἐφήμερη τέρψη, μέσα στὴν ἀχαρὴ τυποποιημένη ζωὴ μας, καταλύονται, μὰ καὶ ὅτι μὲ τὴν ἀδικαιολόγητὴ ἀδιαφορία του τεράστια προκύπτει ζημία οἰκονομικὴ. Σὲ ζητήματα τόσο νευραλγικὰ πρέπει νὰ πάψουμε νὰ εἰμαστε πολίτες οὐδέτεροι. Μόνον ἡ ἐνεργητικὴ μας συμμετοχὴ σὲ ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὴν ζωὴ τῶν οἰκισμῶν, θὰ βοηθήσῃ γιὰ νὰ τονώσουμε τὸ συλλογικὸ φρόνημα καὶ νὰ ἐτοιμάσουμε, καθὼς εἶναι τὸ χρέος μας, γιὰ τοὺς μεταγενεστέρους τεράστια ὑλικά καὶ ἠθικά κεφάλαια.

Τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνα, ἐδῶ καὶ ἑπτακόσια σχεδὸν χρόνια, ἡ Σίγνογια τῆς Φλωρεντίας εἶχε ἀναθέσει στὸν Ἀρχιτέκτονα Ἀρνόλφο ντὶ Κάμπιο τὴν ἐκπόνηση τῶν σχεδίων γιὰ τὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς πόλης. Αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ δημόσιο ἔγγραφο τὸ ἀναφέρει ὁ G. F. Τουντ στὸ βιβλίο του: The Medici.

«Νὰ σχεδιασθῇ ἔτσι ὁ Ναός, λέει ἡ Σίγνογια στὸν ἀρχιτέκτονα, ὥστε νὰ εἶναι ἄξιος γιὰ καρδιὲς ποὺ ἀπλώνονται σὲ πολὺ μεγαλεῖο, ἓνα μεγαλεῖο ποὺ ταιριάζει στὴν εὐγενικὴ τῆς πόλης ψυχὴ, αὐτὴν τὴν ψυχὴ ποὺ τὴν συνθέτουν οἱ ψυχὲς ὅλων τῶν πολιτῶν της».

Πέρασαν ἑπτὰ αἰῶνες ἀπὸ τότε, καὶ αὐτὴ ἡ πόλη, ποὺ τὴν ἀρχιτεκτόνησαν τέτοιοι πολῖτες, καὶ ἡ ψυχὴ της, ποὺ τὴν ἐσύνθεσαν τέτοιες ψυχὲς μέσα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου καὶ ὁ σεβασμὸς γι' αὐτὴν τῶν γενεῶν, ποὺ αὐτὸς ὁ χρόνος ἔσυρε μαζί του, ἐνῶ ἀγωνίζονταν γιὰ νὰ μὴ θίξῃ τίποτα ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της, ὅλα αὐτὰ τραβοῦν σὰν μαγνήτης ἀκόμη σήμερα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἀπὸ ὅλες τὶς γωνιὲς τῆς γῆς. Καὶ ἐὰν ὅποιαδήποτε ἄλλη πλευρὰ τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς μπορεῖ νὰ μᾶς ἀφήνῃ ἀδιάφορους, ἂν δὲν μᾶς συγκινεῖ τὸ ἔπος αὐτῆς τῆς ἀγέραστης ὁμορφιάς ἐνὸς οἰκισμοῦ ποὺ τὸν ἱδρυσε ἡ ὁμαδικὴ ψυχὴ καὶ τὸν ἔστησε σὰν στολίδι πολῦτιμο στὴ γῇ, χαρίζοντάς του ὅλο της τὸν κόπο καὶ ὅλη της τὴν καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία, θὰ μᾶς ἀφήσῃ ἀδιάφορους ἡ οἰκονομικὴ της πλευρὰ, τώρα ποὺ κοινὴ φιλοσοφία ἔγινε ἡ φιλοσοφία τοῦ δολλαρίου καὶ ποὺ ἀντιμετωπίζουμε τὴν ὁμορφίαν ὄχι σὰν διεγερτικὸ τοῦ καλλιτεχνικοῦ μας αἰσθητηρίου καὶ δημιουργοῦ αἰσθητικῆς χαρᾶς, μὰ σὰν εἶδος ἐμπορεύσιμο;

Μὰ ἔστω καὶ ἔτσι, μὲ κριτήρια δηλαδὴ καθαρῶς ἐμπορικά, ἂν τὴν ἀντιμετωπίσουμε, ἡ διατήρηση τῶν φορέων της ποὺ τοὺς ἔστησαν καρδιὲς ἀνθρώπινες διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς δικές μας καὶ ποὺ αἰῶνες ἱστορίας τοὺς διαπότησαν μὲ τὴν θαυμάσιάν τους ποίηση, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σοβαρά μας καθήκοντα ἀπέναντι τῶν γενεῶν ποὺ ἔρχονται, γιὰτὶ ἔτσι θὰ τονωθῇ ἓνας ἀπὸ τοὺς βασικώτερους τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς μας ζωῆς: ὁ Τουρισμὸς ποὺ προσφέρει συνεχῶς στὸ ἔθνος ὅλ' ἓνα σημαντικώτερη τὴν οἰκονομικὴ του στήριξη γιὰ νὰ ἀφήσῃ ὁ λαὸς μας πίσω του τὴν ὑποανάπτυξη.

Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Κίτσου, ἐκδοσὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος, θὰ βοηθήσῃ ὅσους τὸ διαβάσουν, εἰς τὸ νὰ συνειδητοποιήσουν αὐτὸ τὸ καθήκον.

Α. Γ.



Ο ΙΗΣΟΥΣ ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΕΙΔΕ ΕΝΑΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΜΑΘΗΤΗΣ ΤΟΥ (τοῦ Μελή Νικολαΐδη)

Ἐνα βίωμα δυνατό, ποὺ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν προσωπικὴ αὐτοψυχογραφία ἐνὸς ἐξαιρέτου ἀνθρώπου, γέννησε αὐτὴν τὴν μικρὴ μελέτη ἐνὸς τρίτου.

Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Ὁσβαλτ Σπέγγλερ, στὸ περίφημο βιβλίο του: Ἡ Παρακμὴ τῆς Δύσης, εἶπε μιὰ πολυσήμαντη, μιὰ δυσοίωνη γιὰ τὸν σημερινὸ μας κόσμον φράση, μὲ τὸ ἐξῆς περίπου νόημα: Ὁ πολιτισμὸς ἀρχίζει νὰ βασιλεύει, ὅταν ἀρχίζει νὰ ὑποσιτίζεται ἡ Κουλτούρα. Ὁ Πολιτισμὸς, μὲ τὴν ἔννοια τῆς τρομακτικῆς ἐκείνης μάζας καθαρὰ τεχνικῶν ἐπιτευγμάτων, ποὺ ἔκαναν δυνατόν ἐπάνω στὸν πλανήτη μας τὴν συμβίωση δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων, παρέχοντάς τους ὅμως συγχρόνως τὴν εὐχέρεια νὰ ἀλλολοεξοντωθοῦν, ὅταν ἡ τρέλλα τους τὸ ἀπαιτήσει· καὶ ἡ Κουλτούρα, μὲ τὴν ἔννοια τῆς μικρῆς, μὰ πανίσχυρης ὁμάδας ἰδεῶν, ἀρετῶν καὶ ἀάσθημάτων, ποὺ ἀνέδειξαν τὸν ἀν-

θρῶπο ἰκανὸ νὰ στήσῃ τὴν κοινωνία του μέσα στὴν ἐχθρική φύση, καὶ νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ἱερὴ ἔννοια: ὁ Πλησίον.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τοῦ Σπέγγλερ, ποὺ ἄδικα θεωρήθηκε ὁ ἰδρυτὴς τῆς περὶ φυλῶν ἀγυρτίας καὶ θεωρητικὸς τοῦ ναζισμοῦ, ὡς τὶς μέρες μας, πολλὰ ἔχουν περάσει χρόνια καί, κατ' ἐπίφασιν τουλάχιστο, φαίνεται, πῶς ὁ μεγάλος Γερμανὸς στοχαστὴς στάθηκε μιὰ φοδερὴ Κασσάνδρα γιὰ τοὺς δύσκολους καιροὺς μας. Ὁ πολιτισμὸς, ποὺ ἐξασφαλίζει μὲ κάποιαν ἄνεση τὸν ἐπιούσιο σ' ἓνα πληθυσμὸ τῆς γῆς διπλάσιο ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς δικῆς του ἐποχῆς, φαίνεται πῶς ἀπωθεῖ ὀριστικὰ πρὸς τὰ περιθώρια ὅ,τι ἡ κουλτούρα ἔιχε ὑφάνει σὰν συνεκτικοὺς ψυχικοὺς δεσμοὺς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ αὐτοσυντήρηση γαίνεται πῶς καταβάλλει τὴν διαιώνιση. Οἱ δυνάμεις ποὺ ἔδεναν τὰ ἄτομα σὲ οἰκογένειες, γατριές, κοινότητες, χαλαρώνουν μέρα μὲ τὴ μέρα. Ἀγριοὶ καὶ ἀτίθασσοι ἐγῶισμοὶ διαλύουν τὴν οἰκογένεια σὰν θεσμό. Σὲ τεράστιο ποσοστὸ ἀνθρώπου ἔγινε πεποίθησις, ὅτι ροὺν δικαίωμα νὰ ζήσουν, καθὼς λένε τὴ ζωὴ τους — ποὺ σὰν ἔννοια εἶναι ἓνα ἀπλὸ φέλωμα — ἀδιαφορῶντας ἂν, γιὰ νὰ ζήσουν αὐτὴ τους τὴ ζωὴ, χρειάζεται νὰ τραυμαστούν ἄλλες ζωές, νὰ ἀθετήσουν δηλαδὴ αὐστηρὲς ὑποχρεώσεις κοινωνικές. Δὲν μπορούμε βγαί νὰ βεβαιώσουμε, ὅτι ἡ νέα τεχνολογία εἶναι ἡ αἰτία καὶ ἡ ρίζα τῆς παράλογης ἰωνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀναρχικῆς ἄρνησις τοῦ καθήκοντος· πάντως ὅμως ἔλε τὴν οὐρά της, χωρὶς βέβαια νὰ τὸ ἐπιδιώκῃ, στὴ δημιουργία τοῦ σύγχρονου κοινωοῦ χάους. Γιατί, προικίζοντας μὲ οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία σὲ κάθε χώρα ἓνα σημαντικό ποσοστὸ τοῦ πληθυσμοῦ, σὲ χρονικὸ διάστημα πολὺ μικρὸ γιὰ νὰ ἐπιτρέπη τὴν λειισμένη καὶ ἀπαραίτητη ἀνακατάταξη τῶν νέας μορφῆς κοινωνικῶν μονάδων, τὸ ἔκαμε νὸ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά νὰ ἀντιμετωπίσῃ μὲ στήριγμα τὴν οἰκονομικὴ του αὐτάρκεια, τὴν αἰα ἐξουσία τῶν κηδεμόνων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, νὰ διαφθεῖδῃ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ ἔνομες ἀντιπαροχὲς ἄτομα μὲ μικρότερη οἰκονομικὴ ἐπιφάνεια, ὅχι ὅμως καὶ μὲ μικρὸς ἐπιθυμίες· νὰ πλήξῃ, δηλαδὴ, τὴν κουλτούρα στὰ ἴδια της τὰ θεμέλια. Πρέπει ὅμως ἱπογοητευθοῦμε γι' αὐτό; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἡ κουλτούρα ἄνθισε πάντα σὲ ἐποχὲς γιὰ ἀνθρωπότητα δύσκολες. Οἱ ἀνθρώπινες μονάδες ποὺ τὴν οἰκοδομοῦν παρουσιάζονται α τὶς ὥρες ἀκριβῶς τῆς ἱστορίας, ὅπου φαίνεται πῶς πλησιάζει τὸ ὀριστικὸ ναυά. Τότε ἀκριβῶς ἀναδύονται ἀπὸ τὴ μᾶζα οἱ φλογερὲς ἐκεῖνες, οἱ ἀφοσιωμένες σὲ ἓνα ατομικὸ καθήκον, μορφές, αὐτὲς ποὺ ὑφαίνουν ξανὰ μὲ ἀσύγκριτη δύναμη τοὺς ἀκατους ψυχικοὺς δεσμούς, ποὺ ἀπροσδόκητες δοκιμασίες φάνηκαν νὰ ἔχουν ἐπικίνδυνα λαρῶσει. Αὐτὲς συσπειρώνουν πάντα γύρω ἀπὸ ὑψηλὰ συνθήματα τὴν ἀνθρώπινη ποὺ δοκιμάζεται, κάνουν νὰ ὠριμάσουν μέσα στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων οἱ θεῖοι ἡ τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ μεταβάλλουν τὰ ἄμουσα καὶ ἀπροσδιόνυλ τυφλὰ καὶ ἄμορφα πλήθη, σὲ φορεῖς ἐνὸς ἀκαταμάχητου ἠθικοῦ δυναμισμού.

Ἰδιὰν ἀπὸ αὐτὲς τὶς νευραλγικὲς ὥρες τῆς ἱστορίας, ποὺ στάθηκε ἡ μαγιά γιὰ μιὰ φανέρωτη ἀνάταση ἀνθρώπινων ψυχῶν μέσα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου, παρουσιάζει ὁ κ.

Νικολαΐδης στὸ μικρὸ του, μὰ λαμπρὸ κείμενο: Ὁ Ἰησοῦς, ὅπως τὸν εἶδε ἓνας τος μαθητὴς του. Πόσο συγκινητικὴ, μὰ καὶ πειστικὴ συγχρόνως, εἶναι μέσα σ'

διαδικασία τῆς κατάκτησης μιᾶς ἀνθρώπινης ψυχῆς, καὶ ὁ τρόπος, ποὺ μ' αὐτὸν εταί τὸ ψυχικὸ ὑπόστρωμα γιὰ νὰ ἔλθῃ στὸ φῶς ὁ καλὸς σπόρος, ποὺ βρίσκεται σὲ λανθάνουσα κατάστασι στὴν καρδιά τοῦ καθενός. Αὐτός, στὶς συνηθισμένες ἀγνοεῖται καὶ δὲν τοῦ παρέχονται παρορμήσεις καὶ κίνητρα γιὰ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἀξιοποιηθῇ. Στὶς μεγάλες ὅμως πραγματικὰ ἐποχὲς — καὶ σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς αἰα ὁ συγγραφέας — ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν στρέφει μόνον πρὸς τὰ ἔξω μιὰν ἀκάαστηριότητα γιὰ τὴν δημιουργία ὑλικῶν ἀγαθῶν, μὰ περισσότερο σὲ μιὰ ἐπιταχόρμηση γιὰ ἐνδοστρέφεια κοιτάζει νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴν φύση καὶ τὴν ἀνάγκη τῶν ποὺ τὸν ἐνώνουν μὲ τὸν συνάνθρωπο, ὁ σπόρος αὐτὸς ἀποκαλύπτεται καὶ γονιμο, γιὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν στόχοι ὄχι ὀλιγώτερο, μὰ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ὑλικούς



πολύτιμοι. Πρόκειται γι' αυτό «τὸ ἀναιμικὸ ἰδεώδες τοῦ Χριστιανισμοῦ», ὅπως τὸ ὀνομάζει στὸ «Βούληση καὶ Δύναμη» ὁ Νίτσε, μαζί με ὅλους ἐκείνους ποὺ χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ τὸ θέλουν, τρόχισαν τὰ σπαθιά γιὰ τὶς ἀκατονόμαστες μαζικὲς σφαγὲς τοῦ εἰκοστοῦ μας αἰῶνα, γι' αὐτὸ τὸ ἰδεώδες ποὺ ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος «τοῦ κήρυξε τὸν πόλεμο γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν τυραννίαν του», ποὺ ὅμως πᾶν τὰ σ' αὐτὸ στρέφεται ἐξαντλημένος ἀπὸ ἀπελπισία καὶ με στομωμένη τὴν ἐλπίδα ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ γεφυρώσῃ τὸ χάος τῶν ἀποστάσεων ποὺ χωρίζει ἄνθρωπο ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἐποχὲς ἠθικῆς παρακμῆς, γιὰ νὰ γεμίσει τὴν ἄβυσσο ποὺ μονώνει τοὺς ἐγωϊσμούς.

Αὐτὸ τὸ χῶνεμα μιᾶς δοσμένης προσωπικότητος, σὲ παλαιούς μὰ ἔνδοξους χρόνους, μέσα στὸ σῶμα μιᾶς τεράστιας ομάδας ποὺ τὴν κινεῖ ἀκίδηλη πίστη, δίνεται ἀπλὰ καὶ πειστικώτατα ἀπὸ τὸν Μ. Νικολαΐδη. Μιὰ ἀργὴ μὰ σίγουρη διαδικασία ὁδηγεῖ σ' αὐτὴ τὴ νίκη. Αὐτὸ μετὰ ἀπὸ μία πορεία δραματική, ὅπου σὲ δύσκολες στιγμὲς ἡ ἀγωνία κυριεύει τὸν ἀελοῦμενον ἄνθρωπο καὶ ὅπου καμιά φορὰ μιὰ αἰχμὴ ἀπιστίας κεντάει τὴν καρδιά ποὺ εἶχε κερδηθῇ ἀπὸ τὸ κήρυγμα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης. Καὶ εἶχε κερδηθῇ, γιὰτὶ μπροστά της δὲν στήθηκε ἡ κάλπικη φλυαρία ἑνὸς πολιτισμοῦ ἀναμικτοῦ καὶ ἐτοιμοθάνατου, μὰ ἡ ρώμη ἑνὸς πολιτισμοῦ νέου, ποὺ τὸν ἔστησε ὅχι ἕνας κόσμος ποὺ λάτρεψε «τὴν ἄβυσσο μετὰξὺ ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπου» καὶ καλλιέργησε «τὸ πάθος τῶν ἀποστάσεων» ὅπως ὁ δικός μας, μὰ ἕνας κόσμος ποὺ ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ ζῇ ὕστερα ἀπὸ δύο χιλιετηρίδες καὶ νὰ ἀγωνίζεται ἀκόμη μετὰ τὰ ὅπλα τοῦ φωτὸς ποὺ με αὐτὰ τὸν ὥπλισε ὁ θεῖος ἰδρυτὴς του, ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους, γιὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

«Ὅσα στρώματα ἄψυχης σκουριᾶς κι' ἂν ἄπλωσαν μέσα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου ἐπάνω στὸ λαγαρὸ ἐκείνο καὶ λαμπρὸ νῆμα γνήσιας ἀνθρωπιᾶς ἢ ἀπληστίας, ἢ ὑποκρισίας, ἢ σκληρότητα, ἢ οἴηση, ἢ βία, κυλάει πάντα ἀθόρυβα, γιὰ πάντα ζωντανὸ καὶ γάργαρα κάτω ἀπὸ τὶς ντροπὲς μας καὶ τὰ μίσση μας, καὶ ὅτα' ἀφηνιάσῃ ὁ πολιτισμός μας ἔχει πάντα τὴν δύναμιν νὰ μάς κάμῃ νηφάλιους μετὰ μιὰ ἀκατανίκητη διαπήδηση πρὸς τὴν ἐπιφάνεια τοῦ γνήσιου ἀνθρωπισμοῦ, ποὺ εἶναι γιὰ τὸν κόσμον τὸ αἰώνιο καὶ ἄφθαρτο κεφάλαιο. Αὐτὸ ποὺ μόνον τὴν νεκροφάνειαν γνωρίζει, καὶ ποτὲ τὸν θάνατον.

Α. Γ.



Γιάννη Νικολαΐδη: Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ (Δοκίμια)

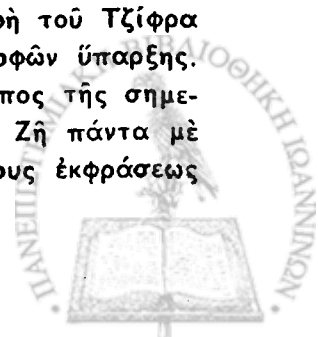
Σ' ἓνα μικρὸ βιβλίο μετὰ τὸν γενικὸ τίτλον: 'Η Ἐποχὴ μας, ὁ Γιάννης Νικολαΐδης, ἄνθρωπος μετὰ ὀξύ βλέμμα καὶ φρόνιμη πέννα μάς δίνει, σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ Δοκίμια, τὴν ἐργασία του τῶν τελευταίων ἐτῶν. Πρόκειται γιὰ μιὰ προσπάθεια ψυχικῆς ἀνατομίας τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῶν ἀνθρώπων της. Ὁ φίλος Ν. ὑπηρετήσε τὸν σκοπὸ ποὺ ἔθεσε στὸν ἑαυτό του μετὰ τὶς γνωστὲς του ἱκανότητες: τὴν δύναμιν νὰ βλέπῃ σὲ βάθος, καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκθέτῃ μετὰ σαφήνεια, ἂν καί, ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, τὸν εἶδα νὰ κάμῃ κάπως νερὰ στὸ τελευταῖον, ἰδιαίτερα, δοκίμιον, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ὠραιότερον καὶ νὰ θηρεύῃ μετὰ κάποια ἐπιμονή, ποῦ καὶ ποῦ, τὴν θεληματικὰ θολὴ ἔκφραση, καὶ τὴν λέξιν τὴν πιὸ σαγηνευτική, ἀντὶ τῆς πιὸ κατάλληλης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ θεωρηθῇ κατόρθωμα τὸ ὅτι ὁ σ. ποὺ ἐγνώρισε τὸν μοντέρνον ἄνθρωπον, ποὺ εἶναι πλᾶσμα τῶν μεγάλων πόλεων, μέσα ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῆς σχετικῆς φρόνιμης ἐπαρχίας, μέσα στὶς μικρὲς μας πολιτεῖες τῆς περιφέρειας, μπόρεσε νὰ ἐπισημάνῃ μετὰ ἀκρίβεια καὶ βάθος τὶς διεργασίες ποὺ συντελοῦνται στὸ κοινωνικὸ σῶμα τοῦ σήμερα, γιὰ νὰ γεννηθῇ ἡ νέα προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξις μιᾶς σπᾶνίας πνευματικῆς διεισδυτικότητος, ποῦ, σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὸ ὠραῖον ὕψος, κάνουν τὸ μικρὸ βιβλίο τοῦ Γιάννη Νικολαΐδη ἓνα πολὺ εὐχάριστον καὶ πολὺ χρήσιμον ἀνάγνωσμα. Στὸ μικρὸ βιβλίο ὑπάρχει μιὰ μικρὴ εἰσαγωγή, σημαντικὴ ὅμως γιὰτὶ ἐκεῖ βρίσκεται καὶ ἡ διάγνωση

τῆς ἀρρώστειας, πού διαπιστώνει ὁ συγγραφέας στὰ δοκίμια πού ἀκολουθοῦν: Κοσμογονία — Τὸ ἄγχος τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ περιεχόμενό του — Ἡ εὐθύνη καὶ τὸ χρέος — Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ προσωπεῖο τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου — Ἀνατομία τῆς ἐποχῆς — Τὸ χρέος τοῦ πνεύματος. Εἶναι μιὰ ἀλληλουχία στιγμῶν τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς πού καταλήγουν στὸ ὄχι καὶ τόσο αἰσιόδοξο συμπέρασμα τοῦ τελευταίου δοκίμιου. Συμφωνοῦμε ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀπαισιοδοξία τοῦ συγγραφέα, γιατί πρέπει νὰ εἶναι κανεῖς ἀπαισιόδοξος ὅταν ἀδυνατεῖ μὲ τὰ λογικὰ μέσα νὰ βρῇ κάποια λύση σὲ κοινωνικὰ προβλήματα δύσκολα, ἐπικίνδυνα ἢ ἐκρηκτικά. Ὡς πρὸς τὴν αἰτιολογία τώρα τῆς ἀρρώστειας καὶ ὡς πρὸς τὰ θεραπευτικὰ μέσα ὁ σ. στέκεται σὲ μιὰ πολὺ φρόνιμη ἀνασκόπη. Γιατὶ ἐνῶ στὸν μικρὸ πρόλογο φαίνεται πὺς πρόκειται νὰ φορτώσῃ, σὰν σὲ ἀποδιοπομπαῖο τράγο, τὶς εὐθύνες γιὰ τὶς σημερινὲς δύσκολες ὥρες τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου στὴν σημερινὴ τεχνολογία, μέσα στὸ σῶμα τῶν μικρῶν του δοκιμίων τέτοιο ἀμάρημα δὲν παρουσιάζεται. Θὰ ἦταν ἄλλωστε ἀπίθανο νὰ κάμῃ τέτοιο λάθος ἓνας τόσο προσεκτικὸς καὶ ὀξυδερκὴς ἄνθρωπος. Πρόκειται λοιπὸν προφανῶς γιὰ ἓνα ἀπλὸ *lapsus calami*. Ὁ συγγραφέας στέκεται σταθερὰ στὸ ἔδαφος, πού τοῦ ἐπιτρέπει ἡ χρονικὴ καὶ τοπικὴ του τοποθέτηση. Μὰ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη πού βρίσκονται περισσότερο μέσα στὰ πράγματα, κάτοικοι μεγαλουπόλεων ἀκόμη καὶ εἰδικοί τῶν κοινωνιολογικῶν ἐρευνῶν, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν διάγνωση τῆς ἀρρώστειας πού βασανίζει στὴν ἐποχὴ μας τὸ κοινωνικὸ σῶμα ἢ γιὰ τὴν θεραπευτικὴ ἀγωγή πού ἀπαιτεῖται γι' αὐτὴν παρουσιάζουν λύσεις περισσότερες ἀπὸ τὰ χρώματα τοῦ φάσματος. Φταῖνε οἱ ἡῤῥημένοι ἢ φταῖνε οἱ νέοι; φταῖνε οἱ ἄντρες ἢ φταῖνε οἱ γυναῖκες; φταῖνε οἱ πλούσιοι πού δίνουν τὸ κακὸ παράδειγμα ἢ φταῖνε οἱ φτωχοὶ πού μιμοῦνται εὐκόλα τὸ κακὸ παράδειγμα; Καὶ ὡς πρὸς τὴν θεραπεία ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴν ἄνευ ὅρων ἀνεκτικότητα, ἀναθέτοντας τὴν φροντίδα γι' αὐτὴν στὸν χρόνο. Καὶ τελειώνουμε μὲ τὴν συνταγὴ τοῦ Φαραῶ γιὰ τοὺς ὑπηκόους του πού δυσκόλευαν τὴν κοινωνικὴ ζωὴ: «Βαρυνέσθω τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ μὴ μεριμνάτωσαν ἐν λόγοις κενοῖς. Σχολάζουσι γὰρ διὰ τοῦτο κενάρασι». Μέσα σ' αὐτὲς τὶς ἀλληλοσυγκρουόμενες ἐκδοχὲς ὁ Νικολαΐδης, σὰν φρόνιμος ἄνθρωπος, ἔμεινε πιστὸς στὶς ἐπιταγὲς τοῦ κοινοῦ νοῦ. Διαπίστωσε γεγονότα καὶ τὰ ἔκρινε μέσα ἀπὸ τὸ δικό του ἀτομικὸ πρίσμα. Καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ παινέσῃ κανεῖς μὲ εἰλικρίνεια τὴν μεθοδικὴ καὶ ξάστερή του ἀνάλυση στὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια, πού τὸ καθένα ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ ξεχωριστὸ δοκίμιο. Σαφὴνεια στὴ σκέψη, λαγαρὴ καὶ ὠραία διατύπωση, οὔτε ἴχνος ἀπὸ ἀκράτειον γλώσσης, ἐμπερίστατη μὰ λιτὴ ἐκθεση τῶν νοημάτων, ὅλα αὐτὰ χαρακτηρίζουν καὶ τὸ περιεχόμενο μὰ καὶ τὸ ὕψος τῆς ἐργασίας πού μᾶς ἀπασχόλησε.



Φραγκίσκου Τζίφρα: ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τὰ «Ποιήματα» τοῦ Φραγκίσκου Τζίφρα εἶναι ἔργο καὶ εἰκόνα μιᾶς ζωῆς. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκπροσωπεῖ ἀκόμη μὲ ἀξιοπρέπεια μέσα στὸν ἀφηνιασμένο κόσμον καὶ κάποιον κανένα βίο, πού ὁ χρόνος τὸν σβήνει κάθε μέρα μὲ ἐπιμονὴ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν δράση τῶν ἀνθρώπων μὰ καὶ ἀπὸ τὴν μνήμη τους. Εἶναι ἓνας κόσμιος, ἀξιοπρεπὴς, ἡσυχος φίλος ὁ Τζίφρας, ἓνας ἀγνὸς ρωμαντικὸς σὲ μιὰ ἐποχὴ ἀδούλωτης καὶ ἀνυπότακτης ὁρμῆς, ἓνας ἄνθρωπος πού ζῇ ἴσως μόνον μὲ τὸ παρελθὸν καὶ τὰ βιώματά του, πού ἔχουν ριζώσει μέσα του σὰν οὐσία ἀκατάλυτη, ὅταν ὁ κόσμος μας μὲ περιφρόνηση τὰ καταχωρίζει σὲ νεαρὰ πρωτόκολλα ἢ τὰ πετάει στὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων. Τὴν σημερινὴ ζωὴ τοῦ Τζίφρα τὴν θρέφει ἡ νοσταλγία, ἡ ἀκοίμητη καὶ ἔντονη παλαιῶν τρόπων καὶ μορφῶν ὑπαρξης. Μπορεῖ κανεῖς νὰ πῇ ὅτι ἐνῶ μοιάζει νὰ κινῆται ἀνάμεσά μας σὰν ἄνθρωπος τῆς σημερινῆς ὥρας, στὴν οὐσία τὸ παρελθὸν εἶναι γι' αὐτὸν ὁ ζωντανὸς κόσμος. Ζῇ πάντα μὲ τὴν νιότη του. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὴν προσκόλλησή του σὲ παλαιούς τρόπους ἐκφράσεως



πολύτιμοι. Πρόκειται γι' αὐτὸ «τὸ ἀναιμικὸ ἰδεῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ», ὅπως τὸ ὀνομάζει στὸ «Βούληση καὶ Δύναμη» ὁ Νίτσε, μαζὶ μὲ ὅλους ἐκείνους ποὺ χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ τὸ θέλουν, τρόχισαν τὰ σπαθιά γιὰ τὶς ἀκατονόμαστες μαζικὲς σφαγὲς τοῦ εἰκοστοῦ μας αἰῶνα, γι' αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες ποὺ ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος «τοῦ κήρυξε τὸν πόλεμο γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν τυραννίαν του», ποὺ ὅμως πᾶν τὰ σ' αὐτὸ στρέφεται ἐξαντλημένος ἀπὸ ἀπελπισία καὶ μὲ στομωμένη τὴν ἐλπίδα ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ γεφυρώσῃ τὸ χάος τῶν ἀποστάσεων ποὺ χωρίζει ἄνθρωπο ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἐποχὲς ἠθικῆς παρακμῆς, γιὰ νὰ γεμίση τὴν ἄβυσσο ποὺ μονώνει τοὺς ἐγωῖσμούς.

Αὐτὸ τὸ χῶνεμα μιᾶς δοσμένης προσωπικότητος, σὲ παλαιούς μὰ ἐνδοξους χρόνους, μέσα στὸ σῶμα μιᾶς τεράστιας ομάδας ποὺ τὴν κινεῖ ἀκίβδηλη πίστις, δίνεται ἀπλὰ καὶ πειστικώτατα ἀπὸ τὸν Μ. Νικολαΐδη. Μιὰ ἀργὴ μὰ σίγουρη διαδικασία ὁδηγεῖ σ' αὐτὴ τὴ νίκη. Αὐτὸ μετὰ ἀπὸ μία πορεία δραματικὴ, ὅπου σὲ δύσκολες στιγμὲς ἡ ἀγωνία κυριεύει τὸν ἐξλούμενον ἄνθρωπο καὶ ὅπου καμιά φορὰ μιὰ αἰχμὴ ἀπιστίας κεντάει τὴν καρδιὰ ποὺ εἶχε κερδηθῇ ἀπὸ τὸ κήρυγμα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης. Καὶ εἶχε κερδηθῇ, γιατί μπροστὰ τῆς δὲν στήθηκε ἡ κάλπικη φλυαρία ἐνὸς πολιτισμοῦ ἀναμικτοῦ καὶ ἐτοιμοθάνατου, μὰ ἡ ρώμη ἐνὸς πολιτισμοῦ νέου, ποὺ τὸν ἔστησε ὅχι ἓνας κόσμος ποὺ λάτρεψε «τὴν ἄβυσσο μετὰξὺ ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπου» καὶ καλλιέργησε «τὸ πάθος τῶν ἀποστάσεων» ὅπως ὁ δικὸς μας, μὰ ἓνας κόσμος ποὺ ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ ζῇ ὕστερα ἀπὸ δύο χιλιετηρίδες καὶ νὰ ἀγωνίζεται ἀκόμη μὲ τὰ ὅπλα τοῦ φωτὸς ποὺ μὲ αὐτὰ τὸν ὥπλισε ὁ θεῖος ἰδρυτὴς του, ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους, γιὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Ὅσα στρώματα ἄψυχης σκουριάς κι' ἂν ἄπλωσαν μέσα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου ἐπάνω στὸ λαγαρὸ ἐκείνο καὶ λαμπρὸ νᾶμα γνήσιας ἀνθρωπιᾶς ἢ ἀπληστίας, ἢ ὑποκρισίας, ἢ σκληρότητα, ἢ οἷση, ἢ βία, κυλάει πάντα ἀθόρυβα, γιὰ πάντα ζωντανὸ καὶ γάργαρα κάτω ἀπὸ τὶς ντροπὲς μας καὶ τὰ μίσση μας, καὶ ὅτα' ἀφηνιάσῃ ὁ πολιτισμὸς μας ἔχει πάντα τὴν δύναμιν νὰ μᾶς κάμῃ νηφάλιους μὲ μιὰ ἀκατανίκητη διαπήδηση πρὸς τὴν ἐπιφάνεια τοῦ γνήσιου ἀνθρωπισμοῦ, ποὺ εἶναι γιὰ τὸν κόσμον τὸ αἰώνιο καὶ ἄφθαρτο κεφάλαιο. Αὐτὸ ποὺ μόνον τὴν νεκροφάνειαν γνωρίζει, καὶ ποτὲ τὸν θάνατον.

Α. Γ.



Γιάννη Νικολαΐδη: Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ (Δοκίμια)

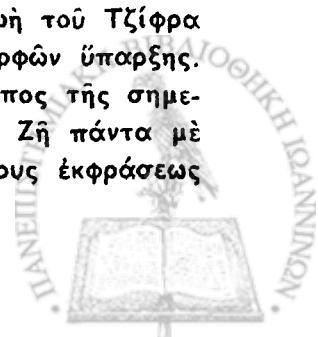
Σ' ἓνα μικρὸ βιβλίο μὲ τὸν γενικὸ τίτλον: Ἡ Ἐποχὴ μας, ὁ Γιάννης Νικολαΐδης, ἄνθρωπος μὲ ὀξύ βλέμμα καὶ φρόνιμη πέννα μᾶς δίνει, σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ Δοκίμια, τὴν ἐργασία του τῶν τελευταίων ἐτῶν. Πρόκειται γιὰ μιὰ προσπάθεια ψυχικῆς ἀνατομίας τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς. Ὁ φίλος Ν. ὑπηρετήσε τὸν σκοπὸ ποὺ ἔθεσε στὸν ἑαυτὸ του μὲ τὶς γνωστὲς του ἱκανότητες: τὴν δύναμιν νὰ βλέπῃ σὲ βάθος, καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκθέτῃ μὲ σαφήνεια, ἂν καί, ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, τὸν εἶδα νὰ κάνῃ κάπως νερὰ στὸ τελευταῖο. ἰδιαίτερα, δοκίμιο, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ὠραιότερον καὶ νὰ θηρεύῃ μὲ κάποια ἐπιμονή, ποῦ καὶ ποῦ, τὴν θεληματικὰ θολὴ ἐκφράση, καὶ τὴν λέξιν τὴν πιὸ σαγηνευτικὴν, ἀντὶ τῆς πιὸ κατάλληλης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ θεωρηθῇ κατόρθωμα τὸ ὅτι ὁ σ. ποὺ ἐγνώρισε τὸν μοντέρνον ἄνθρωπον, ποὺ εἶναι πλᾶσμα τῶν μεγάλων πόλεων, μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς σχετικῆς φρόνιμης ἐπαρχίας, μέσα στὶς μικρὲς μας πολιτεῖες τῆς περιφέρειας, μπόρεσε νὰ ἐπιστημάνῃ μὲ ἀκρίβεια καὶ βάθος τὶς διεργασίες ποὺ συντελοῦνται στὸ κοινωνικὸ σῶμα τοῦ σήμερον, γιὰ νὰ γεννηθῇ ἡ νέα προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξις μιᾶς σπᾶνίας πνευματικῆς διεσδυτικότητος, πού, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὠραῖο ὕφος, κάνουν τὸ μικρὸ βιβλίο τοῦ Γιάννη Νικολαΐδη ἓνα πολὺ εὐχάριστον καὶ πολὺ χρήσιμον ἀνάγνωσμα. Στὸ μικρὸ βιβλίο ὑπάρχει μιὰ μικρὴ εἰσαγωγή. σημαντικὴ ὅμως γιὰτὶ ἐκεῖ βρίσκεται καὶ ἡ διάγνωση

τῆς ἀρρώστειας, πού διαπιστώνει ὁ συγγραφέας στὰ δοκίμια πού ἀκολουθοῦν: Κοσμογονία — Τὸ ἄγχος τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ περιεχόμενό του — Ἡ εὐθύνη καὶ τὸ χρέος — Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ προσωπεῖο τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου — Ἀνατομία τῆς ἐποχῆς — Τὸ χρέος τοῦ πνεύματος. Εἶναι μιὰ ἀλληλουχία στιγμῶν τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς πού καταλήγουν στὸ ὄχι καὶ τόσο αἰσιόδοξο συμπέρασμα τοῦ τελευταίου δοκίμιου. Συμφωνοῦμε ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀπαισιοδοξία τοῦ συγγραφέα, γιατί πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἀπαισιόδοξος ὅταν ἀδυνατεῖ μὲ τὰ λογικὰ μέσα νὰ βρῇ κάποια λύση σὲ κοινωνικὰ προβλήματα δύσκολα, ἐπικίνδυνα ἢ ἐκρηκτικά. Ὡς πρὸς τὴν αἰτιολογία τώρα τῆς ἀρρώστειας καὶ ὡς πρὸς τὰ θεραπευτικὰ μέσα ὁ σ. στέκεται σὲ μιὰ πολὺ φρόνιμη ἀνασκόπη. Γιατὶ ἐνῶ στὸν μικρὸ πρόλογο φαίνεται πὺς πρόκειται νὰ φορτώσῃ, σὰν σὲ ἀποδιοπομπαῖο τράγο, τὶς εὐθύνες γιὰ τὶς σημερινὲς δύσκολες ὥρες τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου στὴν σημερινὴ τεχνολογία, μέσα στὸ σῶμα τῶν μικρῶν τοῦ δοκιμίων τέτοιο ἀμάρημα δὲν παρουσιάζεται. Θὰ ἦταν ἄλλωστε ἀπίθανο νὰ κάμῃ τέτοιο λάθος ἓνας τόσο προσεκτικὸς καὶ ὀξυδερκὴς ἄνθρωπος. Πρόκειται λοιπὸν προφανῶς γιὰ ἓνα ἀπλὸ *lapsus calami*. Ὁ συγγραφέας στέκεται σταθερὰ στὸ ἔδαφος, πού τοῦ ἐπιτρέπει ἡ χρονικὴ καὶ τοπικὴ του τοποθέτηση. Μὰ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη πού βρίσκονται περισσότερο μέσα στὰ πράγματα, κάτοικοι μεγαλουπόλεων ἀκόμη καὶ εἰδικοὶ τῶν κοινωνιολογικῶν ἐρευνῶν, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν διάγνωση τῆς ἀρρώστειας πού βασανίζει στὴν ἐποχὴ μας τὸ κοινωνικὸ σῶμα ἢ γιὰ τὴν θεραπευτικὴ ἀγωγή πού ἀπαιτεῖται γι' αὐτὴν παρουσιάζουν λύσεις περισσότερες ἀπὸ τὰ χρώματα τοῦ φάσματος. Φταίνει οἱ ἡῤῥημένοι ἢ φταίνει οἱ νέοι; φταίνει οἱ ἄνδρες ἢ φταίνει οἱ γυναῖκες; φταίνει οἱ πλούσιοι πού δίνουν τὸ κακὸ παράδειγμα ἢ φταίνει οἱ φτωχοὶ πού μιμοῦνται εὐκόλα τὸ κακὸ παράδειγμα; Καὶ ὡς πρὸς τὴν θεραπεία ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴν ἄνευ ὄρων ἀνεκτικότητα, ἀναθέτοντας τὴν φροντίδα γι' αὐτὴν στὸν χρόνο. Καὶ τελειώνουμε μὲ τὴν συνταγὴ τοῦ Φαραῶ γιὰ τοὺς ὑπηκόους τοῦ πού δυσκόλευαν τὴν κοινωνικὴ ζωὴ: «Βαρυέσθω τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ μὴ μεριμνάτωσαν ἐν λόγοις κενοῖς. Σχολάζουσι γὰρ διὰ τοῦτο κεκράγασι». Μέσα σ' αὐτὲς τὶς ἀλληλοσυγκρουόμενες ἐκδοχὲς ὁ Νικολαΐδης, σὰν φρόνιμος ἄνθρωπος, ἔμεινε πιστὸς στίς ἐπιταγὲς τοῦ κοινοῦ νοῦ. Διαπίστωσε γεγονότα καὶ τὰ ἔκρινε μέσα ἀπὸ τὸ δικό του ἀτομικὸ πρίσμα. Καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ παινέσῃ κανεὶς μὲ εἰλικρίνεια τὴν μεθοδικὴ καὶ ξάστερή του ἀνάλυση στὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια, πού τὸ καθένα ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ ξεχωριστὸ δοκίμιο. Σαφὴνεια στὴ σκέψη, λαγαρὴ καὶ ὠραία διατύπωση, οὔτε ἵχνος ἀπὸ ἀκράτειον γλώσσης, ἐμπερίστατη μὰ λιτὴ ἔκθεσις τῶν νοημάτων, ὅλα αὐτὰ χαρακτηρίζουν καὶ τὸ περιεχόμενο μὰ καὶ τὸ ὕψος τῆς ἐργασίας πού μᾶς ἀπασχόλησε.



Φραγκίσκου Τζίφρα: ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τὰ «Ποιήματα» τοῦ Φραγκίσκου Τζίφρα εἶναι ἔργο καὶ εἰκόνα μιᾶς ζωῆς. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκπροσωπεῖ ἀκόμη μὲ ἀξιοπρέπεια μέσα στὸν ἀφηνιασμένο κόσμον καὶ κάποιον κανένα βίο, πού ὁ χρόνος τὸν σβήνει κάθε μέρα μὲ ἐπιμονὴ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν δράση τῶν ἀνθρώπων μὰ καὶ ἀπὸ τὴν μνήμη τους. Εἶναι ἓνας κόσμιος, ἀξιοπρεπής, ἥσυχος φίλος ὁ Τζίφρας, ἓνας ἀγνὸς ρωμαντικὸς σὲ μιὰ ἐποχὴ ἀδούλωτης καὶ ἀνυπότακτης ὁρμῆς, ἓνας ἄνθρωπος πού ζῇ ἴσως μόνον μὲ τὸ παρελθὸν καὶ τὰ βιώματά του, πού ἔχουν ριζώσει μέσα του σὰν οὐσία ἀκατάλυτη, ὅταν ὁ κόσμος μας μὲ περιφρόνηση τὰ καταχωρίζει σὲ νεαρὰ πρωτόκολλα ἢ τὰ πετάει στὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων. Τὴν σημερινὴ ζωὴ τοῦ Τζίφρα τὴν θρέφει ἡ νοσταλγία, ἡ ἀκοίμητη καὶ ἔντονη παλαιῶν τρόπων καὶ μορφῶν ὑπαρξης. Μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ ὅτι ἐνῶ μοιάζει νὰ κινῆται ἀνάμεσά μας σὰν ἄνθρωπος τῆς σημερινῆς ὥρας, στὴν οὐσία τὸ παρελθὸν εἶναι γι' αὐτὸν ὁ ζωντανὸς κόσμος. Ζῇ πάντα μὲ τὴν νιότη του. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὴν προσκόλλησή του σὲ παλαιοὺς τρόπους ἐκφράσεως



καί την αγάπη του για την παλιά τεχνική του στίχου και την ρίμα. Της τεχνικής αυτής, που την περιφρονεί τώρα ο Πήγασος και οι στρατιές των ποιητών που τον ιππεύουν, ο Τζίφρας είναι πιστός και λαμπρός εργάτης. Έτσι λοιπόν πλούσιος σε γλυκειά νοσταλγία και έντιμος εργάτης της τέχνης, μπορεί και πρέπει ο Τζίφρας ακόμη να διαβαστή τουλάχιστο από κείνους, που έχουν ακόμη έντονα μέσα τους, έστω και σε προχωρημένη ηλικία, την μνήμη της νιότης τους.



ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΠΑΛΑΙΟΤΥΠΩΝ

Η Βιβλιοθήκη της Βουλής αρχίζει να δραστηριοποιείται μ' έναν τρόπο πρωτότυπο, μα έξυπνο και χρήσιμο. Ύστερα από την θαυμάσια έκδοση 'Αρχέτυπα και 'Εκδόσεις ΙΕ' και ΙΣΤ' αιώνας, που έκαμε έντύπωση και για την εξαιρετική έκλογή του υλικού και για την καλαίσθητη εμφάνιση, μάς ήλθε τώρα το Λεύκωμα Παλαιοτύπων και 'Εθνικών Κειμηλίων, που εκθέτονται σε μία από τις πιο εύρύχωρες αίθουσες της Βουλής, που χρησιμοποιείται σόν μικρό μουσείο. Είχα την ευχάριστη ευκαιρία να επισκεφθώ το μουσείο αυτό, που προστατεύει μέσα στον πράγματι πολιτισμένο και όρθολογικά διαρρυθμισμένο μικρό του χώρο, κείμενα βασικά της νεώτερης ιστορίας του τόπου μας, κείμενα βασικά, μα και συγκινητικά, αφού σημαδεύουν την έναρξη ή το τέλος γεγονότων, που δραματικά σημάδεψαν την εθνική μας ζωή. 'Αξίζει ένα εύγε στον γνωστό πρωτεργάτη του ωραίου αυτού έργου, και σε όσους τον βοήθησαν με την προθυμία τους και την ειδική τους κατάρτιση. Και κλείνουμε το μικρό αυτό σημείωμα με βέβαιη την ελπίδα ότι: έπεται συνέχεια.

Α. Γ



Άλτας Άνν Πάρκινς: «ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΜΑΝΗ»

Κρατώ στα χέρια μου ένα βιβλίο γραμμένο και εικονογραφημένο με πολλή αγάπη για τον τόπο μας από την 'Αμερικανίδα Άλτα Άνν Πάρκινς. Το βιβλίο είναι δίγλωσσο και επιγράφεται «Εικόνες της Μάνης». Το ελληνικό κείμενο εκτείνεται μέσα σε 38 σελίδες. 'Ακολουθούν σκίτσα της 'Αμερικανίδος ζωγράφου που απεικονίζουν βυζαντινές εκκλησίες και πύργους της Μάνης κι' ακόμη, στιγμιότυπα της καθημερινής ζωής, χαρακτηριστικά πρόσωπα της περιοχής, έρειπωμένα χωριά, λιθόστρωτα σοκάκια, μαγαζιά με λιγοστά στα ράφια τους έμπορεύματα και κάπου, ανάμεσα στις 76 ζωγραφίες, δέι παραλείπει να ζωγραφίση μια χαρακτηριστική σκηνή της Μάνης: τις μαυρομαντηλούσες Μανιάτισσες μοιρολογίστρες. Η κάθε ζωγραφιά συνοδεύεται και από μία κατατοπιστική λεζάντα, στα ελληνικά και στα αγγλικά. Στο τρίτο μέρος ακολουθεί το ίδιο κείμενο στ' αγγλικά.

Το βιβλίο, που το χαρακτηρίζει γλαφυρότητα και βαθειά γνώση του τόπου, χωρίζεται σε τρία κεφάλαια: τον πρόλογο, την εισαγωγή, γραμμένη από τον μελετητή και λάτρη της Μάνης κ. Στυλιανό Παπαδόπουλο, από την ιστορία, όπου συνοπτικά δίδονται τα πιο σημαντικά ιστορικά γεγονότα της περιοχής κι' από ένα «Όδοιπορικό». Έτσι το βιβλίο αποτελεί έναν πολύ καλό οδηγό για όσους, Έλληνες και ξένους, θέλουν να γνωρίσουν μια γωνιά της πατρίδος μας. Το βιβλίο της κυρίας Πάρκινς αποτελεί έναν άφωνο μα τόσο έκφραστικό ξεναγό της περιοχής.

Το χαρακτηριστικό στην περίπτωση είναι η αγάπη και ο θαυμασμός της ξένης φίλης για την άνυδρη και ιστορική Μάνη. Καρπός αγάπης και ύπομονής είναι οι ζωγραφίες της Πάρκινς, αν λάβη κανείς υπόψη του ότι για να τις συνθέση πεζοπόρησε επί μήνες ολόκληρους στα κακοτράχαλα Μανιάτικα δουνά «με δυο ταγάρια γεμάτα τετράδια, μολύ-

δια, χρώματα, πέννες, σημειωματάρια, μηχανές και φιλμ για φωτογραφίες, μία άλλαξιαν ρούχα και παπούτσια και για τρόφιμα σταφίδες, καρύδια κι' ἕνα βραστό αὐγό». Ἐμπειρίες τῆς ζωγράφου - συγγραφέως πού, ὅπως τίς παραθέτει, γίνονται βαθεῖα χαρακτηριστικές καί μέ τὴν πέννα τῆς καί μέ τὸ κοντύλι τῆς. Νὰ ἕνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπ' τὴν ὁδοιπορία τῆς:

«Καθὼς ὁ ἥλιος ἀλύπητα καψάλιζε τὸ μονοπάτι πὺ ἀκολουθοῦσα, πήγε νὰ χαθῇ μέσα σὲ μιὰ σύγχυση ἀγκαθιῶν. Καὶ τότε σὰν μαγεῖα φανερώθηκε μιὰ ἡλικιωμένη Μανιάτισσα ψηλὴ, ξερακιανή, καὶ μούδειξε τὸ δρόμο νὰ ξαναβρῶ τὸ μονοπάτι.

—«Γιατί πουλάκι μου, κουράζεσαι μέσα σ' αὐτὲς τίς πέτρες; Γιατί δὲν πᾶς νὰ διασκεδάσης σὲ καμμιά δροσιστικὴ ἀκρογιαλιά;»

Ἡ συμπάθεια καὶ ἡ συμπόνια τῆς, συνδυασμένη μέ τὴν ἐξάντλησή μου μέσ' τὴν κάψα καὶ μέσ' τὴν σκόνη, κάναν τὴν σκέψη τῆς πρόταση δελεαστικὴ... Μὰ ἐγὼ συνέχισα τὸ περπάτημα στὰ δρόγια τῆς Μάνης. Κι' ὅπως ἡ δίψα κάνει τὸ νερὸ πολῦτιμο, οἱ μικρὲς δυσχέρειες ἐκεῖνες τίς μέρες ὁμόρφηναν κάθε καινούργια ἀνακάλυψη». Κι' ἀκόμα ἕνα: «Περπάτησα μιὰ διαδρομὴ πὺ ἄρχιζε λίγο νότια τῆς Καλαμάτας κι' ἔφθανε στὸ Ταίναρο κι' ἀπὸ κεῖ στὰ δόρεια μέχρι τὸ Γύθειο».

—«Τί εἶπες; Λές ὅτι εἶσαι Ἀμερικᾶνα; Πὺ εἶναι τὸ αὐτοκίνητό σου;»

—«Εἶσαι μόνη; Πὺ εἶναι ἡ παρέα σου; —«Στ' ἀλήθεια μόνη; Δὲν φοβάσαι;»

Μὲ δίχως παρέα καὶ δίχως αὐτοκίνητο ἤμουν ἐλεύθερη νὰ κινούμαι μέ τὸ δικό μου ἄργὸ βῆμα — νὰ σταματῶ καὶ νὰ βλέπω ἀκόμα καὶ τοῦ κάθε ἔντομου τὴν κίνηση στὴ γῆ, νὰ φτιάχνω σκίτσα, ζωγραφιὲς πέτρων, καθιστῇ στὰ δρόγια — νὰ σταματῶ καὶ νὰ κουβεντιάζω μέ τοὺς ἀνθρώπους πὺ συναντοῦσα. Τίποτε δὲν γίνηκε αἰτία νὰ φοβηθῶ. Ἡ ἐπιφύλαξη ἔγινε θαυμασμὸς καθὼς ἡ Μάνη ἄρχισε νὰ παίρνη διάσταση καὶ παρουσίαζε τὴν γκρίζα ὁμορφιά καὶ σύστηνε τοὺς σκουροντυμένους κατοίκους τῆς».

Τὸ βιβλίο τῆς Πάρκινς δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ συλλογὴ σκίτσων. Διαπνέεται ἀπὸ καλλιτεχνικὴ καὶ λογοτεχνικὴ πνοή. Δίνει μέ συντομία τὴν ἱστορία τῆς Μάνης, σκιαγραφεῖ τοὺς Μανιάτες, περιγράφει τὸ τοπίο, μ' ἕνα λόγο, μᾶς γνωρίζει μέ τὴν Μάνη. Εἶναι μιὰ προσφορὰ ἀγάπης καὶ θαυμασμοῦ στὸν τόπο μας.

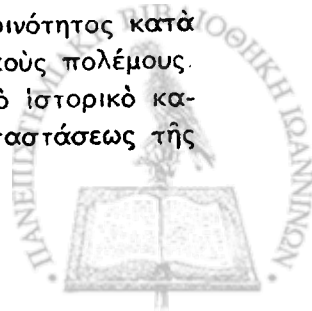
ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Δ η μ η τ ρ ί ο υ Κ. Σ α μ σ ά ρ η: «Η ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΣΕΡΡΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ», Θεσ)νίκη, 1971.

Οἱ ἑορτασμοὶ τῆς 150ετηρίδος ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 συντέλεσαν ὄχι μόνον στὴν τόνωση τοῦ ἐθνικοῦ μας συναισθήματος ἀλλὰ καὶ στὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιογραφίας τῆς Ἱστορίας μας μέ ἐκδόσεις βιβλίων, εἰδικῶν ἀφιερωμάτων καὶ παντὸς εἶδους δημοσιευμάτων πὺ ρίχνουν νέον φῶς στὶς πτυχὲς τοῦ Ἀγῶνα.

Ἀνάμεσα στὰ βιβλία αὐτὰ ξεχωριστὴ θέση κατέχει ἡ μελέτη τοῦ κ. Δημητρίου Κ. Σαμσάρη. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀξιόλογο βιβλίο πὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα πὺ δίνει γιὰ τὴν παραπάνω κοινότητα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀσχολεῖται εἰδικώτερα μέ τὸν ρόλο πὺ ἔπαιξε ἡ κοινότης Ἀγίου Πνεύματος Σερρῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατία καὶ περιγράφει τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες τῆς, τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων, τίς φορολογίες, τίς δαπάνες γιὰ τὴν διατροφή καὶ τὴν φιλοξενία τουρκικῶν στρατευμάτων ἢ Τούρκων ἀξιωματῶν κι' ἀκόμη, τίς δαπάνες καὶ τὰ «μπαξήσια» γιὰ τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν μπῆτ τῆς περιοχῆς, στοιχεῖα πὺ ἔρχονται πρώτη φορὰ εἰς φῶς, ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη ἐνὸς κοινοτικοῦ καταστίχου τῶν ἐτῶν 1807—1813.

Σὲ ἄλλα κεφάλαια τοῦ βιβλίου παρουσιάζεται ἡ δραστηριότητα τῆς Κοινότητος κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἡ παράθεση σελίδων ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ κατὰστίχο τῆς Κοινότητος πὺ δίνει μιὰ ἀνάγλυφη εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς



έποχής.

Ἡ μονογραφία τοῦ κ. Σαμσάρη, καλογραμμένη καὶ καλοτυπωμένη, εἶναι μία εὐσυνείδητη ἐργασία, βασισμένη σὲ πλούσια βιβλιογραφία καὶ ἀποτελεῖ ἀναμφίβολα σημαντική συμβολὴ στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΠΑΝ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Μ π ά μ π η Δ. Κ λ ά ρ α: «ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ», Ἀθήναι, 1971.

Ὁ γνωστὸς λογοτέχνης, κριτικὸς τῆς Λογοτεχνίας μας καὶ ἄλλων τεχνῶν κ. Μπάμπης Δ. Κλάρας χρόνια προσφέρει γόνιμον ἔργον στὰ Γράμματα τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ τόπου μας. Πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὰ Γράμματα, σὰν παράγων ἀνεξίτητος τοῦ ἀνθρώπου, βασικῆς καὶ οὐσιαστικῆς προϋποθέσεως τοῦ σκοποῦ των, ὑπάρχει μιὰ ἀξία ὑποβλητικὴ ὅσο κι ἀκαθόριστη: ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁλοκληρωμένος ἄνθρωπος, σὰν ψυχοπνευματικὴ ὁλότης, ἡ προσωπικότης.

Ἡ πιὸ τεκμηριωμένη ὁμολογία τῆς ἀξίας ἄνθρωπος εἶναι τὸ δημιουργικὸν ἔργο, προϊόν πνευματικοῦ ἥθους, γνωστικῆς ἐπαρκείας, ἐντιμότητος θέσεως στὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, γενικῶς προϊόν ὄντως ἀνθρώπου.

Τὶς ἀνωτέρω σκέψεις ὀφείλω στὸ βιβλίον, ποῦ τελευταία ἐκυκλοφόρησε ὁ κ. Κλάρας μὲ θέμα «Μεθοδολογία κριτικῆς» (Γενικὲς γραμμὲς) Ἀθήναι 1971 σελ. 100. Στὴ συστηματικὴ πνευματικὴ του προσφορὰ «περιέχει μιὰ σειρὰ παραδόσεις, ποῦ ἐγίναν κατὰ τὴν σχολικὴ χρονιά 1970—71 στὸ κέντρο Δημοσιογραφικῶν Σπουδῶν τοῦ Σωματείου «Ὁμῆρος», ὅπως τονίζει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας κοντὰ στὰ ἄλλα στὸ σχεδὸν ἐπιγραμματικὸ τοῦ πρόλογου.

Τὰ κεφάλαια τῆς συστηματικῆς ἐνασχολήσεως τοῦ κ. Κλάρου εἶναι τὰ ἐξῆς διατυπωμένα μὲ ἀκριβολογία καὶ ὑποβλητικὴ λιτότητα: «Γνωριμία. Τί ἐὰ πεῖ κριτικὴ. Ἱστορικὸ διάγραμμα. Ὁ κριτικὸς. Τὸ ἔργο. Ἡ κρίση. Τὸ πεζογράφημα. Ἡ ποίηση. Τὸ θέατρο. Ἀλλὰ εἶδη τέχνης. Μορφὲς καὶ ρεύματα. Κριτικὴ καὶ πίστη».

Ὁ συγγραφέας στὰ δώδεκα κεφάλαιά του ἀσχολεῖται μὲ βασικὰς πλευρὰς τῆς κριτικῆς παιδείας, ποῦ παρουσιάζουν γνωστικὴ ἀναγκαιότητα θεμελιακῆς κατάρτισεως τῶν μελετητῶν. Ἡ προσφορὰ ἔχει γνωστικὴ πληρότητα, ὑποδειγματικὴ ἀπλότητα, ἐντόνη παρουσία ἐμπειριῶν ἀπὸ τὸ λειτούργημα τῆς κριτικῆς, ποῦ ἀσκεῖ χρόνια μὲ συνείδησι εὐφύνης ὁ συγγραφέας.

Ἡ «μεθοδολογία τῆς κριτικῆς» τοῦ κ. Κλάρου εἶναι μιὰ σοβαρὴ προσπάθεια χρήσιμη στὸν μέσον ἀναγνώστη καὶ τοὺς κριτικούς. Οἱ ἀναγνώστες εὐρύνουν τὸν γνωστό τους ὀρίζοντα σὲ θέματα ζωῆς, ποῦ παρουσιάζουν διαφέρον καὶ συμμετέχουν σ' αὐτὰ μὲ μιὰ θεμελιωμένη προσωπικὴ θέσι. Οἱ κριτικοί, οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος, συνειδητοποιοῦν τὸ λειτούργημά τους, ἂν οἱ ποικιλῶνυμες ἀντιξοότητες τοὺς ἔβεσαν πέπλο θολὸ μπρὸς στὴν ἀλήθεια, τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ποῦ προϋποτίθεται ὅτι ὑπηρετοῦν.

Παράλληλα μὲ τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ὁ κριτικὸς ἀξιῶσεων δὲν γίνεται μὲ διαβάσματα, ἀπαραίτητα καὶ αὐτὰ γιὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν θέσι του, ἀλλὰ γεννιέται μὲ πλούσιο πνεῦμα καὶ μὲ τὴν γνωστικὴ καλλιέργεια ἐξελίσσεται σ' ἕναν τίμιον ἐργάτη τοῦ πνεύματος, ποῦ προσφέρει πολλὰ καὶ γόνιμα.

Ὁ κ. Κλάρας εἶναι ἀπ' αὐτοὺς, ποῦ ἔχουν ἄνωθεν τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς καὶ ἡ θεωρία του σεμνὴ καὶ ἐπιβλητικὴ, προϊόν ἐμπράκτου προβληματισμοῦ κερδίζει τὸν ἀναγνώστη. Ταλέντο, γνώσις, πείρα πνευματικοῦ μόχθου ἐτῶν, αἴσθησις καὶ διαίσθησις, γενικῶς γόνιμο καλλιεργημένο πνεῦμα ἔδωκε ἕνα χρήσιμο βιβλίον.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

'Αθήναι 28.12.71

'Αγαπητή «'Ηπειρωτική 'Εστία»,

Εἰς τὸ τεύχος 'Ιανουαρίου — Φεβρουαρίου ἀνέγνωσα ὅτι ὁ κ. Τσάκας ἐζήτησε τὰ φῶτα ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν διὰ μερικὰς ἰδιωματικὰς ἑλληνικὰς λέξεις. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰς δοθεῖσας ἐτυμολογίας, σημειῶνω μόνον ὅτι κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ ἀνατρέχωμεν καὶ εἰς ἓν 'Ελληνικὸν Λεξικόν. Καὶ συγκεκριμένως:

Ὁ κ. Ζαΐμοφ λέγει ὅτι ἡ λ. λ ά πα τ ο εἶναι ἡ βουλγαρική λ ά πα τ.

Τὰ καημένα τὰ ἀρχαῖα 'Ελληνικὰ ἔγιναν καὶ αὐτὰ Βουλγαρικά.

Σήμερον ἡ λ. ὑπὸ τοὺς τύπους λ ά πα τ ο, λ ά πα θ ο, λ ά πα σ ο, τὸ γνωστὸν ἐδώδιμον χόρτον, εἶναι κοινὴ εἰς ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν χώρον, καὶ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν λέξιν λ ά πα θ ο ν, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ λεξικά.

Ὁ θεόφραστος, περὶ φυτῶν, γράφει τὰ ἐξῆς:

«Πλείστα μονόριζα, οἷον ράφανος, τεῦτλον, σέλινον, λάπαθος» (1, 6, 6) καὶ ἄλλα· (7, 2, 7): «μονοριζότατον δὲ τὸ λάπαθον» καὶ (7, 6, 1) «τὸ λάπαθον ἄγριον καίπερ εὐστομώτερον τοῦ ἡμέρου, τὸν δὲ χυλὸν ὅμως ὀξύτερον ἔχει καὶ τούτῳ μάλιστα διαφέρει».

Κατόπιν τούτου τὸ βουλγαρικὸν λ ά πα τ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον 'Ελληνικὸν λ ά πα θ ο ν.

Αὐτὰ διὰ τὴν ἀλήθειαν.

ΔΙΚ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Ἄντ. Δελώνη: «ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΙΗΣΗ» (μελέτη), Θεσσαλονίκη, 1971.

Στὸ πιὸ καίριο σημεῖο, πιάνει, τὴν δύσκολη καὶ κρίσιμη τούτη θεώρηση, γιὰ τὸ Δημ. Τραγούδι καὶ τὴν σύγχρονη ποίηση, ὁ συγγραφέας αὐτὸς μὲ τὴν θέρμη, τὸν φραστικὸν ὀπλισμὸ καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν αἴσθησι. Καὶ δίνει μιὰ προσέγγισι, ἀπ' τὴν πιὸ σπάνιαν, πρὸς τὴν καταβολὴ τοῦ σύγχρονου ποιητικοῦ λόγου, ποὺ ξεχωρίζει γιὰ τὴν πνευματικὴ τῆς εὐρύτητα καὶ γιὰ τὰ οὐσιαστικὰ ἀξιολογικὰ τῆς κριτήρια. Εἶναι μιὰ πολύτιμη προσφορά στὴν γενικώτερη βιβλιογραφία μας γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς πνευματικῆς μας φυσιογνωμίας.

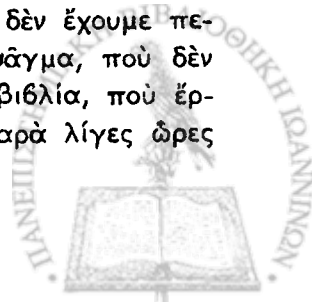
Λ. Βρανούση: «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ» (μελέτη). 'Αθήναι, 1971.

Ἕνα ἐπιστημονικὸ διάγραμμα, γιὰ τὴν ἀξιολογικὴ καταγραφή τῆς σπουδῆς τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, τόσο ἀναγκαῖο καὶ τόσο πολύτιμο, εἶναι τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ Λ. Βρανούση, ποὺ ξεχωρίζει γιὰ τὴν ἐγκυρότητα καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση. Δίνει ἓνα πυρῆνα, μιὰ καταβολὴ ποὺ ἀφήνει, γιὰ τοὺς φιλελόγους μας, εὐρύτατα περιθώρια φιλοδοξίας.



Κώστα Καραχάλιου: «ΡΩΓΜΕΣ ΣΤΗ ΝΥΧΤΑ» (ποιήματα), 'Αθήνα, 1971.

Θὰ χρειάζονταν, βέβαια, ἀναλυτικώτερη αἰσθητικὴ ἀξιολόγησι καὶ πλατύτερη κριτικὴ ἀνάπτυξι, γιὰ τὰ ποιήματα τούτα τοῦ Κ. Καραχάλιου. Δυστυχῶς, ὅμως, δὲν ἔχουμε περιθώρια χρόνου κι' εἴμαστε, ἐξ ἄλλου, σκεπασμένοι ἀπὸ ὑποχρεώσεις, πράγμα, ποὺ δὲν μᾶς ἀφήνει, γενικώτερα, νὰ κάμουμε κάτι πιὸ σοβαρὸ γιὰ τὰ τόσα καλὰ βιβλία, ποὺ ἔρχονται στὰ χέρια μας. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀπασχόλησι, ποὺ δὲν ἀφήνει παρὰ λίγες ὥρες



— κι' αυτές φορτωμένες με υποχρεώσεις και ανάγκες — μάς δίνει τὰ χέρια. Έτσι, και για τούς στίχους τῆς συλλογῆς τούτης, πού εἶναι διαποτισμένη με τὴν δόνηση ἀπὸ μιὰν ὕψηλὴ εὐαισθησία καὶ πού ἀναπνέουν σ' ἓνα κλίμα πνευματικῆς ἀνθισσης, δὲν θὰ ἀπλωθοῦμε. Πρέπει, μονάχα, νὰ ξεχωρίσουμε τὴν ποίηση τοῦ Κ. Καραχάλιου γιὰ τὴν ἀνθρώπινε εὐγένεια, τὴν οἰκουμενικὴ τῆς ὄραση, τὴν λυρική διάχυση τῶν πυκνῶν συμβόλων τῆς, πού τῆς δίνουν μιὰ ξεχωριστὴ γεύση.



Μίχου Κάρη: «ΣΠΟΡΑΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΙΓΙΔΕΣ» (διηγήματα, Ἀθήνα, 1971).

Τὸ διήγημα, πού ἔρχεται νὰ πιάσει τὸν κεντρικὸ χῶρο τῆς σύγχρονης πεζογραφίας, εἶναι ἀπ' τὰ πιὸ ἀξιοπρόσεχτα εἶδη τῆς λογοτεχνίας μας. Γι' αὐτό, καὶ τὸ βιβλίο τοῦτο τοῦ Μ. Κάρη, πού περιέχει ἄρτια καὶ καλοχτισμένα διηγήματα με τὴν θερμὴ τῆς ποίησης ἀπ' τὴν καθημερινότητα καὶ με τὴν διεισδυτικὴ τόλμη γιὰ τὴν βαθύτερη ἑκταση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀποτελεῖ μιὰ εὐπρόσδεκτη προσφορά καὶ μιὰ παρουσία πνευματικῆς ὠριμότητος, πού ξεχωρίζει τὸν συγγραφέα.



Ζ. Σταυροπούλου: «ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ» (μυθιστορηματικὴ ἀναπαράσταση καὶ μελέτη), Ἀθήνα, 1971.

Μὲ θέμα τὸν ὁμώνυμον ἥρωα καὶ γραμμένο με ἀγάπη καὶ θαυμασμό, στὴν εὐκαιρία τῆς 150ετηρίδας, ἡ Ζ. Σταυροπούλου δίνει μιὰ μυθιστορηματικὴ ἀναπαράσταση τῆς ζωῆς καὶ τῆς προσφορᾶς τοῦ Χρ. Μηλιῶν «ἀρματολὸς τοῦ 18ου αἰῶνα στὴ Ρούμελη» καί, μετὰ, παραθέτει (στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου), ἓνα καθαρὰ ἱστορικὸ πόνημα, βασισμένο στὶς ἱστορικὲς πηγές. Ἕνας κόπος καὶ μιὰ προσφορά, πού ἀξίζουν τὴν προσοχή μας.



Νικολάου Σπηλιάδου: (εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια, εὐρετήριο, ἀντιγραφὴ ὑπὸ Κ. Διαμάντη): «ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ» (τόμος τέταρτος - Ὁ Κυδερνῆτης Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ τὰ μετ' αὐτόν).

Ἕνας ἀκόμα τόμος, ὀγκώδης, καλοδιατεταγμένος με σπάνια ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση καὶ πληρότητα, ἀπ' τὴν ἐξαιρετικὴ πράγματι πολυσέλιδη, πολύτομοι καὶ ἐπιμοχθη ἐργασία τοῦ ἀκαταπόνητου Κ. Διαμάντη, Δ)ντοῦ τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Εἶναι ὄντως εὐτύχημα πού ὁ ἐπιστήμονας καὶ ἀκούραστος αὐτὸς ἐρευνητὴς συγγραφέας εἶναι τόσο οἰκειωμένος με τὸν ἄρρητο θησαυρὸ τῶν Γεν. Ἀρχείων μας, ὥστε νὰ κινεῖται με ἄνεση καὶ εὐρύτητα ὁρασης γιὰ τὴν ἀξιοποίησή τους.



Στεφ. Παπαδοπούλου: «ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΚΑΙ Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ» (ὁμιλία στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι).

Ἀπ' τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα, σχετικὰ με τὸν φιλελληνισμό καὶ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα, εἶναι ἡ ὁμιλία - μελέτη τούτῃ τοῦ καθηγητοῦ καὶ κοσμήτορος τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Παν. Ἰωαννίνων. Ἐκτὸς ἀπ' τὴν εὐρύτερη ἀναφορὰ καὶ τὶς παρατηρήσεις, σχετικὰ με τὴν θεματογραφία, προσφέρονται πάρα πολλὰ νέα στοιχεῖα, κείμενα καὶ βιβλιογραφία καὶ τοποθέτηση, πού κάνει ὁ συγγραφέας, καθὼς καὶ μιὰ θαυμάσια εἰσήγηση τοῦ πρυτάνεως κ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη.

Λάμπρου Μάλαμα: «Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ» (μελέτη), 'Αθήνα, 1971.

Ένα χρονικό, διαποτισμένο με ποιητική εὐφορία καὶ ἀξιολογημένο με κριτική θεώρηση, προσφέρει ὁ γνωστὸς συγγραφέας καὶ ποιητὴς Λάμπρος Μάλαμας, στὴν βιβλιογραφία πού ἔχουμε ἐπ' εὐκαιρία τῆς 150ετηρίδας. Ξεχωρίζει γιὰ τὴν θερμότητα τοῦ λόγου, γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῶν στοιχείων πού συνθέτουν τὴν συμμετοχὴ καὶ τὴν προσφορὰ τῆς Ἑπείρου στὸ 1821, ἔτσι πού νὰ γίνεται, με τὴν λογοτεχνικὴ μεταγραφὴ, ἓνα θαυμάσιο ἡμερολογιακὸ περπάτημα στὸν ἡπειρωτικὸ χρόνο, κατὰ τοὺς μεγάλους καὶ κρίσιμους ἐκείνους χρόνους.



Κώστα Π. Λαζαρίδης: «Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΓΕΝΕΣΤΑΤΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΝΑΚΗΣ» (μελέτη), Γιάννινα, 1971.

Μιὰ προσφορὰ ἀκόμα (κοντὰ στὶς τόσες ἄλλες πού κάνει με συγκινητικὴ ἀγάπη γιὰ τὴν Ἑπείρο ὁ Κ. Λαζαρίδης), ἐνταγμένη στὰ πλαίσια τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς 150ετηρίδος. Εἶναι ἓνα βιβλίο, γραμμένο με τὴν ἐντοπιότητα καὶ με τὴν ἐθνικὴ ἀκτινοβολία, γιὰ ἓναν ἀπ' τοὺς πολλοὺς Ἑπαιρώτες, πού πρόσφεραν ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες γιὰ τὴν Νεώτερη Ἑλλάδα καὶ πού μονάχα στὶς παρόμοιες ἐργασίες δικαιώνονται καλύτερα.



Γεωργίου Χ. Χιονίδης: 1) «Τὰ ληφθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων μέτρα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν τοῦ 1821 εἰς τὴν Μακεδονίαν», 2) «Ἀνέκδοτος Ἀκολουθία τοῦ Νεομάρτυρος Ἀρσενίου Μητροπολίτου Βεροίας» (14ος ἢ 15ος αἰ).

Ὁ ἱστορικὸς τῆς Βέροιας Γ. Χιονίδης, πού ἔδωσε μιὰ ἐντονη καὶ εὐρύτερη ἱστορικὴ καὶ πνευματικὴν ὑπόσταση τοῦ χώρου αὐοῦ καὶ πού, με τὶς συχνὲς παρουσίες ἱστοριοδικῶν μελετῶν, ἔφερε στὸ προσκήνιο τῆς σύγχρονης ἔρευνας τόσα νεώτερα στοιχεῖα, προσφέρει κι' ἐδῶ (με τὰ παραπάνω βιβλία του) πάρα πολλὰ στὴν σχετικὴ μας βιβλιογραφία. Τὸ πρῶτο, ἀπ' τὰ δυὸ τοῦτα βιβλία, ἀναφέρονται στὶς θυσίες καὶ στὴν προσφορὰ τῆς Βέροιας στὰ χρόνια τοῦ 1821 καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἡ ἀνέκδοτη Ἀκολουθία τοῦ Νεομάρτυρος Ἀρσενίου Μητροπολίτου Βεροίας, πού πλαισιώνεται με ἐκτεταμένη εἰσαγωγὴ τοῦ συγγραφέα καὶ πρόλογο τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης κ. Παύλου. Πρόκειται γιὰ ὑποδειγματικὴ καὶ πράγματι πολὺτιμη προσφορὰ.



Ἰωάννου Γ. Θεοχάρη: «Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» (μελέτη), Γιάννινα, 1971.

Μιὰ πράγματι ἀξιοπρόσεκτη μελέτη, σχετικὴ με τὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία, εἶναι καὶ τὸ βιβλίο τοῦτο τοῦ Ι. Γ. Θεοχάρη. Μιὰ παρρησία κι' ἓνα κριτικὸ πνεῦμα, πού κυριαρχοῦν στὸν λόγο καὶ στὸν στοχασμὸ τοῦ λογίου καὶ καθηγητοῦ συγγραφέα, δίνουν ἓναν τόνο προσωπικῆς εὐθύνης καὶ μιὰν ἐνατένιση πολὺ κοντινῆς οἰκειότητος. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς ἡ μελέτη αὐτὴ ἀποτελεῖ μιὰ εἰδικὴ προσφορὰ στὴν βιβλιογραφία, πού ἔχουμε, ἐπ' εὐκαιρία τῆς 150ετηρίδος.



Βασίλη Κρασίτη: «ΣΟΥΛΙΩΤΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ», 'Αθήνα, 1971.

Ἐπίσης, με τὴν εὐκαιρία τῶν 150 χρόνων ἀπ' τὴν Παλιγγενεσία, ὁ γνωστὸς Ἑπει-



ρώτης λογοτέχνης Βασίλης Κρασίτης έκυκλοφόρησε τὸ παραπάνω βιβλίο, πού, σὲ μορφὴ ἑνὸς εἰδικοῦ λευκώματος, συγκεντρώνει πολλὰ συγκλονιστικὰ κείμενα (ὅπως οἱ ἐπιστολὲς τῶν Σουλιωτῶν κι' οἱ διάλογοι τῶν ὁμήρων στὰ χέρια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ), θαυμάσιες γκραβούρες καὶ ποιητικὴ σύνθεση. Εἶναι κι' αὐτό, καθὼς καὶ τ' ἄλλα ἔργα τοῦ Β.Κ., γραμμένο μὲ λυρική διάθεση καὶ ποιητικὸ κλίμα.



Μ. Ν. Κωνσταντίνη: «ΤΟ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ 1821—1827» (μελέτη), Ἀθήναι, 1971.

Ἀπ' τὶς ἐνδιαφέρουσες πλευρὲς, στὸν καιρὸ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα, εἶναι τὸ θέμα τοῦτο (Ταχυδρομεῖον), στὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Πράγματι, εἶταν κάτι πού ἔλειπε καὶ πού μὲ τὴν μελέτη τούτῃ τοῦ Μ. Κωνσταντίνη, πού εἶναι καὶ εἰδικὸς Σύμβουλος τῶν Ἑλλ. Ταχυδρομείων, καλύπτεται. Ἀκόμα, θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε, ἐν προκειμένῳ, τὴν καλὴν ὀργάνωση, τὴν μεθοδικὴ διάταξη τῆς ὕλης πού χρησιμοποιεῖ, στὴν παράθεση τῆς ὕλης καὶ στὴν ἀνάπτυξη γενικώτερα τοῦ θέματος. Εἶναι, ἀναντίρρητα, μιὰ θετικὴ καὶ ἀξιόλογη συμβολή.



Κώστα Καραπατάκης: «ΤΟ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ» (λαογραφικά), Ἀθήναι, 1971.

Ὁ Κ. Καραπατάκης, πού ἀγαπάει καὶ πού μελετᾷ μὲ ἀγάπη καὶ φρόνηση πνευματικοῦ ἀνθρώπου τὴν λαογραφία μας, δίνει μιὰ μελέτη ἐδῶ ἀπ' τὶς πιὸ ἄρτιες, τὶς πιὸ ἐκτεταμένες καὶ τὶς πιὸ κοντινὲς στὴν λαϊκὴ αἴσθηση. Γι' αὐτό, νομίζω, ἡ προσφορὰ τούτῃ, πού ἀξίζει νὰ προσεχθεῖ ἰδιαίτερα, εἶναι καὶ ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς δυνατότητας καὶ τῆς πρόθεσης τοῦ συγγραφέα, στὸν τομέα τῆς λαογραφίας. Πρόκειται γιὰ κείμενα, πού δὲν ἐνδιαφέρουν μονάχα τοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ τὸν καθένα μας, ἀφοῦ ἀποθησαυρίζουν ἀξίες τοῦ λαϊκοῦ μας βίου.



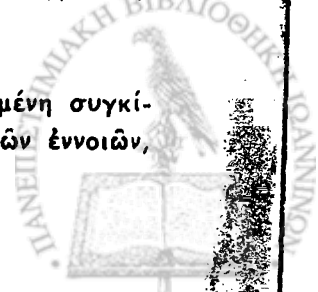
Γιάννη Γ. Σφακιανᾶκη: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ» (1938—1958 - Προσωπικὴ ἀνθολογία), Ἀθήνα, 1971.

Ὁ ξεχωριστὸς πεζογράφος κι' ὁ λυρικός ποιητὴς, πού τόσα βιβλία του ἔχουν φτιάξει μιὰ ἐπιφάνεια ὑψηλῆς στάθμης καὶ πυκνότητος στὸν λόγο τοῦ Γ. Σφακιανᾶκη, τώρα, μᾶς δίνει μιὰ προσωπικὴ ἀνθολογία (κατὰ δική του ὀνομασία), ἀπὸ ποίηση μιᾶς ὁλόκληρης εἰκοσαετίας, πού εἶναι καὶ ἡ πιὸ κρίσιμη στὴν ὁλοκλήρωση τῆς πορείας τοῦ ποιητῆ. Ἔτσι, στὸ βιβλίο τούτο, πού ἔχει τὴν γεύση καὶ τὴν κορύφωση ἀπ' τὴν συγκίνηση, τὰ βιωμένο δράματα καὶ τοὺς ὀρθρινοὺς ὀρίζοντες, μᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ ζήσουμε τὴν συγκίνηση καὶ νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ τοὺς στοχασμούς καὶ τὴν ρέμβη ἑνὸς ἀπ' τοὺς σημαντικούς λογοτέχνες μας, ὅπως εἶναι ὁ Γ. Σφακιανᾶκης.



Δημ. Κ. Παπακωνσταντίνου: «ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΗ ΝΥΧΤΑ» (ποιήματα), Ἀθήνα, 1971.

Ποιήματα μὲ λυρικὴν ὀριμότητα καὶ μὲ λόγο πυκνωμένον ἀπὸ μετουσιωμένη συγκίνηση, πού ξεχωρίζουν γιὰ τὴν στέρεα δομὴ καὶ τὴν ἐλλειπτικὴ συγκρότηση τῶν ἐννοιῶν,



είναι ή συλλογή τούτη του Δ. Παπακωνσταντίνου. Θα χρειάζονταν, βέβαια, μιὰ ειδικώτερη καί έκτεταμένη ανάλυση καί, άκόμα, μιὰ ευρύτερη γενικά άξιολόγηση, για να μην σταματήσουμε μονάχα σην άπλή αναφορά. Πάντως, είναι μιὰ παρουσία που δεν πρέπει να περάσει άπαρατήρητη, στην σύγχρονη πνευματική μας κίνηση.



Δημήτρη Γαλάνη: «Η ΑΓΡΥΓΝΙΑ ΤΩΝ ΝΕΡΩΝ» (ποιήματα), Άθήνα, 1972.

Καί με τούτη την συλλογή, ό Δ. Γαλάνης, εξακολουθεί να κερδίζει συνεχώς έδαφος. Γιατί, με την βαθύτερη θεώρηση της ζωής καί τις οίκουμενικές του άνησυχίες, που διαπνέουν την ποίησή του, έδημιούργησεν ένα φάσμα αντανάκλασης ευρύτερης μορφής, όπου ή ένατένιση της άγωνίας παίρνει μιάν ύπαρξιακή δραματικότητα.



Λεοντίου Χατζηκώστα: «ΚΡΙΝΑ ΤΟΥ ΤΡΙΩΔΙΟΥ» (άπόδοση 40 ύμνων στη Νεοελληνική), Λευκωσία, 1971.

Ό Άρχιμανδρίτης λόγιος καί ποιητής αυτός, που τόσα έχει δώσει άπ' τους ψαλμούς καί την ύμνογραφία στην σύγχρονη γραμματολογία μας, με τα «Κρίνα του Τριωδίου», προσφέρει μιάν άκόμα ποιητική μετάφραση άπ' τους ύμνους της έκκλησιαστικής μας άνθολογίας. Πρόκειται για μιὰ άξιοπρόσεκτη εργασία που φέρει πιό κοντά την γεύση άπ' την θεσπέσια χριστιανικήν ύμνογραφία.

Σοφούλας Καλογερά: «ΑΦΙΕΡΩΣΗ» (ποιήματα), Άθήνα, 1971.

Έμφάνιση, στα σύγχρονα γράμματα, είναι ή «αφιέρωση» της Σ. Καλογερά, που δίνει κι' ένα πρώτο μέτρο για τις δυνάμεις της, για μιὰ πιό καλύτερη επίδοση. Τα βήματα κι' ή συγκίνηση που πυκνώνουν τους στίχους της, είναι γνήσια καί άξιοπρόσεκτη έκφραση.



Μαρίας Γαϊταντζή - Τσίκουλα: «ΦΤΕΡΟΥΓΙΣΜΑΤΑ ΣΤΗ ΒΡΟΧΗ» (ποιήματα), Άθήναι, 1971.

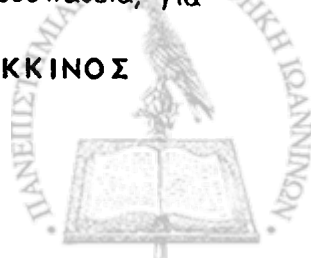
Ποιήματα, που έχουν ώριμότητα καί συγκρότηση, είναι τὸ βιβλίο τούτο που σημειώνει πράγματι μιὰ παρουσία στον χώρο της πνευματικής μας ζωής. Καί τα θέματα, που προέρχονται από βιώματα, δίνονται με ώργανωμένο λόγο.



Π. Α. Σινόπουλου: «ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ», Άθήναι, 1971.

Είναι πάντα μιὰ προσφορά, που δεν πρέπει να μείνει άναξιολόγητη, ή προσπέλαση κι' ή έπικοινωνία με την ποίηση της ύμνωδίας. Πολύ περισσότερο, φυσικά, όταν πρόκειται για εργασία, όπως ή παραπάνω, που κρατάει, στην τωρινή μας γλώσσα, τόση προσπάθεια, για την άπόδοση με τα ίδια μέτρα της ποίησης του Ρωμανού.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ



ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΠΟΥ ΔΑΒΑΜΕ

Α' ΒΙΒΛΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ — ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Δ η μ. Κ. Σ α μ σ ά ρ η: «Η Κοινότης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Σεργῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας», σχ. 8ον μεγ., σελ. 176, Θεσσαλονίκη, 1971.

N. G. L. H a m m o n d (μετάφρ. Ἀθαν. Χρ. Γιάγκα): «Ἡπειρος», σχ. 8ον μεγ., σελ. 214, Ἀθήναι, 1971.

Ἐ μ μ α ν. Γ. Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η: «Ἡ Κύπρος εἰς τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821», σχ. 8ον μεγ., σελ. 112 (Ἔκδοσις Ἐνώσεως Κυπρίων Ἑλλάδος).

Φ ρ α ν τ ζ ῆ - Δ ο ύ κ α: «Τὸ χρονικὸ τῆς Ἀλώσεως» (εἰσαγωγή Ἀπ. Β. Δασκαλάκη - ἐπιμέλεια Ἐμμ. Ι. Κωνσταντινίδη - μετάφρασις Γ. Μ. Κόρδα), σχ. 12ον, σελ. 192, Ἀθήναι (ἐκδόσεις «ΒΙΠΕΡ»).

Κ ώ σ τ α Π. Λ α ζ α ρ ί δ η: «Τὸ Ζαγόρι στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Παλιγγενεσία (1820—1830)», σχ. 8ον, σελ. 112, Γιάννινα, 1971.

Σ τ ε ρ γ ί ο υ Γ. Σ π α ν ά κ η: «Ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Κρήτης Isero Cinvan τοῦ 1639», σχ. 8ον μεγ., σελ. 104 (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΚΑ' τόμου «Κρητικῶν Χρονικῶν»), Ἡράκλειον, 1969.

Γ ε ω ρ γ ί ο υ Θ. Ζ ώ ρ α: «Ἀγνωστα ἔγγραφα τοῦ ἀπορρήτου ἀρχείου τοῦ Βατικανοῦ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (Α' 1821)», σχ. 8ον μεγ., σελ. 40, Ἀθήναι, 1971.

Σ τ ε ρ γ ί ο υ Γ. Σ π α ν ά κ η: 1) Ἔργα καὶ ἡμέραι ἐνός τοκογλύφου κατὰ τὴν Βενετοκρατίαν, 2) Ἡ θρησκευτικο-ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις στὴν Κρήτη τὸν XVI αἰῶνα (ἀνάτυπο ἐκ τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν» 1969 καὶ 1971), 3) «Οἱ μῦθοι τοῦ Λασηθίου» (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἀμαλβείας» 1971), Κρήτη.

Ἀ λ ε ξ. Σ. Κ α ρ α ν ι κ ό λ α: «Νότιες

Σποράδες - Σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν προνομίων τους», (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Παρνασσοῦ»), Ἀθήναι, 1971.

Κ ώ σ τ α Ν. Τ ρ ι α ν τ α φ ύ λ λ ο υ: «Τοῦ 1821 ἡ ἀπαρχὴ (Πάτρα 1466) Σπυλάδα (Πάτρα 1820)», σχ. 4ον, σελ. 32, Πάτρα, 1971.

Κ ώ σ τ α Π. Λ α ζ α ρ ί δ η: «Ὁ ἔθνικὸς ἀγωνιστὴς καὶ φιλογενέστατος Ἀναστάσιος Μανάζης (ἀπὸ τὸ Μέτσοβο)», σχ. 8ον, σελ. 40, Γιάννινα, 1971.

Β ι β λ ι ο θ ή κ η ς τ ῆ ς Β ο υ λ ῆ ς τ ῶ ν Ἑ λ λ ῆ ν ω ν: «Λεῖκωμα παλαιοτύπων καὶ ἔθνικῶν γεμμένων», Ἀθήναι, 1971.

Ν ί κ ο υ Χ ρ. Τ σ ά κ α: «Πάργα», σχ. 8ον, σελ. 124, Ἀθήνα, 1971.

M a r v i n F a r b e r (εἰσαγωγή: Δ. Ζ. Ἀνδριοπούλου - Μετάφραση: Λ. Κ. Μπερτζελιώτη): «Οἱ σκοποὶ τῆς φαινομενολογίας», σχ. 8ον μεγ., σελ. 208, Ἀθήναι, 1970.

Δ η μ. Ν. Π α ν τ ε λ ο δ ή μ ο υ: «Ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος παρὰ Κορινθίω-καὶ Βολταίρω» (διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ), σχ. 8ον μεγ., σελ. 236, Ἀθήναι, 1970.

Ἐ τ α ι ρ ε ί α ς Κ υ π ρ ι α κ ῶ ν Σ π ο υ δ ῶ ν: «Δελτίον τῆς Ἐταιρ. Κυπριακῶν Σπουδῶν» (τόμ. ΛΔ' - 1970 - Πορσφορὰ εἰς Γ. Χ. Παπαχαράλამπους), σχ. 6ον, σελ. 244 + 28, Λευκωσία, 1970.

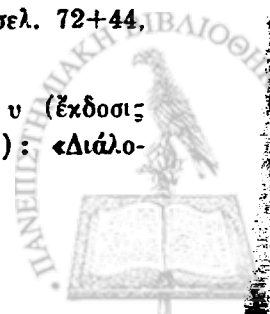
Θ. Π α π α θ α ν α σ ό π ο υ λ ο υ: «Συναντήσεις στὸ χῶρο τῆς νεώτερης ποιήσεώς μας», σχ. 8ον, σελ. 200, Ἀθήνα, 1971.

Ἑ λ λ η ν. Π ν ε υ μ α τ ι κ ο ὗ δ μ ῖ λ ο υ Κ ύ π ρ ο υ: «Φιλολογικὴ Κύπρος - 1970», σχ. 6ον, σελ. 220, Λευκωσία, 1970.

Σ υ μ. Γ. Κ α τ σ ί μ π ρ α: «Ὁ Νεομάρτυς Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἰωαννίνων» (ἀφηγηματικὴ βιογραφία), σχ. 8ον, σελ. 94, Ἀθήνα, 1971 (ἐκδοσις «Πνευματικοῦ φάρου Ἰωαννίνων»).

Γ ε ω ρ γ ί ο υ Σ. Ἡ λ ι ά δ η: «Μελέτες καὶ ἄρθρα», σχ. 8ον μεγ., σελ. 72+44, Λευκωσία, 1970.

Χ α ρ ι λ. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ (ἐκδοσις Ἰδρύματος Εὐρώπης ΔΡΑΓΑΝ): «Διάλο-



γαι», σχ. 8ον μεγ., σελ. 136, 'Αθήναι, 1971.

'Α λ έ κ ο υ Β α σ ι λ έ ι ο υ: «Ματιές από διήγημα του Γιώργη Χαλατσά», σχ. 8ον, σελ. 48, 'Αθήνα, 1971.

Γ ι ά ν ν η Σ α κ ε λ λ ί ω ν ο ς: «Έξοξη όσιου Συμφών του άνυποδήτου και μονοχίτωνος διδασκάλου του Γένους», σχ. 8ον, σελ. 48, 'Αθήνα, 1971.

K r i s h n a m u r t i (έπιλογή Κωστή Μελισσαροπούλου): «Έκλογαί από τον Krishnamurti», σχ. 8ον μεγ., σελ. 160, 'Αθήναι, 1971.

'Ε κ δ ό σ ε ι ς Δ ή μ ο υ Β ε ρ ο ί α ς: «'Αστερισμοί», σχ. 8ον μεγ., σελ. 74, Βέροια, 1971.

Δ η μ. Β. Σ ι ω μ ο π ο ύ λ ο υ: «Οί Νεομαρτινίτες και ή 'Εθνική 'Αναγέννηση», σχ. 8ον μεγ., σελ. 48, 'Ιωάννινα, 1971, ('Ιερ. Μητροπόλεως 'Ιωαννίνων).

'Ι ω ά ν ν ο υ Γ. Θ ε ο χ ά ρ η: «'Αθανάσιος Τσακάλωφ», σχ. 8ον μεγ., σελ. 28, 'Ιωάννινα, 1971 (Έκδοσις 'Ιερ. Μητροπόλεως 'Ιωαννίνων).

Κ ώ σ τ α Γ. Τ σ ά ν τ α: «Τά αγωνίσματα των κλεφταρματολών και ή έθνεγεραία», σχ. 8ον, σελ. 52, 'Ιωάννινα, 1971 (Έκδοσις 'Ενώσεως Ποδοσφαιρικών Σωματείων Ηπείρου).

Φ ι λ α ρ έ τ ο υ Β ι τ ά λ η: «'Ο άγων ίπέρ έλευθερίας του έθνους έν τή έκκλησιαστική περιφερεία της Νικοπόλεως», σχ. 16ον, σελ. 48, 'Ιωάννινα, 1971 (Έκδοσις 'Ι. Μητροπόλεως Νικοπόλεως).

Κ ω ν. Ν. Κ α λ λ ι ν ί κ ο υ: (Εισαγωγή - έπιμέλεια Σήφη Γ. Κόλλια): «'Ο Παράδεισος» (άνέκδοτη μελέτη), σχ. 8ον, σελ. 16, 'Αθήνα, 1970.

ΠΟΙΗΣΗ

Λ ο γ ο τ ε χ ν ι κ ή ς δ μ ά δ α ς Λ α ρ ί σ η ς ('Αλυσάκη - Ζημιανίτη - Καράμπας - Κύρκου - Κωτούλα - Ντόμαλη): «Ποιήματα - Διηγήματα», σχ. 8ον μεγ., σελ. 74, Λάρισα, 1971.

'Α λ κ η Ρ ο δ ι ν ο υ: «Κλαΐνε οί μοί-

ρες», σχ. 8ον μεγ., σελ. 38, 'Αθήνα, 1971.

Α ρ υ τ έ ρ η Β. Τ ξ ό κ α: «Στά στενορόμια του χωριού μου», σχ. 8ον μεγ., σελ. 48, 'Αθήνα, 1970.

Θ έ μ ο υ 'Ε κ α λ η ν ο υ: «Συλλογή», σχ. 8ον μεγ., σελ. 32, 'Αθήνα, 1971.

Χ ρ. Δ ά γ λ α ρ η: «Πικρό χαμόγελο», σχ. 8ον μεγ., σελ. 42, 'Αθήνα 1971.

Γ ι ά ν ν η Κ α ρ α β ί δ α: «'Ιχνη στο μαύρο και στο άσπρο», σχ. 8ον μεγ., σελ. 48, Γιάννινα, 1971.

Κ ώ σ τ α Θ ε ο φ ά ν ο υ ς: «Φωτεινές διαβάσεις», σχ. 8ον μεγ., σελ. 128, Πειραιάς, 1971.

Π έ τ ρ ο υ 'Ο λ ύ μ π ι ο υ: «Καΐσαρ Κονιορτός», σχ. 8ον μεγ., σελ. 64, 'Αθήνα, 1971.

Τ ά σ ο υ Π ο ρ φ ό ρ η: «Flash Back», σχ. 8ον μεγ., σελ. 32, 'Αθήνα, 1971.

'Η λ ί α Σ ι μ ό π ο υ λ ο υ: «Τό τετράδιο της γής», σχ. 8ον μεγ., σελ. 64, 'Αθήνα, 1971.

Γ. Α. Τ σ ο υ κ α ν τ ά: «Λόγος 'Αμφίστομος», σχ. 8ον μεγ., σελ. 44, 'Αθήνα, 1971.

Γ. Α. Τ σ ο υ κ α ν τ ά: «'Αμφιλόκη», σχ. 8ον μεγ., σελ. 56, 'Αθήνα, 1967.

Γ. Β. Κ α φ τ α ν τ ξ ή: «Οί έλεγείες», σχ. 8ον μεγ., σελ. 154, Σέριες, 1971.

Κ. Δ. 'Α β ρ α ά μ: «Κραδασμοί», σχ. 8ον μεγ., σελ. 72, 'Αθήνα, 1971.

Ν α ν ά ς Κ ο ν τ ο υ: «Θυέλλες», σχ. 8ον μεγ., σελ. 64, Θεσσαλονίκη 1971.

Δ. Η. 'Α μ α ν α τ ί δ η: «'Εμβόλιμα», σχ. 8ον μεγ., σελ. 48, 'Αθήνα, 1971.

Μ α ρ ί τ σ α ς Π α ρ α σ κ ε υ ά: «Ποιήματα», σχ. 8ον μεγ., σελ. 44, 'Αθήνα, 1971.

Φ ι λ ί τ σ α ς Τ ξ α β ά ρ α: «'Ιμβρος», σχ. 8ον μεγ., σελ. 78, 'Αθήνα, 1971.

Ν έ λ λ η ς Π α π α γ ι α ν ν ά κ η: «'Απόηχοι», σχ. 8ον μεγ., σελ. 70, Χανιά, 1971.

Σ α ρ ά ν τ ο υ Π α υ λ έ α: «Τότε και τώρα», σχ. 8ον, σελ. 80, Θεσσαλονίκη, 1971.



Μ π ι ά ν κ α ς Ρ ω μ α ί ο υ: «Ενώπι-
ος ενώπιω», σχ. 8ον, σελ. 104, 'Αθήνα, 1971.

Θ α ν ά σ η Π α π α θ α ν α σ ο π ο ύ -
λ ο υ: «Ο Ἄγγελος τῆς Φωτιᾶς», σχ.
8ον, σελ. 56, 'Αθήνα, 1971.

Β α σ ί λ η Κ ρ α ψ ί τ η: «Τὰ τείχη»,
σχ. 4ον, σελ. 48, 'Αθήνα, 1971.

Π. Α. Σ ι ν ο π ο ύ λ ο υ: «Ρωμανὸς ὁ
Μελωδός», σχ. 8ον, σελ. 16, 'Αθήνα, 1971.

Κ ο ύ λ η Κ ά σ η: «Φουρτουνιασμένος
ἕλιος», σχ. 8ον, σελ. 152, 'Αθήνα, 1971.

Β α σ ί λ η Κ α τ σ α ρ ο ύ: «Δεύτερη
μοῖρα», σχ. 16ον, σελ. 32, Γιάννινα, 1971.

Δ η μ ή τ ρ η Β α λ α σ κ α ν τ ζ ῆ:
«Ἄκμων», σχ. 16ον, σελ. 64, 'Αθήνα, 1971.

Π. Β. Π ά σ χ ο υ: «Λευκοπηγή», σχ.
8ον, σελ. 68, 'Αθήνα, 1971.

Γ ε ω ρ γ ί α ς Δ ε λ η γ ι ά ν ν η -
Ἀ ν α σ τ α σ ι ά δ η: «Φλογισμένη Πο-
λιτεία», σχ. 8ον, σελ. 48, 'Αθήνα, 1971.

Φ ρ α γ κ ί σ κ ο υ Κ. Τ ζ ί φ ρ α:
«Ποιήματα», σχ. 8ον, σελ. 158, 'Αθήνα,
1971.

Γ. Ἀ θ ά ν α: «Ἀστέγνωτο δάκρυ», σχ.
8ον, σελ. 168, 'Αθήνα, 1971.

Δ η μ ή τ ρ η Σ τ α θ ό π ο υ λ ο υ:
«Ἡμερ ὀρφανικόν», σχ. 8ον, σελ. 48, 'Α-
θήνα, 1971.

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Γ ι ώ ρ γ η Χ α λ α τ σ ᾶ: «Ματιές στο
βυθό» (διηγήματα), σχ. 8ον, σελ. 80, 'Α-
θήνα, 1971.

Χ ρ ι σ τ ο φ ό ρ ο υ Μ η λ ι ώ ν η: «Τὸ
πουκάμισο τοῦ Κένταυρου» (διηγήματα),
σχ. 12ον, σελ. 148, 'Αθήνα, 1971.

Ἀ ν α σ τ α σ ί ο υ Δ. Π α π α γ γ έ -
λ η: «Ο Παπα-Φίλ'ππας», σχ. 8ον, σελ.
208, Γιάννινα, 1971.

Κ ώ σ τ α Γ. Β α λ έ τ α: «Τὸ Σινικό
τείχος» (διηγήματα), σχ. 8ον, σελ. 128, 'Α-
θήνα, 1971.

ΜΕΛΕΤΗ — ΔΟΚΙΜΙΟ

Ἡ λ ί α Δ. Τ ο υ λ ι ά τ ο υ: «Ὁ ἄν-
θρωπος καὶ ἡ εὐτυχία του», σχ. 8ον, σελ.
100, 'Αθήνα, 1971.

Π α ν α γ ι ώ τ η Β λ α χ ο π ο ύ λ ο υ:
«Ἀριθμοψυχολογία», σχ. 16ον, σελ. 24, 'Α-
θήνα, 1971.

Π α ν. Χ. Ν ο ύ τ σ ο υ: «Τεχνικὸς
καὶ καλλιτεχνικὸς κόσμος», σχ. 8ον, σελ. 20,
Γιάννινα, 1971 (ἔκδοσις Ἱερ. Μονῆς Μετα-
μορφώσεως Σωτῆρος Ρωμανοῦ).

Γ ι ώ ρ γ η Τ ά κ η Δ ά ξ α: «Εμεῖς
οἱ νέοι ἄνθρωποι», σχ. 8ον μεγ., σελ. 16, 'Α-
θήνα, 1971.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Χ ρ υ σ ά ν θ ο υ Σ τ. Κ υ π ρ ι α ν ο ύ:
«Εύρετήριο τῶν πέντε πρώτων τόμων»
(1960—1965) τοῦ περιοδικοῦ «Πνευματικὴ
Κύπρος», σχ. 8ον μεγ., σελ. 108, Λευκωσία,
1969.

Γ υ μ ν α σ ί ο υ Ζ ί τ σ η ς Ἰ ω α ν -
ν ί ν ω ν: «Ἀφιέρωμα» (1821—1971), σχ.
4ον, σελ. 32, 'Αθήνα, 1971 (ἐπιμέλεια ἐκδό-
σεως Χρ. Τζούλη).

Χ ά ρ η Ἀ θ α ν α σ ί ο υ καὶ Σ π.
Γ κ ο γ κ ώ ν η: «Γνωρίσατε τὰ Γιάννε-
να», σχ. 8ον μεγ., σελ. 32, Ἰωάννινα, 1971.

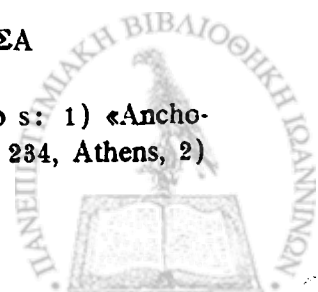
Ἐ θ ν ι κ ο ῦ Ὁ ρ γ α ν ι σ μ ο ῦ Ἐ λ -
λ η ν ι κ ῆ ς Χ ε ι ρ ο τ ε χ ν ί α ς: «Ἀ-
φιέρωμα στὸν Ἀγῶνα» (λευκῶμα), σχ. 4ον,
σελ. 32, 'Αθήνα, 1971.

Σ τ ε φ ά ν ο υ Χ. Β α σ ι λ ά κ ο υ:
«Ὁ Ὁργανισμὸς τῶν Δικαστηρίων» (ἀνά-
τυπον ἐκ τῆς Ε.Ε.Ν. - Μαρτου 1971), σχ.
4ον, σελ. 8, 'Αθήνα, 1971.

Κ ω ν) ν ο υ Κ α θ α ρ ν ο ῦ: «Τὸ ζή-
τημα τῆς Ἐνώσεως» (ἐκδόσεις «Ὁρθόδο-
ξου Τύπου»), σχ. 8ον, σελ. 40, 'Αθήνα,
1968.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

С о n s t. С а v a r n o s: 1) «Ancho-
red in God.», σχ. 8ον, σελ. 234, Athens, 2)



«Byzantine Sacred Art», σχ. 8ον, σελ. 114, New York, 3) «Modern Orthodox Saints - 1. St. Cosmas Aitolos», σχ. 8ον, σελ. 78, Massachusetts, 4) «Byzantine Sacred Music», σχ. 8ον, σελ. 32, Massachusetts, 5) «Platos Teaching on fine Art» - North Carolina.

Cristino G. Sangiglio: «Album di Poesia Greca d' oggi», σχ. 12ον, σελ. 136, Milano.

ΘΕΑΤΡΟ

Σωζράτη Καραντινοῦ: «Σαράντα Χρόνια Θέατρο» (III. Τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Κρατικοῦ Θεάτρου Βορείου Ἑλλάδας), σχ. 8ον σελ. 336, Ἀθήνα 1971.

Γεωργ. Ἰ. Παπαγεωργίου: «Ἀντιγόνη» (ἔμμετρη μετάφραση) σχ. 8ον μεγ., σελ. 64, Ἄρτα, 1964.

Γιῶργος Ἀ. Παναγιώτου: «Τὸ νεοελληνικὸ Θέατρο», ἔκδοσις περιοδικοῦ «Προσανατολισμοί» σχ. 8ον, σελ. 24, Βόλος, 1971.

Διονυσίου Ρώμα: «Τὸ Ζαμπελάκι», κωμωδία, σχ. 8ον, σελ. 136. Ἐκδόσεις «Μέλλον», Ζάκυνθος, 1971.

Θ. Κ. Τροῦπης: «Ἐλάτε στὴ γιορτὴ μας», 4 μονόπρακτα γιὰ τὴν γιορτὴ τῆς 25ῆς Μαρτίου καὶ ἔμμετρος πανηγυρικοί, σχ. 8ον μεγ., σελ. 64, Πάτρα, 1971.

Β'

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», τόμ. ΙΓ', τ. 2, 3, Ἀθήναι.

«ΘΕΟΛΟΓΙΑ», τόμ. 42/1971.

—«ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ», τ. 442—445, Ἀθήναι.

«ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ», τ. 184—188, Ἀθήναι.

«ΣΜΥΡΝΑ», τ. 33—39, Ἀθήναι.

«ΔΑΣΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», τ. 152—154, 155—156, Ἀθήναι.

«ΑΚΤΙΝΕΣ», τ. 322—324, Ἀθήναι.

«Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ», τ. 181—183, Ἀθήναι.

«ΙΑΙΣΟΣ», τ. 89, Ἀθήναι.

«ΠΡΩΤ. ΦΙΛΟΛ. ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ», ἔτος 14ον, τ. 5—6, 9—10, Ἀθήναι.

«ΣΤΥΖΗΤΗΣΙΣ», τ. 136—138, Ἀθήναι.

«ΕΚΚΛΗΣΙΑ» (ἔτος ΜΗ), 16—26, Ἀθήναι.

«Ο ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ» (ἔτος Κ') τ. 12—14, Ἀθήναι.

«ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ», 703—710, Ἀθήναι.

«ΦΙΛΙΑΤΡΑ», τ. 58—59, Ἀθήναι.

«ΦΙΛΟΤΕΛΕΙΑ», τ. 427—429, Ἀθήναι.

«Η ΧΑΡΑΤΗ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ», τ. 46—47, Ἀθήναι.

«ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ», τ. 85—86, Φλώρινα.

«ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ», τ. 74—75, Πάτρα.

«ΚΟΝΙΤΣΑ», τ. 108—114, Ἀθήναι.

«ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ» (ἔτος ΙΗ') τ. 1—2, Ἀθήναι.

«GONGO» τ. 59—60, Ἀθήναι.

«ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΝ ΒΗΜΑ», τ. 86—88, Ἀθήναι.

«ΔΕΛΤΙΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ», τ. 180—182, Ἀθήναι.

«ΣΙΦΝΑΪΚΗ ΦΩΝΗ» (ἔτος Ζ') φύλ. 78—83, Ἀθήναι.

«ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΘΝ. ΟΡΓΑΝ. ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑΣ», τ. 16—18, Ἀθήναι.

«ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ», ἔτος Β', τ. 6—8, Ἀθήναι.

«ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ», τ. 103—104, Ἀθήναι.

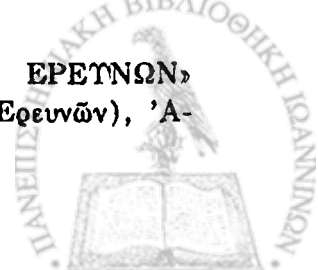
«Ο ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΗΣ», τ. 274—278, Ἀθήναι.

«ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ» (ἔτος Γ') τ. 3, Ἀθήναι.

«ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ», τ. 22—26, Ἀθήναι.

«ΤΡΙΚΚΗ» (ἔκδ. Νομαρχίας Τρικάλων), τ. 13—16, 19—20, Τρίκαλα.

«ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΟΙΝ. ΕΡΕΤΝΩΝ» (ἔκδ. Ἐθν. Κέντρου Κοιν. Ἐρευνῶν), Ἀθήναι.



«ΜΑΘΗΤΙΚΟΙ ΑΝΤΙΛΑΛΟΙ» (Έκδ. Νομαρχίας Πρεβέζης), Πρέβεζα.

«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ» (Έκδ. Υπ. Συντονισμού), τ. 38, 40—43, 'Αθήναι.

«ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», τ. 2—4, 'Αθήναι.

«ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ», τ. 625, Θεσσαλονίκη.

«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ», τ. 2, Σέρραι.

«ΝΙΟΧΩΡΙ» (Έκδ. Κοινότη. Νεοχωρίων Λιτωλακαστρανιάς), τ. 9—10, Νεοχώριον.

«QUALITY» (Έκδ. Έθν. Όργαν. Έλλ. Χειροτεχνίας), τ. 13, 'Αθήναι.

«Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ», τ. 221—225, Θεσσαλονίκη.

«ΝΕΑ ΣΤΥΝΟΡΑ», τ. 13—14, 'Αθήναι.

«ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΤΕΙ. ΤΑΜΙΕΤΤΗΡΙΟΥ», τ. 59, 'Αθήναι.

«ΕΛΛΗΝ. ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ» (Έκδ. Έθν. Όργαν. Έλλ. Χειροτεχνίας) τ. 3/1971, 4/1971, 'Αθήναι.

«ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΡΑΚΤΟΡ. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ» (Έκδ. Μ. Βαγιάνου, φύλλα 4—6/1971, 'Αθήναι.

«ΕΛΛΑΣ — ΚΤΗΡΟΣ — ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ», τ. 19—20, 23, Λευκωσία και 'Αθήναι.

«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ», τ. 13—16, 'Αθήναι.

«ΕΛΛ. ΕΡΤΗΡΟΣ ΣΤΑΤΡΟΣ ΝΕΟΤΗΤΟΣ», τ. 1—3/1970, 'Αθήναι.

«ΛΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ», τ. 1—5, 'Αθήναι.

«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ», τ. 1—2, 'Αθήναι.

«ΙΣΡΑΗΛΙΝΑ ΝΕΑ» (Έτος Γ' τ. 39, 41), 'Αθήναι.

«ΤΟ ΙΣΧΥΡΟ ΘΕΜΕΛΙΟ», τ. 31—34, Θεσσαλονίκη.

«ΜΕΤΕΩΡΑ», τ. 163—168, Τρίκωλα.

«ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ», τ. 62, Θεσσαλονίκη.

«ΖΑΛΟΓΓΟΝ», (Έκδ. Νομαρχίας Πρεβέζης), τ. 31, Πρέβεζα.

«ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΘΝ. ΙΑΡΤΗ. «ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΑΤΑΟΣ» (Έτος ΙΓ') τ. 75, 'Αθήναι.

«ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» (Έτος Α'), τ. 2—4, 'Αθήναι.

«ΠΕΙΡΑΪΚΗ — ΠΑΤΡΑΪΚΗ» (Έτος 17) τ. 157, 'Αθήναι.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΤ

«ΑΝΑΠΗΡΙΚΟΝ ΒΗΜΑ», τ. 4—5, Λευκωσία.

«ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΛΑΠΗΘΟΥ», τόμος I—II, Λάτσηος.

«ΚΤΗΡΙΑΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ», τόμος ΔΓ', Λευκωσία.

«ΚΡΙΚΟΣ», τ. 247—252, Λονδίνον.

«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΤΗΡΟΣ», τ. 132—154, Λευκωσία.

«HELLENICA», τ. 20—23, DOCHUM.

«CITTA DI VITA» XXVI, No 4 FIRENZE.

«AUSONIA» XXVI No 5, SIENA.

«LA CULTURA NEL MONDO» XXV, No 3—4, ROMA.

«LA CAROVANA», XX, No 98, ROMA.

«THE ORTHODOX OBSERVER», XXXVII No 615—618, NEW YORK.

«LIFE», SAN FRANCISCO.

«REVUE DES ETUDES BYZANTINES» TOME XXIX, PARIS.

«ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ», φύλλ. 11 RHEIN DEUTSCHLAND.

«ΚΤΗΡΙΑΚΟΣ ΛΟΓΟΣ» (Έτος 3ον) τ. 13—16, Λευκωσία.



ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ Κ' ΤΟΜΟΥ

Alexandrescu Γρ., Ἀναστασίου Ἰω., Viau, Βακάμης Σπ., Βαρδάρης Νικ., Βασιλάς Ἡλ., Βιτάλης Φιλ., Βλάχος Κώστας, Βογιακάκος Δ., Voutier, Βρέλλης Παῦλος, Γεροντι-
κὸς Ἀρσένης, Giurescu Γ., Γκανιάτσας Κων., Γρίσπος Πάνος, Διαμάντης Κων., Δημη-
τριάδης Γ., Emerson R., Ἑσπερίτης Ἀνατόλιος, Εὐθυμίου Ἀναστάσιος, Εὐμορφόπουλος
Διον., Ζαῖμωφ Ζ., Ζιτσαία Χρυσάνθη, Ζωγράφος Π., Ζώρας Γεώργιος, Hayne P., Hibon R.,
Θεοχάρης Ἰωάννης, Καβαρνὸς Κων., Καλογήρου Ἰωάννης, Καραγιώργος Παν., Καράμ-
πελας Χ., Κασομούλης Ν., Κίτσος Κων., Κόκκινος Δημοσθ., Λαζανᾶς Βασ., Λαζαρίδης
Κώστας, Λαζάρου Ἀχιλλεύς, Λά Φονταίν, Λεύκας Περ., Λουκάτος Δημ., Μαμμόπουλος
Ἀλέξ., Μάνθος Ἀλκης, Μακρῆς Τάκης, Μαλδογιάννης Θεόδ., Μάργαρης Βασίλ., Μελάς
Λέων, Μέρτζιος Κων., Μούλιας Νικ., Μουσελῖμης Σπύρος, Μπενέκος Πέτρος, Μπέττης
Στέφανος, Nicol Don., Οἰκονόμου Γ., Παντελοδήμος Δημ., Πάργιοι, Παπαζήσης Δημ.,
Παπᾶ - Νταρίλη Νίτσα, Πατσέλης Νικ., Πετρόχειλος Μιχ., Πόε Ἐντ., Πολιτάρχης Γ.,
Πωγωνίτης Ἄνθος, Ραῖζης Μ., Σιωμόπουλος Δημ., Σιωμόπουλος Στ., Σύνταξις «Ἡπειρ.
Ἑστίας», Ταραντῖνος Λ., Τέντας Νίκος, Τζαβέλλας Λάμπρος, Τζήμας Ζέρβας, Τσάκω-
νας Δημ., Τσάκας Νικ., Τσάντας Κων., Τσιάτης Βασίλ., Τσούτσινος Γιάννης, Φαληρέας
Βασ., Φιλικοί, Φωτόπουλος Κων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Κ' ΤΟΜΟΥ

ΕΡΓΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Μπροῦντζος (κεφάλι)	Παύλου Βρέλλη	Σελ.	2
Ἀπ' τὴν Ἑξοδο τοῦ Μεσολογγίου (έλαιογραφία)	»	»	3
Ἀγωνιστὴς τοῦ '21 (πίναξ)	Φιλέλληνας	»	490
Φιλικὴ Ἑταιρεία (χάραξις)	Β. Φαληρέα	»	491
(Οἱ ἀρχαῖοι στὴν ἐκκλησίαν)	Τοιχογραφία ἐξωνάρθηκος	»	503
Ἀθανάσιος Τσακάλωφ (μπροῦντζος)	Π. Βρέλλη	»	516
Μεθόδιος Ἀνθρακίτης	(έλαιογραφία)	»	537
Τὰ Γιάννινα	(Παλιὰ γκραβούρα)	»	538
Νεόφυτος Δούκας	(έλαιογραφία)	»	591
Τὸ γιλέκο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη	(φωτογραφία)	»	601
Τὸ σεράγι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ	(Παλιὰ γκραβούρα)	»	630
Ἡ πώλησις τῆς Πάργας	(Παλιὰ γκραβούρα)	»	636
Χρ. Περραιβὸς	(ξυλογραφία)	»	658
Χρ. Καψάλης	(έλαιογραφία)	»	675
Χαῖμαλι	(φωτογραφία)	»	680
Παλάσκα καὶ σπαθί	(φωτογραφία)	»	718
Γιάννινα	(Παλιὰ γκραβούρα)	»	719
Ἄρτα	(Παλιὰ γκραβούρα)	»	740
Θ. Κολοκοτρώνης	(Ἰχνογράφημα) - Voutier	»	749
Ἀλῆ - Πασᾶς	(Ἰχνογράφημα)	»	784
Ἀθαν. Λιδωρίκης	(έλαιογραφία)	»	785
Ἡ μάχη τῆς Ἄρτας	(ἀπὸ π. Ζωγράφου τοῦ Μακρυγιάννη)	»	811
Ἡ μάχη τῆς Λαγκάδας	(ἀπὸ π. Ζωγράφου τοῦ Μακρυγιάννη)	»	814
Σαμουὴλ	(προτομή)	»	875

ΑΡΘΡΑ

Τὰ ἀριστεῖα Γραμμάτων	Δημοσθ. Κόκκινου	Σελ.	140
Τὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἡ Ἡπειρος	Δημοσθ. Κόκκινου	»	144
Τὸ Γυμναστήριον τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων	Δημοσθ. Κόκκινου	»	302



Ἡ Ζωσιμαία Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Ἰωαννίνων Δημοσθ. Κόκκινου » 304

ΙΣΤΟΡΙΑ

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου Ι). Μ. Νίκοι (μετάφραση Περ. Λεύκα) Σελ. 3, 165, 329, 877

Μικρὸς Ἑλληνομνήμων Κ. Δ. Μέρτζιου Σελ. 22

Ἡ καταστροφή τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους Σ. Κ. Σιωμοπούλου
Σελ. 31, 182, 357, 908

Ἱστοριοδικὰ Λ. Ι. Μελά Σελ. 39

Τὰ διὰ τοὺς εὐεργέτας Πρεβέξης τελούμενα μνημόσυνα Φιλ. Α. Βιτάλη » 46

Χριστόφορος Βαρλαμίτης Δ. Τ. Παπαζήση » 56

Παλαιὰ ἔγγραφα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κονίτης Ἀν. Εὐθυμίου » 61, 363

Ἀσημάκης Κροκίδας Στεφ. Μπέττη » 317

«Ὁρκος Φιλικῶν» Φιλικῆς Ἑταιρείας » 492

Τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸ Γένος Ἀχιλ. Λαζάρου » 539

Ἀσώπιος καὶ Φιλητᾶς Στεφ. Μπέττη » 552

Γεώργιος Γεννάδιος Κ. Π. Λαζαρίδης » 578

Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα (ἀπόσπασμα) Ν. Κασομούλη » 600

Ἡ προσφορὰ τῆς Ἡπείρου εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν Κ. Α. Διαμάντη » 602

Τὸ τέλος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰς περιγραφὴν τοῦ ἀπορ-
ρήτου Ἀρχείου τοῦ Βατικανοῦ Γ. Θ. Ζώρα » 631

Ἡ συμβολὴ τῆς Πάργας στὴν Ἐπανάσταση τοῦ Γένους Ν. Χρ. Τσάκα » 638

Ἡ Ἐπανάσταση Συρράκου - Καλαρρυτῶν στὰ 1821 Κ. Π. Βλάχου » 660

Ὁ ρόλος τοῦ Τουντὸρ Βλαντιμνρέσκου Ἀλκη Μάνθου » 670

Ἀπομνημονεύματα (ἀπόσπασμα) Διον. Εὐμορφοπούλου » 676

Ἐνα μπουγιουρντί τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ σχετικὸ μὲ τὴν
καταστροφή τῆς Πρέβεζας Κ. Φωτοπούλου » 677

Ἡ Ἀργιθέα στὸν καιρὸ τοῦ '21 Π. Γρίσπου » 786

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ οἱ Ρουμᾶνοι C. Giurescu » 796

Ἡ μάχη τῆς Ἀρτας Γιάννη Τσούτσινου » 807

Ἡ συμβολὴ τῆς Β. Ἡπείρου στὸν Ἀγῶνα τοῦ '21 Α. Χ. Μαμμοπούλου » 852

Ὁ Πάτερ - Κοσμάς στὴν Πρέβεζα (1768—1779)
καὶ ὁ Ἱερὸς Ναὸς τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου
καὶ Ἑλένης Ἡλία Βασιλᾶ » 898

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Λαογραφικὰ Δελτινὰ Ν. Β. Πατσέλη Σελ. 65, 208, 366, 933

Δασικὴ Λαογραφία Π. Γρίσπου Σελ. 75, 200, 380, 918

Πάργα - Στεργιά (ἐπιστολαὶ) Ν. Χ. Τσάκα - Ζ. Ζαῖμωφ Σελ. 82

Ἡ Ζηρούπολις Γ. Ν. Δημητριάδη » 84

Λαογραφικὰ Χουλιαράδων Π. Μπενέκου » 189, 391

Ὁ συμβολικὸς «Πλάτανος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ» τὸ τρα-
γούδι καὶ οἱ παραδόσεις του Δημ. Γ. Λουκάτου » 681

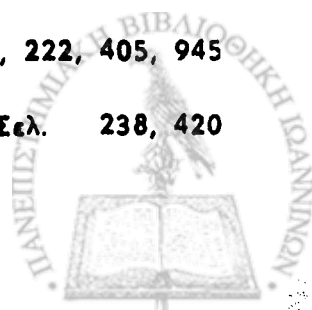
Τὰ ἀγωνίσματα τῶν Κλεφταρματολῶν ὡς προσφορὰ
καὶ ὡς ἔπος στὴν Ἐθνεγερσίαν Κ. Ι. Τσιάντα Σελ. 692

Τὸ ἔπος τοῦ 21 στὴ Λαϊκὴ Τέχνη Π. Βρέλλη » 716

ΠΑΙΔΕΙΑ

Τὸ πάθος τῆς Παιδαγωγίας Κ. Κίτσου Σελ. 98, 222, 405, 945

Σφάλματα καὶ δυσχέρειαι περὶ τὴν θρησκευτικὴν
ἀγωγὴν Χ. Καράμπαλη Σελ. 238, 420



ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Διοσημεΐα διὰ τὴν πρόγνωσιν τοῦ καιροῦ	Θ. Ι. Μολδογιάννη	Σελ.	86
Βοτανικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου	Κ. Γκανιάτσα	»	251

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ποίησις

Ἡ μοναξιά	Theoph. de Viau (μεάφρ. Μ. Κ. Πετροχείλου)	Σελ.	105
Ὅψεις τῶν πεύκων	P. H. Hayne (μετάφρ. Μ. Β. Ραϊζή)	»	109
Ἀδράνεια	Ἄνθ. Πωγωνίτη	»	110
Προσμονή	Νίτσα Καππᾶ - Νταρίλη	»	117
Ὑστατον	Δημοσθ. Κόκκινου	»	118
Ψηλὰ ἀπὸ μιὰ ραχούλα	Χρυσ. Ζιτσαΐας	»	125
Ὅλα σδύνουν	Τάκη Μακρῇ	»	125
(Τὰ ἀφιερῶματα τοῦ Πύρρου)	Λ. Ταραντινοῦ (μετάφρ. Β. Λαζανᾶ)	»	138
Ὀνειρο	Νικ. Βαρδάρης	»	139
Ἀδυναμία	Νικ. Μούλια	»	139
Μνήμη	Ἄνθ. Πωγωνίτη	»	276
Οἱ τάφοι	Νίτσα Καππᾶ - Νταρίλη	»	289
Διπλὸς ὄρκος — Φῶς στὸ σκοτάδι — Γῆ ἀγαθῇ	Ἄνατ. Ἑσπερίτη	»	290
Ἐντύπωση	Β. Μάργαρη	»	300
Ὁ μαρμαρωμένος μυλωνᾶς	Σ. Βακάμη	»	301
Ἀπολογία	R. Emerson (ἀπόδ. Β. Ραϊζή)	»	301
Τὸ Κοράκι	Ἑντ. Α. Πόε (μετάφρ. Α. Γεροντικοῦ)	»	437
Τὸ Σούλι κι' ἂν προσκύνῃσε (ἀπόσπασμα)	Δημοτικὸ	»	485
Τῆς Πάργας (ἀπόσπασμα)	Δημοτικὸ	»	488
Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη (ἀπόσπασμα)	Δημοτικὸ	»	601
Τὸ πάρσιμο τῆς Πρέβεζας	Δημοτικὸ	»	669
Τῆς Λιάκαινας	Δημοτικὸ	»	669
Οἱ τάφοι τοῦ Δραγατσανίου	Gr. Alexandrescu	»	804
Νοσταλγία	Δ. Κόκκινου	»	962
Quarda	N. A. Τέντα	»	971
Χωρὶς σελίδα	A. Πωγωνίτη	»	971
Ὁ χωρικὸς ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Δούναβη - Λὰ Φονταῖν	(εἰσαγωγή - ἀπόδοση: Α. Γεροντικοῦ)	»	977

Πεζογραφία

Ἐπὶ τὸ κύκνειο ᾄσμα	Γ. Μ. Οἰκονόμου	»	106
Ἀγαπημένη θάλασσα	Γ. Μ. Πολιτάρχη	Σελ.	119
Ὁ ἀρχαῖος Ἀθῆς καὶ τὸ Νεκρομαντεῖο τῆς Ἐφύρας	Σπ. Μουσελίμη	Σελ. 126, 277, 463, 981	
Ἀπ' τοὺς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν	Συντάξ. «Η. Ε.»	Σελ.	488
Ἐπιστολαὶ πρὸς Ἀλὴ Πασᾶν	Λ. Τζαβέλλα - Παργίων - Τζήμα Ζέρβα	»	489
Τό... φροντιστήριον	Βασ. Ε. Τσιάτη	»	972

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ — ΚΡΙΤΙΚΗ — ΜΕΛΕΤΑΙ

Ἀνθρωπισμὸς καὶ Ἱατρικὴ	Ἄρσ. Γεροντικοῦ	Σελ.	111
Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα τῆς Πα- λατινῆς Ἀνθολογίας	Βασ. Λαζανᾶ	»	138
Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα στὴν Ἠπειρο	Δημοσθ. Κόκκινου	»	146
Εἰσαγωγή στὸ ἔλεγείο τοῦ Γκαίτε	Βασ. Λαζανᾶ	»	291



Ένταρκ "Άλλαν Πόε	Άρσ. Γεροντικού	»	437
ΈΗ κοινωνικο - πολιτική σημασία τής Έλλην. Έ- παναστάσεως του 1821	Δημ. Γρ. Τσάκωνα	»	493
Ό υπό τής Έλληνοχριστιανικής Παραδόσεως προσ- διοριζόμενος χαρακτήρ τής έλευθερίας τών Έλλήνων	Ι. Ο. Καλογήρου	»	504
ΈΗ προετοιμασία του '21 και τὸ Έπειρωτικὸν Δέον	Δ. Σιωμοπούλου	»	516
ΈΗ πνευματική κατάσταση στα Γιάννινα στις άρ- χές του 10' αϊ. όπως την είδαν οί ξένοι πε- ριηγηται	Ι. Ε. Αναστασίου	»	720
Απόψεις του φιλελληνικού αίσθήματος στους λογο- τεχνικούς κύκλους τής Γαλλίας	R. Hibon	»	741
Αμερικανοί ραψωδοί τής Έλλην. Έπαναστάσεως	M. B. Ραΐζη	»	750
Ό ήμερήσιος τύπος τής Λυώνος και ή Έλληνική Έπανάστασις του 1821	Δ. Ν. Παντελοδήμου	»	766
ΈΗ νεοελληνική λογοτεχνία και ή διεθνής αυτής άπήχησης	K. Καβαρνου	»	963

ΘΕΑΤΡΟ

Στὸ ματωμένο πάσσαλο	Δημοσθ. Κόκκινου	»	444
----------------------	------------------	---	-----

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

Παραστάσεις του θιάσου «Ρωμιούσνη»	Δ. Κόκκινου	»	149
Τὸ Έθνικὸ Θέατρο στα Γιάννινα	Δ. Κόκκινου	»	151
Τὸ Έθνικὸ Θέατρο στα Γιάννινα	Δ. Γεροντικού	»	994

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Λάμπρου Μάλαμα: «Τουριστική "Ηπειρος»	Δ. Κόκκινου	»	156
Δήμου Τρικάλων: «Τὰ Πνευματικά Τρίκαλα»	»	»	157
Κώστα Γ. Μίσιου: «Μνήμες»	»	»	158
Τάσου Π. Βέλλιου: «Σπουδές»	»	»	158
Γιάννη Σφακιανάκη: «ΈΗ χώρα με τούς άνέμους»	»	»	158
Δημήτρη Γαλάνη: «Ό άλλος άνεμος»	»	»	158
Κυριάκου Μητσοτάκη: «Ταξιδεύοντας»	Δ. Κόκκινου	Σελ.	159
Γ. Μ. Πολιτάρχη: «Γνώρισα τὸν Πειραιά»	»	»	159
Βασ. Ι. Λαζανά: «Αρχαία έλληνικά έπιγράμματα	»	»	160
Χρ. Ι. Σολωμονίδη: «Ό Σμύρνης Χρυσόστομος»	»	»	161
Κων. Τσιρπανλή: «Σύντομη ιστορία τής Έλληνικής Γλώσσης	Π. Καραγιώργου	»	161
Βιβλιοθήκης Βουλής: «Αρχεία και Έκδόσεις του 1Ε' και 1ΣΤ' αιώνας	Α. Γ.	»	306
Φ. Κ. Μπουμπουλίδου: «Έπτανη- σιακή λογοτεχνία»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	306
Σωτ. Ι. Δάκαρη: «Αρχαία Δωδώνη»	Δ. Κόκκινου	»	307
Στεφ. Ι. Παπαδοπούλου: «Οί έπα- ναστάσεις του 1854 και 1878 στη Μακεδονία»	»	»	308



Σ π. Δ. Κυριαζοπούλου: «Πολιτικά αίτια τῆς Ἠθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους»	» » »	309
Σ π. Μουσελίμη: «Τὸ Πόποδο»	» » »	310
Ι. Ν. Νικολαΐδου: «Ἡ ἐποχή μας»	» » »	481
Γ. Καφταντζή: «Οἱ ἐλεγείες»	» » »	481
Χ ρ. Μ η λ ι ώ ν η: «Τὸ πουκάμισο τοῦ Κένταυρου»	» » »	482
Κ. Λ ό τ ρ η: «Ὁ κλέφτης τῶν Μουσείων»	Ι. Γ. Θεοχάρη »	483
Π, α ν η π. Ὁ μ ο σ π. Ἀ μ ε ρ ι κ ῆ ς: «Ἀφιέ- ρωμα στὸ Ἡπειρωτικὸ 21»	Συντάξεως »	484
Ἐ τ α ι ρ. Εὐ β ο ῖ κ ῶ ν Μ ε λ ε τ ῶ ν: «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν»	Συντάξεως »	484
Ἀ γ γ. Κ ί τ σ ο υ: «Τουρισμὸς καὶ Κοινот. Ἀνάπτυξη	Α. Γ. »	966
Μ ε λ ῆ Ν ι κ ο λ α ῖ δ η: «Ὁ Ἰησοῦς ὅπως τὸν εἶδε ἓνας ἄγνωστος μαθητῆς Του»	Α. Γ. »	998
Γ ι ά ν ν η Ν ι κ ο λ α ῖ δ η: «Ἡ ἐποχή μας»	Α. Γ. »	1000
Φ ρ α γ κ ί σ κ ο υ Τ ζ ί φ ρ α: «Ποιήματα»	Α. Γ. »	1001
Β ι β λ ι ο θ ή κ η ς Β ο υ λ ῆ ς: «Τὸ Λεύκωμα Παλαιοτύπων»	Α. Γ. »	1002
Ἄ λ τ α ς Ἀ ν ν Π ά ρ κ ι ν ς: «Γνωριμία μὲ τὴν Μάνη»	Π. Καραγιώργου »	1002
Δ η μ. Κ. Σ α μ σ ά ρ η: «Ἡ Κοινότης τοῦ Ἀγ. Πνεύματος Σερρών»	Π. Καραγιώργου »	1003
Μ π ά μ π η Δ. Κ λ ά ρ α: «Μεθοδολογία Κριτικῆς»	Ι. Γ. Θεοχάρη »	1004

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑΙ

Ὁ καθηγητῆς Louis Roussel	R. Hibon »	154
Κων. Δ. Μέρτζιος	Δ. Κόκκινου »	476

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Δικαίου Βογιακάκου (ἡ λέξις λάπατο)	Σελ.	1005
-------------------------------------	------	------

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Δ. Κ ό κ κ ι ν ο υ: Ἡ δωρεὰ τοῦ Κων. Μέρτζιου, σελ. 143 — Ἡ προσφορὰ τοῦ Ἐ-
θνικοῦ Ἰδρύματος, σελ. 147 — Τὸ Πανηπειρωτικὸν Συνέδριον, σελ. 478 — Ἡπειρωτικὴ
Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία, σελ. 479 — «Ἀθηναγόρειος Βιβλιοθήκη», σελ. 480.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Βιβλία καὶ περιοδικὰ πού λάβαμε	Σελ. 162, 311, 1010
Βιβλιογραφικὴ ἐπισκόπηση	Δ. Κόκκινου Σελ. 1005

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ — ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Τυπογραφικὰ σφάλματα

Σελ. 315



ΔΡΑΦΟΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ



ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

